

AZƏRBAYCAN

6'2018

1923-cü ildən çıxır

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİNİN AYLIQ ƏDƏBİ-BƏDİİ ORQANI

Baş redaktor: İntiqam QASIMZADƏ

Baş redaktor müavini: Südabə AĞABALAYEVA

Məsul katib: Tofiq MAHMUDOV

REDAKSIYA HEYƏTİ: Ağasəfa, Vilayət Quliyev, Firuzə Məmmədli, Məmməd Oruc, Vaqif Bəhmənli, Vahid Əziz, Seyran Səxavət, Saday Budaqlı, Əli Əmirli, Yaşar, Asim Yadigar, Elçin, Əjdər Ol, Musa Yaqub, Afaq Məsud, Rüstəm Kamal, Ənvər Əhməd, Kamil Əfsəroğlu, Vaqif Yusifli, Fəxri Uğurlu, Paşa Əlioğlu, Əli İldırımoglu

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı - Az1000
Xaqani küçəsi, 25

Telefonlar:

Redaksiya –
498-78-10
493-28-32
493-28-34
Mühasibat –
493-29-41

Çapa imzalanıb:

12.06.2018

Sifariş 1661

Tiraj 600

Kağız formatı

70x108 1/16 - 6,5

kağız vərəqi

13 çap vərəqi

18,2 şərti çap vərəqi

E-mail:

intigam.gasimzade@gmail.com
qasimzadeh@azbyb.az

Qiyməti

1 manat 50 qəpik

**Bakı şəhəri,
“Azərbaycan”**

**nəşriyyatının mətbəəsində
ofset üsulu ilə çap olunur**

Çap olunmuş yazılar qəbul edilmir.

Əlyazmalara rəy verilmir və qaytarılmır.

BU SAYIMIZDA:

Mir Cəlal adına beynəlxalq hekayə müsabiqəsinin qalibləri

YAŞAR BÜNYAD - Hələ ki təyyarələr uçur..., ŞAHİN SƏRDARLI - Rənglərə boyanmış yalanlar, MÜBARİZ CƏFƏRLİ - Güzgü, ELŞAD BARAT - Günah, MÜLAYİM HÜMBƏTOVA - Mənə oğlumdan danış, ARİF QULİYEV - Сказка для детей и взрослых, DİLSUZ - Yaradıcılıq günü ..., VAQİF NƏSİB - "Çiyinlərə qonan əl"4-32

P O E Z İ Y A

BALAYAR SADIQ - Qan yaddaşına yeddi məktub	33
ƏTRAF SƏRRAF - Şeirlər	40
RAMİZ KƏRƏM - Şeirlər	44
İNQILAB İSAQ - Şeirlər	88
VASİF SÜLEYMAN - Şeirlər	94
TAHİR TALIBLI - Şeirlər	98
MAHCAMAL - Şeirlər	102
CAVAD ZEYNAL - Şeirlər	143
RAHİL MƏMMƏD - Şeirlər	149
İSLAM TÜRKEY - Şeirlər	153
RİZVAN NƏSİBOĞLU - Şeirlər	169
MEHDİ CALAL - Şeirlər	174
GÜLOĞLAN DÜNYA - Şeirlər	177
GÜLNARƏ İSRAFİL - Şeirlər	179

Y U B İ L E Y

VAQİF YUSİFLİ - İsa Hüseynovdan... Muğannayadək	47
ZAMAN ƏSGƏRLİ - Ustad Feyzulla Qasımzadə	137

N Ə S R

SADIQ ZAMAN - Ötən illərin yuxusu (povest)	105
ƏLÖVSƏT BƏŞİRLİ - Dönməz	162

D R A M A T U R G İ Y A

CAVİD ZEYNALLI - Tanrı quşu gəlmədi	55
---	----

A Z Ə R B A Y C A N O R D U S U - 1 0 0

SƏBUHİ ƏHMƏDOV - Vəli bəy Yadigarov	127
---	-----

T Ü R K D Ü N Y A M I Z

VÜSAL NURU - Uzaqdakı doğma adam	130
MEHMET ÖMER KAZANCI -Şeirlər.....	132

T Ə N Q İ D V Ə Ə D Ə B İ Y Y A T Ş Ü N A S L I Q

RAHİD ULUSEL - İslam fəlsəfəsi və onun" Günəş ləkələri" (esse).....	156
NƏRGİZ CABBARLI- Müasir roman: həqiqətdən simvolikaya.....	180
YEGANƏ ABDULLAYEVA- Başqalaşan dünyanın dəyişdirdiyi mətn.....	190
AYTƏN RÜSTƏMZADƏ -Müşfiqin tərcümə sənətkarlığı	198

Ə D Ə B İ K A L E Y D O S K O P204

K İ T A B R Ə F İ207

Mir Cəlal adına beynəlxalq hekayə müsabiqəsinin qalibləri

Ötən ilin sentyabr ayında XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının korifeylərindən görkəmli yazıçı, ədəbiyyatşünas-alim və pedaqoq Mir Cəlalın bir zamanlar İçəri Şəhərdə yaşadığı, hal-hazırda “Ədibin evi” kimi tanınan mənzilində yazıçının xatirəsinə həsr olunmuş məclisdə ədəbiyyatımızın inkişafı naminə daimi hekayə müsabiqəsi keçirilməsi ideyası irəli sürüldü və məclis iştirakçıları bu fikri yekdilliklə bəyəndilər. Çox keçmədi, elə həmin məkanda gələcək müsabiqənin münisflər heyəti toplanıb bu ədəbi yarışın şərtlərini müəyyənləşdirdilər və onların ictimaiyyətə çatdırılması üçün qərar verdilər.

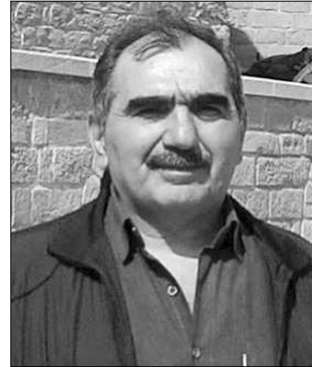
Qələm əhli müsabiqəyə gözlənilməyindən də artıq maraq göstərdi, beş ay ərzində müsabiqəyə 389 hekayə göndərildi; bunlar arasında Azərbaycan dilindən başqa - rus, ingilis, ərəb və fars dillərində də hekayələr vardı. Münisflər heyəti əsərləri bir neçə mərhələdə müzakirə etdikdən sonra ümumi qərar belə oldu: I yer verilmədi; iki hekayə II yerə və altı hekayə III yerə layiq görüldü.

“Azərbaycan” jurnalı müsabiqənin şərtlərinə uyğun olaraq qaliblərin hekayələrini oxucuların diqqətinə çatdırır.

Yaşar BÜNYAD

II yer

HƏLƏ Kİ TƏYYARƏLƏR UÇUR...

... Dalana dolan ilıq külək yanağımdan öpdü, burnuma, dodaqlarıma toxundu, bığımın ucuna sıǵal çəkdi, qıvrılaraq qabağına qatıb gətirdiyi qovurulmuş şabalıd, qozlu-ballı paxlava və səməni halvasının məstədici ətrini balaca həyatımıza doldurdu. Bayram xonçalarının dadı-duzu şəhərin havasına qarışmışdı axı. Uşaqlığımdan Qala divarlarının, daş küçələrin, bir-birinə qısılmış evlərin balaca həyətlərində, hər daşında, hər dirəyində bu qoxuları hiss etmişəm. Nənəm deyərdi ki, o günlər getsin qayıtmasın, bir vaxtlar dəlisov xəzri yad bir qoxu da gətirmişdi Qalaya - bant qoxusu. Özü ilə fəlakət, qorxu, ölüm gətirmişdi, pəhləvan cüssəli oğulları aparmışdı, sonra üçkünc "qara kağız"larla döymüşdü qapıları, amma nə illah eləmişdi, iç şəhərin canına-qanına hopan qoxuları silib-süpürə bilməmişdi...

Şəhər doğhədoğdadı, mən gözümlü də yummamışam. Axşam gələn ismarıq fikrimi qarışdırıb, yuxumu oğurlayıb... Yaddaşımlı qurcalaya-qurcalaya boşalıb qəribəmiş meydanda tək-tənha, veyil-veyil gəzirəm, amma heç nə xatırlaya bilmirəm.

Gilavar, dənizin duzlu, mazutlu havasını dar dalanlarda oynada-oynada Qala meydanının oyuq-oyuq daş divarlarını yalayan yaz dumanını diksindirib qovdu; gümüşü-bənövşəyi duman Şamaxı darvazasından ehmalca şütüyüb, Bayırşəhərin genişliyində əriyib yox oldu...

Bayram şənlikləri dünən bitse də, əntiq mallar, xalçalar, suvenirlər, şirniyyat və ləziz təamlar satılan, üstünə muncuq-muncuq şəh düşmüş taxta köşklər, meydanın cənub tərəfində quraşdırılmış üstü brezent örtüklü səyyar səhnə, nəhəng səsgücləndiricilər hələ yığışdırılmayıb. Rəngarəng lampalar havada yırğalana-yırğalana qırovabənzər şəhdən nəmlənmiş qəmbər döşəmədə pikassosayağı məzəli cizgilər cızır...

Yüngül geyindiyimdən üşüdüm. Tələsik evə döndüm. Maraqsız bir kitab olsaydı, oxuyub yuxulayardım. Kitabxanamı ələk-vələk elədim, maraqsız kitab nə gətirdi... Bir fincan soyuq qəhvə süzüb eyvana çıxdım. Onsuz da yata bilməyəcəm.

Qaranlıq küçəyə boylanıram. Darısqal məhəlləmizdəki evlər ayrılmaz dost kimi küçə boyu çiyin-çiyinə düzülüb, sanki əyri-üyrü dalan boyu yallı gedirlər. Dolanbac dalanlar o qədər darısqal, evlər o qədər yaxındı ki, yalan olmasın, eyvandan əl uzatsan, qonşunun damına çatır. Babam deyərdi ki, qalada yaşayanların can bir qəlbə olmasına səbəb elə bu yaxınlıqdı, simsarlıqdı, sanki hamı bir evdə yaşayır... İki ildə Almaniyaya köçmüş üzbəüz qonşumun iri pəncərəsində özümü görürəm. Yorğun, halsız...

Otağa qayıtdım. Qəfildən ev yüngülcə silkələndi. "Deməli, saat altıdır, metro açıldı..."

İçəri Şəhərin yeraltı zəngli saatıdır metro. Nədənə, bəzən mənə elə gəlir ki, altından qatarlar keçən binalarda zəngli saat olmur...

Divanda uzanıb telefonu açdım, "WhatsApp"a gələn ismarışı bir də oxudum. "Şirin qoğal və Cırtan." Məhəlləyə çıxanacan əlli dəfə oxumuşdum. Bayaqdan baş sındırır, heç nə başa düşmürəm. Nə qoğal?.. Hansı Cırtan? Novruz zarafatına da bənzəmir... Axı, kim idi məni gic eləyən?! Yox bir, Qulliver!.. Nömrə də, kod da tanış gəlir. Zəng vurdum. Açmadı. Maraq üçün yazdım ki, kimsən?... Hələ də cavab yoxdu.

Əvvəlcə Raufdan şübhələnmişdim. Ailə-uşağımın İstanbulda olduğunu o bilirdi. Yəqin mənimlə məzələnmək istəyib. Yaşına-başına görə deyil, uşaqlıqdan şit zarafatlardan xoşu gəlir Raufun. Bayaq zəng vurdum, and-aman elədi ki "xəbərim yoxdu". İnandım, çünki anasının qəbrinə and içdi... "Kim ola bilərdi?"

"Dəli şeytan deyir, düş aşağı, gir metroya, min vaqona, iki-üç saat get o baş-bu başa, yuxunu da al, Qoğal da yaddan çıxsın... Metroda o qədər yuxusunu alan var ki."

Hə, dəli şeytan düz deyir! Geyinib çıxdım...

...Və bir də gördüm Vahid bağındayam; Bəsti xalamgilin evinin yerində dayanmışam. Sən demə, uşaqlığa dönmək üçün nə ucan xalçaya, nə də Simurq quşuna ehtiyac varmış. Kifayət ki bunu istəyəsən, bütün qayğılarından, problemlərindən qopub o illərə qayıda biləsən. Heç olmasa bir anlıq... Qəfil gələn ismarış, deyəsən, yaddaşıma oyatmışdı, məni nağıl kimi möcüzəli, noğul kimi şirin doğma qalamın hər qarışında izi qalan xatirələrimin dalınca aparırdı...

Bax, o əyri küçənin tinindəki evin çat vermiş divarına qısılan qoca tut ağacı, altındakı sınıq-salxaq dəmir çarpayı, bir az aralıda, böyür-başına taxta-şalban qalaqlanmış iri qır tiyanı, ikimərtəbəli evin damından yerəcən sallanan paslı dəmir pilləkən, pilləkənə sarmaşan üzüm tənəyi, qonşu qızına "pis gözlə" baxan rayonlu tələbəni bıçaqlayıb səkkiz il iş almış Sədullanın quş damı, dondurma satan Şəfi kişinin üstü tentli, təkərli "letni" budkası, metro stansiyasıyla Qala divarları arasındakı avtobus dayanacağından gələn qulaqbətirici mühərrik və signal səsləri... yadımdadı.

...Xalam oğlu Səlimlə eyni yaşda olduğumdan evimizə yatandan-yatana yığışardım. Məndən olsaydı, bütün yayı xalamgildə qalardım. Atam-anam məni danlamaqdan tənəyə gəlmişdilər. "Qurbanın olum, a Vaqif, imkan tapanda öyə də dəy" - nənəmin guya zarafatla dediyi kinayəli sözlərini eşidəndən sonra, abrim tökülməsin deyə, evə "vaxtında" gəlməyə başlamışdım; "Vremya"-nın signalı vuranda. Bilirdim ki, nənəm incisə, dondurma, kino pulu getdi işinin dalınca!...

Günortanın qzmarını saymasaq, demək olardı, günümüz Səlimgilin damında keçirdi. Bizim damdan Qız qalasının kəlləsi görünmədiyi halda, ordan baxanda sanki dəniz ovcumun içindəydi. Səlimin atası köhnə dəmir çarpayısını dama qaldırmışdı, üstündə də üç-dörd döşək mitili, süzölmüş üzlüyündən qaz tükləri çıxan bir cüt nimdaş yastıq... Qırı deşməsin deyə, təkərlərin altına "Oqonyok" jurnalının yağlı vərəqlərinə bükülmüş taxta parçaları qoymuşdu. Divarboyu qıvrıla-qıvrıla dama qalxan ağ şanı o qədər qol-budaq atmışdı ki, çarpayının üstündəki çardağı da örtmüşdü, yarısı da küçəyə sallanmışdı. Çarpayı bürkülü gecələrdə onun, gündüzlər bizim sərəncamımızdaydı. Uzanıb üzü dənizə baxanda elə bilirdin ki, qədim, basılmaz qalanın sahilində lövbər salmış iri bir gəminin göyərtəsindəsən. Başının üstündə açıq səma, ətrafında mavi Xəzər, ağ qağayılar, gümüşü dalğalar... məğrur dayanan Qız qalası... Şirvanşahlar sarayı... göylərə ucalan minarələr... Lap Sindbadın nağılındakı kimi! Xalam paltar yuyub sərəndə külək zivədəki nişastalı mələfələri oynadar, dam sahildən qopub sonsuz dənizə can atan əsl yelkənli qayığa dönərdi...

Metroya düşməkdən vaz keçdim.

Bir anlığa gözlərimi yumdum. Elə bil otuz səkkiz il əvvəl “avariyni” adıyla sökülən ev həmənkı yerındəydi. Həyətdən Bəsti xala Səlimi, mənı, Pakizəni səsləyir, “istidi, evə yığışun” deyir... Kazım kişiyən Ağasəfər dayı tutun altında nərd ata-ata gah papiros tüstülədir, gah da pürreng çaydan qurtum alırdılar. Əvvəllər elə bilirdim bu kişilərin evi-eşiyi bu tutun altıdı, havaxt gəlsən, orda görərsən... Məhəllənin bütün uşaqları qala qapısından girən Şəfi kişinin təkərli “budka”sını görüb dondurma almaq üçün pul dalınca evlərinə cumuşurlar... İstidən yumşalan qırın iyi burnuma dolur... Zivələrdə ağ paltarlar yellənir... Barmaqlarımda, dodağımda xar tutun şirəsini duyuram... Dondurma istədim lap. Mən də qaçam evə, pul dalınca...

Hökumət evi, sökməmişdən əvvəl xalamgilə dörd otaqlı mənzil vermişdi. Yasamalda. Yadımdadı, Cəfər əmi “ZİL” tutmuşdu, bütün məhəllə, böyüklü-kiçikli, evin əşyalarını maşına yükləyirdi. Elə sevinirdik ki! Ən çox da Səlimlə Pakizə. Yeni mənzilə köçürdülər axı... Təkcə xalamla Cəfər əmi kədərliydi. Ata-baba yurdundan ayrılmağın necə nisgilli olduğunu uşaq ağılımızla hələ anlaya bilməmişdik. Bəsti xalanın için-için ağlamağını ilk dəfə onda görmüşdüm. Anam bacısını nə qədər ovudurdusa da, xalamın gözünün yaşı qurumur - “o evdə necə yaşıyacam?” deyib dururdu, elə bil Yasamal dünyanın axırındaydı.

İndi fikirləşirəm ki, nə yaxşı, buldozer insafsızcasına evi dağıdanda xalam orada olmayıb. Yəqin ürəyi dayanardı arvadın...

* * *

Bahar günəşi havanı xəsis-xəsis isidir.

Kiçik Qalayla yavaş-yavaş üzəşəğı düşürəm. Ağa Mikayıl hamamına çatanda yadıma babam düşdü. Rəhmətlik həmişə “O olmasın, bu olsun”a baxanda deyərdi: “Məşədi İbad kimi mənım, əminin, dədənin də toy hamamı, bax, burda olub. Vaqif bala, əhd eləmişəm, inşallah, ölməsəm, sənın toy hamamında oynaya-oynaya hamıdan qabağda gedəcəm, kisəciyə də ütülü qırmızı onluq verəcəm.” ...Yazıq kişi, heç toyumu da görmədi. Sağ olsaydı, onsuz da arzusu ürəyində qalacaqdı, çünki toyum olan ili hamam təmirdəydi, biz də paklanmağa “Fantaziya”ya getmişdik.

Babam kimi, barmaqlarımı oyuq daşlara sürtə-sürtə irəlilədikcə divarın istisini hiss edirəm. Kişi deyərdi ki, bu daşların canına min illərin hərarəti hopub. Düz deyirmiş babam.

İndiki kimi tünlük olmazdı İçəri Şəhər. Qalanın o başından vurub bu başından çıxardıq. Ayaqyalın-başıağıq çərpələng uçurduğumuz damları, gizlənpaç, “dava-dava” oynadıığımız küçələri, dalanları gördükcə uşaqlığımın qırıq-qırıq xatirələri mənı dalınca çəkib aparırdı.

Böyük Minarə küçəsində dostumun xalça dükanı var. Fikirləşdim ki, indilərdə açılar, gedim bir baş çəkim, bayramlaşım, sonra düşərəm bulvara. Bazar meydanına çatar-çatmaz telefonuma ismarış gəldi. Köhnə şəkil idi. Diqqətlə baxdım. Deyəsən, Raufgilin qapısında çəkdirmişdik. Saralıb, elə bil gün yandırıp, üzlər güclə seçilsə də, hamını tanıdım. “Aman Allah, bu şəkildən heç mənə yoxdu”. On dörd yaşındayıq. Bax, taxta qapının çərçivəsinə söykərib əlini qoynunda sıxan Raufdu. Yanındakı mənəm. Lovğa-lovğa irişirəm. Ofa (Ofeliya) özünü “Avara” filmindəki Nərgizə oxşadıb, barmağını yanağına qoyub gülümşəyir, bircə sarısı çatışmır. Səlim Banişevski kimi, qoltuğunda dəri top, pilləkənin tinində çömbəlib. “Farmazon yaramaz... Necə gülməliidi”... Firəngiz dizinin üstünə yığıdığı kitabları qucaqlayıb. İndi doktordu Fira”... Yanındakı ...Lalədi. Çənəsini skripkasının futlyarına söykəyib gülümşəyir... Kadra düşməyən də Ağasəmid, fotoqraflıq edən o idi axı...

Deməli ismarışı göndərən Laləymiş?! Düz otuz il keçib... Unutmayıbmış...

Ədibin oğlu Hafiz Paşayev qalibləri təbrik edir

* * *

...Atası məşhur neftçiydi. Bir həftədən sonra Tümenə köçəcəkdilər. Həmişəlik. Getməyini istəmirdim. Ondan xoşum gəldiyini bilirdi. Qəfil soruşdum ki, məndən bir şey istə. Ürəyindən nə keçirsə... Fikirləşirdim ki, görəsən, on dörd yaşlı qız bir daha görməyəcəyi, bəlkə də ömürlük unudacağı bir oğlandan nə istəyə bilər? Ağılımdan o qədər şeylər keçmişdi ki!.. Amma o, mənə deyəndə ki Qız qalasından baxıb Günəşin çıxmağını görmək istəyirəm, təəccüblə sadələvh qızı süzdüm. "Bu mümkün deyil" demək istədim, amma ürəyini sındırmaqdan vaz keçdim.

-Heç vaxt günəşin zühurunu görməmişən? - Soruşdum.

-Yox, - dedi, - həmişə gecikmişəm. Mən yatağanam axı...

Başa saldım ki, Qız qalası axşamlar bağlanır, kilidlə, gün doğandan sonra da açılır, başa düşürsən? Ora muzeydi. Deməli, Günəşin çıxmasına başqa yerdən tamaşa etməlisən. Məsələn, o gördüyün hündür binanın damından, "Yaşıl teatr"ın axırıncı sırasından, ya da dağüstü parkdan. Ora daha hündürdü. Günəş qızılı telləriylə dənizi, şəhəri, lap Qız qalasını da isidəndə onu ilk gören sən olarsan... İstəsən... əgər istəsən, səni ora apararam.

-İstəyirəm.

..Səhər obaşdan, alatoranda, evdən çıxıb xəbərsiz Bəhrəmgurun heykəlinə çatanacan qaçdıq. Sanki nəhəng şəhərdə özgə kimsə yox idi, yoxsa, gören dəli deyərdi bizə. Funikulyorun böyrüylə pilləkəni üzə yuxarı qalxıb dayandıq. Xəzərlə üzbəüz. İkimiz də tənqimışdik. Çox keçmədi Xəzərin göylə öpüşdüyü yerdə bir işartı göründü. Bu, səhərin doğuluşuydu. Ecazkar

bir görüntü! Sanki yuxarıdan gözəgörünməz nəhəng bir əl asta-asta, dənizin üzünü qızıl suyuna boyayırdı. Çevrilib Lalənin gözlərinə baxdım; gözlərində Günəş qızıl kimi bərq vururdu. On-on beş dəqiqədən sonra özü də günəş rənginə büründü...

Əlimdən yapışdı. Ovucu od tutub yanırdı. Mən də həyəcanlıydım. Qəfildən məni qucaqladı. Günəşlə öpüşən Xəzərə baxıb boynuma sarılmışdı. Özümü itirdim. Dizlərim titrəyirdi. O, sinəmə elə sıxılmışdı ki!.. Dodaqlarım yanağına toxundu. Günəşin oduyla dolu gözlərini qapadı. Bilmədim qəsdən, yoxsa təsadüfən, yanağını sola çevirəndə dodaqları dodağıma yapışdı... Diksinib geri çəkildim. Yanaqları lalə kimi qızarmışdı...

Qayıdanbaş parkdan bir bağlama tapdıq. Açdıq. İçində ikiyə bölünmüş, lakin yeyilməmiş povidlalı bulka və nazik bir kitab - "Cırtan"ın nağılı. "Qismətimizdi" deyib bulkanı öz malımız kimi yedik. Kitabı da Lalə yadigar saxlayacağına söz verdi. Elə xoşbəxt idi ki! Günəşin doğuluşunu gördüyünəmi, tanımadığı birinin unuttuğu nağıl kitabını tapdığını, yoxsa o günə qədər gizli saxladığı hissələrini mənə çatdırdığına görəmi özünü bəxtəvər sanırdı, bilmədim...

Köhnə kişilərdəndi deyə, atam həmə gün ilk dəfə mənə əl qaldırmışdı. Onun fikrincə yəqin ki qəbahətli iş görmüşdüm. Nənəm araya girməsəydi, məni şil-küt edəcəkdi. Laləni də yola düşən günəcən evdən çölə buraxmamışdılar...

"Səni yola salmağa hamıdan tez gəlmişdim vağzala. Amma vaqona yaxınlaşmağa cəsarət etmədim. Qohum-qonşularla vidalaşdığınızı kənardan gizlincə seyr edirdim. Kupeyə valideynlərindən tez girib başını yarıcaq pəncərədən çölə çıxardığını, sola-sağa boylandığını görürdüm. Elə yanında olmaq istəyirdim ki... Bağışla... Getməsəydin..." - yazmağı fikirləşirdim ki, səslə ismarış gəldi:

"Vaqif, privet! Keçmiş bayramın mübarək! Tanıdın? Bəlkə də məni çoxdan unutmusan. ...Səsim bir az kallaşmış. Buranın şaxtasındandır yəqin... Nazik üzlü kitab yadında? "Cırtan"ı deyirəm; hələ də məndədi. Əvvəllər qızıma tez-tez oxuyardım, indi nəvəm Ruslana oxuyuram. Nağılsız yatmır yaramaz... Onu deyim ki nömrəni Tamerlandan, sənin aspirantından aldım, simpoziumda. İncimirsən ki? Dedi Afrikada ezamiyyətdəsən, sənin əvəzinə gəlib... Bakıdan, doğma İçəri Şəhərimizdən, uğurlarından o qədər danışdı ki!.. Onda başa düşdüm ki, sən demə, dünya bapbalacaymış, Vaqif, lap bizim İçəri Şəhər boyda... Eşitdim gözəl ailən var. Sənə görə sevinirəm... Hə, lap yadımdan çıxmışdı, əlbəttə, əgər əlaqəmiz olsaydı, çoxdan deyəcəkdim; O gün səni görmüşdüm axı... vağzalda... Heç inana bilmirəm ki, o gündən düz otuz il keçib."

Onun nəfəsini duyuram. Sanki yanımdadı. Demək istədiklərini götür-qoy edirmiş kimi, xeyli susdu. Yenidən danışmağa başlayanda kövrəldiyini hiss etdim.

"Bakı üçün, Xəzər üçün elə darıxıram ki!.. Bilirsən, burda da Günəş çıxır, amma isitmir, qızdırmır adamı. Qərribə də olsa, həmişə mənə elə gəlib ki, buranın sərt soyuğuna Bakıda canıma hopmuş istinin hesabına dözmüşəm..."

Səsi elə yaxından gəldi ki! Sanki indicə tindən çıxacaq, qollarını açıb üstümə atılacaq, var gücüylə "Va-qiif!" bağıracaq. Elə bağıracaq ki, səsindən şəhər diksinəcək. Uşaq kimi əl-ələ verib Qız qalasının dolanbac pilləkənləriylə yuxarı-ışığa sarı qalxacaq, ilk dəfə dəniz görən uşaq kimi sevinəcəyik. İstək varsa, bu, elə də çətin deyil, mənəcə; aramızdakı məsafəni bir addımlıq etmək üçün biletdən almaq yetər. Hələ ki təyyarələr uçuşur...

Çevrilib Karvansarayaya burulan yola baxdım. Az qala iki dəfə Qız qalasının başına dolandım. Neftçilər prospektində dayanmış turist avtobusundan düşüb yuxarı qalxan əcnəbiləri bir-bir gözədən keçirdim. Başım gicəlləndi. Kaş ki yanılmayırdım. Axı dünya bapbalacadı, lap İçəri Şəhər boyda...

Şahin SƏRDARLI*II yer*

Rənglərə boyanmış yalanlar

Günəş oğrun-oğrun gözdən itir, şər yenicə qarışır... Hava qaraldıqca xoşbəxtliyim sanki sübh çağının şəfəqlərinə boyanır. Niyə rəng verib rəng almayım ki? Axı, sabah babamla qoyun nobatındayıq... Günorta babam rayona gedəcək, bir də axşamçağı qayıdacaq. Mən də təkbaşına nobatı sovuşdurub, artıq böyüdüyümü isbat edəcəyəm. Nənəm də axşama çolpa kəsəcək, uşaqlıqdan ən sevdiyim yeməyi - “düyülü ət” bişirəcək. Mal-qaranın gələn vaxtı da həyətdə oturub yolumu gözləyəcək. “Allah, balamın qadasın alaram, balam nobatdan gəlib” - deyəcək. Babamla “bazar sumkası”nın küncələrinə kiçik daş bağlayıb, ot bağlaması ilə də çiyinlik düzəldirik. Nənəm də sabah üçün azuqəni (kartof soyutması, iki yumurta, lavaş, təndir çörəyi, pendir, duz, göy-göyərtili, iki xiyar, bir dənə də pomidor) hazırlayır. Bu ümidlə də kitab-dəftərimi çantama yığıb sabaha tədarük görürəm.

“Şeko bala, a cahıl, dur gəl” - babam məni səsləyir. Axşamdan baş ucuma yığdığım paltarlarımı tez-tələsik geyinib aşağı düşürəm. Nənəm çaylarımızı süzüb, yağlı-şorlu dürmək də düzəldib bizə. Hava yaman çiskinlidir, heç dünənki havadan əsər-ələmət yoxdur. Babam əlini çiynimə vurub, bir-iki saata havanın açılacağını söyləyir. Çayımı içib həyətdə çıxıram. “A bala, əynini qalın geyin” - nənəm arxamca çağırır - “pencəyini qapının yanına qoymuşam, bəri qayıt, yeməyi də götür, yaddan çıxıb qalar burda”. Nənəm çox qoçaq arvaddır. Bu günün işini sabaha saxlamaz, həmişəki kimi, çantamızı da dünəndən hazır edib.

Küçədə qoyun-quzu mələşir. Çantamı çiynimə keçirirəm, balaca çomağımı da götürüb babamla məhləmizin başına yollanırıq. Ədəb-ərkanla hamıyla salamlışıq. Namaz baba, Ələs baba, Şaxsuvar əmi, Zakir baba və başqaları - hamı burdadır. Bircə Qurban baba yoxdur. Kənd camaatı yavaş-yavaş ətrafımıza toplaşır. Aha, budur, Qurban baba da gəlir. Qurban kişinin iki yekə cins qoçu var. Cansız-cəsədsiz uşaqlarıq, yalan olmasın, qoçlar elə bizim boydadır. Keçən dəfə əmioğlu Sarı ilə (adı Sərxandır, kənddə hamı ona Sarı deyir) qoyun nobatına gedəndə qoçların belinə minmişdik, bu balaca canıma and olsun ki, at kimi gedirdilər.

Sürü dağa qalxır. “Şeko, bala” - babamdır, məni çağırır - “çox uzağa aparma, gəlirəm mən də”. Qoyunların otlaması, nəfəslərinə qarışmış otun qoxusu... Əslində, həmin anları, sadəcə, izləmək lazımdır.

Səssiz-səmirsiz günəşin çən-duman arasından boylanmasını gözləyirəm.

“Bostanların düzü” adlanan ərəzidən keçib “Ağbulaq” tərəfə, meşəliyə doğru yollanırıq. Tay-tuşlarım da mal növbəsinə gəliblər. Çöl adamı yaman

acdırır. Günorta qoyunlar yatışacaq, biz də bir yerə toplaşib çörək yeyəcəyik.

Babamın dediyi kimi də olur, duman tamamilə çəkilir. Çantamdan riyaziyyat kitabımı çıxarıb ev tapşırıqlarını yerinə yetirirəm. Bir az sonra babam qoyunları mənə, mənə də Allaha tapşırıb evə qayıdır. Tapşırıqlarım hazırdır, indi də çantamdan ədəbiyyat kitabını çıxarıb “Basatın Təpəgözü öldürdüyü boy”u oxuyuram. Hərdən gözücu sürüyə baxır, hərdən də tezdən nənəmin pencəyimin cibinə qoyduğu pendir dürməyindən dadıram.

Meşənin o tayından boğuq səslər gəlir. Yaman hay-küy var. Kimsə tutaşır. Çantamı götürüb sürünü səş gələn tərəfə haylayıram. İki uşaqdır. Biri mənim kimi cılızdır, o birini piy basıb. Deyəsən, qonşu kənddəndirlər. Əlbəyaxa olublar. Ocağa atdıqları kartofun qoxusu da aləmi cənginə alıb. Bir ala it də ocağın başında quyruğunu bulayır. Çantaları açıqdır, it insaflıdır, çövrəklərinə toxunmayıb. Cılız tayı o biri yoldaşını qamarlayıb yumruqlayır. İkiəlli yaxasından yapışib qışqırır - “Yalandır! Ağ yalandır!!!”.

Çantamı ocağın yanına atıb onlara tərəf qaçıram. Al qanın içindədirlər. Hərəsinə bir çomaq çəkib aralayıram. Əlimdən çıxıb yenə tutaşırlar. Sürü də yavaş-yavaş meşədən çıxır. Meşədən də yaman boğunuq səslər gəlir. Elə bilirəm bunların səsidir, əks-səda doğurur. Qoyunlar ürküb hərəsi bir tərəfə dağılır. Sən demə, sürüyə canavar girib. Qorxudan tər basır məni. Çomağımı götürüb hay-küylə meşəyə qaçıram. Sürüdən üç qoyun al qan içindədir. Quyruqlarını canavar parçalayıb. Cıgırla içəri girirəm, qoyunun biri də burada inləyir. Deyəsən, qışqırığa canavar qoyunu atıb qaçmışdı. İndi mən babama, nənəmə, kəndə nə cavab verəcəyəm? Qəhər məni boğur. Cansız-cələfsiz, 10 yaşlı bir uşaq. Belə bir mənzərə qarşısında nə edə bilərdim axı? Hıçqıra-hıçqıra qoyunları meşədən çıxarıram. Ürküb qaçmış sürünü bir yerə toplamağa çalışıram. Yaralanmış qoyunların başlarını sıgallayır, bağrıma basır, dərdlərinə məlhəm olduğumu düşünürəm.

Meşənin qırağında məni dəli bir ağlamaq tutur. Yuxarıda da o cılız gədə hönkür-hömkür ağlayır. Közə atdıqları kartofun üstündə qırırlarmış bir-birini. Kül olmuş, qaralmış bircə dənə kartofdan ötrü. Adlarını da öyrənmədim. Arıq oğlan övladlığa götürülmüş. Amma bundan xəbəri yoxmuş. Sözləri çəp gələndə o piy basmış gədə bu əhvalatı danışır, cılız tayını aşağılayır. Olanlar da elə buradan başlayır.

İndi, o, sönmüş ocaq başında Tanrının yaxasından yapışib “Yalandır! Ağ yalandır!!!” - deyə hayqırır...

Onsuz da bir dəri, bir sümük idi o zalım. İndi onun beli bükülüb, elə bil, ayaqları da topuqdan sınıb. Dizi üstə çöküb üsyan edir...

Dəhşətdir! 8 il sonra anidən ortaya çıxan “ağ yalan”, bəlkə də acı bir həqiqət... Görəsən, məzlum oğlan bu acı taleyi ilə barışır mı?!

O gündən 11 il ötüb. Elə bil hər şey indicə yaşanıb. Hadisənin təsirindən hələ də ayıla bilməmişəm. Tanrı şillə çəkmişdi ikimizə də. Nəbatına həvəslə yollandığım sürüdən 4 qoyunu canavar parçalamışdı. Onun da halı göz qabağındadır...

“Yalan ayaq tutar, yeriməz” - deyib atalar. Bilmirəm, bəlkə də onu bu hala salan ya 8 il ayaq tutub yeriyan “ağ” yalan idi, ya da “qara” kartofun illər sonra ortaya çıxardığı acı gerçəklik...

Mübariz CƏFƏRLİ**III yer**

GÜZGÜ

Qəfil səksəkə içində oyanmaq istədi, gözü qaranlığa alışmadığından Qotaqdakı əşyaları ayırd eləyə bilmədi, tamam ayılmamışdı, fəhmən çalışırdı ki, ayağa dursun, çünki vahimələnmişdi, ancaq yadına sala bilmirdi gördüyü yuxunu. Nə o yanlıq idi, nə bu yanlıq. Ölümün qardaşı onu ağuşundan buraxmırdı, o isə var gücü ilə müqavimət göstərməyində idi, lakin get-gedə qüvvəsi tükənirdi, nəhayət, bədəni sustaldı, gözləri təzədən yumuldu. Yenə baş vurdu üzü o tərəfə. Bəriyə dönmək üçün kənar köməyə ehtiyac vardı. Ya saatın zəngi çalınmalıydı, ya telefonun səsi aləmi başına götürməliydı, ya da, Allah elə-məmiş, zəlzələ-filan olmalıydı. Amma zaman sakit axmağında idi. Qismət beləymiş, o, yarımçıq yuxusunu başa vurmali, tamamlamali, upuzun, sonu görünməyən yolu axiracan getməliymiş. Əvvəlcə maşında, bozuntul asfaltla, sonra pay-piyada otsuz-qanqalsız qupquru çöllüklə... O, hara yol almışdı, niyə gedirdi, mənzil başında onu nə gözləyirdi? Yuxu özü də açılacaq sabahlar kimi sirri-xudadı. Yuxu, vəqəə öyrəşdiyimiz həyat tərzindən həm qəlizdi, həm də dərin...

Hər səhər oyanıb eyni qadını yanında görmək çox yorucudu. Üstəgəl, eyni iş-güc, institutun auditoriyalarında oxuduğu mühazirələr. Eyni müəllim yoldaşları, illər ötdükcə təzələnməyən, köhnə kitablardan əzbərlədiyi təkrarlama... Çevir tati, vur tati... "Nələr arzuladım, nələr qazandım..." Elə günahın, səhvin, müəmmanın ən böyüyü burda gizlənilib; dünyaya qazanc dalınca gəlmək istəyində... Guya, doğrudan-doğruya nə isə qazanmaq olarmış. Görəsən, kim qoyub bu mənasız alış-verişin əsasını? Qumluqda imarət, cah-cəlal qurmaq eşqinə birinci kim düşüb? Dünya malı ilə əbədiyyət qazanmaq xülyası kimin ağılına gəlib? Fırondan da o yana gedib çıxır... Adəm-Həvva dövrünə... Həbille Qabilin ölüm-dirim savaşına... Qarğanın öldürülmüş ilk Adəm övladını torpağa basdırmağın yolunu göstərməsinə. Şeytan öz işini nə tez görmüşdü, xudaya! Bu davada, bu oyunda Tanrı özünəbənzər yaratdığına tərəfkeşlik eləşəydi, mizan-tərəzi pozulardı. Amma qovulmuşları özbaşına buraxmaq da olmazdı. Beləcə, peyğəmbərlərə ehtiyac yarandı. Yərə müqəddəs kitablar göndərildi. Əsrlər ötüşdü, gəlib çatdıq son mərhələyə, tənəzzül dövrünə, çevrə qapanmağa yaxınlaşır, yenidən daş dövrünə qayıtmaq üçün milyon illər keçməliydı. Oyunun, böyük mərcin axıraxırıydı, ağıl ölçüsü ilə dərk etmək müşkül olan oyunun sonu. Qalıbməğlub məsələsi bizlik deyildi, şərt kəsildəndə də bizim rəyimizi soruşan olmamışdı. Zəncirvari olaraq biz də öhdəmizə düşəni başa vurub estafeti özümüzədən sonrakılara ötürməliydik. Əlbəttə, bacardığımız qədər. Boyumuzdan yuxarı tullana bilməzdik ki! Bəxtimizə yazılanı yerinə yetirib dünya adlı güzgüdən anicə boylanaraq yolumuza davam elədik.

Yuxu ilə ayıqlığın arasında var-gəl eləyib axırda taleyi ilə barışan institut müəllimi, başını gırləyən saysız- hesabsız ortabab elm adamlarından biri hələ də güzgüyə baxırdı. Həmin güzgüdə təkcə özünü görmürdü, bütün nəsil-nəcabətinin surəti ardıcılıqla gözünün qabağında canlanırdı. Qəribə burasıydı ki, özündən sonra heç kimi görmürdü güzgüdə. O, sonuncu idi. Bəs oğlu? Məntiqlə sonra oğlunun əksi görünməliydə. Ağlına qəfil gələn fikirdən yuxudamı, ayıqlıqdamı tükləri biz-biz oldu, bir anlığa nəfəsi kəsildi, az qala canını tapşıracaqdı. "İlahi, ip qırılıb, o, mənim oğlum deyil. Mənim övladım yoxdu..." Deməli, xəyanət... Əsrlər boyu təkrar-təkrar baş verən, bir-birini əvəzləyən qadın xəyanəti. Tarix həqiqətən təkrar olunurmuş. Görəsən arvadı ona kiminlə xəyanət eləyirmiş? Düzdü, o özü də az aşın duzu deyildi, intəhası, iş övlad, uşaq məsələsinə gedib çıxmırdı. Heç vaxt imkan verməzdə buna. Elə bir şey olsaydı, özündən sonra güzgüdə ayrı sima görərdi. Öz davamçısını, öz oxşarını... Amma böyüdüb yekə kişi elədiyi ona qətiyyə bənzəmirdi. Bu da belə! Qadınlara inanmaq səfəhlikdi. Arvadın pisi pisdə, yaxşısının zatına lənət! İllər boyu çalış-vuruş, qazan, axırda da qal quru yurdda. Demə, özge törəməsinə böyüdürsənmiş, nəslinin sonuncususanmış. Vəssalam, səndən sonra nöqtə qoyulur. Görəsən, bərkə dursaydı arvadı nə deyəcəkdi? Yəqin boynuna almayacaqdı. Necə sübut eləyə bilərdi? Yuxuda filan məsələ mənə əyan olub... Bəlkə, arvadı qızıl-qırmızı onun üzünə dayanacaqdı ki, yaxşı eləmişəm, lap belə əlimin içindən gəlib, sən yüzü ilə yaxınlıq eləmişən, mən də biri ilə başbir olmuşam?! Biri ilə?.. Kim sayıb siyahılamışdı zinakarları? Bir, ya yüz, fərqi yoxdu, arvadı onu barmağına dolamışdı. Kişi ilə qadını eyniləşdirib bir tərəziyə qoymaq düzgün deyil axı... Kişi aradı, güldən-gülə qonub şirə çəkməsi qəbahət deyil. Qadınsa öz "arısını" gözləməli, "arısına" sadıq qalmalıdır.

Adam yuxuda ya tamaşaçıdı, ya aktyor. Həmişə gözəgörünməz rejissorun əmrlərini yerinə yetirir. Həyatda belə səbrli deyildi. Onu aldatmışdılar, o isə sakitcə olub-keçənləri götür-qoy eləyirdi. Oğlunun, daha doğrusu, böyütdüyü oğlanın təvəllüdünü nəzərə alıb bu xəyanətin təxmini vaxtını bilmək mümkündür. Lakin noolsun? Sonra? Görəsən, arvadı hansı Yusifcamala bənd olmuşdu? Arvadına inanmışdı həmişə, onu aydan arı, sudan duru sanmışdı. Amma şübhəyə səbəb göz qabağındaydı. Sadəcə, bir az diqqətli olmaq lazım idi. Böyütdüyü oğlan ona zərəcə bənzəmirdi. Sarışındı, gözləri də gömgöy. İndiyəcən fikir vermədiyi bu detallar uzaqdan adama "gəl-gəl" deyirdi. Bəs onun, elmlər namizədinin boş başı hardaydı? Tələbələrədən rüşvət yığmağa qarışmışdı? Hər dənbir başını qaldırıb ətrafa baxsaydı, anlayardı məsələni. Buna şək-küşbhə yoxdu. Oğurluqla ayağısürüşkənliyin qırx gün ömrü var. İndisə qatar gedib...

Görəsən o, böyütdüyü oğlanın atasını tanıyırdımı? Çox güman ki... O adam Aydan-zaddan gəlməmişdi. Ən azı, böyütdüyü oğlanın atası onu görmüşdü. İndi dərini kimə deyəsən, çıxış yolunu harda axtarasan? Böyütdüyü oğlan nişanlı idi. Beş-on günə toyu olacaqdı. Bəlkə, oğlanın atası toya gəlib bir küncdə oturacaqdı, yavaş-yavaş araq vurub keflənəcəkdi, qol götürüb oynayacaqdı və ürəyində ona, "toy yiyəsinə" güləcəkdi? Bəlkə, lap dəm olub onun yaxasından yapışaraq qəhqəhə çəkəcəkdi, dəli, vəhşi qəhqəhə ilə deyilən kəlmələr toydakıları donduracaqdı: "Bu toy sənə oğlunun deyil, mənim oğlumundu..." Ağlına gələnərdən elə rüyadaca əti ürpeşdi. Oyaq olsaydı, bəlkə də ürəyi dayanardı. Yuxuda ölmək ona görə xoşdu ki, onsuz da az qala ölümün içindəsən, daha irəli-geri var-gəl eləməyə lüzum yoxdu, təkcə Əzrayıl gəlmir, yatan da sövq-təbii ona doğru addım atır.

Aldadılanla aldadan bir çarpayıda yatmışdı, aldadılan oyananda xəyanətkarı yatağında, yanında görəcəkdi. Qonşu otaqdasa mayası

xəyanətdən yoğrulanın xorultusu aləmi götürmüşdü. O, elə uşaqlıqdan "başından yekə" xoruldayırdı. Bir ara onu həkimə də aparmışdı. Elə bilirdi uşağın burun-boğazında artıq ət var, ona görə rahat nəfəs almır. Həkimlə demişdi ki, hər şey, daha doğrusu, uşağın burun-boğazı qaydasındadı, xoruldamağına gəlincə, bunun ziyanı yoxdu. Ola bilsin, irsidi... "Ola bilsin, irsidi..." O vaxt bu kəlmələri vecinə almamışdı, həkimin: "Bunun ziyanı yoxdu,"- deməsindən elə sevincək olmuşdu ki, daha dərinə getməmişdi. İndisə elə yuxudaca başı saat kimi işləyirdi; axı o da, arvadı da quzu kimi sakit yatırdı. Deməli, uşaq əsl atasına oxşamışdı. Beləydisə, onu elə xoruldamağından tanımaq olardı. Əlbəttə, bu, deryada balıq sevdasıydı. Suda boğulan saman çöpündən yapışar, aldadılan da nədənsə yapışib qamətini düzəltmək, dikəlmək istəyirdi, amma başa düşürdü ki, bu dava çoxdan uduzulub, indi hara əl atsaydı, hansı yola üz tutsaydı, heç nə dəyişməyəcəkdi; olan olmuşdu, torba dolmuşdu. Kaş aldadıldığını öləncən anlamayaydı. Gözüyumulu yaşamaq can rahatlığıymış. Həqiqəti bilməyi nəyi dəyişdi ki?.. Ürək ağrısı və təlaşla bu fani dünyada tamam-kamal tək-tənha qaldığını hiss elədi. Sonra? Kiminlə, necə mübarizə aparasan? Neçə illik nəzir-niyazdan, dava-dərmandan sonra arvadı uşağa qalmışdı. Ay-hay! Bu, Allah payı yox, Tanrının istehzası imiş. Niyə? Səbəbi? Yaradan gizlinləri məqamı yetişməmiş açmır. Yaxındakı işarələri başa düşməyə hər kəsin kəraməti çatmır. Yalnız dayazdakıları anlaya-anlaya, oxuya-oxuya dərinə getmək mümkündür. Yoxsa batarsan! Necə ki, o, batırdı, o, boğulurdu. Aldadılanın öz övladı olmayacaqdı. Buna nə yaşı, nə də güc-qüvvəsi imkan verirdi. Onun ölümü və son! Amma kim belə amirane hökm verə bilər? Hər şeyi yerli-yataqlı götür-qoy etmək lazımdı. Bəlkə, əsas məsələ həqiqəti tapmaq yox, daha dərinə gizlətməkdi? İndi də özünü aldatmalıydı? Özünü heç nədən xəbərsiz göstərməliydə? Elə həqiqət var ki, yalandan ziyanlıdı. O, adına "hörmət" deyilən çox haqq almışdı, deyəsən, indi də haqqvermə məqamı yetişirdi. Heç kəs bütün ömrü boyu yalnız və yalnız qələbə qazanmır. Qazancla itki əkizdi. Yoxsa, tərəzi əyilər. O, keçmişini itirmişdi, gələcəyi duman içindəydi. Ancaq bundan sonra hansı gələcəkdən söhbət gedə bilərdi? Gələcək özü də keçib getmişdi. Yuxuda zaman ölçüsü bir-birinə qarışır. Yuxu görən yatdığını anlayıb istədiyi məqamda oyana bilsəydi, insan rəyanı idarə etmək gücündə olardı. Bu da insanların qanadlanması anlamına gələrdi. Yuxu bir qırağa, adamlar ağı başında olan dəmlərdə oyanışlarını düz-əməlli idarə eləyə bilmirlər. Nəyi isə tapmaq üçün arayıb-axtarmaqdan da əfzəl, bircə şeyi unutmamaq lazımdı; göylərin iradəsi olmadan heç nə tapmayacaqsan. Tapıntı kimi görünən başaldııcı ilğımdı. Necə ki, o, böyütdüyünün atasını tapa bilməyəcəkdi. Nə yuxuda, nə də sonra... Elə özünü bilməməzliyə vurub axıracan ata rolunu oynamaq ən başağrısız, dava-şavasız, sakit çıxış yoluydu. Ya da heç oyanmayıb hər şeyi fələyin ixtiyarına buraxmaq... Onsuz da ikiayaqlıların cidd-cəhdlə gizlətməyə çalışdığı sirlər göylərdə açılacaq. Ən yaxşı çıxış yolu yuxudan üzü o tərəfə addamaqdı. Sonrasına, Allah kərimdi...

Elşad BARAT**III yer**

GÜNAH

Kəndin ayağında ikiotaqlı küməmiz var idi. Bir otaqda biz qalırıdıq, birində inəyimiz. Bacım üç yaşını təzə tamamlamışdı. İnəyimizi o qədər sevirdi ki, hərdən axurunda yatıb qalırdı.

Bacımı dünyaya gətirəndə anam nədənsə qorxmışdu deyə, südü kəsilmişdi. Bacım da inəyimizin südü ilə böyümüşdü.

İnəklə bir evdə yaşayırdıq deyə, kənd bizə gülürdü. Atam bütün gülüşlərə son qoymaq üçün Rusiyaya işləməyə getdi. Gedəndə də demişdi ki, bir ətək pul gətirib kəndin ən böyük evini tikəcəm. Anama da qartallı jaket alacaqdı.

Qaranquşlar haravarımızda yuva bağlamışdı. Hələ də atamdan xəbər yoxuydu. Anamı hamilə qoyub getmişdi. Artıq arvadın qarnı burnundaydı.

Anam dəryazı yegələyə bilmədiyini üçün bacımla məni kilimin üstünə qoyub üzəaşağı çəkirdi ki, otlar əyilsin. Əyilmiş otu daha rahat biçə bilirdi.

Boş-boş gəzən əmilərimin acığına anam bütün kişi işlərinə girişirdi. Elə bil ki, qarnındakı körpədən güc alırdı.

Bacım xəstələnmişdi. Nə illah elədiksə, sağalmadı. Həkimlər demişdi ki, əməliyyat olunmasa, mümkün deyil. Anam bütün qohumları qapı-qapı gəzdi, faydası olmadı. Atamdan hələ də xəbər yoxuydu. Yerini-yurdunu da bilmirdik.

Anam rayon poçtundan Rusiya prezidentinə məktub yazdırdı ki, uşaq xəstədir, ərimi göndərin.

Səhər oyandım ki, bacım ölüb. Anamın naləsi kəndi başına yığmışdı. İnəyimiz elə böyürürdü ki, buruntuluğu olmasaydı, küməmizi başımıza yıxardı.

Atam gələndə qabağına qaçan olmadı. Onu qarşılayan anamın göz yaşlarıydı.

Anam qartallı jaketini ocağa atıb yandırdı. Atam gecəsini gündüzünə qatıb evimizi tikdi.

Kəndin ən böyük evində xoşbəxt ola bilmirdik. Divarlar üstümüzdə gəlirdi. İnəyimiz də murdar olmuşdu. Bacım gizlənpaç oynayanda onun axurunda gizlənirdi. Mənə elə gəldi ki, inəyin ürəyi partlayıb.

Anam sancı çəkirdi. Atam rus qızlarıyla çəkdirdiyi şəkilləri yandırdıqca saqqalı islanırdı. Birdən uşaq səsi gəldi. Yeni doğulmuş qız körpənin burnu ölmüş bacımın burnuna oxşayırdı.

Mülayim HÜMBƏTOVA**III yer**

MƏNƏ OĞLUMDAN DANIŞ

Yaşının bu qoca vaxtında gəldiyi uzun yol yormuşdu onu. Yaxşıca dincəlməyə ehtiyacı vardı. Lakin məqsədinə çatmayınca, ruhən rahatlıq tapmayınca bədəninin də dincələ biləcəyinə inanmırdı. Budur, bir neçə addım da atacaq, nəşriyyatda ona nişan verilmiş qapını döyəcək və lənətə gəlmiş faşizmin törətdiyi müharibənin ağuşuna aldığı oğlundan bir xəbər alacaqdı. Bir anlıq dayandı. Sinəsindən qopan ağrı qoluna və kürəyinə vurur, nəfəs almasını çətinləşdirirdi.

-Yox, ləngimək olmaz, - deyə düşündü. Gözlərini ümidlərinin qapısına dikərək sanki baxışları ilə məsafəni yaxınlaşdırmağa çalışırdı. Bu da son addım və titrəyən əlini qaldıraraq qapını ehmalca tiqqılatdı.

-Buyurun, - içəridən səs eşidildi və həmin səs qocaya o qədər doğma gəldi ki, bir az da ürəklənib qapını açdı. İçəri boylandı otaqda pəncərə önünə qoyulmuş masanın arxasında əyləşərək əlindəki yazılı vərəqləri gözədən keçirən 34-35 yaşlarında gənc ədibi gördü. O, ayağa qalxıb qapıya tərəf gələrək mülayim səsle:

-İçəri gələn, buyurun, - dedi.

Qoca bir az da ürəkləndi. Bu adama qanı qaynamışdı:

-Oğlum, xoş gördük. Mən Cəlal müəllimi...

-Eşidirəm sizi.

Qocanın üzünə təbəssüm qondu. Əzizini görürmüş kimi, gözləri güldü. İçəri keçdi və bu anda ona elə gəldi ki, yorğunluğu da, ağrıları da yoxa çıxıb.

Ədib oturmaq üçün ona masanın ətrafında yer göstərdi və özü də onunla üzbəüz əyləşdi.

-Oğlum, onu görən gözlərinə qurban olum, demə ki, qoca kişisən, nəfəsinin qabağı gedir, dalı gəlmir, otur evində-deyə qoca söhbətə başladı, - otura bilmədim, daha səbrim qalmadı. Axı, neçə vaxtdır bir parça kağız da gəlmir - qocanın səsi titrədi, qəhərləndiyi aydın görünürdü. Ədib isə heç nə anlamadığını ifadə edən baxışlarla qocaya baxır, lakin sözünü sona çatdırması üçün ona imkan verib susurdu.

Qoca cibindən dəsmalını çıxarıb nəmlənmiş gözlərini sildi:

-Oğlum, son ümidim sənsən. Mənə oğlumdan bir xəbər çatdır. Vallah, ürəyim düşmən deməyəni deyir, - qoca yenə qəhərləndi. - Rəhmətlik anaları çox tez dünyasını dəyişdi. Təkbaşına böyütdüm onları. Üç nəfər kimi oğul böyütdüm. Biri atam idi, biri qardaşım, biri də dostum. Eh, nə gözəl günlərimiz vardı... Elə onları ev-eşik yiyəsi eləməyi düşünürdüm ki, dava başladı, üçü də getdi. Müharibənin əvvəllərində iki oğlumun qara kağızı gəldi... İndi gözümü bu sonbeşiyə dikmişəm. Məni həyata bağlayan tək odur. Ondan da nə vaxtdır kağız gəlmir.

Qoca susdu. Ortalığa qısa bir müddətə sükut köçdü. Sonra ədib yenə də mülayim bir səsle:

-Baxın, mən sizi axıracan dinlədim. Dərdinizi başa düşdüm. Amma sizə yardım edəcək adam mən deyiləm. Bura nəşriyyatdır, siz səhv salmışınız, gerek hərbi...

Qoca onun sözünü kəsdi:

- Yox, yox, mən heç nəyi səhv salmamışam. Hara gəldiyimi də yaxşı bilirəm. Onu da bilirəm ki, keçən dəfə olduğu kimi, yenə mənə oğlumdan danışa bilərsən. Axı, onu yaxşı tanıyırsan. Çox təvəqqe edirəm, onun indi harada olduğunu, nə etdiyini mənə danışasan.

-Keçən dəfə? Axı, bu necə ola bilər? Mən sizi də, oğlunuzu da tanımıram.

-Necə yeni tanımıram? Yox, oğlum... Dayan bir...

Qoca qoltuq cibindən bir neçə dəfə qatlanmış qəzet çıxardı. Qəzetin səhifələri oxunmaqdan sürtülüb ərpimiş, yazıları da bir az getmişdi. Qoca bir yazının üstünə barmağını qoyaraq:

-Budur, bax, burada mənim oğlum haqqında yazmışam.

Ədib qəzetdə dərc olunmuş əsgər həyatı haqqında hekayəyə və onun sonunda öz imzasına baxan kimi, işin nə yerdə olduğunu başa düşdü. Qoca hekayənin qəhrəmanı olan əsgəri öz oğlu zənn etmişdi. Artıq ona yanıldığını anlatmağın deyil, könlünü almağın, ürək-dirək verməyin, təsəlli tapıb yaşaması üçün bir ümid işığı yandırmağın vacibliyini dərk edən ədib nəcibliyin, alicənablığın cizgiləri xəlvə olunmuş simasına bir az da qayğıkeş ifadə verərək dedi:

-Hə, o yazını mən yazmışam. İndi sizi başa düşdüm. Gəlin belə danışaq. Siz qayıdın evinizə və yenə bu qəzeti izləyin, mənim imzam olan yazını oxuyun. Mənə inanın, sizə kömək etməyə çalışacağam.

Qocanın üzü güldü. Nə isə demək istəyirdi ki, qəhər onu boğdu. Yenə nəmlənmiş gözlərini dəsmalı ilə silərək titrək və bir az da həyəcanlı səsle:

- Allah səndən razı olsun, oğlum! Sən nə qədər xeyirxah, nə qədər nəcib insansan, Allah səni qorusun, - söyləyib ayağa qalxdı.

* * *

Kəndə gedən dar cığırda qəzet və məktublarla dolu çantasını çiyinə atıb, günortaya az qalmasına, günəşin tezliklə yandırır-yaxacağına əhəmiyyət vermədən tələsmədən, ağır addımlarla bir poçtalyon irəliləyirdi. Kəndin rayon mərkəzindən uzaq olmasına baxmayaraq, buralardan az hallarda keçən yük maşınına da minmək istəməmişdi. Hər dəfə poçta gələndə Allaha yalvarırdı ki, götürəcəyi məktubların arasında qara kağız olmasın. Çünki, onu ümid və nigarəngiliklə gözləyən qocalara, ana-bacılara, gəlinlərə ölüm xəbərini vermək onu da daxilən sarsıdır, qəlbini göynədirdi. Hər dəfə "qara kağız" verməli olanda nə qədər əzab çəkdiyini bir Allah bilirdi, bir də özü.

Bu gün də o çətin günlərdən biri idi. İki oğlunun qara kağızını verdiyi bir qoca, ürəyi xəstə ataya artıq son ümidi olan kiçik oğlunun da ölüm xəbərini çatdırmalı idi.

Kəndin mərkəzindəki poçt məntəqəsinin qabağına çatanda qorxduğu başına gəldi. Hər gün "məne oğlumdan xəbər" deyərək onun qarşısını kəsən o qoca məntəqənin pilləkənində oturub, əlini günlük kimi gözlərinin üstünə qoyub yola boylanır, onun gəlişini gözləyirdi. Poçtalyon o biri məktublara qarışdırmadan əlində ayrıca tutduğu o qara xəbərlilik kağızı tez pencəyinin yan cibinə basdı. Hiss elədi ki, həyəcədən dili-dodağı quruyub. "Yox, hələ verə bilmərəm, hələ buna hazır deyiləm" - deyərək öz-özünə düşündü.

Qocanın sevinc və ümid dolu baxışları poçtalyona dikildi:

-Ay gəlişin xoşxəbərlilik olsun, o gətirdiyin qəzetlərə bir bax, oğlum haqqında yazı olmalıdır, - dedi.

Xalq yazıçısı Elçin müsabiqənin qaliblərini elan edir

Qocanın məktub deyil, qəzeti soruşması poçtalyonu çətin vəziyyətdən qurtardı. Yadına düşdü ki, o, son bir həftədə tez-tez gəlir, qəzetdə oğlu haqqında yazı olacağını söyləyir, ondan diqqətli olmasını xahiş edirdi. Sonra da cibində gəzdirdiyi köhnə, qatlanmış qəzeti çıxarıb yazı müəllifinin imzasını da göstərmişdi. Poçtalyon da qəzetlərə baxacağına söz vermişdi.

İndi məktub mövzusunun yayınmağa, bir az vaxt qazanmağa fürsət yaranmışdı. Poçtalyon çantanı çiyindən aşırıb pilləkənə qoydu və qəzetlərdən birini götürüb vərəqləməyə başladı. Birdən gözü axtardığı imzaya sataşdı. Həvəslə yazını gözədən keçirdi. Bu həmin ədibin müharibəyə həsr olunan növbəti hekayəsi idi.

Qoca poçtalyonun üzündəki təbəssümü görüb ümidlə soruşdu:

-Hə, yoxsa oğlum haqqında yazı çıxıb? Dillənsənə...

-Al, eynəyini tax, özün oxu.

Qoca cəld pəncəyinin qoltuq cibindən eynəyini çıxarıb gözüne taxtı. Qəzeti alıb, poçtalyonun göstərdiyi yazıya baxdı:

-Hə, odur, onun adıdır. Allahım, sənə çox şükür, - dedi və pilləkənin məhəccərinə yaxın bir yerdə oturdu. Qəzeti üzünə yaxınlaşdırıb oxumağa başladı.

Poçtalyon çantanı da götürüb pilləkəni qalxdı, içəri keçib məktubları otaqdakı masanın üzərinə qoydu. Bərk susuzlanmışdı, həm də tərkində idi. Qrafindən stəkana su tökdü. Üzünün tərini silmək üçün cib dəsmalını axtardı. Əlini pəncəyinin yan cibinə salanda qocaya çatdırmalı olduğu qara kağıza toxundu. Ona elə gəldi ki, yalnız bədəni deyil, bütün ruhu silkələndi. Stəkana dodaqlarına yaxınlaşdırıb sudan bir qurtum aldı, sanki boğazı da tikilmişdi, uda bilmədi. Açıq pəncərədən pilləkənə boylandı. Qoca dodağının altında qəzeti oxuyur, arabir də öz-özünə danışmış kimi:

-Ay mənim igid oğlum, halal olsun... - deyirdi.

Poçtalyon öz-özünə pıçıldadı:

-Düz deyirsən, igid olub, bu kağızda da elə yazıblar - "böyük qəhrəmanlıq göstərərək..." Eh, indi mən bu xəbəri necə verəcəyəm?

O, özünü təqətsiz hiss edib stula oturdu, dirsəklərini masaya dirəyib başını əllərinin arasına aldı:

-İndi mən nə edim? Bəlkə sədrin yanına gedim, ya da qonşulara, yaxud ağsaqqallara deyim, onlarla birlikdə gedim verim? Nə bilim ey... ürəyi xəstə adamdır, onu həyata bağlayan son ümidinin də qara xəbərini alsa, dözməyəcək. Axı, onu lap bələkdə olandan özü böyütmüşdü, anasızlığı hiss elətdirməməyə çalışmışdı. Yox, hələ verməyəcəyəm kağızı, heç olmasa bu gün verməyəcəyəm.

Yenə pəncərədən pilləkənə təfəf baxdı. Qoca qəzeti öpür, öpür, üzünə sıxıb saxlayırdı. Sanki əllərinin arasındakı qəzet deyil, qarşısında dayanan övladının çöhrəsi idi.

Poçtalyon şkaftan möhürü götürərək masanın üstünə qoydu, bir qalaq zərfi də önünə çəkib işləməyə başladı...

Sonuncu zərfə də möhür vurub ayağa qaxdı, pəncərəyə yaxınlaşdı. Qoca başını pilləkənin məhəccərinə söykəyib sakitcə oturmuşdu. Arxası pəncərəyə tərəf olduğundan poçtalyon onun üzünü görə bilmirdi.

- Hə, nə yazır, yenə də qəhrəmanlıq göstərib bizim əsgər balamızı? - deyə poştalyon səsləndi. Lakin qocadan cavab gəlmədi. Heç başını da ona tərəf çevirmədi. Poçtalyon bir də qocanı çağırdı və onun susduğunu görüb diksindi:

-Aman Allah, yoxsa...

O, özünü pilləkənə yetirdi. Qocanın baxışları sonsuzluğa dikilmiş, üzündə xoş bir təbəssüm donmuşdu. Qollarını çarpazlayıb, övladını bağrına basırmış kimi, qəzeti sinəsinə sıxmışdı.

Poçtalyon dizləri üstə pilləkənə çökdü, əlləri ilə üzünü qapayıb hönkürdü. Yaxınlıqdan keçənlər onların ətrafına toplaşdılar. Poçtalyon cibindən dəsmalını çıxaranda yenə də qocanın oğlunun qara kağızı əlinə gəldi:

-Bu gün bu bəd xəbəri ona verə bilmədim, əlim gəlmədi. Yazıq, qəzetdəki çap olunan hekayədəkini öz oğlu bilmişdi, onun sağ olduğuna əmin olub sevinirdi. Dedim ki, qoy sevin sin, onsuz da qara xəbəri ha bu gün verdim, ha sonra, nə olacaq ki?... Amma məni qınamayın, nə yaxşı ki, verməmişəm deyirəm. Heç olmasa həyatının son anlarında ciyərparasının sağ olması xoşbəxtliyini yaşadı, - söylədi.

Yərbəyerdən "düz eləmişən, düz" - dedilər. Kim isə qoltuğunda gətirdiyi qara kəlağayını qocanın üzünə saldı.

Yaxınlıqdakı evin eyvanından həzin, yanıqlı səslə oxunan bayatı eşidilirdi:

**Əziziyəm, bağlıdır,
Elim qarabağlıdır.
Sinəmə daş qoymayın,
Sinəm övlad dağlıdır.**

Arif QULİYEV**III yer**

СКАЗКА ДЛЯ ДЕТЕЙ И ВЗРОСЛЫХ*

Поистине таинственна суть и красота природы, созданная Всевышним. И как-бы не была описана она талантом раба божьего - не будет до конца познана тайна ее сути, потому как каждый читающий и страждущий познать ее увидит и ощутит в ней собственное восприятие окружающего мира, словно созданного Богом для тебя и только для тебя.

Такие мысли окутали меня, сидя на зеленой лужайке вблизи сказочного озера, в водной глади которого отражалась великолепная картина лесистого склона высокой горы.

Иссиня - голубая бесконечность прозрачного неба обняла в свои необъятные объятия всю красоту обозримого и необозримого мира моей фантазии, оторвав меня от земли для лучшего обозрения Рая Земного.

Здесь на ярко-зеленой лужайке, озаренной теплыми лучами доброго солнца, внимание мое привлекла единственная во всей округе красивая от счастья курочка в окружении желтеньких кругленьких цыплят. Громко кудахтая, она призывала к завтраку только что вылупившихся сладких роднюсеньких деток своих.

Любо было смотреть и восхищаться материнской любовью курочки, когда при каждом кудахтанье ее, как по команде, все детки лихо устремлялись к мамочке, помогая ускорению своими маленькими крылышками.

«Какое безмятежное счастье!» - подумал я и стал мечтательно рассматривать красоту безоблачного неба над головой.

Высоко в небе красиво кружила одинокая птица. Вначале я восхищался совершенством аэродинамики планирования этой птицы, но через некоторое время заметил, что она совершает петлеобразный спуск к земле. Ближе я уже ясно рассмотрел в птице крупного и хищного орла, готового к внезапному вероломству. Я весь напрягся и встал на защиту ничего не подозревающей безмятежной жизни. А орел все кружил и кружил над нами, выбирая момент, чтобы камнем лететь вниз и унести в своих коварных когтях мать, безжалостно вмиг сделав сиротами ее детишек.

* *Heqayənin Azərbaycan dilinə tərcüməsi jurnalımızın növbəti saylarında dərc olunacaq.*

Təqdimatdan sonra

С мыслями о трагичности момента я стал искать оружие в роде, хотя бы, палки, но ничего не найдя, засучил рукава и был готов к кровавой схватке с врагом. Чтобы не нарушить идиллию счастливой жизни и не спугнуть птичье семейство, я стал медленно придвигаться к цыплятам, а мать, увидев во мне неприятеля, высоко подняла голову, издавая звуки тревоги, от которой детки тут же сбежались к матери и забились под ее крылья. Мать еще выше подняла голову и, во всеоружии растопырив перья, агрессивно встала на защиту своего семейства. Сделав несколько шагов назад, я немного успокоил ситуацию, но тревога не оставляла бдительную мать.

Ситуация несколько успокоилась, но волнение по-прежнему не оставляло ее. Я сделал еще несколько шагов назад, отойдя на нейтральную позицию, и, чтобы еще больше успокоить курочку-мать, отвернулся от них и стал, якобы рассматривать небо, одновременно следя за поведением матери и хищника в небе.

А он все кружил и кружил, и на каждом витке становился все опаснее.

Боевая обстановка не позволяла мне подойти близко к семейству и в то же время, отойдя далеко, я не успел бы в случае агрессии вмешаться в бой.

Как быть? С нарастающей тревогой за жизнь цыплят и матери я стал изучать театр военной обстановки, когда до меня долетели тревожные звуки со стороны горы.

И тут я увидел в скале красивое гнездышко синички-матери в окружении своих прелестных детенышей, видимо также только что народившихся на свет. Детеныши широко, очень широко раскрыв желтые клювики, наперебой звонко-жалобно требовали еду. Она же клала каждому в раскрытый клюв заранее запасенный корм и, как я заметил, одновременно, также как и я, с тревогой следила за агрессором. По всему было видно, что она больше тревожилась о курочке-соседке с ее цыплятами, нежели о своих детенышах, так как в любой момент могла бы своих укрыть в гнезде, куда не смог бы проникнуть орел. «Теперь я уже не один», - проскользнула мысль. И тут

же подумал, что может эта хрупкая синичка сделать против сильного орла? Какова от нее помощь? И, вообще, какова помощь от этого маленького создания?

Но я глубоко ошибался!

Всё произошло молниеносно. Враг оказался коварным агрессором. В мгновение ока он стремительно припал к земле и схватил курочку-мать своими острыми когтями. Я бросился к орлу. Но не тут-то было: орел, взмахнув мощными крыльями, мигом взлетел, унося жалобно призывающую меня на помощь мать, а детеныши в испуге веером разбежались в стороны, пища и тоже призывая на помощь.

Какая от меня помощь? Я, здоровый мужчина, проклиная и ненавидя себя, стою беспомощный с вытянутыми вверх руками, смотрю, как у меня на глазах орел уносит от детей мать?!

И вдруг, о Боже!.. Синичка, оставив своих детей с широко раскрытыми голодными клювиками, как «истребитель-перехватчик» летит к орлу.

Что будет?!

Синичка-камикадзе, подлетев к хищнику с тыла, ловко села ему на голову, крепко вцепившись лапками в его шею, и маленькими крылышками закрыла глаза орлу. Хищник стал в истерике мотать головой в надежде избавиться от синички, и ничего не видя, стал метаться, не понимая, куда он летит. Во имя спасения собственной жизни он выпустил курочку, которая благополучно спланировала к своим деткам.

А когда орел на большой скорости приблизился к горе, синичка отпустила его, и тот по инерции ударился о скалу, окровавленный рухнул на землю. Он еще долго залечивал свои раны и уже в эти места больше не прилетал.

А отважная синичка, рискуя своей жизнью, мастерски выполнив боевую операцию по обезвреживанию преступника, с чувством исполненного долга гордо вернулась к своим деткам.

Курочка и ее цыплятки так и не узнали, кто их спас.

«Да!.. Бог милостив... и Пути Господни неисповедимы!» - вслух произнес я, как молитву надежды во спасение.

DİLSUZ**III yer****YARADICILIQ GÜNÜ,
YAXUD ŞEİRİN
OĞURLANMASI***(Tragikomik və bir az da fantasmaqorik hekayə)*

Mirzə Məhi, rəhbərliyin də iştirak etdiyi srağagünkü mötəbər iclasda, rəsmi qaydada, yekdilliklə Qeyri-adi İşlər Şirkətinin şairi təyin olunduqdan (məhz təyin olunduqdan!) sonra götürdüyü ilk yaradıcılıq gününün uğurlu alınması üçün hər cür hazırlıq görmüşdü: Malayziyada Şərq üslubunda nəfis şəkildə düzəldilmiş yazı masası, diyircəkli qoltuq, ağ, yaşıl, göy, sarı, qırmızı, bənövşəyi, çəhrayı, narıncı vərəqlər və bu vərəqlərə də uyğun rəngbərəng qələmlər...

Vərəqlərin arasında dörd dənə də - cəmisini bu qədər tapa bilmişdi, - qapqara, karton qalınlığında kağız vardı.

Mirzə Məhi bu qapqara, karton qalınlığındakı kağızda əhəngdən düzəltdiyi ağappaq mürəkkəblə Qarabağ həqiqətlərini nəzmə çəkəcəkdi və BMT-nin Baş katibi Antonio Qutereşə göndərəcəkdi, şübhəsiz, bir xeyri olacaqdı, hökmən olacaqdı, çünki bu portuqaliyalılar da, eynən bizim kimi, möhkəm şeirbazdılar, adi bir sözdən, görürsən ki, uşaq kimi kövrəldilər.

Mirzə Məhi başqa hazırlıqlar da görmüşdü: pilisse eynək, ətəyi dizdən bir az aşağı qara mahuddan arxalıq, kəpənək qalstuk, boyaboy saf, qədimi sədəflə süslənmiş əsa, qaragül dərisindən tikilmiş papaq. Amma bunlar irəlidə, çox-çox irəlidə - məşhurlaşandan, ad-san qazanandan sonra lazım olacaqdı.

Mirzə Məhi şirkətdə iş başladığı vaxtda - düz saat doqquzda yazı masasının arxasına keçdi. Əlini elə qələmə atmaq istəyirdi ki, qeybdən səs gəldi:

- Bala, demişdin mənə şeir yazacaqsan, nə oldu?

- Yazacam, nənə, yazacam... Qoy bu şirkətin işlərindən başım bir balaca açılsın...

Mirzə Məhi dodağının altında mızıldandı:

-Bu arvad, lap portuqaliyalılar kimi, şeirbaz olub gedib. Heç nədən vaxtımı aldı.

Qeybdən gələn səs qəfildən xırıp kəsildi.

Mirzə Məhi yenə qələmi əlinə almaq istəyirdi ki, qapı döyüldü, o, qoltuqdan qalxmaq istədi, amma sonra, nədənsə, fikrini dəyişdi:

- Açmayacağam!

Qapı bir də döyüldü. Mirzə Məhi hövsələdən çıxdı:

- Dedim ki, açmayacağam!

Qapı üçüncü dəfə döyüləndə, o, artıq sakitləşmişdi:

- Heç vecimə də deyil, istəyirsən, lap yüz dəfə döy, açmayacağam!

Mirzə Məhi istəmirdi ki, yaradıcılıq gününün bir saniyəsinə də kənar işə sərf etsin. Nəhayət, bənövşəyi qələmi götürüb, narıncı vərəqdə bu misraları yazdı:

*Fikir vermə
qeybdən gələn səsə,
fikir vermə döyülən qapıya,
işində ol, şair!*

Şeir, nədənsə, xoşuna gəlmədi, cırıb atdı, təzə vərəq, təzə qələm götürdü, yazdı-pozdu, yazdı-pozdu... Günortaya yaxın həm sağ, həm sol çiynində yalnız ilham pərilərinə məxsus olan yüngül, son dərəcə yüngül bir ağırlıq hiss etdi, bununla da zehni açıldı, təbi coşdu, sözləri muncuq kimi yan-yana düzdü.

Mirzə Məhi elə son nöqtəni qoymuşdu ki, yenə qeybdən səs gəldi:

-Bala, deyəsən, mənim şeirimi yazıb qurtardın axı.

-Yox, ay nənə, yox.

-Bəs, o nə kağızdı elə?

-Sənəddi, ay nənə, sənəd.

-Nəyin sənədidi, bala?

-Şirkətin, ay nənə, şirkətin, yadımda ikən, aparım qoyum seyfə, itməsin.

-Yubatdın, mənim şeirimi yaman yubatdın. Mən indi Cənnətin kənar məhəllələrindən birində oluram. O şeiri yazsan, mərkəzə köçürərlər. Burda kimə deyirəm ki, nəvəm şairdir, inanmır.

-Yazacam, nənə, yazacam. Və gətirəcəm.

-Özün gəlmə, ver o çiynindəki pərilər gətirsinlər.

Qeybdən gələn səs yenə qəfildən xırp kəsildi...

Mirzə Məhi saata baxdı - 13:00. Nahar fasiləsi. Sevincək olduğundan, iştahı qaçmışdı. Amma gəzmək... gəzmək olardı. Belə qərara gəldi ki, bayıra çıxmasın, elə evin içində - dəhlizdə var-gəl etsin, pilisse eynəyini, mahud arxalığını, kəpənək qalstukunu, əsasını, papağını yoxlayıb görsün necədir.

Mirzə Məhi pilisse eynəyi gözüne taxıb, bədənnüma güzgünün qabağına keçdi: bəh-bəh, yaraşdı, hətta bir anlıq ona elə gəldi ki, doğulanda elə bu pilisse eynək gözündə olub...

Arxalıq... bütün dövrlərə yarayırdı - yeddinci, on üçüncü, iyirmi birinci əsrə. Yəqin ki, otuzuncu əsrdə də dəbdə olacaqdı.

Kəpənək qalstuk... Elə bil, canlıdır - indicə "pırr" eləyib uçacaq. Gülməlidir.

Əsanı götürdü, bir addım atdı, az qaldı yıxılsın, məəttəl qaldı: üç ayaqla yerimək iki ayaqla yeriməkdən çətin imiş... Yazıq heyvanlar... dörd ayaqla... Amma nə etmək olar? Məşhur olandan, ad-san qazanandan sonra bu üçüncü ayağa öyrəşməyə məcbursan.

Mirzə Məhi papağı götürüb başına qoydu, yenə güzgünün önünə keçdi: mirət xeyli böyükdü - alnını örtür və bir az da gözünün üstünə düşür. Papaqçı demişdi: "Ömrümdə bu cür balaca baş görməmişəm. Papaqlar ölkəsi İndoneziyadan gətirdiyim ən kiçik qəlibdə tikmişəm, istəyirsən - götür, istəmirsən - yox." Və o, papağı götürmüşdü, fikirləşmişdi ki, şan-şöhrət köpəkoğlu şeydi, bir də gördün, başı şişirdə-şişirdə papağın formasına saldı...

Mirzə Məhi saata baxdı - 14:00. Deməli, nahar fasiləsi qurtardı. Yazı masasının arxasına keçdi. Yenə yazdı-pozdu, yazdı-pozdu...

Mirzə Məhi düşündü ki, indi havaya çıxmaq heç də pis olmaz. Bu, təkcə ekotələbatlamı əlaqədar idi? Əsla, yox. O həm də istəyirdi ki, on-on beş dəqiqə də olsa, xalqın - gələcək oxucularının arasında olsun.

Küçədə adam az idi. Hava yavaş-yavaş qaralmağa başlamışdı. Gəzə-gəzə işıqlı və gediş-gəlişin gur olduğu yerə - metrostansiyanın qabağına gəldi: bəh, bəh, buna deyərəm izdiham, buna deyərəm xalqla qaynayıb-qarışmaq, ünsiyyət! Amma, nə olsun? Bu qədər adamın içində onu bir tanıyan yox idi. Kədərlənsə də, özünü tez ələ aldı: "Vaxt gələcək, mənə barmaqla göstərəcəklər, tramvayda, trolleybusda, avtobusda, metroda üzümə o qədər göz zillənəcək ki, ora-bura taksi ilə gedib-gəlməyə məcbur olacağam."

Mirzə Məhi qəflətən lap arxada gələn bir adamın zəndlə ona baxdığını hiss etdi: "Yəqin qəzetlərdə şəklimi görüb, hələ bəlkə şeirimi də oxuyub. Maraqlıdır, gözünü məndən heç çəkmir. Qoy gəlsin, gözləyəcəyəm."

Gözlədi, gözlədi, gözlədi... Bir də gördü kim, kim, Qubad - iş yoldaşı.

- Mirzə Məhi, bayaqdan gələ-gələ öz-özümə deyirəm, ay Allah, bu odur, o deyil? Deyəsən, bu gün yaradıcılıq günündü, hə?

- Hə.

- Bir şey yaza bildin?

- Yazdım, qardaş, yazdım!

- Təbrik! Təbrik! Böyük hadisədir, gərək qeyd eləyək.

- Mütləq! Mütləq!

- Yəqin, şənbə günü, hə?

- Şənbə günü niyə?

- Bəs nə vaxt?

- Elə indi. Gedirik bizə, boğazımızı bir balaca yaşlayırıq.

- Həm də o yazdığın şeiri oxuyuruq.

- Varam da hal əhlinə! Yaşa!

- Mağazadan bir şey götürək?

- Yox. Evdə hər şey var.

Mirzə Məhi yaxınlıqda olurdu. İçəri girən kimi xörəyi qazın üstünə qoydu. Soyuducudan araq, qazsız su, pendir, göy-göyerti, limon, zeytun turşusu çıxartdı, çörək doğradı - xudmani bir süfrə düzəltdi, qədəhlərə araq süzdü:

- Qubad, götür görək! Xoş gəlmisən! - dedi.

Qubad hörmət əlaməti olaraq, yerindən azca dikəldi:

- Sağ ol!

- Dümlə!

Araq, elə bil, Qubadın boğazını bir balaca açısdırdı, çeçədi, nitqi batan kimi oldu:

- Dünən, - dedi, televiziya Vaqif Səmədoğlunun köhnə lent yazılarından birini verirdilər. Elə qərribə şeylər danışır ki...

- Məsələn, nə?

- Nə bilim, deyirdi, guya, bu dünyada əvvəllər də olub, hələ indən belə bir dəfə də olacaq.

- Qubad, kim "guya" desə də, sən demə. O, həqiqətən də, əvvəllər bu dünyada olub.

- Nə vaxt?

- Ya üçüncü əsrin sonunda, ya dördüncü əsrin əvvəlində. Nədən bilirəm? "Kitabi-Dədə Qorqud" o vaxt yazılıb. Hə, bax, bu "Kitabi-Dədə Qorqud"un əsil adı "Kirabi-Dədə Vaqif"dir. Deməli, bu bunu yazır, özü də lap qoca vaxtında, küçədən keçən bir uşağı çağırır, deyir, a bala, bunu apar ver nəşriyyata. Uşaq kim olsa yaxşıdı? Qorqud! Yolda açıb oxuyur, görür əntiqə şeydi. İndi başa düşdün?

- At, ev, bank oğrusu eşitmişdim, şeir oğrusu yox...

- A kişi, şeir nədi, simfoniya oğurlayırlar, orkestr ilə bir yerdə, muzey oğurlayırlar, Leonardo da Vinçi ilə bir yerdə.

Nə isə... O ki qaldı Vaqif Səmədoğlunun üçüncü dəfə dünyaya gəlməsinə, mən inanıram, gələcək, özü də, əlində dəlil-sübut... Nə isə, götür vuraq.

Araq bu dəfə, nədənsə, Qubadın boğazını acısdırmadı - yağ kimi getdi:

-Mən bunları bilmirdim, - dedi. Mirzə Məhi, sən çox böyük adam olacaqsan! Bax, bizim o şirkətin girəcəyinə lövhə vuracaqlar, üstünə də yazacaqlar ki, şair Mirzə Məhi filan ildən filan ilə kimi burada işləmişdir.

-Nə olsun? Mən ki onu görə bilməyəcəyəm. Belə şeyləri, Qubad, adam öləndən sonra eləyirlər.

-Yəni, deyirsən, Vaqif Səmədoğlu dünyaya üç dəfə gələndə, sən iki dəfə gələ bilməyəcəksən?

-Ya qismət. Onda, mənim səndən bir xahişim var.

-Buyur.

-Çalış o lövhənin üstünü Orxan-Yenisey əlifbası ilə yazsınlar. Belə görürəm ki, o əlifbanın zamanı və dövrünü gəlir... Harda qaldıq? Hə, dünyada elə haqsızlıqlar var ki... A kişi, Ömər Xəyyam kimi adamın heç harda adı yoxdu...

-Mən bilən var axı. Adına küçə, universitet. Hələ heykəlini də qoyublar.

-Ay-hay. Bu elə yox kimi bir şeydi də. Ömər Xəyyam neyləyir heykəli, küçəni, universiteti. İndi gərək onun adına bir bar, bir şərab zavodu, heç olmasa, bir ayıltma məntəqəsi olaydı. Götür görüm qədəhi.

Qubad qədəhi götürdü. Mirzə Məhi Ömər Xəyyamın bir beytini xüsusi intonasıya ilə dedi:

*Çox içmə, gizli iç, meyvə alışma,
İçsən, xumar gözlü bir ceyranla iç.*

Qubad qədəhi yerə qoydu, stolun üstündəki bıçağa sarı baxdı və bozarmış halda soruşdu:

-Sən məni bura nəyə gətirmisən? Kimdi ceyran?

Mirzə Məhi bıçağı bir az uzağa çəkdi:

-Deyəsən, araq səni tutub... Səfehləyirsən...

-Yox ey, de görüm, məni bura nəyə gətirmisən? Ceyran kimdi?

-İşə düşmədik... Dur gəl bura...

Mirzə Məhi dəhlizin baş tərəfində - üstünə oboy çəkilmiş divarla üzbəüz dayandı:

-Bu nədi?

-Divar.

-Qapıdı, siyirtməli qapı. Çəkirik yanlara, açılır. Açaq. Bəs bu nədi?

-Dəmir.

-Dəmir yox, seyf.

-Bu boyda?

-Hə. Mən böyük otağı boyaboy seyf eləmişəm.

-Bunun içində nə var ki?

-Seyf.

-Seyfin içində seyf?

-Hə.

-Bəs o seyfin içində?

-Onun da içində seyf. Yəni, iç-içə qırx seyf. Bizə lazım olan şey axırıncı seyfdədir.

-Aç görüm.

Mirzə Məhi səyflərin qapısını bir-bir açdı. Qırxıncı səyfdə ağappaq bir vərəq vardı.

Mirzə Məhi Qubada:

-Ey ilk yaradıcılıq gününün ilk şeirinin ilk oxucusu, götür oxu! - dedi. Amma ucadan!

Qubad dodağının altında mızıldadı:

Mən cahan mülkündə mütləq, doğru halət görmədim,

Hər nə gördüm, ayrı gördüm, özgə babət görmədim.

Mirzə Məhi pərt halda:

-Sən nə oxuyursan?! - dedi.

-Burda yazılanı.

-Baxım? Vay... Vay... Vay... Bu qırxqat səyfə də girdi? Şeirimi oğurlayıb, yerinə də Molla Pənah Vəqifin şeirini qoyub.

-Kim?

-O...

-O kimdi?

-Deyəcəm, Qubad, deyəcəm.

-Amma, bu işi belə qoymaq olmaz... Toyuq balasını çalağandan qoruduğu kimi, şair də gərək şeirini bu cür oğrulardan qorusun.

-Şirkət sənə bir mühafizəçi versin.

-Mühafizəçiyə inanmaq olar? Şeirin birini bir qəpiyə satar. Sən Səddam Hüseynin nüvə silahının yerini bilmirsən ki?

-O bədbəxt oğlunun nüvə silahı nədi, heç dayandoldurumu da yox imiş.

-Doğrudan?

-Bəs nə... Üstü açıldı də...

-Onda, Kim Jonqdan mənə bir atom bombası ala bilərsən?

-Yox... Mən kiməm ki?... Amma, şirkət istəsə, ala bilər... Neyləyirsən atom bombasını?

-Qoyacam şeirin içinə. Elə əlini uzadan kimi: part!

Bu vaxt qəflətən güclü partlayış oldu: bütün işıqlar söndü, ulduzlar çilik-çilik olub yerə töküldü, Ay parçalandı, hər yan zil qaranlığa büründü...

Qubad özünü itirdi:

-Bu nədi, ə?

Mirzə Məhi qorxdı:

-Axı zamandı, günü-qiyamətdi, Qubad.

Qubad yerdən bir ulduz götürdü:

-Bunun içinin spirali yanıb.

Sonra bir başqa ulduz götürdü:

-Bunun da içinin spirali yanıb...

Mirzə Məhi Ayı yerdən qaldırdı:

-Bunun da.

-Deməli, hamısı forte?

-Hə... Bəs qiyamət günü necə olmalı idi ki? O əlindəki nədi elə?

-Araq.

-Araq? Görsələr, vallah, bizi cəhənnəmə göndərərlər...

-Bəs nə edim?

-Yanında Qara dəlik olmalıdır, at ora...

-Qaranlıqdı, görmürəm.

-Əlinlə axtar.

-Tapdım. Amma girmir, dardı.

-Genəlt, drel-filan.

-Yox, olmur.

-Onda, çıx get.

-Hara?

-Hansı planetdən gəlmisənsə, ora. Təxribatçı. Casus. Gəldin Yer kürəsini bədbəxt elədin. İndi də mənə - Övliya nəslindən olan, gündə beş rükət namaz qılan adama ara qətl edirsən, bu axırsamanda - qiyamət günündə cənnətimi murdarlamaq istəyirsən? Çıx get, yoxsa, polis çağıraram.

Qubad getmək istəyəndə, Mirzə Məhi dedi:

-Dayan, deyəsən, hava ağarır axı, - dedi və qəfildən var gücü ilə qışqırdı:
- Odur, o! Şam yandırır!

Qubad qorxa-qorxa soruşdu:

-O - kim?

-Məhəmməd Füzuli! Mənim şeirlərimi oğurlayan!

-Mirzə Məhi, lap ağ elədin ha! Sən hara, Məhəmməd Füzuli hara?

-Qubad, sən bu kərbəlalıları tanımırsan. Sonra üzünü yuxarı tutdu: - O lələyi bir saniyə əlindən yerə qoy də. Səni görüm quş qripinə tutulasan!

Sonra göydən dəmir tak-tukuna bənzər bir səs gəldi.

Mirzə Məhi:

-Deyəsən, ulduzları dəyişirlər.

Birdən ulduzlar "Pırr" eləyib yandıılar.

Qubad:

-Amma, elə bil işıqları azdı, əvvəlki ulduzlara nisbətən...

-Yəqin, Çin istehsalıdır.

Göydən yenə dəmir tak-tukuna bənzər səs gəldi:

-İndi də Ayı dəyişirlər.

-Elə birdəfəlik günəşi də dəyişsəydilər, yaxşı olardı.

-Gecənin bu vaxtı? Günəşi?

Qubad Ayın da yandığını görüb dedi:

-Şükür, hər şey qaydaya düşdü. Amma, Mirzə Məhi, mən səndən incidim.

-Niyə?

-Heç bir azərbaycanlı Cənnətə görə qonağı evindən qovmaz.

-Səndə yumor hissi heç yox imiş ki. Zarafat elədim. İstədim səni qorxudum. Arağı neylədin?

-Burdadı.

-Yaşa!

Səhərə yaxın Günəşi də dəyişdilər - deyəsən, Həbəşistan istehsalı idi - iri, isti və parlaq! Birdən-birə Mirzə Məhinin gözüne gur işıq düşdü - yuxudan hövlnak ayıldı. Bir müddət key kimi yerinin içində uzanıqlı qaldı, nə baş verdiyini anlamağa çalışdı...

Sonra yataqdan çıxdı - əvvəlcə "Kitabi-Dədə Qorqud"-u, sonra da Füzulinin əsərlərini götürdü bir-bir öpüb, gözünün üstünə qoydu.

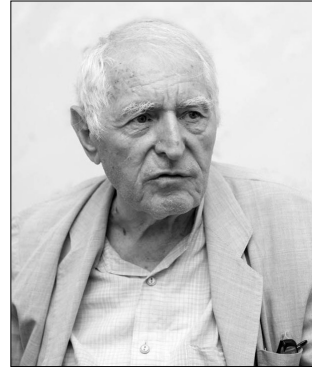
Düşündü ki, dünən həqiqətən də iclasda ona bu gündən şirkətin şairisən, eynən Yazıçılar Birliyində olduğu kimi, həftədə bir dəfə yaradıcılıq günü götürə bilərsən, demişdilər. Və o yaradıcılıq günü bu gün idi. Bu fantasmaqorik, qarmaqarışıq yuxudan sonra Mirzə Məhi bir şey yazı biləcəkdə, bilməyəcəkdə - Allah bilir!

Vaqif NƏSİB

III yer

“Çiyinlərə qonan əl”

*Hər sənətin şöhrət tərəfi tez,
zəhmət tərəfi gec görünür.
Mir CƏLAL*

Xəzər sahilindəki dəniz təlatümü şəhərin iki səmtində üzüntüsü bir-biriylə bağlı iki nisgilli adam yaşayırdı. Və hər ikisinə içərisinə düşdükəri dünya yetimlik taleyi bəxş eləmişdi.

Şəhərin günbatan səmtində hər gün daş Bəhramın daş əjdahanı öldürmək istədiyi, yerin ətrafında o birindən iyirmi yaş böyük yetim işığını yandırmışdı. Günbatan səmti onun simasından nuru, şəfəqi günün hər zamanında əskildə bilmirdi. (Ata, ana qəbrini Ərdəbildə qoyub Ceyrançöl yetimxanasında kədərinin qara, Bakıda tələbəlik ömrü yaşayıb, qəribçiliyinin sarı tükələrini tökə bilməsi sonrası).

Bəhramın Əjdahanı öldürmək istədiyi yerin qonşuluğunda yaşayan həmin adamı, işlədiyi universitetdə yetimlər atası adlandırırdılar. Ən çox da Ceyrançöl yetimxanasından təşrif gətirənlərin.

Şəhərin gündoğan səmtində yarı mənzil, yarı emalatxana, - bir tikilidə tənha ömür sürən (başqa sənət dostları kimi heç əsərlərini də mənəvi övladı hesab etməyən) Selcan adlı heykəltaraşa isə tanış-bilişləri dünya yetimi adı qoymuşdu. Bu yaraşığı cavan xalq düşməni övladı olduğundan əvvəl-əvvəl evlənməyə tələsməmiş, sonralar da insanlığı dünya əzabkeşi hesab edib dünyaya yeni bədbəxt gətirməkdən vaz keçmişdi. Yaşadığı gündoğan səmti də onun sir-sifətini kölgəlikdən xilas edə bilməmişdi.

Hər iki yetim, bir-birindən xəbərsiz, şəhərdəki ömürlərini üzü Ceyrançöl yetimxanası səmtinə yaşayırdı. Və hər ikisi də illər boyu, özləri ilə bağlı bir nisgilli daşıyırdı.

Nəhayət, tale rəhmə gəlib həmin nisgil sahiblərini illər sonrası, qoynundan pərvazlandıqları Ceyrançöl yetimxanasında görüşdürmək qərarına gəldi. Professor Paşa Güneyli Ceyrançöldən teleqram aldı: Sizi yetimlərimizdən birinin “Çiyinlərə qonan əl” heykəlinin açılışına dəvət edirik.

Paşa müəllimin üzünü həmin dəvət bəlkə də Ceyrançöl səmtinə döndərə bilməyəcəkdi, əgər Tapdıq müəllim zəng etməsəydi (həmin adam onun yetimxana yoldaşı idi. Uzun illərdi ki yetimxanaya rəhbərlik edirdi).

- Selcanı özün də tanımalısan. Bir zamanlar qəbula yanına göndərmişdim.

Selcan adı professorun qulaqlarına Ceyrançölün Dilboz atlarının kişnərtisini gətirdi və onu bir səfərin yalmanına yatırdı. “Çiyinlərə qonan əl”ə doğru çapmağa başladı.

... Günlərin bir günü Paşa müəllimi iş yoldaşları muştuluqlamışdı: Ceyrançöl yetimxanasından bir uşaq səni axtarır...

Başdan-ayağa hüznə çəkilməmiş həmin gənci görəndə Paşa müəllim sifətinin nurunu, təbəssümünü bir az da artırmalı olmuşdu. İlk gəncliyinin elçisi kimi gördüyü oğlanı ürəkləndirməyə hazırlamışdı. Oğlan Tapdıq müəllimin məktubunu verib cavab gözləmişdi. Qızılbaş (bu adı yetimxanada dostları ona biliyinə, çalışqanlığına görə vermişdi). Selcan da eyni sənin kimi qızılbaşlardandı. Ona hər cür köməyini elə, peşman qayıtməsın.

- Səninlə bərabər özüm də imtahan verəcəyəm. Yəqin ki, iki yetimə "iki" verən tapılmaz...

Oğlanı yataqxanaya yerləşdirib nə qədər dil-ağız eləsə də, Ceyrançöldən gətirdiyi çənini, dumanını uçura bilməmişdi. Selcan sanki kəsiləcəyini bilib hüznü əvvəlcədən tuturdu. İmtahanlardan qabaq Paşa müəllimi Universitetin xüsusi şöbəsinə çağırıdılar. Dövlət təhlükəsizlik idarəsindən ora bir müstəntiqin təşviş gətirməsi dalağını sancdırdı. Və məlum oldu ki, Ceyrançölün bir yetiminin hüquq fakültəsinə daxil olması dövlət üçün təhlükəyə çevrilə bilərdi. Erməni əsilli müstəntiq oturduğu az müddətdə otağın havasını ağırlaşdırmışdı. Paşa müəllim özünü boğulmadan xilas etmək üçün sözünün yolunu açdı:

- Yetimlərin qurduğu cəmiyyətin bir yetiminin hüquqşünaslığı seçməsi niyə təhlükəli olsun?

- Həmin cəmiyyətin içində quzu dərisində qurdlar da gözlənilir. Bu məktubla tanış olun. Demə, Ceyrançöl təhlükəsizlik idarəsinə yenə erməni millətindən biri rəhbərlik etmiş (onlar yetimxanada olarkən də həmin vəzifə başqa erməniyə həvalə olunmuşdu. O da Qori Seminariyasının Ceyrançöldə yerləşən Tatar şöbəsinin kitabxanasını yandırdırmışdı).

Selcanın xalq düşməni övladı olduğuna görə dövlət əhəmiyyətli ixtisaslara yiyələnməsinə qadağa qoyulurdu.

Paşa müəllim sözlərinin daşa-divara dəyib qayıdacağını bilib-bilə yenə də deyəsi oldu:

- Axı, yoldaş Stalin özü şəxsən buyurub ki, uşaqlar atalarına cavabdeh deyil, onları tərbiyələndirib, cəmiyyət üçün faydalı mütəxəssis etmək olar.

- Mənim boyda professor diplomun var, amma alaçıq danışsın. Tərbiyə ola bilənləri biz seçə bilirik. Ata intiqamı almaq, hüququmuzu sarsıtmaq istəyənləri də seçirik...

Vəzifə səriştəsi ilə sözünün təsirini yoxlamaq üçün gözlərini qarşısındakı müayinə vasitəsinə çevirmişdi. Ağıl bir şey kəsmədiyindən sözünün kəsərini artırmağa başladı.

-Sirkdə heç canavar balası görmüsüz, yox! Çünki qurddan törəyən ancaq qurd ola bilir. Onun atası Pantürkist təşkilatın sadə üzvlərindən deyil, təşkilatçılarındandı, oğlunu da böyük Turan əsgəri kimi böyütməyə çalışmışdı...

Professor qarşısındakının dəmyə yerlərinin boz rənginə çalan sifətinə baxırdı və orda bir damcı da su görə bilmirdi. Ona görə də ağzına su almağı uyğun bildi.

- Uzun sözün qısa, o uşaq hüquq fakültəsinə qəbul olmamalıdı...

Selcan üçün əli baltalısa, insanların qanı çəkilməmiş cinsindən olan Şirvan müəllimi seçilmişdi. Bu adam məmnuniyyətlə növbəti tələbə qanı töküüb həzz almağa hazır idi. Şirvan müəllimin ala və qara dağdan olan suallarına gənc sərrast cavablar verirdi. Bunları yanlış hesab etməyə çalışan Şirvan müəllimin avarını professor ala və qara qarğaların qaraltısına bənzədirdi.

Həmin gün yetkin yaşında professor bir faciənin şahidi olmuşdu. Gözü qarşısında bir yeniyetməyə bir elm ocağında erməni divanı tutulmuşdu.

Həmin gün Universitetin ən hörmətli bir müəllimi özünü zamanın sınağından çıxıb bilməyən, kəsilməyən və bu kəsiri heç vaxt düzəldə bilməyəcək bir tələbə hesab eləmişdi. Selcandan qabaq, Selcanın əvəzinə həmin "iki"ni Şirvan qoluna çevrilmiş bir erməni diğasından o özü almışdı.

Üstəlik, keçmişdə Andronikin əsgərlərindən olmuş təhlükəsizlik işçisinin hədə-qorxuları qulaqlarında bir də səslənmişdi:

- Dədənin Pişəvərinin əsgəri olduğundan da xəbərimiz var. Bizim quruluşu bəyənməyib cənubda qaldığını, Ərk qalasında şəhid olduğunu da bilirik. Siz ərdebillilər bir zaman hamınız Şah İsmayılın qızılbaşı kimi böyük Azərbaycan yaradıb yaşada bilməmişsiniz. İndi də böyük Turan eşqinə düşmüşünüz...

Həmin gün həm də təşrif gətirib əyninə isti kürk kimi geyə bildiyi Azərbaycanın bu parçasının da təhlükədə olduğunu hiss eləmişdi. Və Azərbaycan boyda kürkünə birə düşməyə başlamışdı. Daşınmışdı: Doğrudanmı, bu diğalar axırıma çıxacaq, iki vətənimiz ola-ola heç birində yaşaya bilməyəcəyik.

Düşünmüşdü: Yox, Şeyx Xiyabanilərin, Səttarxanların yurdu fars erməni torpağına çevriləmməz, onun Firudin İbrahimilərin, atam kimi oğulları dar ağacından asıla-asıla öz övladlarına şəhidlik dərsi keçə biliblər.

Şərxahdan "iki"sini alıb ayağa duranda Ceyrançöl yetimi xeyirxah bildiyi professorla baxmışdı. Və həmin an başını məğlub insan kimi aşağı salmış professor üzündə əqrəb gəzdiyini hiss eləmiş, çalmasını arzulamamışdı. Onu həmin əqrəb deyil, yeniyetmənin demədiyi, ancaq özünün eşitdiyi sözlər çalmışdı: Eh, sizə güvəndiyim dağlar, Sizi Ceyrançölün qarançı dağından da uca bilmişdim. Demə, həm kor, həm də kar imişsiniz. Nə gözünüzü görə, nə səsinizi duya bildim. Usta Veysəl kişi sizdən uca mərtəbədəymiş.

... Selcan ordan dəniz kənarına yolunu salmışdı (əslində, özündən xəbərsiz ayaqları onu ora aparmışdı).

O, dənizin bir addımlığında bir guşəyə çəkilib gözünü sıxıb, özünü sakitləşdirməyə çalışmışdı. Amma nə qədər çalışmışdısa, gözündən bir-iki damla çıxara bilməmişdi. Özünün və gözünün dünya ağırlığında iki damla göz yaşı ilə Xəzərin duzlu sularını iki damla ağırlaşdırıb özünü yüngülləşdirməyi bacarmamışdı.

Həmin an Selcanın çiyinə əl qonmuşdu. Professorun səsinə boğula-boğula udmağa başlamışdı (onlar da dəniz suyu kimi duzlu idi).

- Sən hüquqşünas olmağın daşını yalamı kimi bu dənizə at. Bir sənətə meylini sal.

Bu dəfə Selcan qarşısındakı gözləri yaxalaya bilib nifrətini yayındırmağa çalışdı və bacarmadı. Bəlkə də çiyinə qonan əldən canıma axa bilən hərarət buna imkan vermədi.

Professor yenə onun demədiklərini eşidə bildi: yaxşı kişilər, yamanlar vasitəsilə bu dəfə yaxşı atların yalmanında deyil, yük vaqonlarında Sibirlərə göndərilib, buralarda Şaumyanlara əlaltılıq eləmiş Əzizbəyov qalib.

...Selcanı, əlinə bir az pul-para salmaq üçün Ceyrançöl evlərinin çoxunu ucaldan bəna Veysəlin yanına həmin kəlmələrin müşayiəti ilə göndərmişdirlər, - Bakıya, qəbul imtahanına gedəcək, köməkçin olsun, bir az xərclik qazandır.

Usta yeniyetməni iki daşın arasında göz sınağından keçirib söz sınağına keçmişdi:

-Haqqını günəməzd istəyirsən, ya axırda hesablaşacağıq, (Günəməzd işləyənlərin nə yuvanın quşu olduğunu bilirdi)?

-Allah qoysa, oxuyub nə çıxmaq istəyirsən, a bala?

-Hüquqşünas...

- Uğurun xeyir olsun, oxu gəl, bu Ceyrançölün bəzi insanlıqdan çıxanlarını damla...

...Selcan oxuyub qayıda bilməmişdi. Ağzından vurub geri qaytarmışdılar. Özünü yenə usta Veysəlin yanına vermişdi. O da başaşağı cavanı ürəkləndirmək istəmişdi.

- Səni kökdən salmaq istəmədim. Prokurorluğa belinə pul şələləyib gedənlər qəbul olur.

Selcan çək-çevirdən dilini qurtarıb əlini işə salmaq üçün mətləbini kəsəldi:

- Belə, mən xalq düşməninin oğluyam, mənim kimiləri də həmin fakültəyə götürürlər.

-Yeni heç ağzını açmağa qoymadılar?

-Yox, hər suala cavabımda ağzımdan vurdular.

-Heç içlərində insafılsa, ağsaqqalı yox idimi?

-Professor heç mənə gözünü göstərmək istəmədi. Hələ bir arxamca gəlib başıma ağıl da qoymaq istədi. Acığımı üstünə carlaya da bilmədim, üzündə elə bir peyğəmbər tükü var idi.

-Bəs sənə məsləhəti necə oldu?

-Dedi hüquqşünaslığın, sən bu daşlarından birini altına, o birini də üstünə qoyum. Sənət dalınca gedim.

-Düz buyurub, ikimizin də başı haqqı...

Susub, özünün oğlanın gözündə daşürəkliyə çevrilib-çevrilmədiyini yoxlamaq istədi:

-Buxarı üçün daşları naxışladığını görmüşdüm. Məndən olsa, daşlara əlini yatırıb, sən də onları heykəlləşdirə biləsən...

Həmin sözləri də elə həmin gün Selcanın qulaqlarından sırğa kimi asa bildi.

Həftə sonu usta İncə dərəsinə ailəsinə baş çəkməyə gedəndə o da özünü Avey dağı səmtinə verdi. Bir zamanlar tarix müəllimləri siniflərini ora tənəzzöhə aparmışdı. O da orda, qayalarda insan əlinin səriştələrini görə bilmişdi.

İlk səfərində açıq havadakı muzeyə doyunca tamaşa elədi. Sonra əl çatan yerlərin daşlarını müştəri gözüylə nəzərdən keçirdi.

Bir müddət sonra, qayalarda Selcanın əl işləri doğrulmağa başladı. Əvvəllər o, təbiətin məftunu olduğundan ağacları adamlara bənzətməyə çalışırdı. Elə kəsilib Ceyrançölə qayıdanda sevdiyi müğənnilərdən birinin nəğməsi onu kövrəltdi. Elə bilmişdi ki, yetimxana qonşuluğundakı söyüd həmin müğənnidi. Həmin mahnıları da həmin söyüd ağacı oxuyur. Sonra müsadirə olunmuş bağlarındakı innab ağacını xatırlamışdı, küləkli günlərdə onu ölkənin məşhur rəqqasəsinə bənzətmişdi. O gündən hər xəzri qopanda Selcana elə gəlirdi ki, məşhur rəqqasə bağlarında innabı oynayır.

...Bu dəfə daşları gördüklərinə, tanıdıqlarına bənzətməyə çalışdı. İlk oxşatdığı daşürəklilərin Sibirlik elədiyi atasının bənzeri idi. İşini qurtarıb, özündən asılı olmadan səsləndi:

-Qayıda bilmisən ata...

Sonra zirvədəki daşların birini nəhəng "Durna çırağına" döndərdi. Onun daş çırağı bu səmtin durnalarını səma yollarında azmağa qoymayacaqdı. Avey ətrafındakı daşları get-gedə quşa, quzuya, ata, atasının dostu gələndə müəllimə çevirməyə başladı.

Günlərin bir günündə hamıdan xəbərsiz, tək bir nəfərin iştirakıyla təbiət qoynunda bir sərginin açılışı oldu. Selcanın iştirakıyla Selcanın sərgisi. Onların fotosunu Moskva Rəssamlıq Akademiyasına göndərdi. Bir əl işinin ilk durna səfi kimi. Onları yəqin ki, daş "Durna çırağı" səmada azmağa qoymayacaqdı.

Moskvadan muştuluqvari cavab gəldi. İki nəhəng gözə bənzətədiyi (gözlərə döndərə bildiyi) "Nazim Hikmətin gözləri" adlandırdığı işini bəyənmişdilər: "Bunların işiniz olduğunun sübutu kimi istedad sınağından keçməli olacaqsınız".

Yolu Moskvaya düşdü.
İstedad sınağından keçə bildi...

* * *

Xoruzların ilk banında professor Ceyrançölün dəmiryol vağzalında qatardan endi. Gəlişini heç kəsə xəbər verməmişdi. Uşaqlığın ilk gənclik xatirələrinin izi ilə səhərin aləqaranlığında tək-tənha gəzib-dolaşmaq istəyirdi. Arazın o tayında ata, ana qəbri qoyub bu tayına yetim kimə qədəmlərini basmışdı. İlk günlər saralıb-solacağını düşünürdü. Amma çox keçmədi ki, ətrafındakı adamlar ona eyni yurdun bir başından - o birinə gəldiyini başa saldı. Çox keçmədi ki, sarılmaq əvəzi sarı tükələrini tökməyə başladı. İlk dəfə öz ana dilində dərs alıb, özünün də, ata-anasının da ana yurduna qovuşa bildi.

... Gözlər yetimxanaya Ceyrançöl bazarı səmtindən gələn yola dikilmişdi. Hamı professorun yolunu gözləyirdi.

Zaman qaşlarını da ağardıb özünün dəyirmançılarına bənzətdiklərindən Tapdıq müəllim Selcana ürək-dirək verirdi:

-Ürəyimə damıb ki, Paşa gələcək...

Gəzintisinin son məskəni Ağköynək ətrafındakı dağdağanla görüşü olmuş professoru əlində bir dəstə çöl çiçəyi əlaqapıda göründü.

Pionerlər farağat durub onu salamladılar. Gül-çiçək içində qərq etmək istədilər.

-Çiçəkləri heykəlin önünə qoyun. Onlar qoy abidənin qızıl lentinə dönsün, həm də müəllifinin çələnginə. -Özü də çöl çiçəkləriylə heykəli salamladı.

Selcanın gözü bir zamanlar acıladığı adama dikilmişdi. Onu tanıyıb-tanımayacağı abidə sahibini həyəcanlandırırdı.

Heykəlin açılışını etdilər. Uşaqlar səmaya arzularının sayı qədər ağ göyərçin uçurdular. Demə, bura illərlə bir nisgillə yaşamış professorun da bir növ uçarlıq meydanı imiş. Həyat onun üçün özünün gözlənilməz bir səhnəsini hazırlayıbmış. Abidəyə müəllifi "Çiyinlərə qonan əl" adı vermişdi. Heykəlin ağı uçurulanda professor cavanlığı ilə görüşdü. Həmin görüş onun üz-gözünü müəllifə doğru çevirirdi. Baxışdılar. Hər ikisinin yaddaşından və gözlərindən ötən illərin xatirələri damcılamağa başladı.

Professorun timsalında xeyirxah bir insanın qolları yeniyetmələrinin çiyinə qonub, onları öz arzu səmalarına pərvazlandırmaq istəmişdi. Müəllifin səsi də ağ göyərçinlərvəri, səmaya pərvazlanırdı.

-Biz yetimlərin çiyinə vaxtında qona bilmiş əl həyatımızın yolunu göstərə bilmişdi.

Professor Selcana baxdı. Demədi: sən həməən cavansan, sözümə baxıb, özünə ürəyincə sənət seçə bilmisən. Amma Selcan eşitdi. O da demədi: Bir zamanlar üzünü ağ olmaq istəmişdim, bağışlayın. Professor da həmin kəlmələri duya bildi.

Ceyrançöl səmasında ağ göyərçin uçurdu. Onlar həm də iki ürəyin nisgilini uçururdu.

♦ P o e z i y a

Balayar SADIQ

QAN YADDAŞINA YEDDİ MƏKTUB

– I –

Bir yüyənsiz at,
bir pashı qılınc
və havadan asılmış
bir qaragül papağın şəklinə
nə baxırsan, məmləkətim?!

Qürbətdə qalan
bir parça torpağın
yuxusundan as bu şəkli...

Bəlkə
qürbət qoxusundan diksindi
şəkildəki
yüyənsiz at,
pashı qılınc,
qaragül papaq...

Ömür-ömür yollar keçir
Bəyaz, ağappaq qapıdan.
Hər çiyyində dayanan baş
Keçəmmir papaq qapıdan.

Kələf-kələf aç bu ömrü,
Əriş ömrü, arğac ömrü,

Fəsil-fəsil ağac ömrü
Boylanır yarpaq qapıdan.

Son nəfəs canda qıvrıldı,
Ömrün kirpiyi qırıldı.
Başdaşılar daş qılıdı,
Asılıb torpaq qapıdan.

– II –

İlxı-ılxı kişnəyirdi
yurd yerləri...
Uzaq qərinələrin yaxasında üşüyürdü
ərən babaların mamır basmış nərələri.

Gavur "Ocağ"ı tüstülənirdi
qədim Xankəndinin küçələrində.
Qürbət qoxusu damırdı
Yuxusu qaçmış Qarabağın gecələrindən...

Qara qarğa kimi düşmən cürəti
Dimdikləyirdi bir ulu həqiqəti.
Əlcə-əlcə əlçimləyirdi ürəklərin ümid duyğusu.
Güllə səsləriylə islanırdı Qarabağ ellərinin yuxusu...

Təzə qan izini yalayan canavartək
gavur nəfəsi
dağların, daşların üzünü yalayırdı.
"Topxana" meşəsinin hıçqırığı
ağac-ağac, budaq-budaq,
yarpaq-yarpaq
sükutu cırmaqlayırdı.

Buğlanırdı bulud-bulud
Qarabağ torpağının intizarı...
Canavar xisləti duman kimi sürünürdü
məmləkətin taleyinə sarı.

Səngər-səngər uzanırdı alınların qırışı...
Heyrətin çatlamış divarları arasından
damcılayırdı millətin qan yaddaşı...

– III –

Məmləkət kreslo-kreslo vurnuxurdu,
Kabinetlər manqurtluq havası qoxuyurdu.
Mənsəbrəpəstlərin yaddaş xarabalıqlarında
bayraq-bayraq dalğalanırdı
qırmızı-qırmızı bayquş səsi...

Qarabağda güllü köynək geyib gəzirdi
düşmənin torpaq həvəsi...

Yurdun taleyinə qapı kimi açılmış
qaranlıqların çiçəyi çırtlayırdı.
Beyrək-beyrək, buğac-buğac,
Xatun-xatun
Dədə Qorqud boylarının bağı çatlayırdı.
Göynəyirdi ovuc-ovuc
muzeylərdə yatan qılıncların
paslı dəstəyi.
Göynəyirdi addım-addım
üzüqoylu yıxılmış yolların arzusu, istəyi...
Məmləkətin baş meydanında qəzəbdən uğuldayırdı
intişam meşəsi, qisas meşəsi...
Dəniz-dəniz ləpələndirdi
dodaqlarda
Əhməd Cavad şerinin tonqal-tonqal şöləsi.

Özündən-özünə qayıdırdı millət;
Səsini, Sözünü, Özünü qucaqlayırdı.
Meydanda yumruq-yumruq
qeyrət tumurcuqlayırdı.

Ürəklərdə yumruq-yumruq
ovxarlanırdı azadlıq savaşı...
Yüyənini qıran at kimi
kişnəyirdi qan yaddaşı.

Salam, a qan yaddaşımdan
Dünyaya baxan kişnərti.
Yuxulardan bulud-bulud
Ömrümə yağan kişnərti.

Yüz arzudan, kamdan keçib,
Elimdən, obamdan keçib,
Atamdan, babamdan keçib,
Qanımda axan kişnərti.

Bu qəmdən qəm yoluna çıx,
Taleyə qəm yolu açıq.
Tökülməyə qanımız çox,
Qəm yemə, a Xan kişnərti.

– IV –

Azadlıq!
Səni çox istəyirdik
az aldıq.
Səni sevə-sevə

azaldıq.
Eh... Azadlıq, Azadlıq...
Dəli kimi sevdik səni
Sevgimizdən asıldık.
Sənə uzalı əllərimizi
zəmi kimi biçə-biçə
meydanlara, küçələrə tökülən
qanımız üstən keçə-keçə
adına
meydan verdilər, küçə verdilər: Azadlıq!
Ah, Azadlıq, Azadlıq!
Kimisinə çörək ağacısan,
kimisinə başdaşı...
Mən sənə
arzularımı uzatdım,
Sən mənə
iki damla göz yaş...

Alışır əcəlin odu,
Yol gəlir bir qəbrin otu.
Həyat bir əlçim məktubdu
Doğru-doğru yalanlara.

Kim qazdı bu qəm quyusun,
Gözlər dəniz, kirpik yosun.
Ağılardan salam olsun
Qırıq-qırıq alınlara.

Səbr tənha göz yaşdı,
Qəm ürəyin naxışdı.
Dünya özü başdaşdı
Kəfənsiz dəfn olunanlara.

– V –

"Könlüm keçir Qarabağdan",
öz könlümdən keçəmmirəm...
...Ölüm yağdı yarpaq-yarpaq,
pərdə-pərdə...
Əvvəl ocaqlar öldü,
qara tabutları qaldı kimsəsiz həyətlərdə.
Sonra həyətlər öldü,
evlər sükut tabutu oldu.
Qulağından
sonuncu addım səsi çəkildə yollar öldü.
Candan çıxan son nəfəs kimi
sonuncu adam çıxdı kənddən...
filan kənd də belə öldü...
İndi güllələrin bayquş səsi,
mərmilərin qəh-qəhəsi,

O kəndin torpaq tabutu üstə açıb yaxasını.
Gözlərində çiçək-çiçək qızların
əksi qalan bulaqlar ağlayır xısın-xısın.
Hönkürüb ağlayır o kəndi
kimsəsiz çığırların yaddaşı,
Ocaqların qara tabutu üstə
üzüqoylu yıxılıb
bəxtini qarğıyan ocaq daşı
İndi hardasa gözlərində
həsrət çiçəklənmiş
bir dəstə didərgin uşaq yaşayır.
O uşaqların yaddaşında
bir kənd nağılı üşüyür...

Ürəyim köçkün çadırı,
Sən də köç daşın altına.
Daha qatla, qoy səsinə
Bir qara daşın altına.

Bu sənin oban, ulusun,
Kim səni kimdən qorusun.
Göz yaşını sər, qurusun -
Yağan yağışın altına.

Neyləyirsən bu ovsunu,
Sel basıbdı yuxusunu.
Səp son ümid qoxusunu,
Alnındakı qırışın altına.

– VI –

Qar yağır...
saçları ağarıb qış gecəsinin...
Qucub çılpaq dizlərini yatan
qaçqın uşağın yuxusuna qar yağır.
Çadır-çadır ürəklərdə
son ümidin qoxusuna qar yağır.
Köç üstündə yol gedən
xalıların, xalçaların naxışına qar yağır.
Acından barmağını soran
körpələrin baxışına qar yağır.
Qar yağır Qədirin səsinə...
Dodaqlarda çiliklənən
"Qarabağ şikəstəsi" nə qar yağır...
Babasının qəbrini qucaqlayan şəhidin
qapanmamış gözlərinə qar yağır.
Natəvanın, Vaqifin sözlərinə qar yağır...
Qar yağır ağbirçəklərin
sümük üşüdən ağlarına.
Qar yağır Kəlbəcər dağlarına

Dədə Şəmşirin qəbrinə
Dünyanın səbrinə qar yağır.
Ac sərçə kimi xaraba kəndlərdə
çikkildəyən güllələrə,
Əli ətəyindən uzun
kürsülərə, pillələrə qar yağır...
Neçə-neçə ömürdə yaşanmamış
aylara, illərə qar yağır.
İçindəki son ümidin küncünə
qısılan qaçqın uşağı,
nə durmusan başaşağı?!
Palçığa bulaşmış saçından
soyuqdan çatlamış dabanınacan hayqır...
Xətəinin, Babəkin ruhunu çağır,
De: - Baba, ümidlərimə qar yağır.

Dərd ağacı çiçəkləyib,
Elə bilmə yazdı, canım.
Göz yaşında üzənlərə
Ümmanlar dayazdı, canım.

Bayquş qonub gülüm üstə,
Qəm alışır külüm üstə.
Necə ölüm, ölüm üstə
Yaman basabasdı, canım.

Ah çəkmə, ahsız dünyada
Gəl bir yer sər, gözüm yata.
Sən Allah, kəs, ağlatma ta
Ömrümü su basdı, canım.

– VII –

Açılmayan güllələrin
qara kağızıdır səngər sükutu
Boş gilizlər kimi atılıb
ömrün künc-bucağına
döyüşçü xatirələri...
İndi nəmli səngərlərin yuxusunda
ocaq yeritək qaralır "qisas" sözü
Matəm bayrağı kimi
dalğalanır
şəhid məzarları...

Boyunda yurdun kədəri,
Çəkilib dara, başdaşı.
Üst-başın çiçək daşqını
Geymisən qara, başdaşı.

Bu dünyada hamı yaddı,
Qəm sənə baş qoyub yatdı.
Gedənlər gedib qayıtdı,
Gedirsən hara, başdaşı?

Saralıb "dözüm" gülləri,
Ovutmur sözüm gülləri.
Gəlin-gəlin güzgülərin
Səbrini dara, başdaşı...

Yaralı döyüşçütek sürünür ümidlər...
Şəhid məzarlarından utana-utana
torpağı oxşayır
zamanın qürbət qoxulu təbəssümü...
Alın yazısını yaşamadı güllə mövsümü...
Mühasirədə sonuncu gülləyə gümanı gələn
əsgər kimisən, yurdum.
Çadırdə doğulan
körpənin çığırtısına söykəlib pıçılda:
Salam, sonuncu güllə!

Yuxusuz-yuxusuz gecələrimi
Səngər dodağınla içmişəm, Vətən.
Alın yazısını öz əllərimlə
Ömrünə, gününə biçmişəm, Vətən.

Sarıdım yaramdan axan qanımla
Torpaq yarasını, daş yarasını.
Götür bu sevgimlə sarı, sən Allah,
Körpə yanaqlarda yaş yarasını.

Ömrünə ağatlı bir gün yol gəlir,
Çiçəyi çırtlamış o günə bir bax.
Bu əsgər ürəyim güzgündü, Vətən,
Səngərdən asılmış güzgünə bir bax.

Məni köynəyindən keçir, ay Vətən,
Təzədən doğulmaq istəyir ürək.
Şah İsmayıl duran sərhədlərində,
Ömür kirpik-kirpik asılsın gərək!

Ətraf SƏRRAF

O KƏND MƏNİ GÖZLƏYİR

Ağacları qalxıb pəncəsi üstə,
Ardımca boylanıb baxıb beləcə.
Ev-ev addımlayıb özü dalımca,
Bir az da yol üstə çıxıb beləcə,
O kənd məni gözləyir.

...Başıma gəlmədi ağılıma gələn,
Ötən neçə ildi, gör neçə aydı.
Ağılıma gəlməzdi başıma gələn,
Say elə fələyin saydığı saydı.
Nə iş görmüşəm ki, xoşuna gələm?
Bunu bilə-bilə
 özü də hələ,
O kənd məni gözləyir.

Bəlkə o cığırılar, izlər qalmayıb,
Ardımca zillənən gözlər qalmayıb.
Boyumu oxşayan dillər, ağızlar,
Könlümü oxşayan sözlər qalmayıb.
Demə ki, dəyişib.

 Hər şey yenidi.
Lap dəyişsə belə, amma yenə də
O kənd məni gözləyir.

Mən orda ruhuma dinclik tapardım.
Bilmirdim nələri itirəcəyəm.
Mən ordan gedəndə gənclik apardım,
Qayıtsam, qocalıq gətirəcəyəm.
O kənd məni gözləyir.

Gözümdə parlayır ümid işığı,
Əzəldən o nura bağlıyam axı.
Mən şəhər kişisi,
 mən kənd uşağı,
Qayıtmaq arzumda haqlıyam axı,
O kənd məni gözləyir.

BİR SƏTİR ÖMÜR

Ömür ayrılıqla başlanır,
Ayrılıqlar arasında yaşanır.
Ömrün hər anında ayrılıq var.
Ayrılıqlar arasında itir ömür.
Ən böyük ayrılıqdı ölüm.
Ayrılıqla bitir ömür.
Ayrılıqdan ayrılığa
 cəmi bir sətir - ömür.

VAY O GÜNƏ

Saçımdakı dən deyil ki, qardı, qar,
Soyuqluğu ürəyimi üşüdür.
O olanım, bu qalanım - hər nə var,
Gətirənin, aparanın işidir.

Bir zər atdım, nə şeşi var, nə beşi,
Nəhs gətirdi, tale yolum bağladı.
Gecə-gündüz yırğalanan bu beşik,
Son anında lap hər kəsi ağladır.

Ömür boyu meyl elədim bahara,
Bu arzusun yolu yaman uzandı.
Vay o günə əl boş ola, üz qara,
Vay o günə əl ətəkdən uzundu...

AYIRSALAR

Billəmmədim ya dəmirəm, ya daşam,
Ömür boyu tutulmuşam oda mən.
Əzəl gündən dərdnən bağrıbadaşam,
Ayırsalar ya dərd ölər, ya da mən.

NƏ YAXŞI

Söz-söz yandı,
Şeir-şeir əridi ürəyim.
Dünyanın bir məsum uşağı baxdı
 gözlərimdən çölə.

Nə yaxşı çiçək-çiçək qar yağdı.
Getdi baxışlarımin tozu,
Həqiqəti gözləri ovulmuş gördüm.

... VƏ BAŞLANDI ŞEİR

Təzə açan çiçəyin
ətrini aldı.
Əsl sevənlərin
üzərinə çökən ayrılıq dərdinə
bələndi, qaldı.
Anasız körpələrin
yetimlik qoxusu hopdu canına.
Payızda budaqdan zorla tutan,
saralmış son yarpağın
ölüm-olum mücadiləsini izlədi.
"VƏTƏN" sözünün
müqəddəsliyinə sığındı.
Qar altında dondu,
Gün altında yandı,
Söz şeirə qədər olan yol keçdi
Və başladı ŞEİR!

AYIRMA

Fikrə gedib çox düşündüm bu gecə,
Bu oyunun sonu gəlməz heç-heçə.
Buyruğunla qoşulmuşam bu köçə,
Allah, məni bu köçümdən ayırma!

Dəqiq vurram mən hədəfə qurşunu,
Nadürlətlər kəsə bilməz qarşımı.
Haqq işiylə düz gələndi arşınım,
Allah, məni bu ölçümdən ayırma!

Ömrüm su tək axıb gəlib, durulub,
Əlbət, sonda haqq divanı qurulub.
Əzəl gündən içim, çölüm bir olub,
Gəl çölümü sən içimdən ayırma!

Özün verdin bu görkəmi, görkü də,
İstəmirəm məni indi tərək edə.
Bu biçimlə sevilmişəm bəlkə də,
Allah, məni bu biçimdən ayırma!

Belə imiş tale yolum, baxt yolum,
Yollar məni çox incidib, çox yorub.
Axır gəlib mən seçmişəm Haqq yolun,
Allah, məni bu seçimdən ayırma!

O YAŞLI ADAM

Mənimlə hey danışır,
Gah küsür, gah barışır.
Hər işimə göz olur,
Hər işimə qarışır
O yaşlı adam.

Məni yaxşı tanıyır,
Bilir kiməm, nəçiyəm.
Çöldən onnan yaşıdam,
İçdən ondan kiçiyəm.
Mənə bir az doğmadı,
Həm də bir az da yaddı.
Bir ömrün səmasında,
Mənlə qoşa qanaddı
O yaşlı adam.

Həmişə yanımdadı,
Həmişə yaxındadı.
Bir gözü üstümdədi,
Bir əli yaxamdadı.
Yaxşı bilirəm onun
Arzusu, istəyi nə.
Dediyini edirəm,
Yetişir istəyinə
O yaşlı adam.

İxtiyar sahibidir,
Sözü keçən ağadır.
Yanlışımı görəndə,
Gözlərini ağardır.
Ölçüb-biçir, yoxlayır
Hər kəlməmi, sözümü.
Nəzarətdə saxlayır
Gecəmi, gündüzümü
O yaşlı adam.

Mənə belə ərklidi,
Ərk eləməz özgəyə.
Surətini görürəm
Hər baxanda güzgüyə.

Ramiz KƏRƏM

SƏN DEYƏN YAZI YOXDU

Ruhunu incidən var
günahkar olmasan da.
Sən Allah adamısan
ləp namaz qılmasan da.

Bu da belə taledi,
bu da belə qədərdir.
Gördüyün adamların
çoxu səndən betərdi.

Şənlik axşamlarında,
bayram gecələrində
dərdini gəzdirirsən
şəhər küçələrində.

Alındakı yazıya,
deyirlər, pozu yoxdu.
Kimin alınına baxsan,
sən deyən yazı yoxdu.

Gecələr yuxum qaçır,
çəkdiyən ah xətrinə.
Dərdindən danış mənə,
adam, Allah xətrinə.

ÖLÜMÜN ŞƏKLI

Yarpaqlar ölüb gedir
payızın son çağında.

Çiçəklər ölüb gedir
torpağın qucağında.

Hər şeyin yavaş-yavaş
keçir vaxtı, əyyamı.
Hamı gedir ölümə,
ölümdən gəlir hamı.

Əzəl-axır bəllidi,
bilmək istəməsən də.
Özü gəlib tapacaq,
ölmək istəməsən də.

Özü gəlsə bahadı,
sən gəzsən ucuz düşür.
Qiymətdə fərq olsa da,
bir candı ödənişi.

Dünyada ölümün də
ucuzu, bahası var.
Bir az bəlkəsi, niyəsi,
bir az intəhası var.

MƏN BELƏ YAŞADIM

Sizin gördüyünüz canlı şəkildi,
desə də, gülsə də, yeyib-içsə də.
Çoxdan dəfn elədim öz əllərimlə,
hər gün yanınızdan gəlib keçsə də.

Mənə əziz olan umacaqların
önündə çarəsiz qalanda öldüm.
Gücüm çatmayanda xətirxoşluğa,
Gözlərim xəlvətcə dolanda öldüm.

Hamıdan xəbərsiz öldüm hər dəfə
dost yana baxdıqca, düşmən ayağa.
Kasıblıq üzündən tapmadım deyib,
yalan danışdıqca arvad-uşağa.

Qonşu davasına hasar çəkməyə,
öldüm qucağımda daş daşımaqdan.
Öldüm nisyə mala ümid eyləyib,
bazar torbasını boş daşımaqdan.

Öldüm dekabrda, öldüm iyulda,
mart da, noyabr da, fevral da həmin.
İlin hər həftəsi, ilin hər ayı
Ölüm tarixidi Ramiz Kərəmin.

O qədər öldüm ki vaxtsız-vədəsiz,
getməklə qalmağın fərqi yox daha.
Könlümdə-gözümdə eynidi hər şey,
qazanmaq, itirmək dərdi yox daha.

Mən öldüm-dirildim hər addımbaşı,
sayını bilmədim, sirrini bildim.
Hara ayaq bassam qəbir yerimdi,
mən belə yaşadım, mən belə öldüm.

YENƏ

Yenə çox darıxdın bu gecə vaxtı,
Ötənlər-keçənlər yadamı düşdü.
Yaman ufuldadın, yaman "of" dedin,
Yenə yazıq canın odamı düşdü.

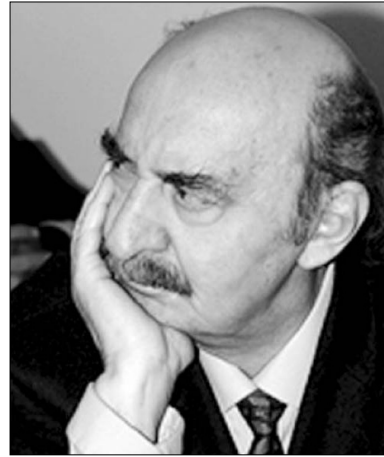
Qəlbimin dağı var, aranı yoxdu,
Olan elə budu, qalanı yoxdu,
Ya bəxtim, sən niyə aranı yıxdın,
Yoxsa ortalığa xatamı düşdü.

Ulaq gərdəninə tül yazılanda,
Keçi qismətinə gül yazılanda,
Ömür yazılanda, gün yazılanda
Mənə də başımı qatanı düşdü.

Keçənlər keçdisə, ötən ötdüsə,
Sonu qınaqdısa, məzəmmətdisə,
Yenə təsəlli var, yüz atlı getsə,
Mən tanıyan yerə çatamı düşdü.

İSA HÜSEYNOVDAN ...MUĞANNAYADƏK

BÖYÜK TƏRCÜMEYİ-HALDAN BİR NEÇƏ SƏTİR

«Siz bilirsiniz ki, mən 1928-ci ildə Qazax rayonunun Muğanlı kəndində anadan olmuşam. 1945-ci ildə orta məktəbi, 1952-ci ildə Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunu bitirmişəm. 1948-ci ildən yazmağa başlamışam. Və bunlar hamısı bir yerdə doğrudan da sizin gözünüzün qarşısında böyümüş adamın tərcümeyi-halı olar. Lakin məsələ bundadır ki, mənim ruhən necə böyüdüyümü, hansı məktəblərdə, hansı institutlarda oxuduğumu hətta ailəmin üzvləri də bilməmiş və duymamışlar.

«Tərcümeyi-halım» deyərkən mən atamın ərizə verib müharibəyə könüllü getdiyini və tezliklə 416-cı diviziyanın şöhrətli zabitlərindən biri olduğunu, «Kommunist» qəzetində onun şəklini gördükdə dəmiryol stansiyasından kəndə qədər dörd kilometr yolu birnəfəsə yüyürdüyümü, oğlu gedəndən sonra iflicdən qolları da, qıçları da işləməyən nənəmi sevindirmək üçün necə tələsdiyimi xatırlayıram. Bundan bir il sonra «Ədəbiyyat qəzeti»ndə atamın Səməd Vurğuna cəbhədən məktubunu, o məktubda bizim ailəni yoluxduğuna görə atamın şairə təşəkkürünü xatırlayıram. Müharibə illərində kəndimizdə şahidi olduğum müsibətləri və bu müsibətlər içində məhv olmuş gəncliyimi xatırlayıram.

«Tərcümeyi-halım»: Bakı, Universitet.

«Tərcümeyi-halım». Moskva, Literaturnı İnstitut. Bundan sonra mənim, necə deyirlər, yetkinlik dövrüm başlanır, keçdiyim həyata, hadisələrə, insanlara yeni gözlə baxmaq dövrüm. ...Tələbəlik illərimdən bir fakt. Professor Məmməd Arif Dadaşzadə: «Nə oxumusan?» Mən: «Oblomov», «Obıknavennaya istoriya». Professor bir qədər təəccüblə: «Nə üçün məhz bunlar? Qonçarovda nə xoşuna gəlir?». «Ümumiləşdirmə qabiliyyəti». Bu mükalimə mənim sonrakı, az-çox şüurlu həyatım üçün epiqrafdır.

Çap olunmağa başladığım ildən (1949) bir fakt. Mehdi Hüseyn: «Səni tənbəh eliyəcəm. Oçerkdə niyə öz atandan yazmısan?». Mən: «Çünki atamı yaxşı tanıyıram». Bu mükalimə isə mənim bütün yaradıcılığım üçün epiqraf ola bilər.

(İsa Hüseynov. «Ömrümdə izlər»)

BİZİM ÜÇÜN İSA HÜSEYNOV KİMDİR?

İsa Hüseynov təcridat-dırnağa sırf Azərbaycan yazıçısıdır, Azərbaycan bədii təfəkkürünün yetirməsidir. Bu millətin mənəvi, etik və estetik dünyasını, tarixi keçmişini və yaşadığımız XX əsri heç bir qeyd-şərt olmadan bir tarix kimi öyrənmək istəyiriksə, ən başlıcası, kimliyimizi dərk etmək istəyiriksə, İsa Hüseynovun nəsr bədii və bədii olduğu qədər də ictimai-siyasi və əxlaqi-tərbiyəvi əhəmiyyətli BÖYÜK KİTABDIR.

Milli ədəbiyyatımızın (söhbət nəsrəndən gedirsə) və bununla da Azərbaycan mənəviyyatının tərəqqisinə xidməti əsas götürülərsə, İsa Hüseynov Mirzə Fətəli Axundzadədən, Mirzə Cəlil Məmmədquluzadədən, Əbdürrəhimbəy Haqverdiyevdən, Yusif Vəzir Cəmənzəminlidən... sovet dövrünün bir neçə yazıçısından sonra (Süleyman Rəhimov, Mirzə İbrahimov, Mir Cəlal, Mehdi Hüseyn, İlyas Əfəndiyev) BİRİNCİLİK missiyasını yerinə yetirən bir yazıçıdır. O, «Yeni Azərbaycan nəsr»nin banilərindən biridir. O, İsmayıl Şıxlı və Sabir Əhmədli ilə birgə əllinci illərin sonlarında - altmışıncı illərin əvvəllərində nəsrimizdə yeni bir mərhələnin başlanğıcını isbatladı və nə qədər subyektiv səslənsə belə, deməliyəm ki, İsa Hüseynovun xidmətləri bu mənada daha çox diqqəti cəlb edir.

Xalq yazıçısı Anar yazır: «Yeni Azərbaycan nəsrini İsa Hüseynovun povestləri olmadan təsəvvür etmək çətinidir, o, şübhəsiz ki, bu nəsrin əsas yaradıcılarından biridir. Xüsusilə, «Yanar ürək» romanında İsa Hüseynov yeni Azərbaycan nəsrinin sələfi kimi çıxış edir... Mirzə Cəlilin dünyasını tərk etməsindən 39 il keçmişdi. İsa Hüseynov isə çağdaşımız idi, bizim aramızda yazıb-yaradırdı və biz «Teleqram», «Saz», «Tütək səsi»ni, «Kabus»u oxuyub dərk edirdik ki, doğma dilimizdə də belə yazmaq olar - bəzək-düzəksiz, yalançı pafossuz, Sabir demişkən: «mətləbi uzadan» sözcüklüksüz... Mənim fikrimcə, «Tütək səsi» povestinin finalı öz emosional təsir gücünə görə C.Məmmədquluzadənin «Danabaş kəndinin əhvalatları» povestinin sonluğu ilə bir sırada durmağa layiqdir».

Görkəmli dilçi, akademik Tofiq Hacıyev yazırdı: «İsa Muğanna deyəndə, təbii ki, ilk olaraq İsa Hüseynov yada düşür. Yeni yada düşür ki, yarım əsr öncə - 50-ci illərin əvvəllərində İsa Hüseynovun imzası ilə bir cavan yazıçı cəsarətlə ədəbiyyatımıza daxil oldu. O, təzə mövzular gətirdi, ənənəvi mövzulara üslub yeniliyi verdi, bədii nəsrin dilini təzələdi. Nəhəng sənətkarların mühitində bu gənc yazıçının nisbi müstəqilliyi birmənalı qarşılanmadı. Sevinənlər də oldu, qışqananlar da».

Mövlud Süleymanlı isə deyirdi: «İsa Muğannanın yazı dili hardasa mənim qəbul elədiyim dil deyil. Yeni tərkibində ərəb-fars birləşmələri çoxdu. Bununla belə, mən oxucu kimi İsa müəllimin sözünün qarşısında bu cür xırdalıqlara getməmişəm, daha doğrusu, o haqda düşünmək heç ağılıma da gəlməyib. İlk cümlələrdən Böyük ədəbiyyatın heyvətedici, sarsıdıcı gücünü, havasını duymuşam. İsa Muğanna haqqında deyilən söz bu gün üçün yox, sabahlara, ən azı yüz il, min il sonralara deyilməlidir».

Mənim üçün isə İsa Hüseynov Azərbaycan həqiqətlərini bütün sərtliyi və tarixi reallığı ilə canlandıran ən böyük yazıçıdır. Sovet demokratiyasının «çiçəkləndiyi» illərdə cəmiyyətin üzdə görünən və görünməyən, amma bütün mahiyyətini ifadə edən reallıqlarını ilk dəfə İsa Hüseynov ədəbiyyata gətirdi. Onun qələmində adi adamlar, sıradan insanlar əvvəlki «müstəsna» qəhrəmanlardan tamamilə fərqləndilər. Çox çəkmədi ki, İsa Hüseynovdan sonra ədəbiyyata gələn «altmışıncılar» - yeni ədəbi nəsil onun böyük yazıçı olduğunu etiraf etdilər.

Ümumiyyətlə, keçən əsrin altmışıncı illəri ədəbiyyatımızın inkişafında ikinci dirçəliş dövrü kimi səciyyələne bilər - birinci dövr Mirzə Cəlillə başlayır, o, «Poçt qutusu» və «Molla Nəsrəddin» vasitəsilə əsrdaşlarını bir yerə, bir məkana toplayır, milləti intibaha səsləyir, əsrin ikinci yarısında isə İsa Hüseynovun «Yanar ürək»i milləti cəsarətli olmağa, milli-mənəvi şüurunu dərk etməyə, haqsızlığa qarşı inadla mübarizə aparmağa, Şəxsiyyət olmağa ruhlandırır. Artıq Zaman da dəyişirdi, şəxsiyyətə pərəstiş heykəlləri uçulurdu, ədəbiyyat da bunun fərqində idi, artıq yazıçıları ənənəvi problemlər yox, Şəxsiyyət və İnsan maraqlandırır, bədii fikir şəxsiyyətə doğru hərəkət edirdi, məkan əhatəliliyi, hadisələr və surətlər bolluğu minimum həddə endirilirdi, ədəbiyyatda kolorit zənginliyi, xalq həyatının bu vaxtadan təsvir olunmayan aspektləri üzə çıxarıldı. «Yeni Azərbaycan nəsr» bu mənada ədəbiyyatımızda əsl hadisəyə çevrildi (bu haqda geniş və təfərrüatlı söhbətə ilk dəfə təkan verən görkəmli tənqidçi Akif Hüseynli oldu).

«YANAR ÜRƏK», «TELEGRAM», «ŞƏPPƏLİ», «SAZ», «TÜTƏK SƏSİ», «KOLLU KOXA»

İsa Hüseynovun yaradıcılığı heç şübhəsiz, Azərbaycan bədii nəsrinin ən möhtəşəm zirvəsində yer tutan əsərlərlə müşayiət olunur və açığını etiraf edək ki, bu əsərlər olmasaydı, ədəbiyyatımızda böyük bir boşluq, dərin bir çat yaranardı. Çünki bu əsərlər tək-cə ideya-bədii məziyyətləri ilə deyil, həm də ədəbiyyata, xüsusilə, yeni nəsil ədəbiyyatına təsir etmək mənasında da böyük bir missiyanı yerinə yetirdilər.

«Yanar ürək» o zamankı ədəbiyyatın kredosuna çevrilən əsərlərdən biri idi və Zamanın - Stalinin şəxsiyyətə pərəstiş kultunun aradan qaldırıldığı, mənəvi despotizmin, partiya, kommunist hegemonluğunun tədricən iflasa uğradığını xəbər verən bir dövrün bədii, həm də tarixi bir sənədi oldu. Ədəbiyyatda «atalar-oğullar» konfliktinin mövcud olduğu zamanları xatırlayaq. Əksərən mühafizəkar «atalar»ın qələbəsiylə başa çatırdı bu konfliktlər. Lakin «Yanar ürək»də «mühafizəkar atalar» məğlubiyyətə uğrayırlar. Onların heç də müqavimətsiz başa gəlməyən məğlubiyyəti, əslində, sosializm «demokratiyasının» iflasının başlanğıcı idi. Əmi (Sultan Əmirli) və qardaşoğlu (Səməd Əmirli) arasında baş verən münaqişə kommunist despotizminin süqutu ilə başa çatır. Çox maraqlıdır: sosializmi, sistemi yaradan insanlardan biri - Sultan Əmirli rejimin tədricən çökdüyünü hiss etsə də, yenə öz qorxunc, vahimə yaradan aqalığ «üslubunu» dəyişmir. Ancaq Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Sultan Əmirli xalq qəzəbinin qarşısında sarsılır: «Sultanın bu qədər sarsılmasının, ürək ağrısının bir-cə səbəbi var: rayonda əvvəlki dəmir intizam pozulur, özbaşınalıq, hərc-mərclik əmələ gəlməyə başlayır.

Bəli, rayona tərəqqi gətirən bir şəxs get-gedə bu tərəqqinin qarşısında dayanmış kötüyə çevrilir. O, faciəvi qəhrəmandır. «Sultan Əmirli ona görə faciəvi qəhrəmandır ki, ömrünün axırına qədər özünün faciəli vəziyyətini dərk edə bilmir, xalq həyatı adlanan axardan uzaq düşdüyünü anlamır» (Asif Əfəndiyev). Bu, tək-cə onun faciəsi deyildi, həm də sistemin, quruluşun çöküşü idi.

«Yanar ürək»də İsa Hüseynov bütün yazıçı arsenalından tam istifadə edir. Sərt realizm prinsipi burada əsərin bütün strukturuna hakim kəsilir. Konflikt öz gərginliyi, şiddətli qarşıdurmalarla diqqəti cəlb edir. Özü də gizli, daxili mübarizə deyil, açıq mübarizə obrazların hərəkətini, qarşılıqlı münasibətlərini tənzimləyir. Əsərdə şəxsi münaqişələr get-gedə ictimai mahiyyət kəsb edir, əmi ilə qardaşoğlunun mübarizəsi cəmiyyətin öz daxilində gedən amansız mübarizəni xatırladır. Romanda İsa Hüseynovun xarakter yaratmaq

ustalıqı və bu sahədə ümumiləşdirmə məharəti göz qabağındadır: Məmiş Əl-ləzoğlu, Gülgəz, Təftiş Abbas və s... İsa Hüseynov bu obrazların heç birini özündən uydurmayıb, daim ünsiyyətdə olduğu xalqın içərisindən ədəbiyyata gətirib.

«Yanar ürək» yeni dövr Azərbaycan ədəbiyyatının manifestini elan edən əsərlərdən biri idi.

Sonra gəlir «Teleqram». Bu əsərlə İsa Hüseynov Azərbaycanın gələcək müsibətlərindən neçə il öncə başlanan daxili, içəri müsibətlərindən söz açdı. Artıq bu əsər sosializm realizmi deyilən və fətişləşdirilən bir ədəbi çərçivəyə qarşı üsyan idi. Sosializm realizminin müqəddəsleşdirdiyi «atalar» bu əsərdə «Yanar ürək»də olduğu kimi öz tragik sonluğuna imza atırlar. Jurnalist Zəlimxan üzünü atasına - qocaman kommunist Sabit Mayılova tutub deyir: «Siz teleqram vurub məni gətiribsiniz ki, qardaşıma kömək eləyin. Mən də öz yazımla bütün Azərbaycana teleqram vurub hamını köməyə çağırmaq istəyirəm. Çünki müsibət böyükdür, baba!... Yazacam ki, bir zaman Azərbaycanın gözəl bir guşəsində gözəl bir meşə vardı. Həmin meşədə Sabit adlı qürurlu, əzəmətli bir meşəbəyi yaşayırdı. Çox şey yazacam, açıqca deyəcəm ki, indi həmin meşədə hara baxırsan kötükdür. Əsil müsibət isə burasındadır ki, adamlar da dönüb kötük olur».

«Teleqram» sosial münasibətləri, cəmiyyətdə baş verən ictimai, əxlaqi ziddiyyətləri tam çılpalığı ilə canlandıran ilk əsərlərdən biri idi. Vaxtilə kommunist adını təmiz saxlayan insanlar indi bu idealdan - saflıqdan, düzlükdən, əqidə birliyindən uzaq düşüblər. Tənqidçi Asif Əfəndiyev yazırdı ki: «Burada konkret, qayınlardan fərqlənən Kərəm kişi də yoxdur. Kərəm kişi və qayınları vardır. Kərəm kişi-qayınların, qayınlar Kərəm kişinin özüdür. Onlar bir-birindən bərk yapışmışlar, o dərəcədə ki, bir adam olublar. Onları bir-birindən ayırmaq - məhv etmək deməkdir. Cılız fərdlər çox asanlıqla bir-birinə qovuşmuş və mücərrəd qayınlar varlığını yaratmışlar. Lakin Kərəm və qayınları ağzı-dili bağlı qoyun sürüsü deyil, yırtıcı qurd sürüsüdür. Bu sürü xalqın maddi və mənəvi sərvətini dağıdır, meşələrini qırır. Onları bu çirkin məqsəd birləşdirmiş, eyniləşdirmişdir».

«Yeni Azərbaycan nəsr»nin cəmiyyətdə baş verən, bəzən açıq, bəzən də gizli şəkildə cərəyan edən qarşıdurmalara diqqət yetirməsi zamanın öz tələbi idi. Mehdi Hüseynin bir romanının adıyla ifadə etsək, yeraltı çaylar dənizə axırdı. İsa Hüseynov bu axını - həyatda baş verən prosesləri bəlkə də hamıdan - yazıçı həmkarlarından daha tez duya bildi. O, ədəbiyyatın «müsbət qəhrəman» konsepsiyasına tamamilə fərqli bir nöqteyi-nəzərdən yanaşdı. «Müsbət qəhrəman» yox, sadəcə, bütün mürəkkəbliyi, daxili ziddiyyətləri ilə diqqəti cəlb edən, amma təmiz, mənən saf, məğrur, əyilməyən, sınımayan insanlar, əkçəriyyəti də xalqın sadə nümayəndələri onun obrazlar aləminin sakinləri oldular... Çox maraqlı kiçik bir povesti var İsa Hüseynovun - «Şəppəli». Bu povestdə öz təmizliyi, halal yaşayış tərzilə ideal bir nümunə kimi təqdim olunan Şəppəli (Mədət kişi) Bakıda yaşayan, «Kəndçi balnisəsi»ndə işləyən Məmməni insanlıq, yaxşılıq, ağıl, istedad mücəssəməsi kimi dərk edir, kimin nə xəstəliyi olursa, Şəppəli o adamı Məmmənin yanına göndərir. Amma bir gün «Kəndçi balnisəsi»nə getmiş baş mühasib Mursaqulu sovxozda qayıdıb xəbər verir ki, doktor Məmməni rüşvət üstündə xəstəxanadan qovublar. Təbii ki, illərdən bəri doktor Məmməni ideal insan zirvəsinə qaldırmış Şəppəli buna inanmır: «Yaxınlaşıb əlindəki vərəqi Mursaquluya verdi. Qol çək, Bakıya gedirəm. Əgər Məmmə sənə dediyn Məmmə olsa, onda, əlbəttə, daha Şəppəlinin bu dünyaynan işi yoxdu». Və Şəppəli Bakıya yola düşür. Bir saatin söhbətində Məmmə özü etiraf edir ki: «Sürdüyüm maşını da, bax o televizoru da, soyuducunu da, bu evdə nə

görürsən, bax, o padpisnoy kitablaracan, hamısını rüşvətlə almışam. Maaşla yaşayan kimdir indi, dayı? Dolanmaq olmur». İnsanın sidq-ürəkdən inandığı, ideal hesab etdiyi bir adamın əslində, adi bir fırıldaqçı, yalançı, rüşvətxor olduğu və buna görə işdən qovulduğu məlum olunca, Şəppəlinin dünyası, ideallaşdırılmış insan heykəli uçulur. Və sonda «Gəlirəm, ay Oruc. Bu dünya mənim yerim deyil, sənin yanına gəlirəm, - dedi və başını stola endirib, elə qərribə - sakit, rahat öldü ki, oturduğu yerdəcə yatdığını güman eləyib, aşxana bağlanana qədər öldüyünü bilmədilər».

Bu balaca povestdə, mən deyərdim, bir böyük romana sığa biləcək həyat materialı var.

İsa Hüseynovun müasir nəsrimizdə bir mühüm xidməti də ondan ibarət oldu ki, o, Azərbaycan povestinin yeni modelini yaratdı. İsa Hüseynova qədər də povestlər yazılırdı, amma bu povestlər Azərbaycan nəsrində, bir sıra klassik nümunələri istisna olunmaqla, həm ideya-məzmun, həm də forma-sənətkarlıq baxımından bir janr kimi irəlililik mövqeyi qazanmamışdı. Otuz-əllinci illər böyük romanlar dövrü idi, povestə nisbətən az müraciət olunurdu. Burada dahi rus tənqidçisi Belinskinin povest haqqında heç bir zaman köhnəlməyən fikirlərini xatırlayıram: «Bəli, povest - hissələrə, minlərcə hissələrə parçalanmış romandır. Povest - romandan alınmış bir fəsildir... Povest qəti və sürətli, yüngül və dərin bir formadır; o, sürətlə bir şeydən digərinə keçir, həyatı ən xırda hissələrə bölür və böyük həyat kitabının ayrı-ayrı vərəqlərini qoparır. Siz bu vərəqləri bir cildin içərisinə yığaraq birləşdirin, o zaman görərsiniz ki, onlardan nə qədər böyük bir roman, nə qədər mürəkkəb və hərtərəfli bir poema, nə qədər böyük bir kitab yarana bilərmiş». Qətiyyətlə demək olar ki, İsa Hüseynovun povestləri («Telegram», «Saz», «Tütək səsi», «Quru budaq», «Kabus») «böyük həyat kitabı»nın ayrı-ayrı səhifələri kimi çox qiymətli, çox dəyərlidir. Ümumiyyətlə, nə romanın, nə də hekayənin məziyyətlərini azaltmadan deyə bilərik ki, 60-80-ci illər Azərbaycan nəsrində «povest hakimiyyəti»ndən söz açmaq olar. «Qanköçürmə stansiyası», «Yamacda nişanə» (Sabir Əhmədli), «Dantenin yubileyi», «Ağ liman», «Macal» (Anar), «Dolça», «Toyuğun diri qalması», «Bir görüşün tarixçəsi» (Elçin), «Astana» (Y. Səmədoğlu), «Novruzgülü», «Mənim bacım» (Ç. Hüseynov), «Quyu», «Küçələrə su səpmişəm», «Yaşıl gecə» (İsi Məlikzadə), «Mənim nəgməkar bibim», «Kür qırağının meşələri» (Ə. Əylisli), «Ondan yaxşı qardaş yox idi», «Truskavesə kim gedəcək?» (M. İbrahimbəyov), «Cərəyan», «Çinar kəhrizinin suyu» (S. Süleymanov), «Kar qaya», «Duman çəkilir» (S. Azəri), «Dəyirman», «Şeytan», (M. Süleymanlı), «Oyun havası», «Leylək körfəzi» (M. Oruc), «Cəza», «Üzü işığa» (A. Məsud), «Ocaq daşı», «Gözü işığa düşmüş adam» (S. Səxavət)... Heç şübhəsiz, İsa Hüseynovun povestləri bu yazıçılar üçün bir nümunə rolunu oynamışdır. Müasir Azərbaycan povesti janrının poetikasının daha mükəmməl şəkildə ifadəsini təmin etdi. Povestin dili rəsmilikdən, publisistik pafosdan xilas olmağa başladı, xalq həyatının və məişətinin canlı, koloritli səhnələri povestlərə gəldi. Ən başlıcası isə Azərbaycan povestində xarakterlər, «boyaların qatışığında» (Akif Hüseynli) təsvir olunan mürəkkəb obrazlar göründü. Heç şübhəsiz, bu prosesdə İsa Hüseynovun adını çəkdiyimiz povestləri «karvanbaşı» missiyasını yerinə yetirdi.

İsa Hüseynovun «Saz» və «Tütək səsi» povestləri müharibə dövrünün ən sərt, hətta dəyərdik ki, ən dəhşətli səhnələrini bizə təqdim edir. Doğrudur, bu povestlərdə heç bir canlı müharibədən, döyüşdən söhbət getmir. Müharibə insanların öz aralarında, bəzilərinin öz içində gedir. Zaman - Müharibə dövrü bir meyara çevrilir, kimin kim olduğu bu meyarla müəyyənləşir. İsa Hüseynov müharibənin dəhşətli illərində yaşayan insanların mənəvi aləminə işıq salır, bu işıqda hamı eyni cür görünür. Məsələn, «Saz» povestində Sovet sədri

Qılınc Qurban və el ağsaqqalı İsfəndiyar kişi o işıqda əks qütblər kimi nəzərə çarpırlar. Qılınc Qurban xarakter etibarilə Sultan Əmirliyə bənzəyir - o da özünü şəxsi rahatlıqdan məhrum edib camaata, elə-obaya qulluq göstərir, amma necə? Hamıdan şübhələnir, xüsusilə, təmiz bir insan olan feldşer Hacıni şeytan adlandırır, onu qız-gəlinin namusuna sataşmaqda suçlayır. İsfəndiyar kişi isə insanlara inamını heç vaxt itirmir, haqsız yerə təhqir olunan feldşeri müdafiə edir, kənd camaatının qayğısını çəkir, öz oğlanları - Rəhmandan, Bəhməndən qara kağız gəldiyini yalnız sonda bilir, uzun müddət əlinə almadığı sazı köksünə basır. Maraqlıdır ki, müharibə dövrünün acı dərd-qüssəsindən söz açan bu iki povestdə Saz və Tütək rəmzi obrazlara çevrilir. Dərdin böyüklüyünü ifadə etmək üçün Saz da, Tütək də fəlakətli günlərdə insanların yeganə təsəllisinə çevrilir.

DOSTOYEVSKİ, YOXSA MİRZƏ CƏLİL?

İsa Hüseynovun yaradıcılığında iki böyük sənətkarın - Dostoyevskinin və Cəlil Məmmədquluzadənin müəyyən təsirini görənlər heç də yanılmamışlar. Amma bu təsir yaradıcı xarakter daşıyıb. «Doğma və yad adamlar» romanında İsa Hüseynov Dostoyevski sənətinə xas olan psixologizmə meyl edir, hər bir obrazın daxili aləminə - qəlbinin görünməyən qatlarına enir, xüsusilə Dostoyevskidə olduğu kimi, əzab çəkən insanların içəri dünyasını üzə çıxarır.

«Kollu Koxa» povestini isə İsa Hüseynov Mirzə Cəlilin əziz xatirəsinə ithaf etmişdir. Bu povestdə doğrudan da Mirzə Cəlil nəsrinin möhürünü - təsir dairəsini hiss edirik: «Cında qarı, Dingə Dəmir, Həsir Haşım!.. Siyahı uzundur. Bizim Qaracalarda, uşaqları və yeniyetmələri çıxmaq şərti ilə, neçə adam varsa, bir o qədər də ləqəb var. Hamısını uydurub yaraşdıran da Koxadır». İsa Hüseynov qələmində yumor-satira çalarlarına ilk dəfə məhz «Kollu Koxa»da rast gəlirik. Amma bu əsəri qətiyyənlə satirik, ya yumorostik əsər adlandırmaq olmaz. Burada çox ciddi mətləblər diqqəti cəlb edir. Povestin qəhrəmanı bütün duyğu və düşüncələri, hərəkət və əməlləri ilə xalqı təmsil edir. Onun psixologiyasını təyin edən əsas cəhətlər, xarakterini müəyyənləşdirən ümdə keyfiyyətlər şəxsi və subyektiv münasibətlər çərçivəsinə sığmadığı üçün, daha geniş mənə kəsb edir. Koxanı Qılınc Qurbanla, yaxud «Limbuz Cavanşirlə» müqayisə etmək kifayətdir, Qılınc Qurban və Cavanşir iş görür, fəaliyyət göstərirlər, Koxa isə onlara ayama qoşur. Amma ləqəblərin «sirri» açıldıqca Qılınc Qurbanın və Cavanşirin də xarakterləri üzə çıxır, məlum olur ki, onlar xalqdan uzaqlaşmışlar... «Səndən xəbər alıram ki, Pəpə-Kökə nənə niyə dönüb Cında nənə olub? Çünki pəpəsini, kökəsini yeyib, özünüzdün əliniz pəpəyə çatandan sonra onu lazımsız cında tək atıbsınız! Uzağa getməyibsən. Burdaca, gözümüzün qabağındaca gəzirsən, sədrlik eləyirsən, de görüm bu iyirmi beş ildə birçə kərə baş salıbsanmı bu qara dama ki, görəsən Pəpə-Kökə nənəniz necə dolanır, dərdi-səri nədir? Çünki sənə sinəndə ürək əvəzində daş asılıb, Cavanşir!».

Hiss olunur ki, İsa Hüseynov Mirzə Cəlil manerasından - gülüş, lağlağı, komik situasiya ilə hədəfi nişan almaq üsulunu yaxşı mənimsəyib.

«MƏHŞƏR»

İsa Hüseynovun «Məhşər» romanı ilk dəfə kitab kimi çapdan çıxdanda (1979) mən «Ulduz» jurnalında bu roman haqqında bir məqalə dərc etdirdim. İsa müəllim bu məqaləni oxumuş və bəyənmişdi. Ancaq bir neçə il sonra bir

ayrı məqalədə (ümumən tarixi romanlarımızla bağlı) yenə həmin roman haqqında yazdım ki, əsərdə Teymurlənglə Nəsiminin görüşü məni inandırır. Tarixi mənbələr bu barədə susur, yəni belə bir görüş olmayıb. İsa müəllim bu yazını da oxuyubmuş və rastlaşanda hirsle dedi ki: «Sən nə bilirsən Nəsimiylə Əmir Teymur görüşməyib?». Doğrusu, tutuldum, İsa müəllimin zəhmi basdı məni. Sonra gedib əsəri bir də oxudum. Budur, Əmir Teymurla Nəsiminin qarşılaşdığı səhnə: «Zülmətdən qorxu törədi. İnsan öz xaliqindən ayrıldı, böyük ikən kiçildi, zər-qiyət ikən qiyətsiz oldu. Odur ki, sən bu qədər baş kəirsən Əmir, kimin başını kəsdiyini bilmirsən... Qorxu törətməklə sən özünü məhv edirsən, Əmir! Vəliəhdin Cahangir qorxu qurbanı oldu! Digər vəliəhdin Miranşah qorxu əsirliyində, diri ikən öldürüldü! Sən bu qədər qüdrətli Cahangir bu cəhənnəm odu içində düşərgə salıb, xəndək arasında olursansa, aşkar deyilmi ki, özün də qorxu əsirisən!»

Teymurun sifəti gömgöy kəsilməmişdi. 25 ildən çox idi ki, o öz əli ilə adam öldürməmişdi. Amma indi əli öz-özünə silaha uzandı, arxadan yüyürən Bahadırın qılıncını qından çəkdi. Çox pis axsaya-axsaya, tövşüyə-tövşüyə yeriylə Nəsiminin iki addımlığında dayanmaqla yalnız Allah xofuna inamı və özünün törətdiyi qorxuya etiqadı qarşısındakı müdhiş itaətsiz boynunu vurmaqdan əvvəl nə isə deməyə ehtiyac əmələ gətirdi.

-Xırda həşərat iri həşəratdan qorxur. Qoyun qurddan qorxur. Gücsüz adam güclüdən. Cəmi də bir olan Allahdan qorxur, - dedi. Qorxu üstündə bərqərar deyilmi dünyamız?

Nəsimi ağır-ağır başını buladı. - Güclü, gücsüz insan yoxdur, Əmir! Cahil var, kamil var. Cahilin təzi-həyatı heyvanatın təzi-həyatına həqiqətən uyğundur. Çünki hər ikisi idrakdan məhrumdur».

İndi artıq Teymurlənglə Nəsiminin görüşü mənim üçün realdır və İsa Hüseynov «Məhşər»də iki əzəmətli şəxsi - fəthlər fətehini və poeziya-fikir-əqidə fətehini üz-üzə gətirməklə orta əsrlərin başa çalılmaz, müəmmalı həqiqətlərinə işıq saldı.

«Məhşər» Azərbaycan ədəbiyyatında ilk fəlsəfi-tarixi roman kimi janrın yeni bir mərhələsinin başlanğıcını qoydu.

İNKAR. İNKAR. TƏSDİQ.

Birinci inkar. O yazıçı böyükdür ki, onun özünəməxsus aləmi var, kimsəyə bənzəməyən bu yazıçı öz dünyasını yaradır. Bizi əhatə edən bu görünən dünya, onun keçmişi və bu günü, yazıçının məhəbbəti və nifrəti, gözəlliyə və naqisliyə münasibəti, bir kimsəyə bəlli olmayan sirləri yazıçı üçün psixoloji bir aləmdir. Biz həmin aləmin otuz doqquzuncu qapısı ağzında dayanırıq, qırxıncı qapını açıb içəri girmək müşküldür. İsa Hüseynovun dünyası özünəməxsusluq kəsb edənə qədər real dünyanın - görünən dünyanın təzadlarından, ziddiyyətlərindən keçib və sonda kəməlləşib.

Dünyada çox az yazıçı tapılar ki, yaradıcılığının müəyyən mərhələsində əvvəl yazdıqlarını sonralar bəyənməyib, hətta inkar dərəcəsinə çatıb və qətiyyətlə onların varlığını danıb. «İki yazıçıdan söhbət gedə bilər: İsa Hüseynov və Muğanna və bu iki yazıçı bir-birini amansız şəkildə inkar edən, qəbul etməyən yazıçılardır, fikrimcə, dünya ədəbiyyatında bu hadisənin analoqu olmayıb» (Cavanşir Yusifli).

Öncə qeyd etdik ki, İsa Hüseynovun elə əsərləri var ki, o əsərlər ədəbiyyatın axarını müəyyənləşdirib. O əsərlər estetik təsir gücünə malik olub özündən sonra yaranan əsərlərin formalaşmasında böyük rol oynayıb. Yaradıcılığına kiçik hekayələr, sonra «Bizim qızlar» və «Dan ulduzu» povestləri ilə başlayan İsa Hüseynov bu əsərlərlə yalnız imza kimi tanındı,

yazıçı kimi yox. Bu əsərlər, sadəcə, heç bir bədii məziyyəti ilə seçilməyərək ağ kağızda qələm məşqi idi. Əllinci illərin axırlarında yeni Azərbaycan nəsrinin ilk şedevrlərindən olan «Yanar ürək», sonra «Telegram» əsərlərini yazanda İsa Hüseynov həmin o ilk povestlərdən imtina etdi.

İkinci inkar və təsdiq. «Yanar ürək» romanının Azərbaycan ədəbiyyatında böyük ədəbi-tarixi missiyasını bir daha xatırlatmağa ehtiyac duymuruq. «İdeal» romanı ilə İsa Hüseynov bir daha həmin mövzuya qayıdır: Şəxsiyyət və Xalq. Lakin bu nədir? Şəxsiyyətə pərəstiş kultunun mücəssməsi olan Sultan Əmirli indi mənfəət kult deyil, həqiqi şəxsiyyətin təəcəssümüdür. Hadisələrin zamanı əllinci illərin ortalarından üzü geriye - ODƏR dövrünə gedib çıxır. Bütün bəşər tarixi bir ODƏR mədəniyyəti içindən gəlib keçir. Bu nədir? Azərbaycan tarixi, Azərbaycan mənəviyyatı indiyə qədər yazılmışlardan fərqli yeni bir baxış bucağı altına gətirilir. Əmi-bala intriqası yox, işıqla Zülmət, Xeyirlə Şər üz-üzə durur. Nəticədə, «İdeal»da fəlsəfi yönümlü Saf Ağ elmi ilə tanış oluruq. Və İsa Hüseynov qətiyyətlə bildirir ki: «Mənim mənsub olduğum Muğanna Bağ nəslinin, daha doğrusu, ODƏR bəşəriyyətinin - Bağ Atamızın Saf Ağ elmi yalnız irsiyyətə Bağ olan adama verilir». Və onu da bildirir ki, Saf Ağ elməni dərk etmək Kainatla birbaşa əlaqədə olmaq deməkdir. İnsanda İdrak qabiliyyəti artdıqca saflaşma sürətlənir, deməli, bu qapalı dünyaya fikrən daxil olmaq mümkündür. «Yanar ürəyi» inkar edən, onu zəif əsər adlandıran İsa Hüseynov Muğanna ODƏR həqiqətinə gəlib çıxdı. Bu isə Təsdiqdır... Özünü təsdiq...

«İsa Hüseynovun «İdeal», «Qəbiristan», «Gur Ün», «İsahəq-Musahəq», «Cəhənnəm» əsərləri Saf Ağ elməni «planetar düşüncə» şəklində zamanları və qəhrəmanları ilə» (R.Kamal) bir araya gəlir. İsa Hüseynov yazır ki, İsa Məsih də, Nizami də, Nəsimi də bu ideyanın daşıyıcıları olmuşlar. Təbii ki, bu əsərlər Azərbaycan ədəbi, fəlsəfi mühiti üçün dərkənməz göründü, yeni Azərbaycan tarixini, xalqın mənşəyini, ayrı-ayrı adların əsl mənalarını İsa Hüseynovun - artıq Muğanna olmuş bir yazıçının ehtimalları, yozumları ilə qəbul etmək olarmı - sualı meydana çıxdı - hətta çox görkəmli bir akademik bu yozumlara, «yeni elmi kəşfinə» görə «İsa Hüseynovu məhkəməyə vermək lazımdır, tarixi belə təhrif etmək olmaz» söylədi. Əlbəttə, burada İsa Hüseynovu - Muğannanı qətiyyətlə qınamaq, tarixi təhrif etməkdə suçlandırmaq doğru deyil. Bu - İsa Hüseynovun - Muğannanın öz yaradıcı təxəyyülünün məhsuludur və bu fikirlər, bu ideyalar nə fəlsəfə tariximizin, nə də tarix elmimizin üzərinə heç bir kölgə salmır. Apardığımız müşahidələrə görə, artıq ODƏR həqiqətinə inananların sayı durmadan artır.

SON SÖZ: İsa Hüseynovu - Muğannanın əsərlərini mən dönə-dönə oxumuşam, yenə də oxuyuram. Məncə, Azərbaycanı, onun tarixini, gerçək həyatını, görkəmli şəxsiyyətlərini sevmək üçün bizim böyük yazıçılarımızla bir sırada İsa Hüseynovun da əsərlərini oxumaq lazımdır - torpaq, hava, su, od sənə üçün necə müqəddəsdirsə, İsa Hüseynovun əsərləri də o torpaqdan, o sudan, o havadan, o oddan nəşvi-nüma tapıb. Və bu əsərləri oxuya-oxuya düşünürsən ki: «deyəsen, Böyük Ədəbiyyat elə budur!».

Vaqif YUSİFLİ

◆ D r a m a t u r g i y a

Cavid ZEYNALLI

TANRI QUŞU GƏLMƏDİ

(İki hissəli faciə)

İştirakçılar:

Süleyman
Mustafa Əfəndi
Aynur
Toğrul Ərəblinski

Bəxtiyar
Barış
Falçı Əlamət

Tam işıqlanmayan səhnə. Səhnədə piano, köhnə divan, şaf, stol-stul var. Pianonun üstündə telefon, divanın başında oxunub ağzı üstə qoyulan kitab görünür. Divarda çərçivəyə salınmış yaşlı qadın şəkli. Sağ və soldakı pəncərələr pərdə ilə örtülüb. Süleyman ağır addımlarla səhnəyə gəlir, stola yaxınlaşır. Saqqalıdır. Saata baxır, pəncərələrin pərdəsini çəkir, səhnənin işığı artır. Hərəkətləri astagəl, ləngərli olsa da, hiss olunur ki, nədənsə sevinçək və fərəhlidir. Divardakı qadın şəklinin qarşısında dayanır.

Süleyman. Səni apara bilmədim... Bilmədim... Bir az da dözsəydin, bu şəhərin zir-zibilindən canımızı bir yerdə qurtarardıq. Bundan sonra burda birçə gün də qalmayacam. Söz verirəm... nə qədər ömrüm qalıb, sənin də əvəzinə o rahatlığı, o xoşbəxtliyi canıma çəkəcəm. *(Pianonun üstündəki telefonun dəstəyini qaldırır, yenidən saata baxır, zəng etməyə təəddüd edir. Dəstəyi yerinə qoyur).* Axsaq İsgəndər yoxdur. Öldü axsaq İsgəndər. İndi kəndə rahat getmək olar. *(Telefonun dəstəyini yenidən qaldırır, nömrələri yığır)* Alo... Alo, Bəxtiyar. Səni narahat etdim, oğlum, bağışla. Hə... Hə... Hə, evə görə... Gəl, bu gün bax. Mütləq gəl. Gözləyəcəm səni, oğlum. Sağ ol... *(Dəstəyi yerinə qoyur. Birdən ürəyini tutur, gözünü yumur.)* Mustafa... *(Sükut).* Mustafa... *(Cavab yoxdur. Rahatlaşır, əlini ürəyinin üstündən çəkir).* Keçdi. Uşaqları narahat etməyim, qoy yatsınlar. Mən də gedim bazara, görüm nə tapıram... *(Çıxır. Səhnə boş qalır. Ev telefonu zəng çalır. Mustafa gəlib dəstəyi götürür, cavab verən olmur, zəng kəsilir. Üz-gözündə narazılıq ifadələri yaranır, başını yellədir. Divanın başındakı kitabı götürüb oturur. Aynur otağa daxil olur. Saçları dağınıqdır).*

Aynur. Sabahın xeyir.

(Mustafa başını qaldırıb ona laqeyd nəzərlərlə baxır. Sükut.)

Aynur. Sabahın xeyir, Mustafa.
(*Cavab yoxdur*)

Aynur. Əvvəllər səhər duranda yenə "sabahın xeyir" deməyin var idi. Hər şey nə qədər pis olsa da, adam bu səhər alqışından təsəlli tapıb yaşayırdı. İndi onu da çox görürsən.

Mustafa. O əvvəllər idi. Beş il əvvəl, altı il əvvəl, səkkiz il əvvəl...

Aynur. Üstünə iki il də gəl, on il əvvəl olsun. Onda hər şey daha yaxşı idi. Sonra pisiyə doğru dəyişdi. Hər il mən sənin gözündə daha maraqsız oldum. Eh... (*Nümayişkarənə və istehza ilə*) Başa düşürəm, Mustafa, başa düşürəm. Maraqsız insanla yaşamaq əzabdır.

Mustafa. (*Səsini qaldırır*) Nədir, səhər-səhər nə mərsiyəxana açıbsan? İmkan versən, mumlayıb rahat həyatımı yaşayaram. Bu kişi hara gedib?!

Aynur. Yaşa. (*Sükut*) Amma... amma Allah xətrinə, mən heç, mən taleyimlə onsuz da barışmışam, heç olmasa, özünə əziyyət vermə.

Mustafa. Sən heç nə ilə barışmayıbsan. (*Qəzəblə*) Taleyi ilə barışan adam öz həyatını yaşayır. Sənin kimi başqasının işlərinə burnunu soxmur, başqasını izləmir, bezdirmir.

Aynur. Deyirəm də, mənim faciəm onda başladı ki, vaxtında özümü çox zəif, yazıq göstərdim. Bütün səhvlərinə göz yumdum ki, anlayacaqsan. Sənin kimi adamlarla gerek məsafə saxlayasan. Ər-arvad olanda nə olar, aradakı bütün pərdələri götürməmək lazım idi. Doğrudan da insan özü özünə hörmət qoymalıdır. Təkəbbürlü görünə də, lazım olanda, başı dik tutmaq lazımdır.

Mustafa. (*Kitabı stolun üstünə qoyur, dikəlir*) Əslində sən heç vaxt mənim üçün maraqlı olmayıbsan. Səndən soruşdum ki, bu kişi hara gedib? Ay adam... ay insan... deyirəm ki, bu kişi hara gedib?!

Aynur. (*Əlacsız və emosional tərzdə*) Necə maraqlı olmamışam? On il əvvəl dünyanın o başında olsan da, mənə can atan kim idi? Sən deyildin? Sənə yalvaranda ki, gecə yarıya qədər uzanan içki məclislərində özünü məhv etmə, məni qucaqlayıb ağlamırdın ki, nə yaxşı varsan? Demirdin ki, bu qeybət edən dostlarım, taleyi gətirməyən yoldaşlarım mənim axırıma çıxacaq, məni xilas et?!

(*Mustafa siqaret yandırır pəncərənin ağzına gəlir*)

Aynur. Mustafa, sənnənəm...

Mustafa. Üç-beş maraqlı şəkil çəkmişdin də. Mən də aldandım. Pay atonan, hamı Aynur Miniaturu tərifləyirdi. Böyük istedad, parlaq rəssam... Mən axmaq da həvəsə düşdüm. Daha doğrusu, tələsdim. Sən də məni əldə saxlamaq üçün hamıdan bir az artıq qayğı göstərdin, vəssalam. Sonra başa düşdüm ki, sən bütün mahiyyətin o vaxt əzbərlədiyin bu cümlədən artıq deyilmiş: (*Ələ salır*) "Rəssamlıq sənəti bədii-estetik funksiyaların çoxcəhətliyi ilə bağlı müxtəlif növlərə bölünür".

Aynur. Səndə günah yoxdur, məndən sonra yazılarını qəzetlərdən kəsib saxlayanlar çoxaldı. Yavaş-yavaş mənə olan hisslərini də başqaları ilə bölüşdün. Lap sənin əsərlərindəki mənasız qəhrəmanlar kimi danışdım e. (*İstehza ilə*) Hisslərini başqaları ilə bölüşdün... Özünü nə dağa-daşa salırsan, de ki, məni küçə fahişələrinə dəyişdin, çıxsın getsin də. Özünü də utanmadın, içib bunu mənim üzümə çırpdın, məni alçaltdın. Nə isə... Mənim kimi deyingən, zəhlətökən arvadı niyə saxlayırsan? Hə, niyə saxlayırsan?!

Mustafa. Ağzını yuma bilərsən? (*Aynurun üstünə gəlir. Üz-üzə dayanırlar*) Getmək istəyirsən, xoş gəldin. Getməyinə şad olaram.

Aynur. Ciddi deyirsən?

Mustafa. Əlbəttə, tam ciddi.

Aynur. Yaxşı... Yaxşı... Dədə gəlsin, yeməyini verim, sonra yığıb gedərəm.

Mustafa. Üçüncü dəfədir soruşuram: bu kişi səhər tezdən hara gedib?! Birdən kəndə gedib-eləyər...

Aynur. Axşam demişdi, bazardan sizə qarğıdalı alacam.

Mustafa. Elə bircə qarğıdalımız çatışmırdı. Qarğıdalı e. *(İstehzal gülür).* Kül mənim başıma. Günümüze bax... hər şey o qədər yaxşıdır, o qədər xoşbəxtik ki, bircə qalır qarğıdalı gəvələyib ləzzət alağ.

Aynur. İlahi... Sən əlini həyatdan nə qədər üzübsən, Mustafa? Vaxt var idi, qarğıdalı nədir, alça dənəsindən də ləzzət alırdın. İndi atan bu xəstə vaxtında səhər tezdən durub ki, sapsarı, saçaqlı qarğıdalılar alıb evə balaca sevinc, istilik gətirsin. Sən də ona istehza edirsən. Sevinsən, nə olar ki? Gətirər, köməkləşib qabığını soyarıq, saçaqlarını təmizləyərək.

(Mustafa onun danışdıqlarına fikir vermirmiş kimi, telefonu götürüb zəng edir).

- Alo, alo... Salam, salam. Necə olacağam, həmişəki kimi. Deyirəm, belə də, həmişəki müsibətimiz davam edir. Hə... Qulaq as, sən bu gün bizə gələ bilərsən? Hə... vacibdir. Deyirəm, vacibdir də. Yox, narahat olma... Lap yaxşı, gəl, gözləyəcəyəm... Hələlik. *(Telefonu stolun üstünə atır)* Offf... Onu fikrindən döndərmək lazımdır. Eşitdin?!

Aynur. Mən heç nə deyə bilmərəm. Məni ki qovursan, niyə onu fikrindən döndərməyimi istəyirsən?!

(Qapı döyülür. Aynur qapını açır. Süleyman içəri girir. Əlində kiçik vedrə var).

Aynur. Xoş gəldin, dedə.

Süleyman. Xoş gördük, gözəl qızım. Sabahınız xeyir olsun. Səhər sizi oyatmağa qıymadım.

Aynur. Dedik, qarğıdalı üçün vurub kəndə getdin. *(Gülür).*

(Mustafa divara söykənib. Tərs-tərs Aynura baxır).

Süleyman. Evdən bazara getmək niyyəti ilə çıxmışdım, ayaqlarım sözümə baxmadı. Həm də istəyirdim, televizor ustası ilə də danışım, gəlib düzəltsin.

Aynur. Neynirsən e, televizoru. Mənə lazım deyil.

Süleyman. Lap yaxşı, heç mənə də lazım deyil. Qonşu binanın həyətidəki tut ağacını görübsən də. *(Vedrəni stolun üstünə qoyur)*

Aynur. Hə, dünən ordan bir uşaq yıxıldı. Sonra da heç nə olmamış kimi durub gülə-gülə qaçdı.

Süleyman. Mən də uşaq vaxtı kəndimizdə o qədər ağacdən yıxılıb sonra durub qaçmışam ki... Kaş yenə o vaxtlara qayıda bilərdim. Hə... nə işə. Ağacın aşağıdakı budaqlarını əyib başladım tut yığmağa. Gördüm birinci mərtəbədəki arvad əlində bu qırmızı vedrə, gəlir üstümə. Özü də kömək elədi, vedrəni doldurduq.

Aynur. Dədə, ay dədə...

Süleyman. Ay can.

Aynur. Deyirəm, birdən o arvad sənə vurular e. *(Gülür)*

Süleyman. Sən zarafat elə. Deyir, bilərəm, yoldaşın rəhmətə gedib, ona görə sənün üçün çətin olar. Sonra soruşdu ki, ev-eşiyə, əyin-başa baxmaq gəlin üçün çətin olmur?!

Aynur. Sən də deyərdin, zəhmətdən keçib, gəlib kömək eləsin. Təzə gəlin kimi xoşumuza gəlsə, nə işə fikirləşərik.

Süleyman. Deyəsən, o qadının çatışmazlığı var idi. Qərribə, məntiqsiz şeylər danışdı. Nə bilim, falçıya get... qara buludlar təmizlənsin...

Aynur. Elə bircə falçımız çatmır. *(Gülür).*

Süleyman. Hə, vallah. Nə bilim, deyirdi, bir bədheybət arvad səni bir-iki dəfə soruşub filan. Əşşi, nə işə. Ayrılanda da tapşırdı ki, hər səhər gəl, bu tut səni cavanlaşdıracaq.

(Aynur vedrəni götürür)

Aynur. Mən tutu boşqaba töküb gətirim, ac qarına yeyək. Bir azdan səhər yeməyi də hazırlayaram.

(O biri otağa keçir)

Süleyman. *(Üzünü o biri otağa tutub danışır. Hər ikisinə eşitdirir).* Mən elə ağacdən yedim. Ləzzət elədi. Çoxdandır belə fərəhlənmirdim. Budaqları hər dəfə aşağı əyib tut dərəndə kəndimiz, evimiz, uşaqlığım yadıma düşürdü. Mənə gülməyin. Eh... Siz hələ cavansınız, ona görə belə hislər sizə yad gələr. Başa düşürəm sizi, başa düşürəm. 2016-cı ildə, iyunun bu səhər vaxtı kimə desən, ağac budağını əyib meyvəsini yeyəndə kövrəlirəm, adama gülərlər.

Aynur. *(O biri otaqdan səsi eşidilir).* Gülməzlər, dedə, niyə gülsünlər ki? Özümüzkülər gülməsin, başqası gülməz.

Süleyman. Mustafa, niyə dilxorsan? Niyə kefin yoxdur?

Mustafa. Sən dərmanını içibsən?

Süleyman. Yox... Heç içməyəcəm də.

Mustafa. Necə yeni içməyəcəm?! Həkim sənəin əvəzinə mənə ağzına gələni deyəcək.

Süleyman. Həkim qələt eləyir. Əlac eləyəndirsə, öz başına eləsin. Heç 50 yaşı yoxdur, sel vurmuş körpüyə oxşayır. *(Gülür).* Yaxşı dedim, ha! Sel vurmuş körpüyə oxşayır... *(Gülür).* Əladır! Əsərlərində istifadə eləyə bilərsən. Ehh... kefsən e. Mənim indi arağ içən vaxtımdır, sən də deyirsən, dərman iç.

Mustafa. Arağ iç, səhər dur yenə də ki, ciyər ağrıyır, başım ağrıyır.

Süleyman. Yaxşı arağ da dost kimidir. Təmizi başağrısı vermir. *(Ləzzətlə gülür).* Bunu da, yaxşı dedim ha! Ha-ha-ha... Yaz dəftərinə.

Mustafa. Zarafat yeri deyil. On gündən sonra həkimə getməliyik.

Süleyman. Mən həkimə getməyəcəyəm. On gündən sonra da kənddə olacam.

Mustafa. Bu kənd söhbətini bağlamadıq?

Süleyman. Bəlkə məndən xəbərsiz ikiniz danışib bağlayıbsınız?! Belədirsə, xəbərim yoxdur.

Mustafa. Sənəin kəndə getməyin nəyə lazımdır? Gedib orda nə edəcəksən?! Kim var axı, orda?!

Süleyman. Necə yeni kim var, oğlum?! Orda mənim uşaqlığım var, xatirələrim var. Orda mənim atamın-anamın ruhu var. Orda mən böyüyən ev var. O evdə mənim beşiyimi saxlayırlar, uşaq vaxtı yatdığım çarpayını qoruyurlar. *(Səsi xırıldayır. Hiss olunur ki, kövrəlib. Sükut.)* Mustafa...

Mustafa. Eşidirəm...

Süleyman. Mənə siqaret ver.

Mustafa. Mən siqaret çəkmirəm.

Süleyman. Məni niyə aldadırsan, oğul? Siqaretin iyi otaqdan hələ çəkilməyib.

Mustafa. Biz başqa şeydən danışırıdığ.

Süleyman. Böyüyün yanında siqaret çəkmək olmaz, içki içmək olmaz, uzanmaq olmaz, uşağı qucağa... *(Sözünü kəsir).* Axı mən heç vaxt sənəinlə belə xırdaçılıq etməmişəm. Ürəyin nə istəyirsə, mənim yanımda edə bilərsən. Əsas odur, yalan danışmayasan.

(Mustafa cibindən siqaret qutusunu çıxarıb ona uzadır)

Mustafa. Siz, deyəsən, gəlin-qayınata sözləşib mənim axırıma çıxmaq istəyirsiniz.

Süleyman. Yaxşı-yaxşı. Bu nə sözdür danışırısan? Ayıbdır. *(Siqaret yandırır.)* Yenə dalaşıbsınız?

(Aynur gəlir)

Aynur. Tut deyil e, baldır.

Süleyman. Çox sağ ol, qızım. Sənəin gedəsi yerin yoxdur?

Aynur. (*Tutulur.*) Yoo-ox... Nə isə almaq lazımdır?

Süleyman. Bizi tək qoy. Bir az söhbətimiz var.

Aynur. (*Çaşqın*) Ya-x-şı. Elə... mağazaya düşüm, gəlirəm.

Süleyman. Yaxşı ev zeytunu olsa, al. Ürəyim yaman istədi.

Aynur. Alaram, dədə.

(*Gedir. Sükut*)

Süleyman. Soruşdum ki, yenə dalaşıbsınız?

Mustafa. Bizim dalaşmayan günümüz var ki...

Süleyman. Aynuru incitmə!

Mustafa. Mən heç kimi incitmirəm. Onun psixoloji problemləri var.

Süleyman. Səni də başa düşürəm, onu da. Amma onun heç bir psixoloji problemi yoxdur. Şər atma!

Mustafa. Belə mehriban danışmağına fikir vermə. Səninlə tamam başqa adam olur. Mən artıq onunla bacara bilmirəm.

Süleyman. Bu qədər vaxtda hansı ailədə uşaq olmasa, söz-söhbət olar.

Mustafa. Məsələ uşaqda deyil. Nə isə! Gəl indi bu uşaq söhbətini salmayaq. Evi satmaq fikrin, bizi qoyub kəndə qayıtmağın nə deməkdir?

Süleyman. Gəl, bu tutdan ye. Acqarına xeyirdir.

Mustafa. Tut vaxtıdır? (*Səsini qaldırır*) Mən səndən söz soruşuram, sən tut, nə bilim qarğıdalı, nə bilim... zeytundan dəm vurursan.

Süleyman. Ohoo... mənim üstümə səsini qaldırırsan.

Mustafa. Məcbur edirsən. Evi satanda biz harada yaşayacağıq?

Süleyman. Mən sənə demişəm axı, sizə ev tikdirəcəyəm. Sizi evsiz qoyaram?

Mustafa. Harada tikdirəcəksən, Lökbatanda?

Süleyman. Lökbatanı bəyənmişən?

Mustafa. Şəhərin mərkəzindən çıxıb gedib Lökbatanda yaşayacağam? Ya da Lökbatan yaxındır, Qobustandan alarsan evi. Qobustan da yaxındır. 69 kilometr... Ən yaxşısı, Ələtdir. Cəmi 87 kilometr.

Süleyman. Oğlum, (*Gülür*) sən bu kilometrələri harada əzbərləyibsən?

Mustafa. Nə fərqi var, axı...

Süleyman. Bax, Mustafa, bizim fərqimiz bir-birimizi başa düşməməyi-mizdir. Bu atalar-oğullar məsələsi deyil. Bu nə isə başqa bir şeydir. Amma nədir, səbəbini tapa bilmirəm. Mən sənə deyirəm ki, kənddə mənim uşaqlığım var, xatirələrim var. Orda mənim atamın-anamın ruhu var. Orda mənim böyüdüyüm ev var. O evdə mənim beşiyimi saxlayırlar, uşaq vaxtı yatdığım çarpayını qoruyurlar. Orda mənim Tanrı quşum var. Sən belə şeyləri daha yaxşı bilməlisən, axı oğlum. Sən yazıçısan, kitab yazırsan. Ömrünün ahıl çağında şəhərdə yaşaya bilməyən qocanın hisslərini anlamalısan.

Mustafa. Tanrı quşu... (*Gülür*)

Süleyman. Nəyə gülürsən?

Mustafa. Tanrı ağzımı əyməsə, onun quşuna gülürəm.

Süleyman. Yaxşı fikirləş, bəlkə quş bəhanədir? Bəlkə sən Tanrının özünə gülürsən?!

Mustafa. Mənim Tanrıya gülmək kimi azadlığım yoxdur?

Süleyman. Suala sualla cavab vermə!

Mustafa. Yaxşı, gəl, bu Tanrı söhbətini sonraya saxlayaq.

Süleyman. Niyə sonraya saxlayaq?!

Mustafa. Çünki din və zövq haqqında mübahisə edənlər axmaq adamlardır, Süleyman. Tanrını inkar etmək din məsələsi deyil, oğlum. Din və Tanrı tamam başqa-başqa anlayışlardır. Bizim bir dəfə bu haqda söhbətimiz olub.

Mustafa. Olubsa və biz yenə bu haqda mübahisə ediriksə, deməli...

Süleyman. Deməli, axmaq adamlarıq?!

Mustafa. Əlbəttə!

(Sükut. Süleyman əlini belində cütləyib otaqda var-gəl edir)

Süleyman. Deməli, mən axmaq adamam.

(Aynur gəlir. Əlində torba var. Hiss edir ki, gərginlik var. Bir müddət susub gözləyir. Sonra o biri otağa keçir. Sükut)

Süleyman. Qızım...

Aynur. Bəli...

Süleyman. Zeytun aldın mənə?

Aynur. *(O biri otaqdan)* Aldım. Dükənçi xala dedi, təzə gəlib. Hövsan zeytunudur. Gəlini evdə hazırlayıb.

Süleyman. Uşaq kimi hər şeyi nəfsim çəkir. *(Gülümsəyir)*. Yəqin qocalıqdandır.

Aynur. *(Gülür)*. Fikir eləmə, dədə. Çox yaşamağın yeganə yolu qocalıqdan keçir. Gələn ay 85 tamam olur e. 85 yaşın ən gözəl tərəfi elə uşaqlaşmaqdır də.

Süleyman. *(Öz-özünə)* Çox yaşamağın yeganə yolu qocalıqdan keçir. Maraqlı deyimdir.

Aynur. Öz sözüm deyil ha! Haradadır məndə o istedad? *(Gülür)* Toğruldan eşitmişəm.

Süleyman. Ərəblinski Toğruldan?

Aynur. Hə. *(Qapının ağzından boylanır. Əlində çörək və bıçaq var)* Niyə istehza elədin?!

Süleyman. Yox, istehza etmirəm. Görəsən, o kimdən çırpışdırıb?

Aynur. Nə bilim? *(Gəlir. Əlindəki ağ süfrəni stolun üstünə sərir)* Bəlkə Bernard Şoudan? Bəlkə Hüqodan? Bəlkə Tolstoydan?

Süleyman. *(Mustafaya)* Ərəblinski niyə görünmür?

Mustafa. Bilmirəm. Yəqin işləri çoxdur. Bu gün gəlməlidir.

Aynur. *(Səhər yeməyi üçün stol hazırlayır. Tez-tez o biri otağa keçir, səsi o tərəfdən gəlir)*. Mustafaya deyir, mənim uşaqılıq arzumu ancaq sən yerinə yetirə bilərsən. Bir pyes yaz, mən həm rejissoru olacağam, həm də baş rolun ifaçısı. Ərəblinskinin faciəsini yaratmaq istəyir. Deyir, kirayə yer götürəcəyəm, nə xərc varsa, çəkəcəyəm. Təki ürəyimdə qalan gənclik arzumu yerinə yetsin. Rejissor olmaq istəyirmiş, məcbur həkimliyi oxudublar.

Süleyman. Tağıyev rolunu da mənə verər. Yaşımız da düz gəlir.

Aynur. Eyhamını başa düşürəm ha. Evlənmək heç vaxt gec deyil.

(Mustafa tərs-tərs baxır)

Süleyman. Tağıyevin pulu, qızılı, hörmət-izzəti var idi ki, general qızına elçi düşməyi özünə ayıb bilmədi.

Aynur. Sən də yaşını azaldarsan ki, arada fərq çox olmasın. Hələ bir görək, Mustafa o pyesi yazacaqmı?! Yazsa, orda Tağıyev obrazı olacaqmı?!

Mustafa. *(Həvəsli. Hiss olunur ki, yaradıcılıqdan danışmaq ona xoşdur.)* Rusiyanın o dövr qanunlarına görə bu yaşda azyaşlı qızla evlənməyə rəsmi icazə verilmirdi. Ona görə də Tağıyev yaşını 13 il azaldıb. Bəzi yerlərdə təvəllüdü 1836-cı il yazılıb. Hər halda mənə qərribə gəlir: bu cür ağıllı kişi niyə həmin addımı atıb? Bəyəm başa düşmürdü ki, 18 yaşlı gəlin nə vaxtsa 70 yaşlı kişidən lazımı ər nəvazişini görməyəcək?! Və bu, istər-istəməz xoşagəlməz söz-söhbətə səbəb ola bilər? Axı, çox yaxşı bilirdi ki, xanımın çiçəklənən vaxtında lap ağsaqqal kişi olacaq. Bioloji tələblər var də. O dövrdə Ərəblinski və Sona xanım haqqında gəzən şayiələr də, görünür, oradan doğmuşdu ki, qadının cavan adama ehtiyacı olub.

Aynur. Amma deyəsən, Ərəblinskinin özü də yaramazın biri olub.
(*Stol arxasında otururlar*).

Mustafa. Ətiacı, çətin yola gedən adam olub. Ərəblinski ilə qastrola gedənlər tez-tez acıq edib səfərdən yarımçıq qayıdarmışlar. Məsələn, Tiflisdən, Aşqabaddan, Batumidən... Üzeyir bəy Ərəblinski truppasına baş rejissor dəvət edib. Bir müddət sonra Ərəblinski kəsib gedib. Lap balaca uşaq kimi. O dövrün aktyorları Ərəblinskinin anasının üstünə qışqırmasından, onunla kobud davranmasından çox yazıblar.

Süleyman. Onu Tağıyevin öldürdüyü doğrudur?

Mustafa. Mən inanıram. Tağıyev o dövrdə mətbuatı da pulla susdurub. Daha doğrusu, bir neçə qəzet yazsa da, sonradan Tağıyevin həşəməti qarşısında susublar. Məhkəmə də məsələni ört-basdır edib.

Süleyman. Sən pyesi yazırsan?

Mustafa. Yazıram! Amma bu özəfəliyyət üçün, dərnək üçün deyil. Dövlət teatrları üçündür.

Aynur. İnşallah, dövlət teatrında da tamaşaya qoyular.

Süleyman. Təki olsun. Sevinərəm, çox sevinərəm. Mən Mustafaya inanıram. Amma bir sualım var, oğlum. Dövlət teatrlarında, ya da elə nazirlikdə tanışların var?

Mustafa. Yoxdur. Heç kimlə şəxsi tanışlığım yoxdur. Olsa da, bu heç nəyi dəyişməz. Onlar ancaq ədəbiyyat professorlarının haqqında yazdıqları imtiyazlı yazıçı əmiləri, varlı şairə xalaları qəbul edirlər.

Süleyman. Bəlkə o əmi-xala dediyin yazıçılar sizdən daha istedadlıdılar, hə? Sənə elə gəlmir ki, ucuz kafelərdə oturub bütün fəaliyyətinizi ancaq onların həyat və yaradıcılığına sərf edirsiniz? Ömür gedir, ortalıqda da...
(*Sözünü kəsir*)

Mustafa. Demək istəyirsən, ortalıqda heç nə yoxdur?

Süleyman. Elə demək istəmədim.

Mustafa. O ədəbiyyat professorları bizə nifrət edirlər. Özü də bu nifrət şifahi deyil. İmzalı-möhürlü, rəsmi qeydiyyatata alınmış nifrətdir.

Süleyman. Yaxşı, tutaq ki, dövlət teatri sənin tamaşanı səhnəyə hazırladı.
(*Aynura him-cimlə göz vurur*) Heç olmasa, onu rayonlara qastrola aparmaq imkanın olacaq?

Mustafa. Başa düşmədim, tamaşanı qastrola mən niyə aparmalıyam?!

Süleyman. Necə yeni niyə?!

Mustafa. Tamaşanı qastrola teatr özü aparır.

Süleyman. O əvvəllər idi. Sovet vaxtı. Yox, düzünə qalsa, elə sovet vaxtı da belə şeylər var idi. Yadıma gəlir, imkanlı ortabab dramaturqların əsərlərini ona görə hazırlayırdılar ki, tamaşanın xərcini çəksin, raykom katiblərinin köməyi ilə rayon qastrollarını təşkil eləsin. Mənim bir-iki belə tanışım olub.

Mustafa. Maşallah, istedadlı adamlarla oturub-durubsan.

Süleyman. Sən onda balaca idin. Bizə gəlib-gedirdilər. Yeyib-içirdik, söhbət edirdik. Sonra sənə kitab oxuyurdular, şeir deyirdilər, əlinə pul verib gedirdilər.

Mustafa. İndi haradadır, o imkanlı ortabab yazıçılar?

Süleyman. İndi hərəsi bir yere dağılışıb. Ölən öldü, qalanlar da yazmağın daşını atdılar.

Aynur. Yaxşı ki, atıblar. Yoxsa əllərinə bir az pul keçən kimi qəzetlərdə palaz-palaz tərif yazdıracaqdılar.

Mustafa. Narahat olma, o palaz məqalələr yenə yazılır. O adamlar da nə ölüblər, nə də yazmağın daşını atıblar. Hamıdan da yaxşı yaşayırlar. (*Əsəbi*) Onlar ölüb-itiblərsə, bizə nümunə göstərilən ağsaqqallar Yupiterdən gəliblər?

Süleyman. *(Gülür).* Qulaq as, tutaq ki, sənin əsərin dövlət teatrında tamaşaya qoyuldu. Heç olmasa, premyeradan sonra kollektivə qonaqlıq vermək imkanın olacaq?

Mustafa. *(Narazı)* Sən məni ələ salırsan?!

Süleyman. *(Gülümsəyir. Şirin ədə ilə)* Mən ciddi soruşuram.

Mustafa. Yox, imkanım olmayacaq. Heç qəpiyim də yoxdur. *(Kənara, yavaş səsle)* Sənin sayəndə...

Süleyman. Nazirlikdə tanışın yox, tamaşanın xərcini çəkmirsən, rayonlara gastrol təşkil edə bilmirsən...

Mustafa. Bəli, edə bilmirəm.

Süleyman. Onda teatrın sənin dədəmə borcu var ki, əsərini tamaşaya hazırlasın?

(Gülür).

Mustafa. Necə yeni dədəmə borcu... *(Gülmək tutur. Aynur da ona qoşulur).* Sənət söhbətləri ilə yaxşı özümüzü aldadırıq. *(Ciddiləşir. Çox kobud tərzdə).* Həyatdan uzaq düşmək üçün ən yaxşısı yalançı sənət söhbətlərini düzüb-qoşmaqdır. Əsas məsələləri danışib qurtardıq, qaldı lağlağı eləmək.

(Süleyman acıqla onun üzünə baxır)

Süleyman. Başa düşə bilmirəm ki, sənin dərdin nədir. Eh... *(Köks ötürür).*

(Qapı döyülür)

Aynur. Mən açaram.

(Toğrul gəlir).

Toğrul. Sabahınız xeyir. *(Teatral şən ədə ilə)*

Süleyman. Sabahın xeyir, doktor. Bayaقدan sənin qeybətini edirdik.

(Görüşürlər).

Toğrul. Qeybətə birinci Mustafa başlayar.

Aynur. Yox, adını mən çəkdim. Yeni qeybətə şəxsən özüm başladım. *(Gülürlər)*

Süleyman. Mən də davam etdirdim.

Mustafa. *(Qaşqabaqlı)* Səhər yeməyibsənsə, otur.

Toğrul. Adama yeməyi də zəqqumla təklif edirsən. Nolub yenə?!

Mustafa. *(Gərgin)* Deyirəm, yemək yeyibsən?

Toğrul. Yox, acam. Bu dünyanın tənha adamları evdən həmişə ac çıxırlar.

Aynur. Lap ürəyim ağrıdı. *(Teatral pafosla)* Necə də poetikdir: bu dünyanın tənha adamları evdən həmişə ac çıxırlar. *(Gülür).*

Mustafa. Hələ yeməyə görə tələsmə. Sən həkim adamsan, demək artıq olar. *(Atasına istehza ilə)* O tutdan ac qarına ye, möcüzədir. Sənə möcüzə deyirəm e...

Toğrul. İcazə verin, ac qarına yeyilən tutun faydalarını sayım.

Aynur. Bilirik, professor, qaracıyərə xeyirdir, bağırsaقدan qurdları təmizləyir, hərarəti salır, diş ətinə müalicə edir. Buyurun, yeyin.

(Toğrul yeyir)

Toğrul. Tutun tərkibində nələr yoxdur?! *(İştaha ilə yeməyə davam edir)* Şəkər, üzvi turşular, zülal, yağ, dəmir. Day nə istəyirsən, ye, kef elə də.

Süleyman. Ağzıma doşab dadı gəldi, doktor. Anamın tutduğı doşabın dadı ağzımda, ətri burnumdadır.

Mustafa. *(Öz-özünə, asta səsle)* Konsert başlandı.

(Bunu yalnız Aynur eşidir və başını bulayıb səhnədən gedir)

Toğrul. Mən sizi başa düşürəm, Süleyman dayı. Lap yaxşı başa düşürəm. Yaş üstünə yaş gələndə adamı doğma yerlər çəkir.

Mustafa. *(Öz-özünə əsəbi)* Mən bunu niyə çağırmışam, bu nə danışır.

Süleyman. Heç vaxt ağlıma gətirməzdim ki, adam qocaldıqca bu qədər uşaqlaşsa bilərmiş. Bunu nə elm izah edə bilər, nə din, nə incəsənət. Bunu an-

caq insan qəlbi hiss edir. Amma razıyam, insan qocalanda həm də deyingən, xırdaçı olur, zamanla ayaqlaşma bilmir, həyatdan geridə qalır. (*Sükut*). Niyə demirsiniz ki, sən kimisən?!

Toğrul. Siz nə danışsanız, mənə xoşdur. Bu darıxmağın tibbi səbəbləri də var, amma mən...

Süleyman. Sən Allah, tibbi səbəblərin başını burax. İnsanın darıxmağını, uşaqlaşmağını elm necə izah edə bilər? Bu ilahi məsələdir. İlahi məsələ də izah edilmir. Onu hiss edirlər, yaşayırlar.

Toğrul. Süleyman dayı, bəlkə... (*Tərəddüd. Dilini sürüyür*). Bəlkə sizin kəndə qayıtmaq istəməyinizin başqa bir yolunu axtaraq? Sizə rahat olsun, Mustafaya da problem yaratmayaq.

Süleyman. (*Sərt*) Onun üçün bura gəlibsən?

Toğrul. (*Sanki özünü itirir*) Yo-ox, o-nun... onun üçün niyə? Gəldim sizi görüm, Mustafanı görüm. (*Süleyman gəlib Mustafa ilə üz-üzə dayanır.*) Onu sən çağırıbsan?

Mustafa. Evinə qonaq gəlib.

Süleyman. Səndən soruşuram ki, onu sən çağırıbsan?!

Mustafa. Mən də deyirəm ki, evinə qonaq gəlib.

Süleyman. Ay sağ ol. Evimə... Qonaq... mənim... evimə... gəlib. Sənin yox. Ev mənimdirsə, deməli, onu satıb-satmamaq qərarını da mən verirəm. Mənim səbir kasamı daşdırma. Hər şeyin həddi var.

Toğrul. Süleyman dayı, mənim bura gəlməkdə məqsədim...

Süleyman. Sən mənim sözümdən incimə, oğlum. Gəlibsən, xoş gəlibsən. Bilirsən ki, xətrini həmişə çox istəmişəm. Amma səndən qabaq Mustafa ilə yalan haqqında danışmışdım. Onsuz da bizim dörd tərəfimiz yalana bulaşmış. Hər yer yalan çirkabına batıb, başa düşürsən? Heç olmasa, o yalan mənim evimə ayaq açmasın. Heç olmasa o yalandan özümüzü qoruyaq, içimizi, ürəyimizi təmiz saxlayaq.

Mustafa. Sənin evi satıb kəndə qayıtmaq istəyin, bizi çöldə qoymaq istəyin o çirkab dediyin yalandan daha pisdür. Bir də yalanın ən böyüyünü mənə sən deyibsən. (*Barmağı ilə sanki hədələyir*). Bunu yaddan çıxarma.

Toğrul. Mustafa...

Mustafa. O yalanı sənə heç vaxt bağışlamayacağam.

(*Aynur səhnədə görünür. Kənarda dayanıb qulaq asır*).

Toğrul. Mustafa, eşitmədin?

Süleyman. Mən buna həmişə hazır olmuşam. Bilirdim ki, bu sözləri səndən eşidəcəyəm. Amma bu qədər zəif olub sarsılacağımı təsəvvür etmirdim.

Mustafa. Bir az gec eşitdin, gerek çoxdan deyəydin ki, ömrü boyu yalanla yaşadığını başa düşəsən. (*Telefonunu götürüb getmək istəyir*).

Süleyman. Mənim yalanım qurucu olub. Bu evə, bu ailəyə xoşbəxtlik gətirib. O yalan səni xoşbəxt böyüdü, Mustafa.

Mustafa. Yalan heç vaxt heç kimə xoşbəxtlik gətirməyib.

Süleyman. Mən hər şey etmişəm ki, sən xoşbəxt böyüyəsən, qayğısız yaşayasın. Yenə deyirəm, mənim yalanım qurucu olub, dağıdıcı yox. Həqiqət dağıdıcı olanda onu gizlətmək bağışlanılındır.

Mustafa. Əvvəlcədən mənə niyə demədiniz səni yetimxanadan götürüb böyütmüşük? Niyə demədiniz ki, atası-anası, zəti bilinməyən bədbəxt adamsan? Niyə demədiniz? Səndən soruşuram... niyə demədiniz?

Süleyman. Dedim axı, sən xoşbəxt, qayğısız böyüməyin üçün. Mən bundan artıq sən üçün nə etməli idim, oğul?

Mustafa. Nə oğul? Oğul nədir? (*Bağırır*.) Sən görmürsən ki, mən sənə ata deyə bilmirəm?

Süleyman. Hind kinosu çıxarma mənim üçün. Yekə adamsan!

Toğrul. Mustafa, sən əməlli-başlı uşaqlıq edirsən. Bu nə danışqdır, bu nə hərəkətdir? Utanmırsan?

Mustafa. Yox, utanmıram! Niyə utanmalıyam, hə?! Yalanın ən böyüyünü özü danışb, indi xırda yalanlara görə məni günahlandırır. Mənim çəkdiyim əziyyətlər sənin gözünün qabağında olmayıb?! Bir adam ki kimin belindən, kimin bətnindən gəldiyini bilməyə, o adam nədən danışa bilər?! Bunu mən niyə ağlım kəsəndən sonra bilməli idim? Uşaq vaxtından desəydilər, evdən gedəcəkdim? Qorxurdular ki, məni itirərlər, ona görə? Sən görmürdün ki, mən öz atamı-anamı tapmaq üçün nə qədər əziyyət çəkdim, nə qədər adamlarla görüşdüm? O yetimlər evinin baxıcısı ilə bir yerdə görüşmədik, Toğrul? Sən görmədin mən onun yanında necə əsirdim, necə ağlayırdım?

(Süleyman səhnənin ortasında hərəkətsiz dayanıb, başını aşağı salıb, gözünü yumub, sarsıntı vəziyyətindədir.)

Toğrul. Bunun ev məsələsinə nə dəxli var? Nə axmaq-axmaq danışsın?

Mustafa. Var, əlbəttə, dəxli var. Bu adam məni evsiz qoyub kəndə gedirsə, deməli, içində mənə heç vaxt həqiqi sevgisi olmayıb. Məni özünə doğma yox, həmişə ögey bilib.

(Qapını çırpıb gedir.)

Toğrul. *(İstərik qəzəblə çıxır)* Mustafa... *(Onun arxasınca çıxır)*

(Sükut. Süleymanın zəif hıçqırığı eşidilir. Aynur gəlib arxadan onun çiyninə sarılır. Üzünü kürəyinə qoyur.)

Aynur. Dədə... *(Sükut.)* Ay dədə, özünü üzmə. Keçib gedəcək, vallah, hər şey yaxşı olacaq. *(Süleyman heykəl kimi dayanıb)*

Aynur. Onsuz da bütün bunlar nə vaxtsa olmalı idi. Haçansa eşitməli idik bu sözləri. Yaxşı ki, çox gec olmadı. Sən özünü darıxdırma, sakit ol, hər şey istədiyin kimi olacaq. *(Aynurun da səsi titrəyir)*. Hər şeyin düzünü sən bilirsen, necə istəyirsən, o cür də elə. Mən də Mustafa ilə yaşamaq istəmirəm. Məni incidir, çox incidir. Yorulmuşam. Sən ki bunu bilirsen. Aparsan, sənənlə mən də kəndə gedəcəyəm. Ay dədə, eşidirsən, məni?

(Toğrul gəlir. Pərtidir. Süleyman yavaş-yavaş başını qaldırıb ona baxır. Toğrul onu qucaqlayır.)

Toğrul. Qayıdıb gələcək. Heç yerə gedən deyil. Mustafada belə şeylər olur.

(Sükut. Süleyman Ağır addımlarla evdə gəzişir. Toğrul ortalığa çökən sükutu aradan qaldırmaq istəyir.)

Toğrul. Hə, Süleyman dayı, bəlkə mənim Ərəblinskinin həyatından hazırlamaq istədiyim tamaşada siz də oynayasınız?

Süleyman. Hansı günümə?

Toğrul. *(Çaşır)* Başa düşmədim?

Süleyman. Deyirəm, hansı günümə?

Toğrul. Necə yəni hansı günümə, Süleyman dayı? Bu tamaşanı hazırlamaq mənim çox böyük arzumdur. Həm də başımız qarışar, gündəlik qayğılardan bir az uzaqlaşarıq. Sənət bu boz həyatımıza rəng qatar.

Süleyman. Arvadım ölüb, özüm bu şəhərdə boğuluram, oğlum da ki, gördüyün kimi... Gəlinim bir cür bədbəxt, özüm başqa cür. Camaat deməz ki, qoca əbləh, hansı gününə artistlik edirsən?

Toğrul. Gərək siz də onun üstünə o cür əsəbiləşməzdiniz.

Süleyman. Mən səhərdən onun könlünü xoş etmək üçün hər cür dona girirəm. Gör neçə ildir mənə zülm edir bu adam? Sən bilirsen axı. Nədir mənim günahım?

Aynur. Sənin günahın onun istədiyi kimi ola bilməməyindir. Ola bilsəydin, *(Mustafanın danışğını təqlid edir)* "bir adam ki kimin belindən, kimin bətnin-

dən gəldiyini bilməyə, o adam nədən danışa bilər?" kimi axmaq söhbətlər də olmazdı.

Toğrul. Hər şey sənin dediyin kimi deyil, Aynur. Onu da başa düşməyə çalışın.

Aynur. On ildir onu başa düşməyə çalışıram.

Toğrul. Mən heç... həkiməm. Sən ki, yaradıcı adamsan. Gərək siz bir-birinizi başa düşəsiniz. Yaradıcı insanlar hamı kimi olmur.

Aynur. Yaradıcı adama lazım olanda hamı kimi də olur, hələ ondan artıq da olur. Sərf edəndə olur hamıdan biri, palaza bürünüb ellə sürünür. Sərf etməyəndə vurnuxur. Ki, hansı əlləməçiliyi edib fərqlənir, seçilir, mənimlə maraqlansınlar, mənim əziyyətimi çəksinlər. İndi deyirsən, bu haqda sənə müəssisə oxuyum?

Toğrul. Yaradıcılıq ruhdan gəlsə, insan ağı ilə onu idarə edə bilmir.

Aynur. Boş şeydir. Ruhdan, ürəkdən nə gəlsə, təmiz gəlir. Ruh, ürək şeytana satılanda adam nə özü rahatlıq tapa bilər, nə ətrafını rahat buraxır. Paltar çirkləndə onu yuyursan gedir, bədən çirkləndə çimib təmizliyə çıxırsan. Ruh çirkləndə isə onun təmizlənməyi çətin olur.

Toğrul. Aynur, sən Mustafanın arvadısan. Və gör öz ərin haqqında nə danışırısan?

Süleyman. (Ərklə) Yaxşı, qurtarın, bəsdir. Lənət şeytana. Qızım, ağ dərmanı gətir bura. Doktorun xətrinə dəymişik, incik getməsin.

Aynur. Dədə, sənə içmək olmaz.

(Süleyman üzünü çevirib Aynura qınayıcı nəzərlərlə, bir qədər də sərt şəkildə baxır. Aynur sakitcə səhnənin arxasına keçir. Süleyman stolun arxasında oturur).

Süleyman. Doktor, gəl, gəl bir az dərldəşək. (Toğrul oturur) Mənim şüarım belədir: Yaxşı araq da dost kimidir, təmizi başağrısı vermir.

Toğrul. Süleyman dayı, bilərəm məndən nə soruşacaqsız. Ona görə istədim bəri başdan deyim, sonra gec olmasın.

Süleyman. De görüm.

(Aynur əlində araq və qədəh gəlir. Stolun üstünə qoyur)

Aynur. Sizə yüngül bir şey də hazırlayacağam. Meyvəni də gətirirəm.

(Gedir).

Toğrul. Biz içməmiş, ayıq başla da söhbət edə bilərik. Və söz verirəm ki, heç nəyi səndən gizlətməyəcəyəm.

Süleyman. Oğul, həya hissi gözəl hissdır, amma bir də görürsən, adamın əl-ayağına lazım olmayan yerlərdə, lazım olmayan vaxtlarda elə dolaşır ki, özün öz gözündən düşürsən. Mən bu yaşa gəlmişəm, hələ də adamlarla açıq danışmağa, söz soruşmağa həya edirəm. Başqaları isə mənim danışmağa utandığım şeylər haqqında dil-dil ötürlər. Niyə bu qədər uzun danışdım? Mən bir az içib o həya hissini unutmaq istəyirəm ki, həqiqəti öyrənəm. Özümü təmizə çıxarmaq yox, sənə daha yaxından tanıtdırmaq istəyirəm. İstəyirəm, planlarımı sənə deyim, oğlum başa düşməsə də, bəlkə sən anladın.

(Aynur meyvə və yemək gətirir. Süleyman araq süzür).

Toğrul. Birinci sualınıza cavab verim ki...

Süleyman. Mən sual verməmişəm. Sənin şərəfinə. (Qədəhi qaldırır). Mustafanı tək qoyma. Səni çox istəyir. Çox! Mən bunu bilərəm. Həmişə sağlam, xoşbəxt ol ki, Mustafanı sənin yanında qoyub, rahat ölə bilim.

Toğrul. Elə danışmayın, Süleyman dayı. Mustafa mənim qardaşımdır.

(İçirlər)

Aynur. Mənə bir sözünüz yoxdursa, bağışlayın, sizi tək qoyacağam. Tez qayıdacağam.

Süleyman. İşində ol, qızım. Bizdən nigaran olma!

(*Gedir. Sükut.*)

Süleyman. Əclaf bu qıza da gün vermir.

Toğrul. Mustafanın valideynlərini axtarmasını ona görə sizdən gizlətdim ki, ... (*Nə isə düşünür.*) Yəni... Nə sizi, nə anasını narahat etmək istəmirdim. Bilirəm, Mustafa sizi çox incidib. Adam döymək, polisə düşmək, maşınla adam vurmaq, sonra narkotikə qurşanmaq...

Süleyman. Yazıçı, ziyalı da adam döyərmə? Mən onu ovcumun içində böyütmüşəm. Narkotikə qurşanmaq...

Toğrul. (*Sözünü kəsir*) Bəs istedadına nə deyirsiniz?

Süleyman. Allah birini verəndə, o birini alıb. İstedad var, ağıl yox. Düz deyirlər, tərəzinin bir gözü qalxanda, o biri mütləq düşməlidir. Həyatın qanunu budur.

(*İçirlər*) Axtarısa haradan, necə başladınız?

Toğrul. Sabunçudakı uşaq evinə getdik. Direktorla görüşdük. Yaxşı qadın idi. İstiqlanlı, mehriban, adama can yandıran... Bizim üçün arxivə də baxdı. Mustafanın sənədlərini tapdı, bir yerdə baxdıq. Mustafa uşaq evinə qəbul olunan ili oranın direktoru olmuş qadın çoxdan ölüb. Qadından ancaq bir şeyi öyrənə bildim ki, Mustafa Sabunçuda zibil qabından tapılıb. Sənəddə də yazılmışdı. Atıb gediblər. Təxminən iki aylığında.

(*Süleyman içir*). Bunları ki, siz bilirsiniz.

(*Süleyman sakit-sakit başını tərpədir. Sükut.*)

Süleyman. Direktor başqa nə dedi?!

Toğrul. Mustafaya dedi, mən sizi tanıyıram. Qəzetdən yazılarını oxuyub. Bəyəndiyi yazıları çox olub. Bir az da öyüd-nəsihət verdi ki, oğlum, hökumətlə hökumətlik etmək olmaz, milli-mənəvi dəyərlərə, xalqın mentalitetinə hörmət etmək lazımdır-filan. Belə şeylər danışdı. Boş-boş. Nə isə... Mustafanı tapan qadın cavan gəlinmiş. Uşaq evinin işçisi olub. Xadimə. Vacib olan o qadını axtarıb tapmaq idi.

Süleyman. Axtardınız?

Toğrul. Hə. Qadın köhnə işçilərin sənədlərinə baxdı. Suraxanıda yaşayıb həmin adam. Adı Solmaz olub.

Süleyman. Hmm... Solmaz... Solmaz.

Toğrul. Siz onu... tanıyırsınız?

Süleyman. Davam et. Axırı necə oldu?

Toğrul. Süleyman dayı, məni şübhələndirirsiniz.

Süleyman. (*Təbəssümlə*). Nədən şübhələnirsən? Mən səni eşidirəm, oğlum.

Toğrul. Axırı belə oldu ki, sənəddə yazılan ünvana getdik. Suraxanıya. Ünvanlar dəyişib, küçələr həmənkə deyil, haradan tapaq? Mustafa özünə yer tapa bilmirdi. Yolun qırağında bir tut ağacına söykənib başladı ağlamağa. Sakitləşdirə bilmirdim. Ağlayıb ürəyini boşaldandan sonra taksiyə oturub qayıtdıq. Olacağa çarə yox idi. Üstündən bir müddət keçdi, yenə zəng etdi ki, tək getmək istəmirəm, yenə mənimlə gedək. Xəstəm var idi, mümkün olmadı. Hiss etdim ki, içib, danışığı tez-tez qırılırdı. Həm də istəmirdim bu vəziyyətdə ora təzədən qayıdaq. Sözləşdik ki, sabah görüşüb yenə o qadını axtarıq. Səhəri zəng etdim, dedi, getdim, soraqlaşdım, həmin evi tapdım. Bir qoca kişi soraq verib. Evdə başqa adam yaşayır. Özü də lap çoxdan. Qonşulardan biri həmin qadının Xırdalana köçdüyünü xəbər verib. Xırdalana bir yerdə getdik. Bir həftə hər gün getdik, axtardıq. Axır ki, tapa bildik. Yaşı yetmiş keçən xəstə qadın idi. Yaddaşı pozulmuşdu. Həmin günü, Mustafanı tapdığı günü yadına sala bilmədi. Daha doğrusu, bir-iki kəlmə ümumi şeylər danışdı. Bizim bildiyimiz. Bir az da deyəsən, ruhu sarsıntıları var idi. Nitqi də tez-tez pozulurdu, rabitəsiz şeylər danışdı.

(*İçirlər*).

Süleyman. Eh... həyat, həyat...

Toğrul. Mən sizi yaxşı başa düşürəm, Süleyman dayı.

Süleyman. Hə... İndi danışmaq növbəsi mənimdir. O günü yaxşı xatırlayıram. *(Ayağa durur. Sərxoşluğu hiss olunur. Səntirləyir).* Bağışla. Deyəsən, qocalıram. *(Kədərlə gülümsəyir).*

Toğrul. Eybi yox, çox yaşamağın yeganə yolu qocalıqdan keçir.

Süleyman. Əvvəlcə gəl dəqiqləşdirək: bu söz kimindir? Bernard Şounun, Hüqonun, yoxsa Tolstoyun?

Toğrul. Çoxdan oxumuşam, xatırlaya bilmirəm.

Süleyman. Qocalan mən, yaddaşını itirən sən. Yaxşı. Nə danışdırdım?

Toğrul. "O günü yaxşı xatırlayıram..."

Süleyman. Hə. Oktyabr yağışları təzə başlamışdı. Soruşa bilərsən ki, niyə bunu yadda saxlamışam? Hər il adətən payız yağışları düşər-düşməz Məryəmin əhvalı dönərdi. Özünə qapanırdı, fikri özündə olmurdu. Gün uzunluğunu pəncərənin qabağında, balkonda oturub fikrə gedirdi. Atam-anam öləndən sonra kənddən birdəfəlik çıxmışdım. Buna birdəfəlik çıxmaq da demək olmaz. Mən kəndimizə, evimizə etibarsızlıq etmişdim. Cavan idim, gənc idim. Nə özümü yaxşı tanıyırdım, nə dünyanı. Həç yatsam yuxuma da gəlməzdi ki, nə vaxtsa o kəndin, o evin həsrətini çəkəcəm. Ağlıma da gəlməzdi ki, o köhnə evimizin doğmalığı, uşaqlığım keçən alçaq təpələr, kənd yolları, keçib getdiyim cığırılar məni bu qədər özünə çəkəcək. Mən bunu sənə necə başa salım, oğul? Evimizdə bircə xəstə xalam qalmışdı. Mərziyə xalam. Şikəst idi. Bir az da əqli qüsurlu idi. *(Gözü dolur).* İlahi, o qadını nə qədər gözəl yaratmışdın? Adam elə bilirdi, Tanrı qadın sifətindədir. Vallah, hə. Nə qədər mehriban, nə qədər işıqlı adam idi mənim o şikəst xalam. Atam da, anam da vəsiyyətlər eləmişdilər ki, Mərziyəyə kim baxsa, ev ona qalacaq. Bizim kəndə köçüb gələn kasıb ailə var idi. Xalama onlar baxdı, ev də qaldı onlara. O ər-arvad da öldü, indi oğlu qalır bizim evdə. Mən kəndimizə, evimizə dönük çıxdım. Dönük də deyə bilmirəm özümə. Qəlbim həmişə onlarla idi. Hər zaman xalamı düşünürdüm. Amma şəhərin yalançı işıqları, şəhər həyatının rahatlığı məni çox dəyişdirdi. Kəndimizin o təmiz adamlarını şəhərin yalana bulaşan adamlarına dəyişdim. Getmədim, gəlmədim, aradakı doğmalığ, məhrəmlik itib getdi. Ayda-ildə bir dəfə gedəndə yollar da adamdan soyuyur, dağlar da, küçələr də. Hələ adamları demirəm. Adamlar ürəyə buz kimi toxunurlar. Hə... Bizim hər şeyimiz var idi.

(Aynur səhnənin dərinliyində görünür. Əlində köhnə radio var. Xəbərsiz, sakitcə dayanıb qulaq asır.) İndiki kimi deyildi. Onda mənim kimi adi elmi işçiyyə yaxşı maaş verirdilər. Ev-eşik qurmuşdum, tez-tez xarici səfərlər olurdu. İmkan düşən kimi Məryəmi də özümə aparardım. Hər şeyimiz var idi, övladdan başqa. Müalicələr də işə yaramır. Bir gün həkim ümidimizi tamam üzdü. *(Sükut)* İllər keçir, qırx yaş qalıb geridə... Məryəmə çox dedim uşaq götürək, razı olmadı. Meylini itə-pişiyə salmışdı, nə bilim, gül-çiçəklə danışdı. Sonra bu həvəs də tükəndi. Sonra bir gün... hə, bax oktyabr yağışları təzə başlayanda... Məryəm dözə bilmədi. Bir gün gəldi ki, uşaq götürək. Soraqlayıb Sabunçudakı uşaq evinə etdik. Uşaqlara baxdıq, Məryəmin də, mənim də ürəyimə Mustafa yatdı. Qərribə şirinliyi, doğmalığı var idi. Mustafanın üzü hələ də gözümün qabağından getmir. Gözləri par-par yanırdı. Uşağın atıldığını, təzəcə getirildiyini öyrənəndə ikimiz də tərəddüd etdik. Birdən anası peşman olub qayıtsa, necə? Amma nə gizlədim, ürəyimdən keçirdi ki, gəlib aparın olmasın. Elə bil, öz övladım idi. Elə bil, onu bizim evdən oğurlayıb küçəyə atmışdılar. Onun işıqlı gözlərini, doğma üz-gözünü yadımdan çıxara bilmirdim. Yenə maraqlandıq, məlum oldu, aparın olmayıb.

Axır ki, evimizə gətirdik. Evimizə tək uşaq gəlmədi, oğlum, evimizə sevinc gəldi... işıq gəldi... könül rahatlığı, qəlb toxtaqlığı gəldi... Bir az içmişəm, bəlkə ona görə bu qədər duyğuluyam. (*Səsi titrəyir*). Bəlkə ona görə bu qədər xırdaçılıq edirəm... Bağışla məni...

Toğrul. Danışın, Süleyman dayı, danışın. Mənə xoşdur. Sonra nə oldu?
(*Aynur sakit-sakit gözünü silir*)

Süleyman. Sonra ona balaca vaxtı həyatımızdakı tut ağacından yıxılıb ölən qardaşım Mustafanın adını verdim. Deyirdilər ki, guya onun ağacdən yıxılmağına mən səbəb olmuşam. Guya mən demişəm ki, görək, ağacın ən hündür budağına kim birinci çıxacaq? Mustafanın ilk addımını atması, ilk dediyi sözü, iməklədiyi günü, mənə ata, Məryəmə ana dediyi günləri qeyd edirdik. Mustafa böyüdükcə fitri istedadı üzə çıxırdı. Və mən şübhə etmirdim ki, onun əcdadlarından kimsə mütləq yaradıcı adam olub. Bu zəka, bu istedad göydən gələ bilməzdi. Bu irsiyyət, gen məsələsi idi. Hər dəfə də düşünürdüm ki, görəsən, onun ata-anası kimdir? Məktəb illərində bilirsən nə qədər kitab oxuyurdu? İlk hekayələrini oxuyanda fərəhdən, sevincdən gözlərim dolurdu. Onun əlindən tutub qəzetlərə, jurnallara aparırdım. Yaşının üstünə yaş gəldikcə, Mustafada qərribə meyllər əmələ gəlirdi. Elə bil, cavab tapmadığı sualların içində boğulurdu. İnsan kimdir, niyə doğulub, İlahi ədalət nə vaxt özünü göstərəcək? Allah varmı, ölüm nədir? Bu suallara cavab axtaran adam həm də bizi incidirdi. Nadinclik edirdi. Neçə dəfə onunla bir yerdə biz də ölüb-dirilmişik. Yazdığı yazıları həvəslə oxuyurdum, kimsə yanımda tərifləyəndə fərəhlənirdim. Amma Mustafaya gözümüzün yağını yedirsək də, elə bil, ruhunda, ürəyində, bədəninin bir yerində yarası var idi. O yara Mustafaya rahatlıq vermirdi. Məni günahlandırır ki, niyə sizə doğma olmadığımı əvvəlcədən deməmişdiniz? Niyə deyərdim axı, oğul? Deyib onun uşaq xoşbəxtliyini əlindən alardım? Böyüyüb onsuz da başa düşəcəkdi. Amma Mustafa böyüdükcə kamilleşmirdi, əksinə səhv fikirlərə düşürdü. Anası hələ yaşayacaqdı. Onu Mustafanın dərdi öldürdü. İndi də bax belə. Mən tək qalmışam. Deyir, sən bu yalançı vicdanlı həyatın heç kimə lazım deyil. Vaxtında işlədiyin vəzifələrdən istifadə etsəydin, biz də indi bir tərəfə çıxardıq. Bu evdə yaşamaqdan yorulub. Təmirsizdir, köhnədir. Vaxtilə mənimlə bir yerdə işləyənlərin ikisi indi nazir müavini. Köhnə dostluğumuzu yenə qoruyuruq. Amma Allah şahiddir ki, onlardan heç vaxt heç nə istəməmişəm. Mən adamlardan istifadə etməyi, kimlərəse ağız açmağı özümə əskiklik bilirəm. Mustafa isə... yazıçı, ziyalı Mustafa isə mənə dəli kimi, axmaq kimi baxır. Guya mən onu bir tərəfə çıxarmalı idim, çıxarmamışam. Başa düşürsənmi, məni? Əslində onun davası həm də budur. Məsələn, mən özümə yubiley tədbiri keçirib dostlarımla hesabına yaxşı pul yığmalıyam. Kəndə getməyimi həm də bunun üçün istəmir. Bir də fikirləşir ki, sabah-birigün ölüb gedəcəyəm. Bu evi özünə saxlamaq istəyir. Ona görə satmaq adı gələndə bu qədər havalanır. Üstünə çox da gedə bilmirəm. Yenə gedib ipi keçirəcək boğazına. Bir dəfə onsuz da ölüb-qayıdıb. Off... Ətim ürpeşir. İnsanın gözü tox olmalıdır. İnsan vicdanlı yaşamalıdır. Ehh... Bilirəm, mən də günahlarımla bədəlini ödəyirəm. Götür, içək. (*İçirlər*).

Toğrul. Hansı günahların, Mustafa dayı?!

Süleyman. O mənim qəlbimin dərinliyindədir. Özümə çoxlu suallarım var: nə etmişəm, harada səhvə yol vermişəm? Mənim ömrüm çox qalmayıb. Amma bu dünyada qoyub getdiklərimdən arxayın ölmək istəyirəm. Bu evi satıb puluna kənddəki evimizi almaq istəyirəm. Düzdür, hələ orda yaşayanlara heç nə deməmişəm, amma niyə razı olmasınlar? Yəqin məni başa düşərlər, hə? Başa düşərlər ki, o evə mən yaşamaq üçün yox, ölmək

üçün qayıdıram. O həyətdən daha böyüyünü alıb verəcəyəm, o evdən daha genişini tikəcəyəm onlar üçün. Şəhərin mərkəzindəki bu ev hamımızı bu dünyada xoşbəxt etməyə bəs edər.

(Aynur sanki indi gəlibmiş kimi qapını döyür).

Aynur. Söz verdim tez gələcəyəm, tez də gəldim. *(Ortağıdakı qanqaralığı hiss edir, sanki çaxır).* Nəsə olub? Bir təhərsiniz.

Süleyman. Yox, qızım, bir az dərdləşdik, yüngülləşdik.

Toğrul. O radio nədir elə?

Aynur. Elə bildiyin radiodur. Televizora baxmaq istəmirik. Çünki gözümü-zün içinə baxa-baxa yalan deyir.

Süleyman. Radio deməyəcəkmi?

Toğrul. Deyəcək, deyəcək.

Süleyman. Televizor gözünün içində baxıb yalan deyəcək, radio da ağzını qulağına dirəyəcək, yalanları bal kimi sənə yedizdirəcək.

Aynur. Mən bir müddət ətrafdan təcrid olmaq istəyirəm. İşlərim var. Payız-da sərgi olacaq, orda mənim əsərlərimi də görmək istəyirlər.

Toğrul. Həə... Nə yaxşı. Uğurlar, uğurlar.

Aynur. Çox sağ ol. Ona görə evdən kənara çıxmaq istəmirəm. Elə radioya qulaq asıb, işləyərəm. Mahnılara qulaq asaram. Vacib deyil ki, xəbərlər olsun. *(Ev telefonuna zəng gəlir).*

Süleyman. *(Aynura)* Gör kimdir...

Aynur. Alo... Salam. Bəli, bəli... Buyurun. Evdədir, bəli. Aha, oldu, bu də-qiqə... *(Dəstəyi qulağından aralayır)* Dədə, səni istəyirlər.

(Süleyman dəstəyi alır)

Süleyman. Bəli... Salam, salam, oğul. Tanıdım, tanıdım. Çox sağ ol, oğ-lum, çox sağ ol. Aha... Bəli... Başa düşdüm. Gəl, gəl... Qapı açıq olacaq. Mən səni gözləyirəm. Sağ ol. *(Dəstəyi qoyur)*

Aynur. Qonağımız olacaq?

Süleyman. Maklerdir. Gəlib evə baxmaq istəyir. Deyəsən, öz qohumları üçün almaq istəyirlər.

Aynur. Yaxşı onda mən süfrəni yığışdırım, çay hazırlayım...

Süleyman. Hə, hazırla. Dedi, beş dəqiqəyə qalxırıq yuxarı. *(Aynur süfrəni yığışdırır)* Toğrul, səni çox yormadım?

Toğrul. Yox, Süleyman dayı, narahat olmayın.

Süleyman. Adamın dərdləşməyə ehtiyacı olur.

Toğrul. Nə vaxt istəsəniz, hazıram. Əsas odur, hər şey davasız, problem-siz bitsin. Amma söz verin ki, mənim teatrımda Tağıyev rolunu oynayacaqsı-nız. Söz verirəm ki, sizə maraqlı olacaq. Görəcəksiniz ki, mənim içimdə nə qədər böyük rejissor həvəsini öldürdülər.

(Aynur gəlir)

Aynur. *(Zarafatla)* Mənim teatrım e. Necə əzəmətli səslənir. Bəh-bəh...

Toğrul. Sona Ərəblinskim də sən olacaqsan.

Aynur. *(Teatral jestlə)* Mənə şərəf olar, həşəmətli rejissorum. *(Baş əyir).* *(Gülürlər)*

Süleyman. Yaxşı ki, elə həkim olubsan. Şükür, çox şükür ki, həyatını qu-rubsan. Rejissor olsaydın, bunları heç yetmiş yaşında da qazana bilməyəcək-din.

Toğrul. Niyə, mənim bir-iki rejissor dostum var, serialın yarısını çəkməmiş, bahalı maşın alırlar.

Süleyman. Ona görə də, adam sənin o rejissor dostlarının çəkdiyi serial-lara baxdıqca baxmaq istəyir. Doymaq olmur. Deyirsən, nə tez qurtardı. Baxdıqca, adamı arıqladır.

(Gülürlər. Qapı döyülür, səhnədə bir adam görünür).

Süleyman. Gəl, Bəxtiyar, gəl. Bağlama qapını, qoy bir az hava gəlsin.

Bəxtiyar. Salam, xoş gördük.

(Görüşürlər).

Süleyman. Otur, bir çay içək.

Bəxtiyar. Yox, ağsaqqal, çox sağ olun. *(Ora-bura baxır).* İmkan varsa, evə baxaq, mən gedim.

Süleyman. Ev gördüyün kimidir.

Bəxtiyar. Əməlli-başlı təmir lazımdır. Niyə indiyə qədər əl gəzdirməyibsiniz?

Süleyman. Bu vəziyyətdə yaşamaq bizə xoş olub. Ona görə.

Bəxtiyar. O biri otaqlara da baxaq.

(Səhnənin dərinliyində itirlər)

Toğrul. Çox çəkməyəcək, harada olsa, gələcək. Elə indilərdə. Mustafanı yaxşı tanıyıram. Tez əsəbiləşir, tez də peşman olur.

Aynur. Mənə heç bir fərqi yoxdur.

(Sükut. Bundan sonrakı söhbət eşidilməsin deyə yavaş səsle, bir qədər də aqressiv gədir.)

Toğrul. Sənin bu tərsliyin, bu rəftarın mənim heç xoşuma gəlmir. Elə bilmə, sənin bu cod xasiyyətin, başıyla bu sözümə görə, yekəxana davranışın davam etdikcə, münasibətlər qaydasına düşəcək.

Aynur. Dedim axı, düşdü-düşmədi, mənə dəxli yoxdur. Mənim Mustafa ilə bağlı heç bir planım, arzum yoxdur.

Toğrul. Onda niyə boşanmırsan? Niyə bir-birinizin həyatını zəhərləyirsiniz?

Aynur. Günü bu gün boşanaram. Bu kişiye görə dözüb-dururam. Mən getsəm, öləcək. Ona qayğı, sevgi lazımdır. Mən indi bilirəm ki, yaşının bu vaxtında kişi üçün qadın itirmək nə deməkdir. Sən onun nə qədər əzab çəkdiyini bilməzsən. Əslində o bu şəhərdə həm də buna görə qala bilmir. Söykənə biləcəyi, ürəyini bölüşə biləcəyi adamını itirib. Təsəllini ancaq xatirələrindən, uşaqlığından, doğma yerlərindən ala bilər. İnsanın insanı itirməyinin nə qədər dəhşətli bir şey olduğunu mən indi bilirəm, Toğrul.

Toğrul. Mən səninlə bir məsələni açıq danışmaq istəyirəm.

Aynur. Eşidirəm. Çəkinmə.

Toğrul. Mən Mustafanın müalicəsini ilə yenə məşğulam. Daha doğrusu mən yox, həkim dostlarım. Ümid hələ ölməyib. Sizin uşağınız ola bilər.

Aynur. Olmayacaq.

Toğrul. Dedim ki, ümid hələ ölməyib. Hər bir kişinin həyatında belə anlar olur. Bacarmır... qadının öhdəsindən gələ bilmir... özünü alçalmış hiss edir. Yenə deyirəm, hamının həyatında olur. Bunun tibbi səbəbləri var. Əsas səbəb də psixoloji vəziyyətdir. Üstəlik də uşağın olmaması... Mustafanın zəhər tuluğuna çevrilməsinin səbəbi həm də budur. Hamıya qarşı qəzəblidir. Mən sənə söz verirəm ki, əlimdən nə gəlsə, sizə kömək edəcəyəm.

Aynur. Mən də deyirəm ki, sənin dediklərin səbəblərdən biri ola bilər. Bu adam şərdir. Toğrul. Şər sənə ki, bu cür düşünürsən.

Aynur. Çox sağ ol. Amma Mustafanın mənə yaşatdıqlarını da deyib, ağzımı ağrıتماq istəmirəm. Baş düşdün?!

Toğrul. Beş kitab oxuyub, üç filmə baxmısan, indi mənim üçün filosofluq eləmə, Aynur. Ruhu çirklənib, şərdir, nə bilim nə zibil...

Aynur. *(Yüksək səsle)* Bu adamın ruhu çirklənib.

Toğrul. Yavaş.

Aynur. *(Ağlayır)* Düzünü bilmək istəyirsənsə, mənim üçün qadın olmağın, sevilməyin... Yəni yatağın heç bir əhəmiyyəti yoxdur, başa düşürsən? Daş kimiyəm. Ən yaxşısı da elə budur. O qədər rahatam ki...

Toğrul. *(Peşmanlıq və çıxılmaz jestlərlə səhnədə gəzişir. Aynura yaxınlaşır).*

Sənə söz verirəm, onu müalicə edəcəyəm. Hər şey yaxşı olacaq. Sakit ol. *(Aynur gözünü silir. Özünü ələ almağa çalışır).*

Toğrul. Bir məsələni də danışaq... Amma ümid edirəm, bir-birimizi düzgün başa düşəcəyik. *(Aynur laqəyd nəzərlərlə ona baxır)*

Hər şey ola bilər. Yəni müalicələr effekt verməyə bilər.

Aynur. Verməyəcək.

Toğrul. Verməzsə, bir təklifim var. Siz uşaq götürüb saxlasanız, hər şey qaydasına düşər.

Aynur. Bunu o deyib sənə?

Toğrul. Nə fərqi var? Sən uşaq götürməyə razı olsan, biz Süleyman dayının evi satıb kəndə qayıtmasının da qarşısını ala bilərik. Onu fakt qarşısında qoyarıq: Mustafa ilə Aynur uşaq götürüb saxlayır, sən də evi satıb kəndə getmirsen. Onsuz da Mustafa dayı sizə çoxdan deyir ki, uşaq götürün.

Aynur. Toğrul, ay Toğrul... Bunu da o sənə deyib?

Toğrul. Qurban olum, bunun nə əhəmiyyəti var?

Aynur. Onda bunu yadımdan çıxarma: mən evimdə ikinci Mustafa böyüdüüb özümü təzədən bədbəxt eləyə bilmərəm. Başa düşdün?! Və bu söhbəti birdəfəlik bağla!

Toğrul. Ögey övlad bədbəxtlik gətirir?! Bu nə axmaq məntiqdir? Elə ögeylər var ki, yüz doğmadan yaxşıdır.

Aynur. Xeyr! Məsələ ögey övladların bədbəxtlik gətirməsində deyil. Ögeylərin qızıl kimiləri də var. Mən bunu bilirəm. Özü də lap yaxşı bilirəm. Elə ögeylər var, yüz doğmadan yaxşıdır. Doğmalar deyil atasını baltalayan, anasını zorlayan?! Sənin yerinə olsaydım, bu şərti heç ağılıma gətirməzdim. Gör, məni nə ilə sınağa çəkirsən. Dədə kəndə qayıdarsa, mən də onunla gedəcəyəm. Hər nə qədər ömrü varsa, onun qulluğunda duracağam. Öləndən sonra da tək, heç kimdən asılı olmadan həyatımı yaşayacağam.

(Səhnənin dərinliyindən Süleymanla Bəxtiyar danışa-danışa gəlirlər).

Bəxtiyar. Qiymət məsələsini bir də danışarıq. Özləri gəlsin, baxsın, yenə danışaq.

(Səhnədə Mustafa da görünür. Deyilənləri eşidir)

Süleyman. Yaxşı, oğul. Mən səndən cavab gözləyəcəyəm. Çalış, bu evi sat.

Bəxtiyar. Narahat olmayın. Onlar 3-4 günə gəlirlər. Gəlməmişdən əvvəl sizinlə əlaqə saxlayacaqlar. Yaxşı, hələlik.

(Gedəndə Mustafa ilə üz-üzə gəlir. Mustafanın üst-başı tökülür, köynəyinə su tökülüb, köynəyi cırılıb. Hiss edilir içkilidir. Mustafa onun qarşısını kəsir).

Mustafa. Nəyi satırsan?

Bəxtiyar. Sizin evi.

(Mustafa qəfil sıçrayışla onun yaxasından yapışır)

Süleyman. Mustafa...

Mustafa. Sən qələt edib ev satırsan. İndi birinin ağzını dağıdıb gəlmişəm, səni də onun gününə salaram. Çıx, rədd ol!

(Bəxtiyarı bayıra atır, qapını bağlayır. Süleyman onun üstünə gedir. Üz-üzə dayanırlar. Süleyman ona şillə vurur. Mustafa onun üstünə yerimək istəyir, Toğrul tutub saxlayır).

Mustafa. Tfu...

Süleyman. Heyf, çox heyf. Çıx evdən, çıx. Çıx, rədd ol.

Mustafa. *(Qəzəblə)* Bilirdim o oğraş bura gələcək. Bunu bil: sənin evini heç kim almayacaq! Başa düşdün? Sən bu evi heç kimə sata bilməyəcəksən! Mən imkan verməyəcəyəm! Kimi çağıracaqsan, belə qovacam.

Süleyman. *(Sarsılmış vəziyyətdə ağlamsınır, ürəyini tutur)* Səni lənətə gələsən, belə övlad...

(Toğrul Mustafanı aparır)

Aynur. Dədə, gəl bir az uzan, özünə gəl. Ürəyin tutacaq yenə.

(Süleyman divana oturur. Əlacsızdır, nə edəcəyini bilmir. Toğrul gəlir. Sükut. Əli cibində fikirli-fikirli, çıxış yolu axtaran adam kimi səhnədə var-gəl edir. Süleyman ayağa durur).

Süleyman *(Aynura)* Mənim pencəyimi gətir...

(Aynur səhnədən gedir, əlində pencək qayıdır).

Süleyman. *(Toğrula).* Maşınla gəlibsən?

Toğrul. Hə, maşınlayam.

Süleyman. Maşın qalsın, özümüz şəhəri bir az gəzək.

Toğrul. Gəzək.

Süleyman. Aynur, gedirsən?

Aynur. Yox, dədə, istəmirəm, siz gedin.

(Gedirlər)

(Aynur radionu qoşur. Musiqiyə qulaq asır. Narahatdır, fikirlidir. Gəzişir. Molberti gətirir, işləməyə başlayır. Bir az keçir, qapı döyülür. Aynur bir qədər həyəcanlanır. Qapıya tərəf gedir, açmır. Qapı təzədən döyülür. Aynur açmağa tərəddüd edir. Qapı bu dəfə daha bərkdən döyülür. Açır. Mustafa içəri girir).

Mustafa. *(Bərkdən)* Karsan? *(Aynur keçib işinə davam edir).* Deyirəm, karsan? Qapını niyə açmırdın? Deyəsən, sevimli dədənlə birləşib məni evə buraxmaq istəmirsiniz, hə?

Aynur. *(Laqeyd)* Sən elə bil.

Mustafa. "Sən elə bil" nədir? Hara getdi bunlar?

Aynur. Hava almağa. *(Mustafa siqaret yandırır).*

Mustafa. Toğrulla nə danışdınız?

(Aynur cavab vermir).

Mustafa. Kar şoğərib, səninlə danışmıram?

Aynur. Yaxşıdır, təkcə yazanda yox, söyləndə də koloritli söylərsən.

Mustafa. Deyirəm, Toğrulun dediyi haqda nə fikirləşirsən?

Aynur. Toğrul mənə çox şey dedi.

Mustafa. Özünü tülkülüyə vurma. Yaxşı bilirsən nədən danışsıram.

(Sükut).

Mustafa. Niyə uşaq götürmək istəmirsən?

(Sükut).

Mustafa. Onu evi satmaq fikrindən ancaq bu cür daşındırmaq olar.

Aynur. Ayıl, danışarq.

Mustafa. O nə sözdür, Toğrula demisən?

Aynur. Nə söz?

Mustafa. Mən evimdə ikinci Mustafa böyüdüb özümü təzədən bədbəxt edə bilmərəm.

(Aynur qəfil xəbər eşitmiş kimi sanki diksinir. Udqunur. Sükut yaranır).

Aynur. *(Zəif, titrək səslə)* Toğrulun xəbərçiliyi də varmı?!

Mustafa. Toğrul mənim dostumdur. Məndən də heç nə gizlətmir.

Aynur. Yaxşı, bundan sonra nəzərə alarq.

Mustafa. *(Aynurun sözlərini xatırladır)* Mənim üçün qadın olmağın, sevilməyin... yəni yatağın heç bir əhəmiyyəti yoxdur.

Aynur. *(Başını təəssüflə tərpədir)* Onun ağzını yummaq mənə borc olsun.

(Mustafa Aynurun qolundan tutub pərdənin arxasına tərəf (yataq otağına) aparmaq istəyir. Aynur müqavimət göstərir).

Mustafa. *(Bir qədər yumşaq və qılıqlı tərzdə)* Gəl, gəl, sənə qadın olmağı göstərəcəyəm.

Aynur. Əlini çək!

Mustafa. Gəl...

Aynur. Dedim, əlini çək, uzaq dur məndən!

(Əlindən çıxıb molbertin arxasına keçir, işləmək istəyir. Mustafa molbertə təpik vurub aşırır. Tabloda yarımçıq çəkilən uşaq şəkli yerə düşür)

Mustafa. *(Bağırır)* Dedimsə, gəl, deməli, gəl!

(Onu tutub pərdənin arxasına tərəf itələyir və yıxır. Sonra qolundan tutub sürüyə-sürüyə pərdənin arxasına keçirir. İçəridən çarpayı, paltar yırtılmasının səsi gəlir. Müqavimət. Sonra tədrisən bu səslər zəif qadın iniltisi və ehtiraslı kişi səsi ilə əvəz olunur. Mustafa qalib ədası ilə pərdənin arxasından çıxır. Səhnənin arxasından Aynurun hiçqırığı eşidilir. Mustafa yerdəki uşaq şəklini götürüb xeyli ona baxır. Köks ötürür, sonra molbertə qoyur. Stolun üstündən alma götürüb kəsir, yeyə-yeyə):

Mustafa. Qadın... Qadın... Bədbəxt məxluq. Kölgə kimisən, qaçanda qovursan, qovanda qaçırsan. Ona görə də səni ancaq qovmaq lazımdır! Ancaq qovmaq... Nəfəsin kəsilməyə, ürəyin partlayana kimi... Onda adamın qiymətini bilirsən. Bir kişi bir qadının qabağından qaçdısa, deməli, fəlakətə hazır olsun. *(Aynurun hiçqırtısı)* Amma düz deyirlər: Pisi odur ki, nə qadınsız yaşamaq olur, nə qadınla. Nə qəribədir, İlahi. *(Divanda oturur)* Bir qadın bir kişini xoşbəxt etməyin cəmi birçə yolunu bilir. Bədbəxt etməyin isə min bir yolunu. Ədəbiyyat budur e. Bundan yazmaq lazımdır.

(Telefonu zəng çalır. Mustafa götürüb cavab verir) Alo... Evdəyəm. Hə evdə. Nolub?! Getdi?! Necə yeni getdi?! *(Yerindən sıçrayır. Aynur səhnədə görünür. Saçları dağınıq, üst-başı cırılib)* Necə yeni getdi, Toğrul? Sən... tfu... sən niyə qoydun o getsin, hə? *(Bağırır)*. Niyə qoydun?

PƏRDƏ

İKİNCİ HISSƏ

Şər qarışan vaxt. Kasıb, köhnə kənd evinin bir otağı. Neft lampası yanır. Otağın başında xalça asılıb. Divarın dibində yay-qış götürülməyən odun sobası. Stol, stullar. Stolun üstündə Süleymanın yoldaşının çərçivəyə salınmış kiçik şəkli. Barış əlində kitab, ortalıqda gəzir, şeir əzbərləyir.

Qoyunları çoban yığar,

Fatı xala gəlib sağar;

Quzum mələr, durub baxar.

Dedim: - Qaçma, gözəl quzum,

Səni mən bəslərəm özüm.

Ee... Sonra necə idi? Yadımdan çıxdı. *(Kitaba baxır)* Həə..

Anasını quzum görər,

Ayaqların yerə dirər,

Məməsini tapıb əmər.

(Çiyinlərini qısıb gülür. Sanki utanır).

Məməsini tapıb əmər. Məməsini əmər. He-he. Hə... Sonra... Sonrası da belədir.

Dedim: - Qaçma, gözəl quzum,

Səni mən bəslərəm özüm.

Yaxşı. Yatanda da bir az əzbərləyərdəm, vəssalam. Beş almasam, təzə gələn baba yenə deyəcək ki, mənim ağıllı balam, yaxşı oxumaq lazımdır, sən oxusan, gələcəkdə böyük adam olacaqsan. Görəsən, harada qaldı baba?

Bibim də xəstələnməyə vaxt tapıb e. Atamla anam da gedib, gəlmək bilmirlər. Darıxdım.

(Səhnənin arxasından Süleymanın səsi gəlir).

Süleyman. Barış...

Barış. Həə...

Süleyman. Gör, sənə nə gətirmişəm? *(Səhnəyə gəlir. Əlində bir neçə qarğıdalı var).* Gəl, bunları soyaq, sonra qaynadıb ləzzətlə yeyək. Bəh-bəh...

Barış. Baba, niyə gec gəldin?

Süleyman. Çünki adam torpaqdan aralanıb evə gəlmək istəmir. Gəl bunları soyaq. Sən bilirsən ki, qarğıdalı qabığı soymaq adama nə qədər ləzzət verir.

Barış. Mənim qarğıdalıdan xoşum gəlir e. Bir dəfə anam qaynadanda səkkiz dənəsini yemişdim. Baba, sonra bilirsən, noldu?

Süleyman. Noldu, ağıllı balam?

Barış. Utanıram axı deməyə.

Süleyman. Həə... *(Başı ilə işarə edir)*

Barış. Hə. Tualetə gedə bilmirdim.

(Gülürlər).

Süleyman. Çox çətin idi?

Barış. Həə... *(Gülür).* Az qaldı həkim çağırırlar. Kəndin o başında falçı Əlamət var, demişdi ki, uşaq yeyən qarğıdalıya cadu ediblər. *(Süleyman şübhəli və həyəcanlı şəkildə ona baxır, sonra sanki heç nə olmaybmış kimi, yaxud nəyi isə gizlədirmiş kimi sakit şəkildə qarğıdalıları stolun üstündə qoyur).*

Süleyman. İndi neyləyək? Birdən mən də cadulanaram.

Barış. Birini sən soy, qalanını mən.

(Birini ayırıb hamısını öz qabağına çəkir).

Süleyman. Mən də sən boyda olanda, bax bu otaqda, bax burda atamın, anamın yanında oturub qarğıdalı soyurdum. Həmişə atama deyirdim ki, sənın əllərindən, anamın da saçlarından qarğıdalı ətri gəlir.

Barış. Mənim də əlimdən gəlir e, iylə.

Süleyman. Bəh-bəh... Nə gözəl ətirdir.

Barış. Baba, sən mənim boyda olanda doğrudan, bu evdə yaşayıbsan?

Süleyman. Hə, niyə soruşursan?

Barış. Yəni heç nəyi dəyişməyib? Elə həmin evdir.

Süleyman. Hə, elə həmin evdir. Bir az qocalıb, elə bil boyu da balacalaşılıb. Amma istiliyi, doğmalığı elə həmin-həmindir. Mənim o vaxt öz quşum da var idi, Barış. At minib meşəyə gedəndə həmin quş həmişə mənim başımın üstündə uçurdu. Mən ona Tanrı quşu deyirdim. Yox, mən demirdim. Bizim bir kəndçimiz var idi, çoban Təhməz. Meşənin kənarında, lap kimsəsizlikdə balaca evi vardı. Məni də yaman çox istəyirdi. Bax, həmin Təhməz baba mənə deyirdi ki, o quşun adı Tanrı quşudur. Adama uğur gətirir. Deyirdi, bu quş mehrini sənə salıb, onunla dost ol, həmişə sənə uğur gətirəcək. Nə çətinliyin, sıxıntın olsa, Simurq quşu kimi uçub gələcək, səni xilas edəcək. Çoban Təhməz deyirdi ki, Tanrı quşunun adamı cəzalandırmağı da var. Kim ki onunla dostluğu pozdu, onu cəzalandırır. Bir dəfə bilirsən nə oldu, Barış?

Barış. Nə?

Süleyman. Qaranquş bulağının üstündə bir dağdağan ağacı var idi. Elə indi də var. Gedib gördüm onu. Deyirdilər ki, onun doqquz budağı var. Mən uşaq olanda kəndimizdə hamı onu müqəddəs bilib, üstünə parça bağlayırdı. Bir dəfə atımı həmin ağaca bağladım. Dizimi torpağa qoyub, kürəyimi dağdağana söykədim. Bir də gördüm, göylərdən Tanrı quşumun səsi gəldi. Mən

onunla ürəyimdə danışdım. Mənə elə gəlirdi, o da mənimlə danışır. O necə qanad çalırdı... Elə bil, sevincindən göylərə sığmırdı. Mən ürəyimdə ona deyirdim ki, biz həmişə dost olaq. Elə bilirdim, məni bu dünyaya da Tanrı quşu gətirib. Beşiyimi kəndimizə lap uzaq olan bir yerdən gətirib, sonra bağlayıb dağdağan ağacının budağına. Sonralar, lap sonralar e... Tanrı quşum tez-tez yadıma düşürdü. O quş üçün elə darıxmışam ki... Kaş yenə gələydi.

Bariş. İndiyə ölməz?

Süleyman. Yox. Tanrı quşları heç vaxt ölmürlər. Uçmaqdan yorulanda gedib göylərdə dincəliirlər. Sonra yenə qayıdıb gəlirlər insanların yanına. Yenə ağacların üstündə, yenə qayaların başında uçurlar.

Bariş. Mən qorxdum e, baba.

Süleyman. Nədən qorxdun, ağıllım?

(Onu özünə sıxır)

Bariş. Tanrı quşundan. Birdən gəlib məni aparar.

Süleyman. Tanrı quşundan qorxmazlar. Tanrı quşunu ancaq sevrələr.

Bariş. Bəs sən heç onu axtarıbsan?

Süleyman. Hə... Çox axtarmışam. Elə kəndə gələn günün səhəri... Getdim meşəyə. Bəlkə sənə gülməli gələr, amma mən onu çox axtardım. İndi Təhməz kişinin evi də qalmayıb. Mən o evin yerindəki bir daşın üstündə oturdum, başladım öz-özümə danışmağa. Tanrı quşum, gəl... Tanrı quşum, gəl... Tanrı quşum, gəl... Amma gəlmədi, Bariş, Tanrı quşu gəlmədi...

(Sükut. Qarğıdalıları qazana yığır)

Bariş. Süleyman baba...

Süleyman. Ay can...

Bariş. Bəlkə səndən küsüb, ona görə gəlmədi?

Süleyman. Bəlkə də...

Bariş. Sən kəndə çoxdan gəlmirsən?! Mən heç səni görməmişəm e. Əvvəllər niyə gəlmirdin bizə?

(Süleyman nə isə demək istəyir, amma gözünü yumub susur)

Bariş. Noldu sənə, Süleyman baba.

Süleyman. Heç nə, gözəl balam, heç nə. Yaxşıyam. Gəl bunları qayna-daq.

(Ayağa durur, qazanı götürür, səhnənin arxasına keçir, qayıdır).

Süleyman. Bariş, bura bax, sən o dediyin falçı Əlamət hələ sağdır?

Bariş. Həə, sağdır. Bilmirdin?

Süleyman. Mənim 85 yaşım varsa, indi gör onun neçə yaşı var. Yəqin ki, on yaş fərqimiz var. Axırncı dəfə onu bəlkə də 50 il əvvəl görmüşəm.

Bariş. Onda da belə bədheybət idi?

Süleyman. Yoo-x. *(Süleyman nə isə düşünür, nəyi isə xatırlamağa çalışır.)*

Bariş. Əlamətin 1200 yaşı var.

(Gülürlər. Süleyman uşağı qatır qabağına)

Süleyman. Məni ələ salırsan?

Bariş. Yoo-x. Kim atamdan falçı Əlamətin yaşını soruşur, atam deyir ki, 1200 yaşı var. Sabah-birigün 1500 olacaq. Mən ondan elə qorxuram ki... Anam bir dəfə yuxuda falçı Əlaməti görmüşdü, iki gün qorxusundan yemək yeyə bilmədi.

Süleyman. Hələ mən kənddən şəhərə gedəndə falçı Əlamət arpanı divara dırmaşırdı.

(Heyətdən it səsi gəlir)

Bariş. Anamgil gəldilər.

(Qaçır qapıya. Qayıdır)

Bariş. Anamgil deyil, baba. Kimsə gəlir, amma mən tanımıram.

(Süleyman qapıya tərəf gedir. Aynur səhnədə görünür)

Süleyman. *(Gözlənilməz qonaq qarşılayan adam kimi)* Aynur... *(Sükut. Tərəddüd)* Gəl, qızım, gəl. Xoş gəlibsən.

(Aynur çantasını, yük torbasını yerə qoyur. Süleymana sarılır, kövrəlir).

Aynur. Sənə deyirdim axı, mən orda qalmayacağam.

Süleyman. Yaxşı edib gəlibsən. Evi necə tapdın? Niyə xəbər etmədin qarşılayım səni?

Aynur. Soruşdum, dedilər. Çətin olmadı.

(Süleyman onu özündən aralayır.)

Süleyman. Bax, bu Barışdır. Babasının ağıllı balası.

(Aynur onu qucaqlayır, öpür.)

Aynur. Necə gözəl adın var sənin.

Süleyman. Yaxşı da şeirlər bilir. *(Barışa)* Mənə deyirdin quzudan şeir əzbərləyəcəksən. Əzbərlədin?

Barış. Hə.

Süleyman. Hələ də, görüm.

Barış. Yox, o şeirdə pis sözlər var.

Aynur. Hansı pis sözlər?

Barış. Utanıram axı, deməyə.

Süleyman. Utanma, de görüm.

Barış. Anasını quzum görər,

Ayaqların yerə dirər,

Məməsini tapıb əmər.

(Boynunu qısıb utancaq əda ilə gülür. Süleymanla Aynur da gülür).

Süleyman *(Aynura)* Yol gəlibsən, paltarını dəyiş, əl-üzünə su vur, gəl, sənə qarğıdalı verəcəyik.

(Aynur sağ kulisə keçir. Süleyman qarğıdalıları boşqaba qoyub gətirir, duzlayır. Aynur gəlir, yeyə-yeyə söhbət gedir)

Süleyman. Sənə şəhərdə qarğıdalı ala bilmədim.

Aynur. Yaxşı ki, elə kənddə yedik. Özünü necə hiss edirsən?

Süleyman. Lap yaxşıyam. Elə bil, ömrüm on il artıb. Nə yaxşı qayıtdım bura, qızım. Doğma yerdə, əziz insanların yanında olmaq adamın ömrünü uzadır. Mənim tanıdığım, məni tanıyan adamlar çoxdan ölüblər, amma... amma vacib olan zahiri tanışlıq deyil. Əsas odur ki, burda adamların qanı, canı, ruhu doğmadı mənə. Atamın-anamın qəbri ilə, əzizlərimin məzarları ilə baş-başa qalıb xeyli yüngülləşmişəm. Qəbiristanlığı gəzəndə, baş daşlarının üstündəki yazıları oxuyub şəkillərə baxanda başa düşdüm ki, mənim ömründən kimlər gəlib keçib, İlahi.

Aynur. Mən sevinirəm ki, sən arzuna çatdın. Həmişə sənin yanında olacağam, dədə. Təki sən rahat yaşa. Mən də molbertimi gətirmişəm. Burda qalıb işləmək istəyirəm. Buralarda elə gözəl yerlər var ki... Radiomu da özümlə gətirmişəm. Dünyadan, ətrafdan uzaq olmaq istəyirəm. Radiodan nəgmə dinləyib işləmək istəyirəm. Başqa heç bir arzum yoxdur.

Süleyman. Mən etiraz etmirəm. Amma... Bəs Mustafa?! Mustafa necə tək yaşayacaq?!

(Aynur cavab vermir).

Süleyman. Məni burda o qədər xoş qarşıladılar ki... Özümdən utandım. Yaxşı adamlardır.

Aynur. Nə vaxta qədər burda... bu cür yaşaya biləcəyik?

Barış. Mən məktəbi qurtarana qədər qalarsınız bizimlə. Baba olmasa, onsuz da məndən dərs oxuyan çıxmayacaq. Olacam çoban.

(Gülürlər. Aynur Barışı qucaqlayır, əzizləyir).

Süleyman. Ev məsələsini tezliklə həll edəcəyəm, darıxma. Mustafa necədir? *(Süleymana zəng gəlir. Cavab verir)*

- Alo... Salam, oğlum. Bəli, bəli... Yox, hələ satılmayıb. Mən indi kənddəyəm... Hələ bilmirəm, oğlum. Gəlməyim bir az çəkəcək. Yəqin ki,... Bir həftə. Bəli, bəli... bir həftə çəkəcək. Sonra gəlib baxa bilərsiniz. Sağ olun, sağ olun.

Aynur. Evi istəyirlər?

Mustafa. Hə. Qorxuram Mustafa bu dəfə də başımıza oyun aç.

Aynur. Toğrul Mustafanı aparıb.

Süleyman. Hara?

Aynur. Mualicəyə.

Süleyman. Hara aparıb?

Aynur. Moskvaya. Dostunun yanına.

(Süleyman nə isə düşünür. Sonra səhnədə gəzişir. Hiss olunur ki, gərgindir, qərar qəbul etməkdə çətinlik çəkir).

Aynur. Getmək istəmiş. Qorxurmuş ki, Bakıda olmayanda evi satar-san. Toğrul deyib, Süleyman dayı mənə söz verib ki, getsin, evi satmayacağam.

Süleyman. *(Nə isə düşünür və qəti deyir)* Nə vaxt gediblər?

Aynur. Sırağağün.

Süleyman. Nə vaxt qayıdacaqlar?

Aynur. Bilmirəm. Üç-dörd gün çəkər hələ.

Süleyman. Evi indi, Mustafa Bakıda olmayanda satmasam, bir də heç vaxt sata bilməyəcəyəm.

(Telefonu götürür, zəng edir)

Alo... Oğul... Mənəm Süleyman. Ev məsələsinə görə... Hə, hə... Sabah Bakıda olacağam. Günüortadan sonra gəlin. Gözləyəcəyəm.

Bariş. *(Yaxınlaşır, qolundan tutur)* Ay baba, Bakıya gedirsən? Məni də apar də.

Süleyman. Apararam, ağıllı balam.

Bariş. Məktəbimizdə bir-iki uşaq gediblər Bakıya. Bütün günü uşaqlara acıq verirlər.

Süleyman. Apararam deyirəm, amma... bəs məktəb?

Bariş. Məktəbə iki gün getmərim. Atam icazə alar müəllimdən.

Süleyman. Yaxşı. Onda sən get, yat. Sabah tezdən getməliyik. Atangil bir azdan gəlsinlər, danışaram.

Bariş. Elə et ki, icazə versin. Məktəb boş şeydir, əsas atamdır. *(Gülürlər)*

Bariş. Getdim yatmağa.

(Barış sevinə-sevinə gedir. Sükut)

Aynur. Çox narahatam, dedə. Ürəyim quş kimi çırpınır.

Süleyman. Niyə?

Aynur. Bilmirəm, nəse qorxuram. Elə bilirəm, nə isə pis bir şey olacaq.

Süleyman. Narahat olma. Hər şey yaxşı olacaq.

Aynur. Mustafadan qorxuram... Qorxuram ki,...

Süleyman. Yol gəlibsən, yorğunsan. Gecdir, sən də get yat. Mən də gözləyim, gəlsinlər, yatacağam.

Aynur. Hara gediblər?

Süleyman. Xəstələri var, gediblər ona dəyməyə. Get, get yat, qızım.

Aynur. Gecən xeyrə qalsın.

(Gedir. Süleyman narahatlıqla səhnədə gəzişir)

Süleyman. Düzünə qalsa, Aynur kimi mən də narahatam. Onu qorxutmaq istəmədim, amma... Amma bir ayağımın gorda olduğu vaxtda, Allahın rəhmi gəlsin mənə. Allah özü şahiddir ki, hər şeyin yaxşı olmağı üçün nə qədər çalışıram. Təki müalicələri Mustafanın canına yarasın. Övlad... Eh... *(Arvadının stolun üstündəki şəklini götürüb uzun-uzadı baxır.)* Ay zavallı qadın... sən də bir gün görmədin. Qoymadılar sümüklərini bu kəndin torpağına əmanət edim. Qoy-

madılar. Mənim də ömrümə bir şey qalmayıb. Bəlkə o dünyada bir yerdə rahatlığa çıxarıq. Bəlkə sənin olduğun o haqq yerində başımız-qulağımız dinc olar. Məndən də nigaran getdin, Mustafadan da. *(Kövrəlir, gözlərini silir)*. Sənə o qədər minnətdaram ki, Məryəm. Yükümüzü, əziyyətimizi çox çəkdin. Rahat yat... Rahat yat... Hər şey yaxşı olacaq. İnan, mənə. Hər şey... yaxşı olacaq.

(Səhnənin arxasından vahiməli səs gəlir.)

Səs: Süleymaaaan...

(Süleyman dıksinir. Dayanıb qulaq asır)

Səs: Süleymaaaan... Eşitmirsən?

Süleyman: Bu... kimdir? Nə... səsdir? Məryəmdir?

(Üz-gözlünün tərini silir, sanki ayılmaq istəyir. Bir qədər irəli gedir)

Yo-x. Məryəm ola bilməz. Onun səsi bu qədər dəyişə bilməz.

(Qapı asta-asta döyülür. Süleyman tərəddüdlə qapıya yaxınlaşır. Qorxa-qorxa açır. Dıksinir. İçəri bədheybət simalı qarı girir. Beli əyilib, başı əsir. Qara geyinib. Əlində əsa. Bundan sonrakı söhbətlər həyəcanlı, gərgin və alçaq səsle gəlir.)

Gələn: Tanımadın?

(Sükut).

Gələn: Çox dəyişmişəm?

(Sükut. Süleyman dəhşət içində ona baxır. Sanki nitqi quruyub.)

Gələn: Deyirəm, çox dəyişmişəm?

(Sükut. Qarı vahiməli səsle gülür.)

Gələn. Tanımadın, hə? Əlaməti də yadından çıxarıbsansa, deməli, sənə olanlar haqq olub.

Süleyman: Ə-lamət?

Falçı: Həə... Gözləməirdin?

Süleyman. Mə-n özüm...

Falçı. Çəkil... çəkil o tərəfə, oturma. Ayaq üstə dayana bilmirəm. Bura da güclə gəlib çıxmışam.

(Keçib oturur)

Süleyman. Mən özüm gələrdim.

(Falçı yenə gülür)

Falçı: Kəndə gəldiyin kimi?

Süleyman. Çoxdan gəlmək istəyirdim. Nə yaxşı qismət oldu. Ölmədim, gəlib çıxı bildim.

Falçı. Bədbəxt, sən bura elə ölməyə gəlibsən də.

Süleyman. Elə bunu demək istəyirdin? Elə... bunu demək üçün gəlibsən?

Falçı. Yox, tək-cə bunu deməyə yox. Sənə deyəsi çox sözüm var. Bilirsən, nə qədərəər? *(Bərkdən)* Eee... O qədər sözüm var ki, sənə. Ölmədim, sən kəndə gəlməyini də gördüm.

Süleyman. Bir az yavaş. Gəlinimlə nəvəm yatır.

Falçı. Nəvən? He-he-he... Nəvəm e...

Süleyman. Səni bura kim göndərib?

Falçı. Tale göndərib, tale. Qeybdən dedilər, Allahın günahkarı öz xoşu ilə məhşər ayağına gəlib. Çağır, çağır qoy səni gəlinin də tanısın, nəvəm dediyin o uşaq da.

Süleyman. *(Onun üstünə gedir)* Səni lənətə gələsən. Çıx, rədd ol.

Falçı. Kənara çəkil. O vaxt da üstümə belə yerimişdin. Yadına salacağam, darıxma.

Süleyman. Dedim, necə gəlmisənsə, elə də rədd ol, çıx get.

Falçı. Mənə toxunma. *(Ayağa durur)* Bura öz ayaqlarımla gəlməmişəm. Dedim axı, mənə bura sən taleyin göndərib. Sən hələ də bilmirsən ki, bu sən alın yazındır?

Süleyman. Nə alın yazısı? Mən bura dinclik tapmaq üçün gəlmişəm. O xaraba şəhərdən gəldim ki, burda - öz kəndimdə rahatlığım olsun.

Falçı. Kəndə gəlməyin indiyə qalmışdı? Gözlədin, axsaq İsgəndər öldü, gəldin, hə?

Süleyman. Nə fərqi var? Gec-tez, əsas odur, qayıtdım.

Falçı. Bilirsən, mən bu günü nə vaxtdan gözləyirəm? Bu sözləri sənə demək üçün bir ömür... bir ömür gözləmişəm.

Süleyman. Sən dedin, mən də eşitdim... indi gedə bilərsən. Sən bu kənddə həmişə mürdar işlərlə məşğul olubsan. Hələ o vaxtlar yıxmadığın ev qalmamışdı.

Falçı. Səndən çox adamın evini yıxmışam? Səndən çox adamların üzünə durmuşam? Sənin kim olduğunu bilən adamların sonuncusu axsaq İsgəndər idi, o da öldü. Amma sevinmə, Süleyman, sevinmə.

Süleyman. Mən kimə nə pis etmişəm ki?

Falçı. Necə yeni kimə nə pislik etmişəm? Elə bilirsən, üzünə durub işdən çıxartdırdığın adamlar səni rahat buraxacaqlar? Elə bilirsən, o adamların ailəsinin, uşaqlarının qarğışları səni rahat buraxacaq? Ömrü boyu sənə əziyyət verən o adamların qarğışlarıdır. Sən hələ də bunu başa düşmürsən?

Süleyman. Mən heç vaxt heç kimin üzünə durmamışam.

Falçı. Bizim qonşu kənddən sizinlə bir adam işləyirdi, tap görüm kimi deyirəm?

Süleyman. Bilmirəm, tanımıram da.

Falçı. Yaxşı fikirləş... Yaxşı fikirləş... Sən İbrahimi yaddan çıxara bilməzsən. Tutdular, sən də onun arvadına tamah saldın.

Süleyman. Tfu... Sən niyə bura gəlibsən? *(Bağırır)*

Falçı. Yavaş ol, gəlinlə uşaq yatıb, axı.

Süleyman. *(Yavaşdan)* Deyirəm, niyə bura gəlibsən?

Falçı. Xoşuna gəlmir, hə? Ona görə əsəbiləşirsən ki, hamısı düzdür. Ona görə əsəbiləşirsən ki, hər şeyi sənin üzünə vuracam. Mənə toxunma... ürəyimi boşaldıb gedəcəm. Əl vursan, mənə toxunsan, bundan da böyük bədbəxtliyə düşəcəksən.

Süleyman. Səninlə üz-üzə dayanmaqdan böyük bədbəxtlik var?

Falçı. Nə sənin ömrünə bir şey qalıb, nə mənim. Ona görə illərlə özündən gizlətdiyin, özünə deyə bilmədiyən həqiqətləri eşit, rahat öl. Mən də bunları ürəyimdə gormaya apara bilmərəm. Aparsam, gorum od tutub yanar.

Süleyman. Allah bütün falçıları lənətləyib. Yoxsa elə bilirsən, o lənətə düşər olanların içində sən yoxsan?

Falçı. Sən nə vaxtdan Allaha inanan olubsan?

Süleyman. Mənim qəlbimdə Allah sevgisi həmişə olub.

Falçı. Qəlbində Allah sevgisi olan insan xəyanət etməyi bacarmır. Sən isə kəndinə, doğmalarına xəyanət edibsən. Mərziyə xalanı yaddan çıxarmayıbsan? O xəstə, şikəst, bədbəxt qadın sənin adını deyə-deyə öldü. Mənim qucağımda canını tapşırdı e... Mənim qucağımda... Sən kənddən gedəndən sonra paltarlarını götürüb iyləyirdi. Sənin uşaqlıq ayaqqabılarını, dəftərlərini saxlamışdı. O ayaqqabıları, dəftərləri sinəsinə sıxıb öz-özünə danışdı. Xəstəliyi get-gedə lap pisləşirdi, axır vaxtlar ağlını da itirmişdi. Bir dəfə şər qarışanda kənddə hamı onun çığırtısına diksindi. Elə yaxşı yadımdadır ki... Selləmə yağış töküldü o gün. Üzünü sən gedən yola tutub fəryad qoparırdı: Süleymaaannnn... Süleyman... ay Süleymaaan... Ay Süleymaaannnn... Hardasan, hardaaa... *(Vahiməli səslə təqlid edir)*

Süleyman. *(Diz çökür, ağlayır)* Mərziyə xalam həmişə mənim ürəyimdə olub. Allah şahiddir ki, onu heç vaxt yadımdan çıxarmamışam.

Falçı. Süleyman, o vaxtdan gör neçə illər keçib. Amma Mərziyənin sənə olan istəyinin səbəbini mən hələ də tapa bilməmişəm. Bu insanın insana sevgisi ola bilməzdi. İnsan insana belə vəhşi istəklə bağlı ola bilməzdi. Vallah, billah, ola bilməzdi. Aqlını itirəndə birdən ayağa durub həyəətə qaçırdı ki, Süleymanın iyi burnuma gəlir. Lap yaxındadır. Gəlir... gəlir... lap yaxındadır Süleyman... Sən isə, kənddən o gedən getdin. Nə məktub yazdın, nə özün gəldin. Öləndə də gəlmədin.

Süleyman. Uzaqda idim. Gələ bilmədim. Allah şahiddir ki, gələ bilmədim.

Falçı. Hər şeyə görə Allahı şahid çağırma. Bu kənddən təkcə sənin cismnin yox, ruhun da uzaq olub. Bu adamları həmişə özünə yad bilibsən. Kənddən çıxıb Bakıya gedən heç kimin əlindən tutmayıbsan. Məktəb oxumaq üçün şəhərə gedənlərə həmişə mane olubsan. Qorxubsan ki,...

Süleyman. Yalan danışma. Mən həmişə vicdanla yaşamışam.

Falçı. Hansı vicdandan danışırısan?

Süleyman. Gözü tox olmuşam, heç kimin əlində gözüüm olmayıb. Evimə haram tikə gətirməmişəm. Mən adamlara...

Falçı. Balaca-balaca yaxşılıqlar edib böyük vicdansızlıqlarına bəraət qazandırmaq istəyibsən. Onu deyirsən?

Süleyman. Mən vicdansız adam olsaydım, bu bəlalar başıma gəlməzdi. Mənim təmizliyim, sadələvhlüyüm...

Falçı. Sakit dayan. Ssss... (*Barmağını dodağına qoyur*). Atasının-anasının qəbrini ziyarətə gəlməyən adam gerek vicdandan danışmasın. Ot-alaq basırdı o qoşa qəbiri. Nə bacılarını yada saldın, nə o tək qardaşını. Hələ demirəm ki, yazıq Mərziyəyə sənin bacıların da yiyə durmadı. Ona dözən o gəlmə adamlar oldu. Onlar da evsiz-eşiksiz adamlar idilər, bilirdilər ki, öləcək, ev onlara qalacaq.

Süleyman. Atam da, anam da öləndə vəsiyyət eləmişdilər ki,... (*Sözünü deyə bilmir. Ürəyini tutur*).

Falçı. Qalx ayağa. İndi sən qayıdıbsan. Səni bu evdə xoş qarşıladılar, düzdü? Elə bilmə ki, onlar da sənin əclaf olduğunu bilmirlər.

Süleyman. Onda niyə mənə doğma adamları kimi baxırlar?

Falçı. Çünki bilirlər ki, pulun var. Onlara ev alacaqsan. Elə bilirsən, sənin üçün müqəddəs olan bu uçub-dağılan evdə yaşamaq onlara xoşdur? Yo-oxx... Bu kənddə hamı bilir ki, sən etibarsız adamsan. Sən bu kəndə xəyanət edibsən.

Süleyman. Niyə soruşmursan ki, bu kənddən niyə birdəfəlik getdim? Guya sən bunu bilmirsən?

Falçı. Bəhanə etmə. Kişi kimi etiraf etməyi bacar! Ömrü boyu qorxub özünə bəraət qazandırmaq istəyibsən.

Süleyman. Bu kənddə mənə böhtan atdılar.

Falçı. Zəminə sənin süd bacın idi.

Süleyman. Nə süd bacısı?

Falçı. Anan xəstə yatanda Zəminənin anası Bahar bir döşünü öz uşağının ağzına salanda, o birini sən əmirdin. Amma böyüyəndə sən Zəminəyə tamah saldın.

Süleyman. Tamah salmamışdım. (*İniləyir*) Mən onu sevirdim. Amma kənddə mənə böhtan atdılar ki, bacısının namusunu... (*Ağlayır*). Mən ona görə bu kəndə gəlmək istəmirdim. Ona görə tüpürmüşdüm... (*Falçı gəlib süni qayğıkeşliklə onun başını sığallayır*).

Falçı. Qalx ayağa. Sənə çətin də olsa, hələ sözümü qurtarmamışam.

Süleyman. Allah xətrinə, çıx get. Əlimdən xata çıxar.

Falçı. (*Gülür*). Məni öldürmək istəyirsən?

Süleyman. Dedim ki, get, ge..eettt...

(Səhnənin arxasından quş səsi gəlir).

Falçı. Eşitdin?

Süleyman. *(Ayağa durur, göyə baxır, ora-bura qaçır)* Tanrı quşumun səsidir... Gəldi, Tanrı quşum gəldi...

Falçı. Tanrı quşları xəyanəti bağışlamırlar.

(Quşun səsi daha da güclənir).

Gördün, mənim dediyimi təsdiqlədi.

Süleyman. Tanrı quşum gəldi... *(Aman diləyirmiş kimi)* Məni sənə elindən xilas etməyə gəldi.

Falçı. Haradan bilirsən, xilas edəcək? Bəlkə sənə cəzalandırmağa gəlib?

Falçı. Tanrı quşum, hardasan, harda? *(Üzünü göyə tutub axtarır)* Özünü göstər mənə. Göstər... Göstər görüm sənə. Gör neçə gündür meşəyə gedib sənə axtarıram. Gəlmirsən... Gəlmirsən... Niyə özünü məndən gizlədirsən? Göstər özünü mənə. Göstəər... *(Yalvarır)*

(Uçub gedən quş qanadlarının səsi eşidilir)

Süleyman. Tanrı quşuumm...

Falçı. Uçub getdi. Özünü yorma. Uçub getdi. Göstərmədi özünü sənə.

Süleyman. Tanrı quşu hər şeyin doğrusunu bilir. Bilir ki, sən mənə şər atırsan.

Falçı. Ev məsələsində də?

Süleyman. Nə ev?

Falçı. İndi yaşadığın ev. Oğlu tutulan bir adamdan almamısan?

Süleyman. Sən axı bunları haradan bilirsən?

Falçı. Sual vermə. Mən səndən cavab istəyirəm. Məhşər günü yarımçıq olmur, ona görə də başa çatdırmalıyıq.

Süleyman. Məhşər günündə sorğu-sualı Tanrının lənətlədiyi falçı yox, Tanrının özü aparır.

Falçı. Məni də Tanrı göndərib.

Süleyman. Yox, bir Tanrının elçisisən.

Falçı. Mənim sualıma cavab vermədin.

Süleyman. Dedim, sən axı bunları haradan bilirsən?

Falçı. Qeybdən öyrənmişəm. Dərgahdan mənə səs gəlib. Başa düşdün? Ün almışam, ün.

(Süleyman lampanı götürüb falçının üzünə tutur).

Süleyman. Hə, o evi oğlu tutulan bir adamdan almışam. Amma... amma qiyməti nə olubsa, onu verib halallıqla almışam.

Falçı. Yalan danışma! Əlinə fürsət düşmüşdü. O bədbəxti aldadıb evini ucuz qiymətə aldın əlindən. Elə bilirdin içində rahatlıq tapacaqsan?

Süleyman. Mən lap yaxşı rahatlıq tapdım.

Falçı. Mustafanın başına açdığı oyunlarla? Arvadın Mustafanın dərindən ölmədi?

(Aynur ağ yataq paltarında səhnədə görünür. Diksinir. Falçının gözü ona sataşır)

Falçı. Gəl, gəl. Nə yaxşı oyandın. Yaxın gəl.

Süleyman. *(Həyəcanla)* İşin yoxdur onunla.

Aynur. Siz... kimsiniz? Dədə... bu kimdir?

Süleyman. Bunu Allah bizə belə göndərib.

Falçı. Zavallı qızım... Bu iblisə görə sən də çox əziyyət çəkibsən. *(Ona yaxın gedir. Aynur qorxur, geri çəkilir)* Qorxma. Mənim sənə xəbərim var. *(Başını yuxarı qaldırıb dəridən nəfəs alır. Sanki havanı iyləyir)* Burnuma uşaq qoxusu gəlir. Hələ tezdir. Lap uzaqdadır. *(Süleymanla Aynur maraqla ona baxır. Qorxunu unudublar)*

Aynur. Nə... uşaq. Uşaq nədir?

(Falçı əlini onun qarnına qoyur. Üzünü Süleymana tutur).

Onun bətnində körpə var. Amma o uşağı görmək sənə qismət olmayacaq.

Aynur. Sizə bura niyə gəlibsiz? Bu nə danışqdır?

Falçı. Ssss... Keç öz otağına.

Aynur. Keç.. keçmirəm. Nə danışacaqsansa, mənim yanımda danış.

Falçı. *(Qışqırır, əsanı qəzəblə yerə vurur, üstünə gedir).* Keç dedim sənə! Bildiklərin bəsdir. Sənə müjdə verdim. İndi özünü yaxşı apar. Nə deyirəmsə, onu et!

(İşıq Aynur dayanan yerdə sönmür, o görünməz olur. Falçı Süleymanla üz-üzə dayanır).

Falçı. Sənin aqibətin o qədər faciəvi olacaq ki... Amma qorxma. Bir iblis öləndə, bir mələk doğulacaq. O mələk yoldadır.

Süleyman. Mənim oğlumun on ildir uşağı olmur.

Falçı. Olacaq.

Süleyman. Həkimlər...

Falçı. Həkimlər qələt eləyir. Mən sənə deyirəm ki, olacaq. İndi qaldı sənin bilmədiyin başqa həqiqət. Hazır ol, buna dözməyin çətin olacaq.

Süleyman. *(Susur, nə isə demək istəyir, bacarmır. Falçı bir qədər gedir, səhnənin dərinliyindən dönüb baxır)*

Falçı. Bəlkə onu sənə deməyim, hə? Yazığım gəlir sənə. Amma dedim axı, məhşər günü yarımçıq olmur.

Süleyman. Sən məndən başqa şeyin intiqamını alırsan...

Falçı. Həə... Həəə... Yaxşı ki, özün açdın söhbəti. Məni əziyyətdən qurtardın. Gəl yaxına. *(Süleyman yerindən tərpənmir).* Gəl, qorxma, gəl yaxına. Bunu da deyim, mən də gedirəm ölümə hazırlaşmağa. Səndən tez öləcəyəm. Yaşamaqdan bezmişəm. Tez gəlsəydin, mən də bu qədər yaşamaqla əzab çəkməzdim. *(Süleyman yenə tərpənmir. Sanki ətraf aləmi unudub, özündə deyil).* Deməli, gəlmirsən, Süleyman... gəlmirsən... Yaxşı, özüm sənə tərəf gələrəm. *(Gəlir).* Qulağını gətir, söz deyirəm. *(Süleymana tərəf əyilir. Qulağına nə isə deyir. Süleyman dəhşət içində diz çökür).*

Süleyman. Yalan danışırısan.

Falçı. O günü yadından çıxarıbsan?

Süleyman. Dedim ki, yalan danışma, mənə böhtan atma.

Falçı. Əlli il keçir üstündən. Sən gecə yarısı mənim evimə soxulan ili bacım Xanım meşədə ölmüşdü. Qalmışdı at arabasının təkərinin altında. Yadındadır?

Süleyman. *(Zəif səsle)* Hə...

Falçı. Sən bilirdin ki, tək yaşayıram. Onda hələ kənddən ayağın tam kəsilməmişdi. Haradasa içib gəlmişdin. Mənə əvvəl xoş sözlər dedin, gördün, yox, yola gəlmirəm, üstümə yeridin. Yadına düşmür, Süleyman? 45 yaşım var idi. Ailə olmaq istəyirdim, ailə. Mənim taylarım qız köçürürdülər. Özünü də sən bilirdin ki, məni kimə almaq istəyirdilər. Yadına düşür, hə? Nolar, bir az şikəstliyi var idi, yaşlı idi. Amma yaxşı adam idi. Sənin mənə çekdiyin ağrını hələ də unutmamışam. *(Falçı sanki həzz yaşayır)* Amma gözəl idi. Nə gizlədim, sonra yenə istəyirdim. Ancaq sən qorxundan qaçıb getmişdin. Özünü də ayaqyalın. Ayaqqabılarını qoyub qaçmışdın. Biləndə ki hamilə qalmışam, dəhşətə gəldim. Qorxurdum, bərk qorxurdum. İlahi, bunları sənə demək üçün mən nə qədər gözləmişəm. Ay gəlin... Ay qız... *(Üzünü səhnənin arxasına tutub səsinə qeyzlə qaldırır).* Bunları sən eşitməsən, yaxşıdır. Çəkil o qapının arxasından... *(Ani sükut)* Çəkil, çəkil... Hə, bax, belə! Bir az da çəkil! Get! Eşitmədin? *(Səhnənin arxasından səs gəlir, hiss olunur ki, Aynurun ayağı nəyə isə ilişir, yığılır).* Ayağının altına bax. Gözün görmür?!

Süleyman. *(Heysiz)* Aynur...

Falçı. Sənin işin yoxdur. Sən ancaq mənə qulaq as.

(Süleyman get-gedə sanki büzüşür, yazıqlaşır, uşaq kimi ona baxır)

Kənddə bilsəydilər, hamiləyəm, məni daş-qalaq edərdilər. Evə qapandım, gizləndim. Amma hər dəfə içimdə tərpəniş olanda özümü xoşbəxt hiss edirəm. Bilirsən, o vaxtlar səni nə qədər arzulayırdım?! Nə qədər axtardım səni? Həmişə Mərziyədən səni soruşurdum. Uşaq doğulandan sonra gecə ilə çıxdım kənddən. Gəldim vağzala. Nə qədər əzab çəkdim. Vağzalda bir qadın kömək elədi, qatara minib getdik Bakıya. Sabunçuda yaşayırdı. Məni evində saxladı. Kənddə hamı məni axtarırmış ki, itkin düşüb. Düz qırx gün gözlədim, uşağı atmaq istəmirdim. Amma məcbur idim. Bir gün ondan xəbərsiz, səhərə yaxın evdən çıxdım, uşağı atdım zibil qabına. Sonrasından xəbərim olmadı. Amma öz balamı nə qədər axtarmışam, nə qədər bunun peşmançılığını çəkmişəm, İlahi. Taleyin işinə bax ki, o uşaq sənin özünə qismət olub. Allah böyükdür, Allah böyükdür, Süleyman, o tifi sənə gör necə qismət elədi. Elə bil nağıldır, rəvayətdir.

Süleyman. Sən məni aldatmırsan ki?

Falçı. Niyə aldadım?

Süleyman. Sən hardan bildin o uşaq mənim evimdədir?

Falçı. Yuxuda əyan oldu. Qeybdən dedilər mənə. Sən belə şeylərə inanmırsan, amma Allah görürdü mən nə qədər əzab çəkirəm. Mənə rəhmi gəldi, sirri açdı.

Süleyman. Sən nə vaxt bildin bunu?

Falçı. Üstündən çox keçmişdi.

Süleyman. Onda, niyə...

Falçı. *(Sözünü kəsir)* Onda niyə açıb-ağartmadım, hə? Kim mənə inanacaqdı? Elə sən özün bilsəydin, mənim başıma nə oyun açırdın? Dəlixanaya saldırmazdın məni? Sənə ömrüm boyu qarğış etmişəm, səni ömrüm boyu qarğımışam, cadu-piti ilə nə pislik etmək olar, sənə etmişəm. O uşaqda mənim nəfsim, gözüm qalıb, ona görə sənə həmişə dərd olub. Gör nə qədər bədbəxtsən ki, öz evində böyütdüyün uşağı özgəsi bilibsən.

Süleyman. Mən onu heç vaxt ögey bilməmişəm.

Falçı. Allah rəhm elədi, sirri mənə açdı ki, uşağımın kim olduğunu bilim, təsəlli tapım. Sənə də rəhmi gəlib ki, ürəyinə ögeylik hissini salmayıb, onu həmişə öz belindən gələn bilibsən. Mən gedirəm, Süleyman. Amma bir narahatlığım var.

Süleyman. Nə?

Falçı. Mustafa zorlanıb doğulan uşaqdır. O gəlinin bətnindəki də zorla düşüb ora. O uşağın gələcəyindən çox narahatam. Qorxuram evdə ikinci Mustafa böyüyər. Ancaq mən ona dua edəcəyəm, yollarını açacağam. İnan, inan mənə, ona dua edəcəyəm. Qeybdən o yolda olan körpə üçün rahatlıq istəyəcəyəm.

(Yenidən səhnənin arxasında quş səsi eşidilir. Amma bu dəfə qısa olur)

Süleyman... Tanrı quşum...

Falçı. Görürsən, o da rahatlıq tapa bilmir.

(Sükut.)

Falçı. Mənim ölməyim çox çəkməyəcək. Sən də çox gecikmə. Məni burda gözlə, gəlirəm. *(Falçı səhnənin arxasına keçir. Əlində torba qayıdır. Torbanı aç-aça)*

Bilirsən, bu nədir? *(Sükut)* Bilməzsən, haradan biləsən ki... *(Torbanı açır, içindən bir cüt köhnə ayaqqabı çıxarır, atır Süleymanın üstünə. Ayaqqabılar yerə düşür. Süleyman əylir ayaqqabıları yerdən qaldırır, baxır, baxır, baxır. Falçı görünməz olur. İşiq sönür. Səhnənin arxasından səsi eşidilir).*

Falçının səsi: Çox gecikmə, Süleyman, çox gecikmə. Mən gedirəm ölməyə. Sən də çox gecikmə... Gecikmə... Gecikmə...

İşıq sönrür. Səhnə dəyişir. Aynur rəsm çəkir. Mustafanın aşırıdığı uşaq şəklidir. Aynur dalğın və kədərlidir. Radioda xəbərlər oxunur.

Aynur. Barış... (Səs gəlmir). Baarış... (Sükut) Gör, məni eşidir?!

Barış. Gəlirəm, gəlirəm... (Səhnədə görünür. Əlində kitab var).

Aynur. Misalları həll etmədin, şeiri əzbərləmədin.

Barış. Edəcəyəm, vallah, edəcəyəm.

Aynur. Nə vaxt, Barış?

Barış. Baba gedəndən sonra yadımda heç nə qalmır. O gedəndə sən niyə məni yuxudan durğuzmadın?

Aynur. Gələcək, ağıllım, darıxma, gələcək.

Barış. İki gündür e, gedib. Məni niyə aparmadı?

Aynur. Dedi, yol uzaqdır, yorular. Məktəb tətili başlasın, səni aparıb Bakıda çoxlu gəzdirecək.

Barış. Nə vaxt gələcək?

Aynur. Bəlkə elə bu gün gəldi.

(İt səsi gəlir).

Barış. Deyəsən, babadır gələn.

(Səhnənin dərinliyinə tərəf qaçır. Səhnədə Süleymanla bir yerdə görünür. Süleyman ağır-ağır yeriyyir. Pərişandır. Sanki nədənsə utanır).

Barış. Babam gəldi. Baba niyə məni özünə aparmadın, hə?

Süleyman. Gələn dəfə aparacam. Söz verirəm.

Aynur. Xoş gəlibsən, dedə.

Süleyman. *(Zəif və xırıltılı səslə)* Salam, qızım.

Aynur. Niyə sənə zəng çatmırdı? *(Sükut)* Nə işə olub yenə?

Süleyman. Mənən bir stəkan su ver. *(Oturur).*

Barış. Mən gətirəcəyəm. *(Gedir).*

Aynur. Ürəyin ağrıyır? *(Stul çəkib yanında oturur)*

Süleyman. Keçib gedər.

Aynur. Səfərin necə keçdi?

Süleyman. Evi satdım. *(Sükut).* Niyə heç nə demirsən? Düz etməmişəm?

Aynur. Mən əvvəlcədən demişdim ki, ev sənindir. Necə istəsən, elə də olsun.

(Barış suyu gətirir. Süleyman içir. Barış stəkanı aparır).

Süleyman. Pulun bir hissəsini qoydum banka. Bir hissəsini də gətirmişəm.

Aynur. Dedə, niyə xəbərsiz getdin?

Süleyman. Özümdə deyildim. Bəlkə yuxu görürdüm, hə? Bəlkə sən biləsən, o adam doğrudan bura gəlmişdi?

Aynur. Gəlmişdi.

Süleyman. Bəlkə mən özümdə olmamışam, hə?

(Sükut).

Sən eşitdin... yox-yox... sən inandın onun dediklərinə?

Aynur. Yox.

Süleyman. Axı gözlərindən görürəm ki, inanıbsan.

(Sükut)

Süleyman. Mən bədbəxt adamam.

Aynur. Elə demə.

(Süleyman ayağa durur. Barış həyəcanla içəri girir)

Barış. Baba... Falçı Əlamət ölüb.

(Süleyman və Aynur diksiniir. Ayağa durur).

Aynur. Kim dedi?

Bariş. Hamı qaçır onlara tərəf. Kimsə dedi ki, zəhər içib, ölüb.
(*Süleyman oturur*)

Süleyman. Özü demişdi ki, birinci mən öləcəyəm.

Bariş. Biz də gedək?

Süleyman. (*Onun dediyinə fikir vermir, öz-özünə yavaşdan*) İndi növbə mənimdir. (*Aynur onun qoluna girir*)

Aynur. Dədə...

Süleyman. Həə... (*Qorxu ilə*) İndi növbə mənimdir. Hazırlığınızı görün.

Aynur. Sən yaşayacaqsan, dədə, yaşayacaqsan. İnan mənə. O qadının sözünə inanma.

Süleyman. Heç olmasa, rahat ölə bilsəydim...

Aynur. Sən hələ Tanrı quşunu görəcəksən.

Süleyman. Tanrı quşu özünü mənə göstərməyəcək.

Aynur. Nə qəribədir, dədə. Dünyada belə şeylər varmış. Mənə nə vaxtsa desəydilər, inanmazdım. Düzünü deyim, ... indi də o qədər inanmıram.

Süleyman. Var, əlbəttə, var. Sən inan. Amma bilirəm, o məndən üz döndərib. Özünü mənə göstərməyəcək.

Aynur. Dədə, qurban olum, elə et, o quşu axtardığını kimsə bilməsin. Sonra deyəcəklər... (*Sözünü kəsir*).

Süleyman. Deyəcəklər, dəli olub?

Aynur. Nə bilim... bilmirəm. Onu gedib axtarmaq axı nəyə lazımdır?

Süleyman. (*Sərt*) Mənim Tanrı quşuma şəkk gətirmə.

Aynur. (*Əlacsız*). Yaxşı, düzünü sən bilərsən.

Süleyman. Səndən bir söz soruşum. Toğrul... (*Sözünü yarımçıq qoyur*)

Aynur. Hə...

Süleyman. Barış, get çöldə oyna, ağıllı balam.

(*Barış gedir*).

Aynur. Hə, Toğrul nə? Nolub?

Süleyman. Toğrulun Mustafa üçün indiyə qədər apardığı müalicələrin bir nəticəsi ola bilər?

Aynur. Yox.

Süleyman. Niyə inanmırsan?

Aynur. Olmayacaq.

(*Süleyman ayağa durur. Narahat-narahat gəzişir*).

Süleyman. Onlar nə vaxt qayıdacaqlar?

Aynur. Bilmirəm.

(*Telefona zəng gəlir. Aynur telefonu əlinə götürüb ekrana uzun-uzadı baxır. Cavab vermir.*)

Süleyman. Kim idi?

Aynur. Toğrul.

Süleyman. Niyə cavab vermədin?

Aynur. Onun səsinə də eşitmək istəmirəm.

Süleyman. Ona zəng et.

(*Telefona təzədən zəng gəlir. Aynur telefonu Süleymana verir. Süleyman cavab verməyə tərəddüd edir*). Alo... Toğrul, oğlum... Salam, salam. Yaxşıyıq, yaxşıyıq. Siz... siz nə vaxt gəlmisiniz? Nə olub? Səsin niyə belə gəlir? Eşitmirəm səni... Mustafa? Nolub Mustafaya? ... Hə... Satmışam. Demişdim, satacağam... Nolub? (*Narahatlıqla səhnədə gəzişir*) İndi necədir? Yaxşıdır, indi? Tək buraxma gəlsin. Eşidirsən, tək qoyma onu...

(*Telefonu söndürür*)

Aynur. Nolub Mustafaya?

Süleyman. Evin satıldığını bilib, yeri-göyü dağıdırmış. Toğrula deyib gedib evi yandıracağam. Birtəhər tutub saxlayıblar. Toğrul deyir, özündə deyil, elə bil ağlını itirib. Bura gəlmək istəyirmiş. Ehh...

Aynur. Offf... O qədər narahatam ki...

Süleyman. Mən bir az gəzmək istəyirəm. Həyəət-bacada başımı qarışdırım. Sən narahat olma. Səndən bir istəyim var, qızım. Mustafa gəlsə, onunla xoş davran. Bir də... Bir də özünü qoru. O gorbagorun dediyini qəribçiliyə salma.

Aynur. Uşaq?

Süleyman. Hə...

Aynur. *(İstehza ilə gülümsəyir)* Ağzında gorbagor deyirsən.

(Sükut. Süleyman gedir. Aynur nigaranlıq, bir az da şübhə içində səhnədə gəzişir. Molbertə yaxınlaşır, fırçanı götürür, nə isə çəkmək istəyir, alınmır. Fırçanı yerə qoyur, yenə narahatlıqla gəzişir). Offf... Bu gorbagor falçı arvad da məni əməlli-başlı şübhəyə saldı. Bəlkə Toğrula zəng edim? Görəsən, nə xəbər var? Necədirlər... *(Telefonu götürür. Zəng etmək istəyir. Telefonu stolun üstünə qoyur).* Etməyəcəyəm. Özü yəqin ki, yenə axtaracaq. Görəsən, həkimlər nə deyiblər? *(Gözünü silir).* Nə şəhərdə rahatlığımız var, nə kənddə. Bu nə həyatdır, Allah? İçimi şübhə didib-parçalayır. Elə hər şeyə görə. Elə bu falçı gorbagorun... off... Elə bu falçı gorbagorun bu yazıq, bu bədbəxt kişiye dediklərinə görə. O gündən içimə şübhə düşüb. Gecələr yata da bilmirəm. Bəlkə o murdar arvadın dediği hər şey doğrudur?

(Çöldən Barışın səsi gəlir)

Barış. Aynur xala...

Aynur. Ay can...

(Barış gəlir)

Barış. Süleyman baba getdi meşəyə. Dedi, gec gəlsəm, narahat olmayın.

Aynur. *(Həyəcanlı)* Nə vaxt getdi?

Barış. Elə indi. Atam qoymurdu getməyə, dedi, məni gözləyən var.

Aynur. *(Kədərli)* Onu qaytarmaq lazımdır.

(Çıxırlar. Aynur telefonu stolun üstündə unudur. Zəng gəlir. Telefon uzun-uzadı zəng çalır. Işıq sönmür).

Qapı döyülür. Sonra açılır. Mustafa həyəcanla içəri girir. Saçı, üst-başı cıncıq-cıncıq, dağınıqdır. Ətrafı axtarır. Molbertə yaxınlaşır. Şəkildə nəhəng quşun ayaqlarıdır.

Mustafa. *(Bağırır).* Burda kimsə var?

(Sükut. Radioda xəbərlər başlayır).

Kimse var? Var? Kimse var burda? *(Əsir, sonra ayaq üstə dayana bilmir, yıxılır).* Hamınız o qocanı axtarmağa getmisiniz? Mən onu öldürdüm. Yoo-x, yox, yox. Mən öldürmədim. İki gündür çöllərdəyəm. Dəli kimi hər yeri dolaşıram. Mən onu ağaca bağladım.

(Radioda başlayan xəbərlərin səsi onun səsinə üstələyir: "Azərbaycanda dəhşətli hadisə baş verib. Tanınmış yazıçı Mustafa Əfəndi atası, professor Süleyman Əfəndiyevi meşədə ağaca bağlayıb. İki gün meşədə Şeytan təpəsi adlı yerdə qalan 85 yaşlı Süleyman Əfəndiyevi heyvanlar parçalayıb").

Mustafa. O nəhəng quş gələndə meşəyə qaranlıq çökdü.

(Səhnənin dərinliyində nəhəng quş qanadları və onun qarşısında ağaca bağlanmış Süleyman görünür.) Yoo-xx. *(Ayağa qalxır. Monoloq isterika içində deyilir)* Onu heyvanlar parçalamadı. Onu axtardığı Tanrı quşu özü parçaladı. Hər gün göylərdə axtardığı Tanrı quşu. Gözümlə gördüm. Hə... gözümlə gördüm. Qoca necə sevinirdi onu görməyinə. *(Süleyman ağaca bağlanmış kəndiri çətinliklə, çırpına-çırpına açır, xilas olur, quşa tərəf dartınır)*

Süleyman. *(Səhnənin dərinliyindən, uzaqdan gələn əks-səda kimi səslə)* Tanrı quşum...

Radio: "Hazırda qatilin saxlanılması üçün təxirəsalınmaz tədbirlər görülür. Ehtimal olunur ki, o, kənd ərazisində gizlənilir".

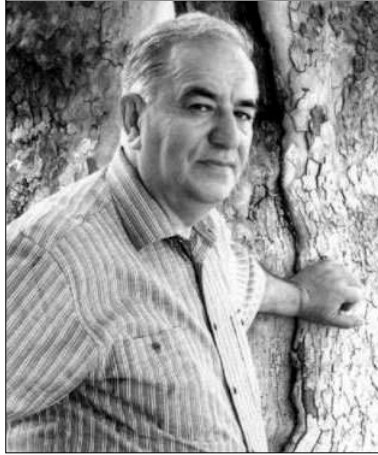
...Mən gizlənməmişəm. Burdayam, burda. (*Sükut*). Bədbəxt adam, elə bilirdi, onu xilas etməyə gəlib. Haradan biləydi ki, bu murdar adamı tək-cə mən yox, həsrətindən olduğu Tanrı quşu da cəzalandıracaq. O nəhəng quş onun üstünə necə şığıdı, ilahi. (*Quş Süleymanı qanadları arasına alır*) Həyatımda belə dəhşətli səhnə görməmişdim. Göz yumub-açınca hər tərəf qan içində idi. Quş onun ciyərlərini yeyirdi. Hələ gözlərini çıxarmağını... (*Ağlayır*). İnsanın əzabla ölməyini gözlərimlə gördüm. Etiraf edirəm ki, peşman oldum. Yazığım gəldi ona. Bu məni böyüdən, əziyyətimi çəkən insana yazığı gəlmək deyildi. Bu, insanın insana mərhəməti idi. (*Qorxu və əlacsızlıq içində bağırır*) Burda kimsə var? Kim var burda? (*Sükut. Sinsinə döyəcləyir*) Mən həmişə yarımçıq olmuşam. Bir tərəfi şikəst adamlar kimi ömrüm boyu əzab çəkmişəm. Həyatdan zövq almaq mənə yad olub. Ömrü boyu könül rahatlığına həsrət qalan adam görmək istəyirsinizsə, mənə diqqətlə baxın. Baxın, baxın... Doğan Günəş, açılan sabah, qadın, içki heç vaxt məni xoşbəxt eləmədi. Sığındığım ədəbiyyatın da məsudluğunu dadmadım. İnsanı öldürməkdən çəkinməyə, sevməyə, yaşamağa çağıran ədəbiyyat məni xilas edə bilmədi. Çünki ruhum zədəli, ruhum yaralı olub. Bu yaranı, bu zədəni heç nə ilə ovundura bilmədim. Mən bədbəxtliyə meyilli olmuşam. Bəlkə mənim də mahiyyətimdə şər var? Bəlkə biz ikimiz də şər olduğumuz üçün bir yerdə yaşaya bilməmişik? Hə, mən indi başa düşürəm ki, nə sənət, nə elm insanı xilas edə bilmir. Çünki ikisi də şeytana xidmət edir. İkisinin də mahiyyətində Tanrıya şəkk var. İnsan özü xilas olmaq istəmirsə, onu heç nə xilas edə bilməz. (*Süleymanın iniltisi eşidilir.*) Elmin yaratdığı şeytan o ciyərlərini quş dimdikləyən qoca əbləh, sənətin yaratdığı isə mən. İllərlə zəhmətimi çəkən adamın qanına batdım. İkimiz də bədbəxtik. Bu qoca ilə məni bir-birimizə rast gətirmək həyatın ən böyük ədalətsizliyi olub. Mən heç vaxt atamın-anamın kim olduğunu bilməmişəm. Ömrü boyu bu sual mənə əzab verib. İnsanın ruhu heç vaxt təmiz olmayıb, olmayacaq da. İnsan şərdir. Bəs şər haradan peyda olur? Əlbəttə, insandan.

(*Süleymanın son iniltisi eşidilir. Quş qanadları açılır, Süleymanın cansız cəsədi yerə düşür. Uçub gedən quş qanadlarının səsi eşidilir. Bayırdan qışqırıq gəlir. Qapı açılır. Aynur görünür. Saçları dağınıq, üst-başı cırıq-cırıq. Aynur Mustafanı və Süleymanın ortalıqdakı meyitini görüb qışqırır. Mustafa diz çökür. Aynur Süleymanın cəsədini qucaqlayır. Pərdə bağlanır*).

Son

Avqust-dekabr, 2017

♦ P o e z i y a

İnqilab İSAQ

HALAL OĞLU HALAL

Əli qabar-qabar...

zəhmətkeş məxluq.

Görməyib bir qulluq,

Ancaq həmişə qulluqdar olub -

Armudlu bağa...

Əlləri, deyərsən

Canlı xəritədi,

Səliqə-sahmanı cənnət adlı qitədi

Dil-ağzı özündə

Yerişi rahat,

Dünyası narahat...

Cümləsi sadədən sadə -

Torpaq qoxulu

toxum,

Calaq, su, arx, bir də qarın dolusu olmayan

əppək...

Di gəl ki, tər töküb ətək-ətək

Nə əkdii yayınıb,

Nə açdığı süfrə...

Adı Sabir olmasaydı - deyərdim

Halal oğlu Halal.

İş yeri, torpaq və günəş...

Çətinə düşsən, utanma,

Get ona gənəş!

İKİ QÜTBÜN ARASI

Başımız üstündə göy...
Aylı, günəşli tavan.
Gecənin,
Gündüzün
Görüş yeri.
Amma aramızda
Yelləndikcə yellənir
Sirr qatı pərdə...
Sən vitrinə inanırsan,
Mən baxışların
böyümüş heyvətinə.
Yenə də
İki qütbün
arasında
yola getmirik...
Amma yolla gedirik -
Kimi tavana ulduz düzməyə
Kimi də əl havasında
Bu görüşə yox - deməyə...

ÖZÜMƏ İŞ AÇMIŞAM

İşim olmasa da
Dərdim var hələ ki...
Ürək deyirsən
Ona da arxayın deyiləm.
Amma deyirəm -
Kaş ürəklə ölçüləydi
Qanunların ağırı, yüngülü...
Ta məni də fikir aparmayaydı
Bütün günü...
Hesabdar eynəyi kimi
enib qalxmıyaydı insaf.
Bağlı qalaydı çox kitab.
Günahların insafsız qan-qadasına
Dözmək olmur axı.
Nə qədər yas tutmaq olar
Dünyanın dərdinə,
Mərdinə...
Özümə iş açmışam mən də.
Dərdlər dərdlərin əlində yesir...
Yuxular qorxulu,
Nəfs bərbad.
Doğruya bağırır oğru
Qəribə əsrdi, qəribə əsr...

DEYƏSƏN SÖZ VAR

Kənddən gələnə
 Xoş xəbərçi deyil şəhər.
 Bir əlçim buludun,
 Arxqırağı yarpızın,
 Kərəntə ağzının,
 Sayğacsız bulağın
 Bu şəhərdə nə işi...
 Yaxşı, yaxşı fikirləş, kişi...
 Cibini bərk tut
 Cibgirlər içində
 Çətindi cibli olmaq...
 Nə nəvənə noğul pulu qalacaq,
 Nə qarıya, mixək, darçın pulu,
 Ayağını qaçaq qoy, üzüsulu...
 Çox mərtəbəli evlərin
 Mərtəbəli dəvətinə dözə biləcəksənmi?
 Qapısı gözlüklə açılan,
 Üzünə yox,
 əlinə baxan şəhərin...
 Axşamı belə qapanır,
 Şəhəri belə açılır...
 İstəsən-istəməsən də
 Şəhərdən nə tez qayıtdın
 Həmişə baba,
 Deyən söz var səndə...

* * *

Nə şəkil arxası
 yaddaşım var,
 Nə sevinc sarmaşıqlı
 günlərim...
 Cilovsuz at kimi yəm.
 Ancaq nə qəm
 Gah külək yanıdayam,
 Gah da çiçək yanında.
 Ürəyimi tuta-tuta
 Yaşayıram,
 Özümü
 unuda-unuda...
 Köndələn evin ümidiyəm, dostum...

DE KİMƏ GƏRƏK?

Keçmiş olsun deyirsən -
 Arxayın-arxayın
 Əlinin küləyi ilə,

Dilinin fələyi ilə...
Dəfn edirsən dipdiri dünyanı.
Amma heç nə keçməmiş -
Nə divardakı kölgə,
Nə ayaqüstü bəlkə.
Havayı qaşıma
tarixi
Toz örtmür heç nəyi -
Nə bağlanmış qapını,
Nə paralanmış ürəyi.
Xaraba qoydun
zalım,
Söykəndiyim divarı
De kimə gərək, -
Keçmişə sökülmüş gələcək?

BAĞIŞLAMA

Qorxma
ayaq səsimdən,
Diksinmə baxışından.
Uzaqdan gəlirəm,
Sizin ağacın kölgəsindən,
Sənə deyəcəyim
sözün bəlkəsindən...
İçin-için
ağlama.
Buludların yadına salma qəribliyi.
Yanıdayam...
Nəbzim
adını döyəcləyir
ürəyimə.
Amma həsrətindən
davakar,
həsrətindən həcət
dalğam yox içimdə...
Bu boyda, bu biçimdə.
Bağışlama günahımı
hədə,
Sükutun
yaddaşa dönənə qədər.

BEŞ AĞAC O YANDA

Barmaqlarım
yanlıssa,
bağışlama xaric vuran səsi.
Nə barmaqların
günahına
edam oxunur,

nə səsin xəstə canına
 tapılmır əlac...
 Ancaq beş ağac
 o yanda bir uşaq
 uzanıb çəmənə zümzümə edir
 göy üzünü,
 Səsinin işığını,
 səsinin gündüzünü...
 Xəyalına çərpələng qoşur,
 uçduqca, uçur
 səsinin dalınca,
 çərpələngi
 uçur, uçur
 Cıdır düzünə.
 Oyanır Xarıbülbul!
 Həsrətimin xanı bülbul
 Tanıyır səs yiyəsini.
 Mən isə xaric vuran səsin,
 Yanlış ümidlərin
 günahında susuram hələ...

SƏNİ DARIXDIRAN

Səni darıxdırır...
 Pusqulu şübhələr,
 güllə sızıltılı
 qorxunc boşluqlar.
 Göz yaşından
 Çıxmayan qəhər...
 Sürünə-sürünə
 yaşayır...
 Bu qorxu, bu şübhə
 Ömür qonşuluğunda...
 İşıqlar da
 gecədən sönüb...
 Yanmır ki, yanmır.
 Amma ürəyə...
 Buludu boğulan
 Vaxt saatından nəşə damır...

SAĞLAM HAVA

Baxışları...
 Doğmadan doğma
 Amma bənizi solmuş.
 Hardasa
 araba çarxına ilişib kədər.
 Çözələyir... axşam, səhər.
 Dostum da
 bu kədərin içində -

İşə gedir,
İşdən gəlir...
Qorxur xəbərdən...
Birdən...
Ehmalca açır pəncərəni...
Solmuş bənizə, kədərə
hava gəlir.
Quşlar uçur, uçur...
Sağlam hava!
Necə xoşbəxt olur adam bir anda.
Özgəsinin dərini
çəkməyi bacaranda...

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2018-ci İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300

Vasif SÜLEYMAN

YAZMIŞAM

Bu mənəm, bir düşün, sınağa yüz yol,
Sən məni gətirdin dinə, yazmışam.
Tələdən yoluma çıxdığın günü,
Qismətə yazılan günə yazmışam.

Bu eşqin vüsali olamı, bilməm,
Yolsuzmu çıxmış q yolumı, bilməm.
Sən nədən - sevgimi, bəlamı, bilməm...
Yazmamam demişəm, yenə yazmışam.

Söznən yaratmışam dövlət, varımı,
Sevdim səndən gələn intizarımı.
Bütün ömür boyu yazdıqlarımı,
Elə bilirəm ki, sənə yazmışam.

TƏRƏFİMDƏ

Günəşmi nur salır dörd bir yanıma,
Yox... Yox... Üzün gülür hər tərəfimdə.
Gəndən boylanıram Tanrı payına,
Nə olsun dayanıb yer tərəfimdə...

Birimiz divanə, birimiz dəli,
İndi bizim üçün hər şey təsəlli.
Aşkar olanım ellərə bəlli,
Pünhan nağılımsan sirr tərəfimdə.

Səssiz harayımı indi kim duya,
Budurmu dediyin əlçatmaz rəya?

Görürsən, bir yanda bu boyda dünya,
Təkcə sən durubsan bir tərəfimdə.

OLACAQSA

Ağrım səndən gəlir... Allaha şükür,
Qoy gəlsin, xoş gəlir, nə olacaqsa...
Dərdim bəs eyləyir, heç nə dəyişməz,
Sevinci nə qədər kəm olacaqsa...

Bəlkə bu günahı savab bilərəm,
Onu hər müşkülə cavab bilərəm.
Qədərə min şükür... Gülab bilərəm,
Üzümə çilənən qəm olacaqsa...

Dünya başdan-başa ağrı, qəmdimi,
Ürəyim dərdindən suçəkəndimi...
Dəyişməm şeirin möhürbəndini,
Sonuncu qafiyyə "sən" olacaqsa...

PÜNHAN

Nə yazdın, İlahi, ələ düşməsin,
Mələkdi, mələyin dilə düşməsin.
Saxla ürəyimdə, hələ düşməsin,
Aparım məzara adını pünhan...

Sevgindən yaranıb bəşər dediyin,
Bəlkə də halaldı bu şər dediyin.
İlahi, budurmu məhşər dediyin,
Sinəmə çəkirəm odunu pünhan.

Bir azca su çilə, bir azca dən ver,
İstəsən sevinc ver, istəsən qəm ver.
İki divanəyə iznini sən ver,
Saxlarıq bu eşqin dadını pünhan.

Üzünü solduran çəkdiyi qəmmi,
Tərsinə getdiyim yolu... Dönəmmi...
Aşkar ömürdə, ya Rəbb, mənəmmi,
Ya da göndərdiyin odumu pünhan?

QƏDƏR

Hər şey gözəliydi, nə varıydısa,
Köksümə vurduğu yaraya qədər.
Bu ömrün əzəldən bəllidi rəngi,
Qaradan başlayıb qaraya qədər.

Tanrım, bu sevgidir, rəhm eylə bir az,
Bir addım ataqmı, olmaz ki olmaz...
Vermisən dərdini, dərmanını yaz,
Qalmarıq tapılan çaraya qədər.

İnsanlar, olanı danımmı - sordum,
O qədər çəkdim ki, həsrəti yordum.
Ürək deyilənin qəsdinə durdun,
Qalmadı bütövdən-paraya qədər.

Bir dəli sevgiyə bu dünya darsa...
Haqqı var, köksümü-könlümü yarsa.
Allah ümidinə qalsın nə varsa,
Qoy getsin, gedəcək haraya qədər.

BOYUNCA

Çox şey istəmədim, Tanrı adından
Tək səni istədim qədər boyunca.
Gecənin zülməti yaxır adamı
Elə hər açılan səhər boyunca.

Mələksən, imansan, pirsən, bilirsən,
Mənə möcüzəsən, sirsən, bilirsən.
Səni yazdığımı bir sən bilirsən,
Sevinc axtarıram kədər boyunca.

Dondurub ruhumu, donu görünmür,
Dərdin biri üzdə, onu görünmür.
Eşqə aşınayıq, sonu görünmür,
Sonsuzluq gəzirəm səfər boyunca.

Bu ömrü bu eşqin yolunda sərəm,
Ağrıdan usanmaz, dərddən küsmərəm.
Göydə quşlara da nəmər verərəm
Adını gətirən xəbər boyunca.

BU ÖMRÜ

Beş addımdı əvvəliylə axırı,
Görürsənmi bəxti yatan bu ömrü.
Halal etdim, kim götürür-götürsün,
Yaşanmamış başa çatan bu ömrü.

Eh, nə imiş bir sevginin bədəli,
Olan-oldu ya ağıllı, ya dəli.
Bir çöpündən yapışıbdı yad əli,
Viran etdi halal butam bu ömrü.

Bəzəyi yox nə aldan, nə qumaşdan,
Uçub getdi içimdəki təlaşdan.
Dəli sevgim kəsirdisə o başdan,
Uzadaydı bələm, xatam bu ömrü.

Necə gəlib-getdiyini yaş ansa,
Bel bağladım ya qismətə, ya şansa.
Əməllicə ömürüydü yaşansa,
Bacarmadım əldə tutam bu ömrü.

Qucaq açmaz mənim kimi miskinə,
Yanmadısa, isinərmi tüstünə.
Yıxılmazdı... dağlar çöxsə üstünə
Necə yıxdın, vallah matam, bu ömrü...

"UNUDA BİLMİRƏM" DESƏN...

Ürək deyiləndən yarımasam da,
Çırpınır sinəmdə zalım quş kimi.
Sən məni bircə yol unutmasan da,
Özünü göstərdin unutmuş kimi.

Bir dəli sevgini qoyduq yarıda,
Ya mən geri dönüm, ya sən... nə olar...
Əlindən qaçırdın yuxuları da,
"Unuda bilmirəm" desən... nə olar...

Kimin günahı nə, dil açıb desin,
Bəlkə sahibini gəzir bu sevgi?!
Əlində qalmış qürurun, hissin,
Hərəni bir yanda əzir bu sevgi.

Özün də bilmədən çəkilir səsin,
Nəyi unudursan... niyə... bilirsən?
Dolansan başına körpə sevginin,
"Unuda bilmirəm" deyə bilirsən.

Ürək deyiləndən yarımasam da,
Çırpınır sinəmdə zalım quş kimi.
Sən məni bircə yol unutmasan da,
Özünü göstərdin unutmuş kimi.

Tahir TALIBLI

BİR TƏNHƏ ADAM

Çörək yeyəndə də, su içəndə də,
Yuxu içində də özgəydin, adam.
Dostlar arasında, el içində də
Sən haqqı göstərən güzgüydün, adam.

Yoxsa, köçüb getdin durna köçüylə
Tək ruhun fırlanır, yel atındadı.
Niyə yerin yoxdu adam içində
Yoxsa, yerin elə yer altındadı?!

Bilmirəm sən necə adamsan, adam,
Necə ki bilmirsən yerini, yoxsan.
Adam arasında cüdamsan, adam,
Cüdamlar içində adamsan, yoxsa.

Günü ahla keçər, vayla eləcə
Adam öz tayını tapmasa, adam.

2.

Qurşaqdan yuxarın görünmür, yoxdu,
Hanı bədəninin yarısı, adam?

Gecə qaroyları indi nə çoxdu,
Çoxalıb dünyada yarasa adam.
Qurşaqdan yuxarın görünmür, yoxdu,
Hanı bədəninin yarısı, adam?

Bir daş doğulsaydın, yaşardın asan,
Yoxsa suyun ayrı, havan ayrıldı.

Bəlkə də heç adam doğulmamısan,
Ağac doğulmusan, soyun ayrıldı.

Bəlkə bir əl boyda yosunsan elə,
İlişib qalmısan dərya dibində?
Sən ki delfinlərə yaxınsan, adam,
Niyə danışmırsan balıq dilində?

3.

Sənin dayazında gəmilər üzər,
Kimsə bilə bilməz nə var dərinədə.
Bir lələk tullayıb köçəri quşlar,
Bəxtini fırlayır dimdiklərində.

Bütün ayrılıqlar tanışdı sənə,
Ayrılıq çəkdikcə təkləndin, adam
Kim mübhəm sirləri danışdı sənə
Özün də sirr kimi köhnəldin, adam.

"ƏYRİ-DÜZ"

*Rəhmətlik Paşa dayımın sözüydü:
"Əyri dünyada düz axtarma".*

İçim səhvlərnən hörülü,
Səf-səf səhvlər naxış oldu.
Nə axa-axa duruldu,
Naxış özü yanlış oldu.

Düz görmədim əyri yöndə,
Hər yanda bir ayrı gördüm.
Ayrı yöndə, ayrı donda,
Hər üzdə bir əyri gördüm.

Hər şey dəyişdi içimdə,
Gur axan çaylar qurudu.
Hər nişanda, hər biçimdə
Sirlər içimdə qarıdı.

* * *

İçimə çən düşən kimi,
Özümnən gen düşən kimi,
Vaxt-vədə yetişən kimi,
İt kimi, qurd kimi qərİbsəyirəm.

Ölüsüz qəbirlər çökük,
Daş evləri uçuq-sökük.

Qaşı batıq, qəddi bükük
Yurd kimi qəribsəyirəm.

Atlar çapışır yüyənsiz,
Barlar-bacalar iyəsiz
Bir kimsəsiz, bir yiyəsiz
Dərd kimi qəribsəyirəm.

* * *

Xatıratın bal kimidi,
Gözümənən alıb yuxumu.
Dərd də köhnə val kimidi,
Hey dönür-dönür...oxunur...

Uzun ömürdən nə qaldı,
Füsrət də bir bəxtədi, keçdi.
Başımda bir hava vardı,
Hava da nə vaxtdı, keçdi.

Ürəyim yorulub,-deyə
Atdım bütün qayğıları.
Əyilib kim götürəcək
Yerdən yetim qayğıları.

Dünya gözümün içiymiş-
İçində ağı, qarası.
Bilmədim solu haraymış,
Bilmədim sağı harası...

...Xatıratın bal kimidi,
Gözümənən alıb yuxumu.
Dərd də köhnə val kimidi,
Hey dönür-dönür, oxunur...

GƏMİSİ QAYITMAZ LİMAN KİMİSƏN...

*Sənnən gələn hoşdur bana
Ya gül göndər, ya da tikan.
Mehrin də hoş, qəhrin də hoş,
Ya xalat ver, ya da kəfən.*

Ahmet Yasəvi

Deyəsən zənglərim sənə xoş olmur,
Sənin susmağınan çox xoş oluram.
Mən göz düzəldirəm, üstə qaş olmur,
Gözümü tökürsən bihuş oluram.

Asıla qalmısan kirpiklərimnən,
Gözümdə sıxılmış bir damcı yaşsan.
Ağrı göyərəcək, dərd cücərəcək
Qəfil tufan kimi haraya düşsən.

Bitər gözlərində ayrılıq, bitər,
Yoxsa bir lal-dibsiz güman kimisən.
Limanlar ağlayar, gəmilər gedər,
Gəmiri qayıtmaz liman kimisən.

VÜCUDNAMƏ

Atadan, anadan qopduq,
Su kimi torpağa hopduq.
Bu dünyada nədən qorxduq
Sözdən, Allahdan savayı?!

Hər gün günü-günə çəkdik,
Çəkəmmədik, yenə çəkdik.
Dərdin önündə nə çəkdik?
Nə çəkdik ahdan savayı?!

Beləcə, ömrü bitirdik,
Əmri yerinə yetirdik.
Gəldik, gördük, nə götürdük
Quru günahdan savayı?!

MAHCAMAL

Bəxtimin hüsnü mənim hüsnümə bənzərdi bir az.
Ağ bir az, qarə bir az, gözləri məxmərdi bir az.

Sərtliyi sərtliyimə vurdu çilət...bəlkə də yox,
Daşdı, qənbərdi bir az, buz kimi mərmərdi bir az.

O cəsərtlidi, ancaq məni görcək duruxub,
Xoş günün süfrəsini açdı bir az, sərdi bir az.

Baxıram gündüzümün, hər gecəmin çöhrəsinə,
Ay bir az, gün də bir az, ulduzu zər, zərdi bir az.

Qəsd edir könlümə naqis, ən əsas zərbə payı
Şər bir az, qəm də bir az, ümdəsi dərd-sərdi bir az.

Mahcamal, bax bu qəzəl açsa qanad, uçsa əgər,
O hünərvərdi bir az, könlünə sərvərdi bir az.

* * *

Təzə fərman verib həqqim ki, daha ah eləmə.
Hər kədər, qüssə, qəmi könlünə Allah eləmə.

Qoyma can mülkünü hər bir sabaha dərd apara,
Sübhə qoymaz çıxasan, dərdini gəl şah eləmə.

Demə köz bağlamayır, yarəmi hər söz qanadır,
Ayıq ol, hər söz ilə düşməni agah eləmə.

Qoyma yansın bu könül mülkü o eşqin oduna,
Sən mənim eşqimə yan, qeyrini dərgah eləmə.

Nə Züleyxa, nə də Leyla yerişin etmə icad,
O icad çoxdan olub, təkrarı məddah eləmə.

Nəzəri düşsə əgər, nakəsə göstər yolunu,
Sədd ilə sərhədi qoy, amma düzəngah eləmə.

Mahcamal, müntəzir ol daima həqq fərmanına,
Dərdi allah, qəmi şah, yalvara hərgah eləmə.

* * *

Gözümün yox hünəri çəkməyə sevda yolunu.
Unudubdur bu könül şəmidə pərvə yolunu.

Fələyin çərxi o gün hicranı ənam elədi,
Qismətindir, davam et daima tənha yolunu.

Bu gün əl verdi ümid, söylədi qeyb etmə məni,
Kim tutubdur əlimi, tutmadı qovğa yolunu.

Hər gün ilham pərisi mehr ilə sehrin eləyir,
Gəlir hər kəlmə tutur şeridə misra yolunu.

O pərizadə fikir mülkümə meyl eylədi, çün
Qələmim qıldı vəfa, azmadı əsla yolunu.

Könül ah etdi, elin dərдинə dərman aradı,
Bitməyən eşqi ilə keçsə də Leyla yolunu.

Mahcamal, xoş məramın nakəsə məlum olacaq,
Görəcək əvvəl axır bülbülü şeyda yolunu.

* * *

Həmi ümman, həmi göl, həm də ki, dərya Xəzərim.
Olmusan könlümə həmdəm, təzə dünya Xəzərim.

Səhər-axşam ləpələr nəğmələrin bəstələyir,
Bakının bağlarına bülbülü şeyda Xəzərim.

Aşiq olmuş sənə sahil, saralıb eşqin ilə,
O təzə Məcnun olub, sən təzə Leyla Xəzərim.

Elə ki, aşkar olub zil qara zülfün cahana,
Yaranıb dastan ilə, min dəli sevda Xəzərim.

Bir tərəfdən Giləvar çəkdi tumar tellərinə,
Görəsən huş ilə guşla neçə xülya Xəzərim.

Bir tərəfdən də o sərt Xəzri səni silkələyir,
Qədrindən yazılıbdır belə məcra Xəzərim.

Mahcamal dik qaya üstündə də söz verdi sənə,
Bəxş edə dalğaya bənzər neçə misra Xəzərim.

* * *

Gecə-gündüz deyirəm kaş təzədən sən gələsən.
Fikrimin əvvəli sən, ortası sən, axırı sən.

Yenə yaz əyyamımız, güllü, çiçəkli çağımız,
O dəniz sahilinin qolları üstə bağımız.

Yenə sən qaygımı çək, hüsnümə qonsun nəzərin,
Yenə birlikdə görək eşqimizin xoş səhərin.

Yenə kiprik çala dan, göz vura, atəşlə yana,
Şəfəq addımlar ata, yer oyana, göy oyana.

Yenə könlüm o həzin nəğmələrin bəstələsin,
Yenə əmr et əlinə tazə çiçək dəstələsin.

Yenə biz bihuş olaq eşqimizin ətri ilə,
Yenə hər yan bəzənə tər çiçəyin çətri ilə.

Beləcə, bax beləcə sənli baharım pay ola,
O dəniz sahili, bağ, dalğalı ümman, yay ola.

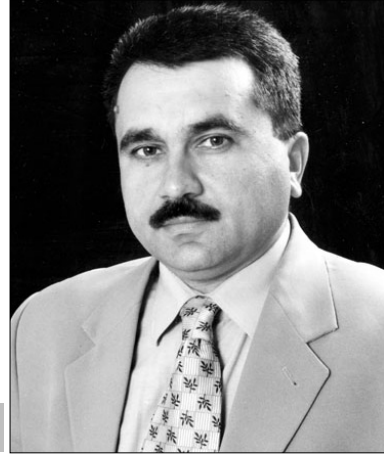
Yenə sevda yoluna Mahcamal ilə səfər et,
Yenə əfsanə yarat, dastana dönsün, zəfər et.

Sadiq ZAMAN

Ötən illərin yuxusu

◆ **Povest**

- A bala, tez ol, atova denən kaşilokumu gətirsin... Mirzənin dükanına smetan gəlib.
- Yenə noolub, ay arvad, pulu neynirsən?
- Eşitmirsən, deyirəm smetan alacam... özü də moskovski.
- Nə... moskovski smetan, özü də Mirzənin dükanında?
- Mamed, çənə döymə, tez ol, pul gətir, tələsirəm... güc-bəlayla növbə saxlamışam... Eşitmirsən?! Elə eləmə sapajki ilə girim içəri.
- Sən canın, ayaqqabı ilə girmə evə... toz olur, allergiyam qalxır... bu dəyqə gətirirəm... Beş manat bəsdir?
- Yox, onluq ver.
- Al, bu da sənə qırmızı onluq...
- Kişi olan bəndə, heç olmasa, bir dəfə də sən get də dükan-bazara.
- Sən canın, doğrudan moskovskidir?
- E-e, mənim səninlə çənə döyməyə vaxtım yoxdur, tələsirəm... mən qaçdım, qapını ört, uşaqlara soyuq olar.
- ...Ağabala moskovski...
- Ata, Ağabala moskovski yox e... Ağabala Çaykovski...
- ...Tanış olduğunuz mənzərə bizim ailənin gündəlik həyatındandır. Atamın əsl adı Məhəmməddi. Kənddə ona Məmiş, şəhərə gələndən sonra isə Mamed deyiblər. Məhəmməd adı ilə heç vaxt çağırılmayıb. Deyir, kənddə kolxoz qurulanda babasını ora sədr qoymaq istəyiblərmiş... İşlərini yoxlayıblar, bir qəmbərqulu tapmayıblar. Amma sonradan hansısa ağıllı deyib ki, bu kişinin adı peyğəmbər adıdır, beləsinə vəzifəyə qoymaq olmaz... Sonradan atam ona danışılan bu əhvalatdan yaxşıca dərs götürüb (yəni bir balaca bic tərənib), nə yollasa adını dəyişdirib, pasportunda Məmməd yazdırıb... Dediynə görə, bu onun işinə yarayıb, Bakıya gəlib, institut qurtarıb... Hətta indi işdə də bir balaca vəzifəsi var... Amma nə olsun ki, maaşı azdır. Anam da həmişə pul üstündə onunla dava eləyəndə qışqırıb deyir ki, ali savadlısan, amma fəhlə səndən çox qazanır...
- İlkin, balam...
- Anamdır... məni çağırır... görəsən, yenə niyə qayıtdı? Gərək vaxtında çıxım bayıra, yoxsa ikinci dəfə səsi belə mülayim çıxmayacaq...
- Nədi, ay maa...

- İlkin, paltovu geyin, get "Muxtadır"a... ora qarox gəlib...

Anam məni qarox dalınca ona görə göndərdi ki (özü də yenidən smetan növbəsinə qaçdı), bayrama "stoliçni" salat hazırlasın, axı, qarşıda "Novi qod" gəlir...

Yeni il mənim həyatımda ən sevimli bayramdır. Bəlkə də, hər ilin bir "Novi qod"u olmasaydı, həmin ili heç yaşamaq istəməzdim... Mən indi böyük oğlan idim, amma hələ də yalançı Şaxta babanı, Qar qızı çox sevirəm.

Əslində, Şaxta babanın yalançı olduğunu ilk dəfə mənə dombagöz İlqar deyib. Demişdi ki, guya bizim bağçaya gələn Şaxta baba, əslində, bağçanın direktoru Fəridə müəllimədir.

O vaxt ucadan "e-he-he-heyy!" deyib içəri girəndə, bizə hədiyyələr paylayıb mahnı oxutduranda, ayaqlarını yerə bərk-bərk döyüb rəqs edəndə də gözümlə Şaxta babanın üzündə qalmışdı... Bu qırmızı burunun, al yanağın altında Fəridə müəllimənin hansısa bir cizgisini tapmaq istəyirdim... Düzdür, həmin vaxt bu uca qamətdə bağça müdirəmizin heç bir əlamətini görmədim... amma Şaxta babanın içində bir Fəridə müəllimənin gizləndiyini də hiss etdim.

Bu hadisədən sonra Fəridə müəllimə mənim nəzərimdə oldu sirli bir varlıq... Ancaq hərdən tərbiyəçilərin, yaxud uşaqların üstünə qışqıranda onun sehri harasa yox olurdu. Ağzını yumub susanda isə yenidən sehri özünə qayıdıb məni ovsunlayırdı.

Mən həmişə onu səhər-səhər bağçaya gələndə görürdüm... Bir dəfə yenə də ona heyranlıqla baxanda anam üstümə qışqırdı:

- A bala, yenə də gözün harda qaldı... bağlarıvı açmışam, tez ol batinkalarıvı çıxart... tapoçkalrı gey!

Bu vaxt ortaboy, kök qadın - Fəridə müəllimə bizə yaxınlaşdı:

- Mamaşa, bu nə vaxtın gəlməyidir... gecikirsiz! - Elə bu sözlə də Fəridə müəllimənin bütün sehri qaçdı və adidən adi adam oldu.

- Neynim, dörd yaşı var, beşə keçib, hələ də batinkalarının bağını aç bilmir...

- Mama, niyə elə dedin... aç bilerəm... amma düyün düşür. - Mən bu sözləri yavaşdan, heç kimin eşitməyinə əmin olandan sonra anamın qulağına pıçıldadım.

- Mən də deyirəm nə olub... bərkdən danışmağa qorxursan... qulağıma niyə pıçıldayırsan...

Anamın bu sözlərindən üzüm qulaqlarımacan qızardı. Qorxa-qorxa gözlərimi qaldırıb ətrafa baxdım ki, görüm onun sözlərini kimsə eşitmədi ki. Başımı aşağı dikdiyimdən heç nə görə bilmədim...

Amma evdə başqa cür idim. İllah da kə, xalam, ya da dayım oğlanları bizə gələndə, anamın sözləri ilə desəm, divara dırmaşırdım... Bağçaya isə səhərlər ağlaya-ağlaya gedirdim. Səbəbini bilməsəm də, mənə elə gəlirdi ki, uşaqlar bağçaya gedəndə mütləq ağlamalıdır... Səhərlər pendir-çörəyin bir tikəsini ağzıma qoyub vaxtı uzatmağa çalışırdım... Vaxt tamam olanda anam mətbəxdən qışqırırdı:

- İlkin, tez ol, geyin, işə tələsirəm! - Elə bu sözlərdən sonra palçığa dönmüş çörək parçası ağzımdan çıxar və mən ağlamağa başlayırdım...

Düzdür, bir dəfə anam xalama gileylənmişdi ki, guya işdə hansısa padruqasının uşağı səhər çağırən kimi adam balası kimi yuxudan durur, səhər yeməyini də axıracan özü yeyir və ağlamadan bağçaya gedir... Amma mən anamın yalan danışdığını o dəqiqə başa düşdüm. Bildim ki, belə şey dünyasında ola bilməz. Çünki bizim bağçaya gələn uşaqların hamısı ağlayırdı...

"Muxtadır"a çatanda bağça xəyallarım məni tərk etdi...

Muxtadır, əslində, mağazanın deyil, küçənin adı idi... bunu mən çox-çox sonralar, küçənin üstündəki yazını oxuyanda başa düşdüm.

- Mama, bura niyə "ulitsa Muxtadira" yazılıb, bəyəm bu küçə başdan-başa dükandır?

Həmin vaxt anam izahını hirsli-hirsli belə vermişdi:

- İkidə oxuyursan, hələ də bilmirsən "Muxtadır" küçənin adıdır, yoxsa dükanın...

Ümumiyyətlə, mən bir şeyi bilməyəndə anam həmişə məni belə başa salırdı: Beş yaşın var, batinkalarivun bağını da bağlaya bilmirsən... üçdə oxuyursan, rusca kinonu da mən başa salıram sənə, özün başa düş də (sağ olsun anam, belə deyə-deyə bizə rus dilini öyrətdi)... altıda oxuyursan, mən işdən gələncən özünə qayğanaq bişirə bilmirsən?..

İndi isə səkkizdə oxuyurdum... Görəsən, səkkizdə oxuyan oğlan nələri bilməlidir?.. Anam hələlik bu barədə mənə bir söz deməmişdi.

..."Muxtadır"ın qapısının ağzındakı növbəni görəndə bildim ki, bu qədər adamın içində zamanəmizin defisit malını - qarox almaq mənim üçün çox çətin olacaq, özü də "Novı qod" qabağı... Məyus oldum, deməli, Yeni ildə dolma olacaq, aş olacaq, hətta "Düşes" limonadı da olacaq... amma "stoliçni" salat olmayacaq... Bu vaxt anamın kinayəli siması gözlərim önündə canlandı: "səkkizdə oxuyursan, bir qarox nədir ki, onu da ala bilmirsən..."

Mənə elə gəldi ki, indi tapdım səkkizdə oxuyan oğlanın öhdəliyini. Belə uşaqlar istənilən defisit malı "bezoçered" almağı bacarmalıydı!

"Mama, sənin oğlun o qədər də əfəl deyil... indi görəsən!"

Bunu deyib güc-bəla ilə də olsa, özümü növbəyə dürtüsdürməyə başladım... Təbii ki, bu hərəkətimin böyük narazılığa səbəb olacağını bilə-bilə.

- Posmotri na neqo, bez oçeredi lezet... Molodoy çelovek, v oçered nado vstavat. - Arxadakı rus babulyalardan biri elə həmin dəqiqə özündən çıxdı. Sonra da o biriləri də ona qoşuldular:

- ... ne puskayte eqo bez oçeredi...

- Kakoy beztjiy... kak tebe ne stidno, sovest imey...

- A nu davay vstan v oçered!..

Arxadakılar, xüsusən də o iki rus babulyası dişlərinin dibindən çıxanı yağıdırdılar cəmdəyimə... bir xeyli deyindən sonra onlar da sakitləşdilər. Başa düşdüm ki, növbələrindən çıxıb bura gəlməyə qorxurlar... qorxurdular ki, sonradan növbəyə girə bilməyələr...

Yarım saatdan sonra düz mağazanın qapısının ağzında idim, sevincdən uçunurdum. Düşündüm ki, düzdü, bir az naxallıq etdim, özümü "bezoçered" soxuşdurdum... amma əvəzində "Novı qod"da "stoliçni" salatımız olacaq. Ən çox da özüm yeyəcəyəm... qaroxu mən almışdım axı.

Növbəm yaxınlaşanda bir həftədən sonra yeyəcəyim salatın dadını ağzımda hiss etməyə başladım... Növbəti dolu qaşığı ləzzətlə çeynəyirdim ki, növbə mənə çatdı.

Satıcı məndən:

- Neçə dənə? - soruşanda qələbə sevincimin pik nöqtəsi idi.

Görəsən "stoliçni"yə neçə banka qarox gedir?.. Evdə heç soruşmadım, ya da ki bayaq anam deyəndə qulaq asmadım... Eh, nə fərqi var ki:

- Dörd banka!

- Nə?! - satıcının gözləri bərələ qaldı. - O qədəri neylirsən... satırsən?

- Yox... anam salata vuracaq.

- Görmürsən o boyda "oçered"i... dörd banka verə bilmərəm, hərəyə iki banka satırıq. Qoy hamıya çatsın da.

- İki dənə çatar "stoliçni"yə?

- Lap böyük bir rajdenini də yola verər, - satıcı bic-bic gülümsədi. - Ala, bu da sənin iki banka qaroxun... iki manat qırx qəpik.

Evdən pul götürmədiyim indi yadıma düşdü... elə bil, məni ildırım vurdu. Ağzımdakı "stoliçni" salat da boğazımda qaldı... uda da bilmirdim ki, danışım.

- A bala, tez ol pulunu ver, camaat gözləyir axı!

Bu sözlərdən bədənimin donu açıldı, boğazımdakını da uddum... əllərim isə paltomun yan ciblərinə dürtülüb bütün künc-bucağı ələk-vələk eləməyə başladı... Soyuqdan, ya da utandığından qızaran əllərim paltomun yaxalığını açıb yan ciblərimi eşələməyə başlayanda satıcının bu dəfə qəzəblə söylədiyi sözlərinin qarşısında yazıq-yazıq dilləndim:

- Əmi... pulum yadımdan çıxıb evdə qalıb. - Bu sözləri eşidən kimi satıcının bozarmış üzü kinayə ilə yana çevrildi. Onun bərkdən söylədiyi "sleduşşiy" sözündə də acı rişxənd hiss olunurdu.

Gözüm mənim üçün qoyulan dəmir bankalarda qalmışdı. Satıcı onları mənədən sonra dayanan lopabıq kişinin setkasına qoyanda daha dözə bilmədim:

- Əmi, nolar, mənim qaroxlarımı satma... mən indi gedib evdən pul götürərəm...

- ...

- Yaxında oluram... Mirzə Fətəlidə...

Mənim həyəcanım nə satıcının, nə lopabıq kişinin, nə də bezrazmer setkanın içində özlərindən razı halda yerlərini rahlayan dəmir bankaların vecinə deyildi.

- Əmi, mənim qaroxumu nahaq satdız... mən indi gedib pul gətirəcəkdim.

- Əybi yox... pulu gətirəndə sənə başqasını verərəm, - satıcı hövsələsini basmağa çalışaraq dilləndi.

- Hələ qalıb... qarox?

O, gözücu piştaxtanın arxasına nəzər salıb mənim sualıma təsdiq kimi təkrarladı:

- Hələ qalıb.

"Deməli, hələ qalıb!.. Öz böyüdüyümü anama sübut etmək üçün hələ şansım qalıb!.." Bu fikirlərlə "ət divarı"nı güc-bəla ilə yarıb mağazadan çıxdım... qaçmağa başladım.

Mənim bankalarımı əlində yellədə-yellədə aparan kişinin yanından keçəndə yavaşdım... Amma çox ləngimədim... gözüm qarox bankalarında qalsa da, sürətimi yenidən artırdım...

- Ata... mama hələ gəlməyib?! Tez ol, mənə üç manat ver...

Evimizdə bütün pullar həmişə anamın qəhvəyi kaşilokunda olurdu... Atam ərinə-ərinə yerindən qalxıb şifoneri açanda gözlərimi aşağı dikdim. Çünki bu qəhvəyi kaşilok bizim üçün, bir növ, müqəddəs sayılırdı. Biz anamızın "uşaq kaşiloka əl vurmaz" tərbiyəsi ilə böyüdüyümüzə görə heç vaxt ona əl uzatmazdıq. Hətta iç üzünün nə rəngdə olduğundan da xəbərsiz idik. Pulun rəngini isə yalnız o, kaşilokdan çıxandan sonra görürdük.

Ovcumun içində üç manatın maviyə çalan qarışıq rəngini görəndə gözlərimə işıq gəldi...

Birnefəsə "Muxtadır"ın qapısınacan necə qaçdığımı heç özümün də xəbəri olmadı. (Doğrudan da, adamın evinin "Muxtadır"a yaxın olması nə yaxşı şeymiş!) Yalnız mağazanın qapısına çatanda nəfəsimi dərib, ətrafa göz gəzdirdim: indi həm növbə, həm də adamların üzündəki ümid azalmışdı... Bircə məndən başqa! Axı mənim növbəm bayaqdan çatmışdı. Satıcı hələ iki dəne qarox bankası da vermişdi mənə. Amma pulum yadımdan çıxdığı üçün evə qayıtmışdım... Mən növbədə dayananlara elə bu cür də dedim... Amma onların heç biri məni içəri buraxmadı. Sözlərimi bir də təkrarlayanda bayaq üstümə acıqlanan rus babulyaları yenidən başladılar:

- Na neqo posmotri, pyat minut nazad zaşol bezoçeredi i kupil qorox, a teper opyat xoçet... kakoy naxal.

- Da on spekulyant, pokupaet i prodayot qde-nibud. Qnat eqo nado otsyuda... ne puskayte eqo!

- Vallah, mən bayaq qarox almadım, - özüm azərbaycanca dedim ki, təkçə rus qadınları deyil, hamı... bütün şəhər bunu bilsin...

Dəfələrlə təkrarladığım sözlərə handan-hana bir çalbaş kişi cavab verdi:

- Bala, özünə nahaq əziyyət verirsən... onsuz da heç kim səni içəri buraxmayacaq. Get növbəyə dayan. - O bunu deyib yenidən qapının dəstəyindən ikiəlli yapışdı ki, heç kim onu növbədən çıxara bilməsin.

Mən bayaqki kimi, bu "ət divarı"nın heç bir yerindən yaxınlaşb özümü ona doğmalaşdırı bilmirdim. Hansı tərəfdən yaxınlaşırdımsa, eyni sözləri eşidirdim: "get növbəyə dayan!.. A nu davay vstan v oçered!..."

Belə-belə, gəldim növbənin düz quyuğuna... burada insanlar bir-birinə yapışmamışdı və onların heç birinin üzündə ümid parlamırdı...

...Həyatimizə girəndə evimizin işığı yanırdı. Bildim ki, indi hamı maraqla yolumu gözləyir...

Qapının kandarında məzlum surətində görükdüm. (Amma nədənsə anam mənə "əfəlin biri... səkkizdə oxuyursan, bir dənə qarox da ala bilmirsən", - demədi)...

Həmin axşam evdəkilərin tənəli baxışları altında əriyəndə ürəyimdən ağlasığmaz, qərribə bir arzu keçdi: Kaş, elə bir gün gələydi, insanlar özləri ilə telefon gəzdirə biləydilər... Əgər belə olsaydı, onda mən heç pul dalınca evə qayıtmazdım. Elə dükanın içindən atama zəng edib deyərdim ki, mənə pul gətirsin... Heç elə şey olar? O boyda telefonu özümüzlə hər yerə necə aparardıq... həm də onun şnurunu var axı... Bunlar hamısı fantaziya... Axı bizim heç evimizdə də telefon yox idi.

Qohumlardan isə təkçə Fəridə xalagilin telefonu vardı... Hərdən anam vacib işi olanda qonşumuz Rəna xalagilə gedib ona zəng edərdi... Deyəsən, indi də vacib işi vardı. Yoxsa, tələm-tələsik jaketini çiyinə atıb "mən Rəna xalagildəyəm", - deyib evdən çıxmazdı.

Anam qonşudan qayıdanda üzü gülürdü:

- Fəridə xala qarox alıb... gastronomdan. Yaxşı oldu... smetanı da mən almışam... qalır sabah işdən gələndə "Passaj"dan kök, kartof, göyərti almağım... vəssalam... salatın əmələcatı hazırdır... Elə sabah da gedərik Bülbüləyə.

- Ura, nənəgilə gedirik! - Belə sevincək qışqıran qardaşım idi.

Mən də "Bülbülə" adını eşidəndə qəlbim işıqlandı. Amma "günahım" olduğu üçün qardaşım kimi bərkdən qışqıra bilmədim. Sevincimi hamıdan gizli, içimdə çəkdim: "nənəgilə gedirik!"

Bəs, görəsən, niyə belə tez? Axı sabah hələ dekabrın 25-i idi. Biz isə, adətən, Yeni il bayramında nənəgilə ya dekabrın 30-u, ya da 31-i gedirdik...

"66" sayılı marşrut mənim şəhərdə mindiyim yeganə, həm də ən çox sevdiiyim avtobus idi. Çünki nənəmgildən başqa, bütün qohumlar şəhərdə, bizə yaxın yaşayırdılar. Nənəngil isə kənddə yaşayırdı. Hamı ora "Bülbülə", dayım isə "Qədir bağı" deyirdi. Dayım çox vaxt bu adı xüsusi əda ilə, bəzən də təəssüflə çəkərdi: "İndi Qədir bağında bir dənə də cayıl qalmayıb..."

Bu sözləri söyləyəndə yaşıl gözləri çəkdiyi siqaretin tüstüsündə dumanlanardı. Və biz onun Bakının keçmiş kişiləri üçün çəkdiyi xiffəti bu dumanlı gözlərdən oxuyardıq... Hərdən də kefinin saz vaxtında o zamanənin kişilərindən, cayıllarından cürbəcür əhvalatlar danışanda cıncırımızı çıxarmadan qulaq asardıq. Amma gözlərimizin önündə nə vaxtsa burada yaşamış naməlum insanlar deyil, dayım canlanardı. Çünki dayım onlardan danışanda elə bil özünü rəsm edirdi. Onun təsvir etdiyi əlamətlərin hamısı (özü də ən yaxşı halda) dayımda vardı: dolu bədən, əzələli sinə, daş bilək,

nazik biğ, məğrur baxış, ədalı yeriş... Bir sözlə, dayım bizim üçün nəinki Qədir bağının, bəlkə də, bütün Bakı kəndlərinin sevimli cayı obrazı idi.

Dayım bizim nəzərimizdə dünyanın ən güclü adamı idi. Ona görə də uşaq vaxtı məktəbdə mənə sataşan olanda onları atamla yox, dayımla qorxuzurdum. Elə bilirdim ki, "atam" desəm, uşaqlar onun gücünə şübhə ilə yanaşarlar. Dayımın adını isə ürəklə çəkirdim... Amma mənə sataşan uşaqları bir dəfə də olsun dayıma satmamışdım. Bilirdim ki, binu eşidən kimi dayım "66"-ya çata bilməsə də, quş olub birbaşa uçacaq 190-na (190 sayılı məktəbə) və düşəcək o uşaqların canına, onları elə günə salacaq ki... Bax, elə buna görə də dayıma heç nə demirdim... yazığım gəlirdi uşaqlara.

- Bacioğlu, məktəbdə nə var-nə yox, hər şey yaxşıdır... - Anamın sumkasından kitabı çıxaranda isə qımışıb gülürdü. - Heç oxşamadın bizimkilərə, deyəsən, sən də aton kimi alim oluceysən.

Əlbəttə, mən hər dəfə nənəmgilə gələndə özümle orada geyəcəyim köhnə paltarla yanaşı, nəsə bir kitab da götürərdim. Və əlbəttə, mən həmin kitabları nəinki oxuyar, heç üzünü də açmazdım... Heç adamın nənəsigildə, bu qədər uşağın, tay-tuşun içində kitab yadına düşər?... Amma buna baxmayaraq, hər dəfə nənəmgilə gələndə özümle kitab götürməyi unutmurdu. Daha doğrusu, atam bunu yaddan çıxartmağa qoymurdu.

Kitab atamın həyatda ən yaxın dostu idi. Anamın sözü ilə desək, atam kitabdan başqa dünyada heç nə görmürdü. Buna görə də istəyirdi ki, hamı kitab oxusun...

Atamın kitaba olan dərin məhəbbətindən mənə də nəsə pay düşmüşdü. Amma mən həyatda kitabdan başqa da çox şey görürdüm. Nənəmgilə gedəndə gördüyüm şeylərin sayı-hesabı olmurdu. (Orda isə kitabları görmürdüm). Nənəmgilə gedəndə özümle ona görə kitab götürürdüm ki, atam Bülbüləyə gətməyimə icazə versin.

Bayaq dediyim kimi, bu il Bülbüləyə bayramdan xeyli qabaq - dekabrın 25-də getdik. Mən gözümü açandan, demək olar ki, biz hər həftənin sonu, yəni altıncı gün anamla Bülbüləyə gedərdik. Elə buna görə də yalnız həmin gün, yəni subbota bütün dərslərimizi anam işdən gələncən (saat 4-ə qədər) hazırlayıb qurtarardıq.

Yenə də dərstdən gələn kimi, tez özümə qayğanaq bişirib, başladım yeyə-yeyə dərslərimi hazırlamağa. Yaza-yaza da fikirləşirdim ki, görəsən, niyə bu il bayrama belə tez gedirik. Axı indi nə tətil idi, nə də bayram başlamışdı. Həftənin də dördüncü günü... Bu gün nənəgilə getsək, gör mən neçə gün dərs buraxacaqdım... Ən qərribəsi də bu idi ki, bunu atam da bilirdi... yəni bilirdi ki, mən sabah da, birisi gün də dərstdə yox, ali savadsızların məskəni Bülbülədə olacağam... Başqa vaxt olsaydı bunu eşidən kimi göyə çıxardı. Amma dünən bunu ona deyəndə heç tükü də tərpənmədi... Əvvəlcə elə bildim ki, sözlərimi eşitmədi. Qorxa-qorxa yaxına gəlib elə yavaşdan dilləndim ki, elə bil qulağına pıçıldayırdım:

- Ata... sabah... Bül... nənəgilə gedirik...

Ondan bir cavab çıxmadığını görüb buz kimi soyuq gözlərinə baxdım. Soyuqluq canıma yayıldı. Üşüyə-üşüyə:

- Qoyursan? - soruşdum.

Buz soyuqluq kədərində cana gəldi:

- Nə deyirəm ki... get.

O dəqiqə başa düşdüm ki, atam həftənin günlərini dəyişik salıb... Amma sonradan hər şeyi burnumuzdan gətirməkdənsə, indi düzünü deməyim yaxşıdır. İstəyir qoy heç gətməyə icazə verməsin:

- Ata... bilirsen, sabah dördüncü gündür... birisigün də beşinci... dərs...

- Bilirəm... get...

Heyrətimdən çaşıb qaldım. Üşüsəm də özümü toplayıb yenə də onun gözlərinin içinə baxdım... Bayaq səhv etmişdim... bu qara gözlər soyuqdan yox, kədərdən donmuşdu... Kədər in sazağı mən i də kəsdi:

- Bu dəfə çox qalacağıq... istəyirsən özümlə iki kitab götürüm... ya da üç...

- Lazım deyil... kitabsız get... Oxuma orda, get özünçün oyna Ataşgildə...

Bu dəfə dəqiq bildim ki, atam dəli olub!!!

...Yaxşı ki o, bizimlə heç vaxt nənəmgilə getmirdi, yoxsa indi bütün Bül... Qədir bağı atamın dəli olduğunu bilərdi...

...Bülbülə isə heç dəyişməmişdi. Hamı əvvəlki kimi qayğıkeş, mehriban... Və bu xoş ab-hava atamın dəli olduğunu tezliklə mənə unutturdu.

Amma həmin gün daha bir adət-ənənə də pozuldu: biz dekabrın 25-də hamılıqla Yeni ili keçirdik... Böyükləri bilmirəm, amma mənim üçün bunun heç bir fərqi yox idi. Onsuz da hər dəfə nənəmgilə gəlməyimin özü mənim üçün bir bayram idi.

Ancaq həmin axşam dünyada ən çox sevdiyim "stoliçni" salatı yeyə bilmədim. Görməmiş adamlar kimi, qaşığı doldurub ağzıma soxdum, amma uda bilmədim, qaroxların hərəsi bir qoz böyüklükdə olub boğazımda tıxanıb qaldı... Veneqred salatını, nənəmin dünəndən muncuq kimi sapa düzdüyü dolmaları, qazmaqlı aşı isə acgözlüklə gözüme təpşirdim. Hələ ən əsasını demədim. O qədər "Düşes" limonadı içdim ki... bayaqdan gözləri məndə qalan anam bir dəfə də olsun mənə "bəsdir", - demədi.

Yeməkdən sonra stolun arxasından qalxmaq istəyəndə anam mən i saxlayıb qucaqladı:

- Noolardı evdə də belə yesəydin... - sonra da üzümdə nəse oxumağa çalışaraq... - özünü necə hiss edirsən... bir yerin ağrımır ki? - soruşdu.

- Əşi, burax uşağı, qoy gedib oynasın... Belə nazı ilə oynayrsız ki, uşağı xəstələndirirsiz. - Dayımın bu sözləri anamın qollarını boşaltdı və mən tez aradan çıxıb qaçdım... Hara? Əlbəttə, oynamağa!

Mən artıq böyümüşdüm, səkkizdə oxuyurdum. Ona görə də indi "oynamaq" deyəndə əvvəlki kimi, "zilina", "qaçdı-tutdu", "gizlənpaç", "səndə-məndə"ni nəzərdə tutmurdum... İndi bizim oynamağımız da dəyişmişdi, böyümüşdü. İndi mən "oynamaq" deyəndə Ataşla xəlvətə çəkilib bir-birimizlə gizlincə söhbət etməyimizi nəzərdə tuturdum. Söhbətimizin də ancaq bir mövzusu olardı: QIZLAR!

Bu dəfə evdə adam çox olduğuna görə "oynamağımızı", yəni bu qız söhbətinin heç kimin eşitməməsi üçün bayıra çıxmağa qərar verdik. Elə qapını yen icə açırıd ki, anam bərkdən qışqırdı:

- İlkin, çıxma bayıra... soyuqdur!

Bu qədər adamın içində anamın gözü yenə də məndə idi. Başqa vaxt nənəgilə gələndə başı xala ilə söhbətə o qədər qarışırdı ki, Allahın acı çayını da bizə tökməyə ərinirdi... İndi isə...

- İlkin, eşitmirsən... deyirəm çıxma!

- Mama, palto geyirəm də əynimə, - yalvardım.

- Dedim olmaz...

Gözlədiyim özünü çox gecikdirmədi: dayımın nəzərləri anamın köksünə ox kimi elə sancıldı ki, yazıq arvadın çəkdiyi acını hamı, hətta qapının ağzında dayanan mən də öz canımda hiss etdim...

Dayım hirsələndə heç vaxt qışqırmaz, söyüş söyməzdi. Amma əvəzində onun elə zəndlə baxmağı vardı ki, Allah göstərməsin. Dayımın qəzəbli baxışları elə ağır idi ki, bu baxışlar altında əriyən adam yalvarırdı ki, nə olar, ay Böyağa, söy, döy, lap it kimi çırp mən i... amma mənə elə baxma...

Mən bildim ki, indi anam da ürəyində ona bu cür yalvarır. Yalvardıqca da dilsiz-ağızsızın, fağırın birinə çevrilirdi...

Anama zillənən baxışlardan hələ də qığılıcı çıxırdı... Mən o baxışları görməsəm də, dediklərindən xəbərdar idim: "...sənin ağzın nədir mənim yanımda uşağın üstünə qışqırırsan! (Sağ ol, dayday!) Axırncı dəfə olsun bir də uşağın üstünə səsini qaldırsan..."

Qurban olum dayıma!.. Onun bu "dobro"sundan sonra göz razborkasının nə ilə qurtaracağını gözləmədən özümü atdım dayım oğlunun ardınca həyəətə.

Bayıra çıxanda küçənin soyuğu canımı bıçaq kimi kəsdi:

- Gedək hamamın dalına, ora külək tutmaz. - Mən bunu deyəndə dayım oğlu üzünü tinə tərəf çevirdi.

- Tinə gedək.

Bu təklifi gözləməsəm də, dönüb yana baxdım... tində iki nəfərin qaraltısını sezdim:

- Axı orda adam var... mənəcə, hamamın dalı yaxşıdır.

- Yox, tinə gedək. - Ataş bunu deyib qabağa düşdü. Yeyin-yeyin addımlayıb qaraltılara yaxınlaşdı...

Bir müddətdən sonra nənəngilin pəncərəsindən küçəyə işıq süzüldü. (Yəqin, anam idi, pərdəni aralayıb baxırdı ki, görsün hara gedirik)... Işıq zolağı yoldan çəkiləndən sonra qaraltılar hərəkətə gəldi... ikisi getdi, biri qaldı. Sonra tində qalan qaraltının səsi gəldi:

- Alə, nöş dayanmısan... gəl də.

Bu sözləri eşidən kimi qaça-qaça tinə getdim:

- Ataş, sən nə vaxtdan tində dayanırsan?!

Onun üzünü aydın sezməsəm də, sözümdən necə qürrələndiyini hiss etdim. Elə mən özüm də ondan az sevinmirdim... Niyə də sevinməyim?! Axı mən də böyük kişilər kimi tində dayanmışdım.

Yadımdadı, uşaq vaxtı tində dayanmağı o qədər arzulayırdım ki... Biz tində yalnız adam olmayanda, yeni çox soyuq, bir də ən isti günlərdə dayana bilirdik. Gözümüz də orda-burda qalırdı ki, birdən hansısa qapı açılar və bizi tindən qovarlar.

- Alə, tində nöş dayanırsuz... böyümüsüz... davay, birbaş sürüşün həyəət!.. - Bu sözləri bizə ən çox böyük dayım oğlu deyərdi...

Biz tindən qovulandan sonra heç vaxt evə getməzdik. Öz aramızda "dağ" adlandırdığımız təpənin üstünə çıxıb nəyləsə oynayırdıq. Oynaya-oynaya da bir gözümüz qalardı tində ki, görək məhlənin kişiləri bu yeri nə vaxt boşaldacaqlar... Tərslikdən, bu yer heç vaxt boş qalmırdı. Elə bil bura məhlənin bir nömrəli keşikçi postu idi. Hətta buralara sonradan köçən rayonlu balası Tofiq də işdən sonra tində dayanırdı...

Bu tin həm də məhlənin namusunu, qeyrətini qoruyurdu... Kişilər burdan keçən qadınlara heç gözünün ucu ilə də baxmazdılar. Tanış-bilişin salamı alınardı, amma üzünə baxılmazdı... Gödək yubkada gəzən, qısaqol geyinən qız-gəlinlərin isə bircəciyi burdan keçə bilməzdi...

Mənim üçün ən maraqlısı bu idi ki, görəsən, kişilər tinə yığılanda bir-biri ilə nə danışirlar, kimdən danışirlar?..

Bir dəfə onların söhbətinə qulaq asmaq istədim. Böyük dayım oğlu məni o dəqiqə gördü:

- Alə, sən hələ evə getməmişən? Cum birbaş evə... eşitmirsən get evə... yoxsa atova deyərim sən burda kitab oxumursan.

Dayım oğlunun son kəlməsi yeddi qatımdan keçdi... ayaqlarımı sürüyə-sürüyə evə yollandım.

Mən suyu süzülə-süzülə evə girəndə uşaqlar dağın üstündə nəyləsə oynamağa başlamışdılar... Məyus halda anamın sumkasını açdım, kitabı əlimə götürüb vərəqlədim. Amma oxumadım... bütün varlığım bayırda, uşaqların ya-

nında qalmışdı... Hərdən də fikirləşirdim, görəsən, kişilər tində bir-birilə nə söhbət edirlər...

Uzun illər qəlbimdə gəzdirdiyim bu suala heç indi də cavab tapa bilməsəm də, həmin axşam mən Ataşla tində dayananda yenə də qızlardan danışdıq.

Tində hava çox soyuq idi, şaxta iliyimizə işləyirdi. Amma heç birimiz buradan bir addım kənara qoymağı ağılımıza belə gətirmirdik... Əsl cayıl ədası ilə dayanıb söhbət edirdik.

Hər ikimiz öz sinfimizdən qız sevdik və hər ikimiz görüşəndə bir-birimizə o qızlardan danışdıq. Mən heç vaxt sevdiyim qızın adını Ataşın yanında çəkməmişdim... onun istədiyi qızın adını isə bilirdim.

Biz bir-birimiz üçün həmin qızların füsunkarlığını, ağılı başdan çıxardan gözəlliyini təsvir edirdik... mən kitab cümlələri ilə, Ataş isə bildiyi üç-dörd kəlmə mədəni sözlə. Mənası yaxşı başa düşülməyən (Ataş tərəfindən) kitab cümlələri, söylənilən bu üç-dörd kəlmə mədəni söz gözələrimizin önündə heyrətamiz bir mənzərə canlandırırdı...

- Uşaqlar, biz də gəlmişik sizin yanınıza! - Söhbətin ən romantik yerində qardaşım Raminlə, xalamoğlu Emimi qarşımızda görəndə vaxtilə böyük dayım oğlunun oynadığı rolu çox qəddarcasına ifa etdim:

- Ədə, sizin nə itiviz azıb burda... sürüşün evə!

- Alə, eşitmirsən qərdeşün ne deyir... gediz burdan, siz hələ balacasız. - Ataş da özündən çıxdı.

- Guya siz özünüz böyüksüz?! - Hər iki xalamoğlu xorla bunu deyib bir az aralandılar, sonra da dil çıxarıb ağız-burunlarını əyməyə başladılar:

- Acıq, acıq... getmirik, getmirik...

- Qorxmuruq sizdən...

- Bunlara bax, böyük olublar bizimçün...

Bu yerdə Ataş dözmədi, ayağındakı şapşapı çıxarıb onlara atmaq istəyirdi ki, hər ikisi qaçıb həyəət qapısından içəri girdi.

Cin atına minən Ataş hələ də hirsini boğa bilmirdi:

- Alə, ilkin, bu nədi... qərdeşüvün ipini nöş boş buraxmısan... Ətağa ceddi, Ağakərim belənçiyne eləsəydi, ciyərini çıxarardım!..

...Bir azdan yenə də hər şey yoluna düşdü... ilk məhəbbət haqqında xayallarımız dünyamızı bəzədi... Bu, bizim həyatda ən gizli işimiz, gəncliyimizin sirri idi. Və biz indi öz gənclik sirrimizi ikilikdə bölüb qurtarırdıq ki, küçənin bir tərəfi işıqlandı... Anam pərdəni çəkib qaranlıqda bizə baxırdı.

Ürəyim qürurla doldu: "Görürsən, sənin oğlun kişilər kimi tində dayanır..."

Bu vaxt hardansa qulağıma kinayəli bir səs də doldu:

"Atovun gözündən iraq!.."

Elə bu söz də həm kişilik qürurumu, həm də eşqimi göylərindən endirdi... yerin soyuğu sümüklərimə işlədi.

- Ataş, soyuqdur, gedək evə...

Onun üzünə baxanda hələ də hislərinin yerə enmədiyini başa düşdüm...

- Mama qurban, soyuq olmadı ki, sənə?

"E-e, anam bu gün məndən nə istəyir".

O, mənim yersiz qayğıdan sıxıldığını görcək mövzunu şirinləşdirmək istədi:

- Qurban olaram balama, maşallah, yekə kişi olub...

"Daha doğrusu, demək isrəyirdi ki, yekə kişilər kimi tində dayanır".

Onun bu sözlərindən özümü məmnun kimi göstərib, aradan çıxmaq istəyirdim ki, yenidən başladı:

- Mama qurban, dayan sözüm var... - ayaq saxlamadığımı görcək, tələsik əlavə etdi. - Sənə sürprizim var e-e, dayan.

- Sürpriz?!

- Hə, mənim ağıllı balam, sürpriz!

“Görəsən, gün hayandan çıxıb?... Bayaqdan nə bilim “mənim ağıllı balam”, “mama qurban sənə”... indi də sürpriz”.

- Niyə heç soruşmursan, ay mama, “Novı qod”u niyə belə tez keçirdik.

- ...

- Sənə görə belə etdik!

- Mənə görə?!. - gözüm kəlləmə çıxdı.

- Ona görə də tez-tələsik qarox, smetan aldığ ki, sənün üçün “stoliçni” salat hazırlayaq. Bilirəm ölürsən “stoliçni” üçün... Mama qurban, salıtdan doyunca yeyə bildin... Yaxşı ki, “Muxtıdır”dan almadın qaroxu. Fəridə xalanın aldığı qarox venqerski idi... Dadlı idi, hə, mənım balam.

- Yaxşı... saladı bildim... amma heç başa düşmədim “Novı qod”u niyə belə tez keçirdik.

- İstədik sən də bayram süfrəsində bizimlə birlikdə olasan.

- Bayramda harda olacağam ki?

- Moskvada! - ananın sevincdən gözləri parladı.

- Nə... Moskva?! Bu... bu necə olur elə... bəs...

- Sevindin mənım gül balam... özümüz sənə demirdik ki, qoy sürpriz olsun.

O dəqiqə ürəyimdə qalan sözü soruşdım:

- Atam bilir bunu?

- Hə.

“Deməli, atam dəli olmayıbmış”.

- Düzdü, əvvəl çox özündən çıxdı. Sonra dedim ki, qorxma, putıovkanın xərci profsoyuzdandır. Sonra da bəzi şeyləri başa saldım... sakitləşdi.

- Deməli, mən Moskvaya putıovka ilə gedirəm?

- Hə... işə uşaqlar üçün putıovka gəlib... keçən il də bəziləri öz uşaqlarını göndərmişdi Moskvaya. Amma mənə çatmadı... qaldım yana-yana. Svetaya yalvardım ki, gələn il mütləq mənım üçün bir dənə yer saxlayarsan. Bu il dekabr girəndən yazığın mazgisini xarab eləmişəm. O da xoş-naxoş bir dənə putıovka verdi mənə... sağ olsun... Qabaqda “vosmoy” mart gəlir, gərək mən də duxidən-zaddan bir şey alıb verim ona. “Bit mojet” duxisi üçün ürəyi gedir. Alverçidən bir dənə alaram onunçün, yanında xəcalətli qalmaram... Sevinirsən, hə?!. Balam bu il “Novı qod”u Moskvada keçirəcək, özü də on gün... Deyirlər, çox maraqlı olacaq, hər gün sizi avtobusla gəzdirəcəklər şəhəri... Yaxşı oldu keçən il Moskvaya getmədin... yayda olimpiada olacaqdı deyə o vaxt uşaqları heç əməlli-başlı gəzdirə də bilməyiblər... Bu il isə sizi “Olimpiyski derevnya”ya da aparacaqlar...

- Xala, gör Ramin nə deyir?!. Əybi danışır... - Bu sözləri qışqıran Emin qəflətən içəri otaqdan çıxıb ananın üstünə elə cumdu ki, yazıq arvad ayaq üstə özünü güclə saxladı.

- A bala, noolub... nə xəbərdi... yıxıldım ki...

Onun ardınca qardaşım da özünü yetirdi:

- Mama, inanma ona, yalan deyir...

- Ay bala, aramla danışın gərək noolub.

- Xala, Ramin deyir ki...

- Mama, vallah, yalan deyir...

- Bədir! Qışqırmayın!.. Bir-bir danışın!

- Xala, vallah, düz sözümdü... Ramin deyir ki, ilkinlə Ataş tində qızlardan danışirlar.

“Ay əclaf, Raminin yerinə bu satdı bizi!”

- Mama, inanma ona...

- Sən özün demirdim ki, ilkinlə Ataş qızlarla öpüşür...

- Bədir!.. Yəqin, uzaqda görmüsüz dayıvuzu, indi çağıraram!.. Bööyaağa... ay Böyaağa, gəl gör uşaqlar burda nə oyundan çıxırlar...

Bu adın bircə dəfə çəkilməsi bəs oldu ki, hər iki xalaoğlu bir-birinə dolaşa-dolaşa qaçıb içəri otağa girdilər... İndi də, yəqin, orada gizlənməyə siçan deşiyi axtarırdılar.

Mən isə burada, qapının ağzında durub siçan deşiyi yox, qaçmağa yer axtarırdım... Ən böyük sirrimiz açılmış, faş olmuşdu axı... Mənə elə gəldi ki, anam hər şeyi başa düşdü... həтта sevdiyim qızın adını da bildi... Elə bu vaxt hiss etdim ki, həyatımda nəşə ən ülvə, ən təmiz hisslərimi itirdim... Ağlamaq tutdu məni, amma ağlaya bilmədim. Məəttəl qalmışdım özümə. Uşaqlıqda hər gün bağçaya gedəndə və yaxud bir şey istəyəndə gözlərinin yaşı saatlarla qurumayan İkinin gözündən bir gilə yaş da çıxmırdı. Üstəlik, dilim də qurumuşdu... kitablarda yazılan kimi yox, elə doğrudan qurumuşdu... Nəfəsim çatmırdı... Hamıdan uzaq olmaq üçün bu qədər adamın toplaşdığı evin ən sakit yerinə - dayıngilin yataq otağına qaçdım... Təngnəfəs içəri keçəndə qapını arxamca elə bərk çırpıdım ki, ev silkələnsin... əvəzində içim çalxalandı. Əllərimlə üzümü tutub yatağa uzandım... yenə də hönkürə bilmədim...

Bir azdan qapı açıldı. Bunu hiss edəndə istədim qışqıram ki, "mama, çıx get... məni tək burax!" Amma içəri giren məndən qabaq dilləndi:

- Alə, yenə noolub... ağlayırsan?

Ataşın sözlərini eşidən kimi üzümü yana çevirdim. İstədim Moskvaya gedəcəyimi söyləyim, amma:

- Əclaf bizi satdı! - dedim.

- Kim?

İstədim Ramin deyim, amma:

- Emin! - söylədim. - Həm də dedi ki, biz qızlarla öpüşürük, - dodağım səyirdi.

- Ay əclaf! Dayan, keçərsən əlimə... gör sənə başıya nə oyun açıram!..

Mən də bu hayfı hər ikisindən (həm Ramindən, həm də Emindən) alacağıma üreyimdə and içdim... indi gözlərimdən yaş da çıxırdı...

...Moskvaya isə iki gün sonra - dekabrın 27-də yola düşəcəkdim...

Hava qaralmağa başlayanda mənim də qanım qaraldı. Anam "Moskva çox soyuq yerdir, oralar bilirsən necə şaxta olur?!", - deyə-deyə məni üst-üstə o qədər geyindirmişdi ki, qollarımı güclə tərpedirdim.

- Üstdəki jaket elə bil bir az nazik oldu... gərək İlhamın maxer jaketini də götürərdim sənə üçün. Norka papağını aldım, amma jaketi almaq yadından çıxdı... ox batıb da ağlıma... Altdan uzun tumanı geydin?

- Ay mama, neçə dəfə deyərlər, geymişəm!

- Bax a, məni aldatma, yoxsa şalvarı çıxardıb baxaram.

- Bəsdir də.

- Yox, sənəin sözüvə inanmaq olmaz... göstər görüm geymişən, ya yox.

- Ay mää, sən lap ağını çıxartdın a-a.

- Ədə, anondan nöş utanırsan... Buna bax, utanan olub mənimçün. Elə bil səkkiz yaşınacan özümlə arvad hamamına apardığım bu deyil... Bilmirəm sənəin yadıva gəlir, ya yox. Bir gün sənəi hamama aparanda kassir mənə dedi ki, ay bacı, bu uşağı hara aparırsan? Gözlərimi bərəldib soruşdum ki, hara aparaceyəm, çimdirməyə. Kassir soruşdu, neçə yaşı var bu uşağın? Dedim səkkiz, nə olub ki... Dedi day bunu arvad hamamına gətirmək olmaz... böyüyüb, başa düşən vaxtıdır. Mən də qayıtdım ki, oğlumdur e-e, özgeşi deyil ki... Kassir gülə-gülə qeyidib mənə nə desə yaxşıdır. Dedi ki, ay bacı, oğlundur deyə böyük kişi olanda da onu özünlə arvad hamamına gətirəcəksən... Ha-ha-ha... Bax, ondan sonra sən getdin atonla kişilər hamamına... Nə oldu, dayan, aradan çıxma! Göstər görüm altdan kalsonu geyinmişən, ya yox... Yaxşı, onda heç olmasa, şalvarın altından ucunu göstər baxım...

- Ala bax!.. Ürəyin gəldi yerinə?!

- Hə, geymisən... amma gerek üsdən bir dənə də polver geyinəsən...

Vağzala çatanda tər suyun içində idim. Vaqona minəndəsə, tər dabanlarımdan axırdı... Anam elə hey mənə nəsə məsləhət verir, ya da nəyisə başa salmağa çalışırdı... mən isə onun nə vaxt çıxıb gedəcəyini gözləyirdim.

Başə düşdüm ki, anam qatar yola düşməmiş çıxıb gedən deyil... həm də, kim bilir, qatar nə vaxt yerindən tərpənəcəkdə.

- İlk, neynirsən... niyə soyunursan?

- Mama, görmürsən içəri istidir... yanıram e-e.

- Paltonu çıxartdın bədir...

Bu vaxt qatar yerindən bir balaca tərpənən kimi oldu. Deyəsən, Allah səsimi eşitmişdi... və biz tezliklə yola düşdük... Qatar perrondan aralanan kimi ilk işim əynimdəkiləri soyunmaq oldu...

Biz plastkart vaqonda gedirdik. Bizimlə Moskvaya gedənlərin hamısı təqribən elə mənim yaşda olan uşaqlar idi. Onların bəzilərinin valideynləri anamın iş yoldaşları idi. Bizim üstümüzdə "starşı" isə adını tez-tez evdə eşitdiyim Sveta idi. O biri qrupun uşaqları isə başqa işdən gələnlər idi... Buna baxmayaraq, biz bir-birimizə tez qaynayıb-qarışdıq...

Səhər pəncərədən boylananda içimi bayırdakı qar kimi xoş duyğular bürüdü. Qış biz - Bakı uşaqları üçün çox xəsis idi: qar sevincini bizə ildə bir-iki dəfə yaşadırdı. Rus uşaqları üçün isə qış çox səxavətli idi. Hətta israfçılıq da edirdi: heç bir uşağın dırmaşib çıxıb bilməyəcəyi uca dağlar da ağappaq idi.

Geri - Bakıya dönəndə əsl qış, qar haqqında təəssüratlarım bol olsun deyər acgözlüklə hər tərəfə baxdım... Axırda gözlərim qardan qaraldı... onları çöldən çəkib vaqonun içinə zillədim: qarın tamarzısı tək-cə mən deyildim... Dünən vaqon boyu ora-bura qaçısan uşaqlar indi hamısı qarın seyrindən donmuşdular...

Beləcə, qarla dolu yolumuz üç gündən sonra ölkəmizin paytaxtı Moskvada tamamlandı...

"Kursk" vağzalında ayağımı yerə qoyan kimi başə düşdüm ki, Moskva bizə həm doğmadır, həm də ögey. Doğma idi ona görə ki, oradakı məşhur yerlərin çoxunu televizordan görüb tanıyırdıq... rus dilini bilirdik. Ögey idi ona görə ki, Moskvadakıların dünyagörüşü, xasiyyəti bizə tamamilə yad idi. Onların geyimləri də bizimkindən fərqlənirdi. Burada insanlar üzərində cürbəcür şəkillər olan gödəkcələr, "varyonka"lar, cins şalvarlar geyirdilər. (Bizim məktəbimizdə isə cəmi iki nəfərin cins şalvarı var idi). Mağazaların piştaxtalarında indiyəcən adını belə eşitmədiyim "pepsi", "fanta", "koka-kola" peyda olmuşdu... Bir sözlə, burada bizimçün çox şey yeni idi. Özündə Qərbin nişanələrini daşıyan bu yeniliklər isə, Moskva Olimpiadasından sonra peyda olmuşdu... Moskva öz genişliyi ilə də məni heyrləndirdi...

Vaxtında yerbəyer olmaq üçün bizi "İkarus"a mindirib mehmanxanaya apardılar. Mənə, hər şeydən əvvəl, şəhər deyil, bütün Bakı oğlanlarının sevimli avtobusu olan "İkarus"un qapısının açılması maraqlı gəldi. Başə düşdüm ki, bu, Bakıda heç kimin hələ görmədiyi yeni markadır. Məktəbdə uşaqlara danışmaq üçün yaxşı mövzu ola bilərdi. Ona görə də salonun işıqlarından tutmuş, döşəməsinəcən hər yerə diqqətlə baxdım, gözüme sataşan fərqli cəhətləri yadımda saxlamağa çalışdım...

Təzə "İkarus" sürətini yavaşdanda içəridəkilər canlandı və mən haradasa yaxınlıqda düşəcəyimizi anladım. Ətrafa nəzər saldım: buralar mərkəzdən xeyli uzaq, çoxlu ağaclarla əhatələnmiş mənzərəli bir yer idi.

Avtobusdan düşdüyümüz yerdə eyni cür bir neçə beşmərtəbəli bina vardı, onların birinin üstündə neon lampalarla "Qostinitsa Turist" yazılmışdı.

Hərə iki-iki otaqlara yerləşdirildi. Üç gün vaqonda bizimlə yol gələn rayonlu balası Azad da məni qaralamışdı ki, eyni otağa düşək. Mən isə canımı ondan güc-bəla ilə qurtara bildim...

O, bizimlə gələn bir rus qızına vurulmuşdu. Rus dilini bilmədiyinə görə mən gic də bir-iki dəfə onun tərcümanlığını eləmişdim. Sonradan başa düşəndə ki, Azadın qızdan xoşu gəlir, bəlkə də, sevir, qışqandım Tanyanı ona. Sonra da birdən-birə xoşum gəldi bu göygöz qızdan... Mənə elə gəlirdi ki, Tanyanı nə vaxtsa sevsəm, ürəyimi ona çox asanlıqla açə bilərəm. Çünki o, mənimlə çox səmimi idi... sonradan daha da yaxınlaşdıq... Bu vaxt Rusiyada əsgərlik çəkən dost-taşışın sözləri, danışdıqları cürbəcür əhvalatlar yadıma düşdü. Doğrudan da, düz deyirmişlər, çox şirin olurmuş bu rus qızları... Amma mən Tanya ilə eyni vaqonda yanbayan bir gün yol getdim, heç bir dəfə olsa, ona baxmadım... ancaq elə ki, rayonlu balası başladı bu göygöz qıza "padxod" eləməyə... qışqandım Tanyanı, birdən-birə xoşum gəldi ondan... Kül mənim başıma, öz məktəbimizdə də olmasa, qonşu 189-da (189 sayılı məktəb) Tanya kimi o qədər belə ətli-canlı rus qızları vardı ki. Mən isə indiyə qədər nə onların dallarıncan düşmüşdüm, nə də bircəciyinə söz atmışdım. (Tanya mənim rus torpağında, Allah bilir, neçənci... həm də əsas kəşfim idi).

Bəlkə, rus qızları öz torpaqlarında belə suyuşirin olurlar. Ona görə də indiyəcən 189-dakıların gözəlliyini görməmişdim. Həm də indi onlar çox uzaqda idilər... Tanya isə... əlimi uzatsaydım, çiyinlərini qucaqlayardım... Getdikcə daha çox xoşum gəlirdi ondan... Amma rəqibim vardı: Azad!.. Tez-tez məni qırağa çəkib soruşurdu ki, nə oldu... çatdırdın dediklərimi qıza?.. Mən də hər dəfə:

- ...səbrini bas... belə şeyləri lapdan qızın sifətinə demək olmaz... qız ürkər, - deyib onu başımdan eləyirdim.

Bir dəfə Tanya ilə baxışımız toqquşdu... canıma od düşdü. İçim yansa da, gözümü çəkə bilmirdim ondan... Elə bildim bu, əbədiyyətəcən belə davam edəcək...

- Ə-ə-ə, sən mənim qızımı sevirsən?!

Hər ikimizin sehrli dünyası Azadın bu cır səsi ilə cırıldı. Bu dumanın altından gözümə ilk dəyən Azadın hirsindən qıpqırmızı qızaran şeşə qulaqları oldu... Nə bir dənə ilişdirərdim qulağının dibindən!..

- Kişisən, gedək bayırda danışaq! - əli ilə məni hədələyə-hədələyə haqq-hesab çürütmək üçün vaqonun ən sakit yerinə - oğlanların gızlıcə siqaret çəkdiyi, qızlarla öpüşdüyü, bəzən də "razborka" apardıqları tambura çağırdı... Ağzının köpüklənməsindən bildim ki, "razborka"ımız qanlı olacaq.

Tilsimlənmiş kimi arxasınca düşdüm... tamburun qapısını aralayanda Azadın vəhşiyyə dönmüş sifətini gördüm!

Mən bayaq yarıqorxu-hürkü içində buracan addımlayanda inanırdım ki, tamburda kimsə olacaq və araya girib bizi vuruşmağa qoymayacaqlar. Amma tərslikdən, səhərdən-axşamacan əl-ayaqları tamburdan çəkilməyən uşaqların indi heç biri burada yox idi... dalımızca da heç kim gəlmədi.

Qapı arxamca cırıltıyla bağlandı başa düşdüm: savaşı qaçılmazdır!..

İşə bax, ömründə kimsəyə bir çırtma da vurmayan İlkin indi dava eləyəcəkdi, özü də qız üstündə!.. (Yazıq anam da elə bilir, oğlu sakitdir... qızlara gözünün ucu ilə də baxmır).

- Səninləyəm ə-ə... cavab ver! Sən kimin qızına elə baxırdın?! - Bu sözlər başımdakı sehrin pərdəsini sonuncu dəfə cırıb cındıra döndərdi... ayaqlarım əsdi. - Bəs Tanyanı mənə düzəldəcəkdin... özün onunla mazaqlaşırısan ki!

- ...

- Heç bilirsən səni neylərəm?!

- O hardan sənin qızın oldu, - səsim çox yavaş... yazıq çıxdı.

- Mən onu sevirəm!

"Görəsən, mən də Tanyanı sevirəm?.. Bəs R..."

- Mənim sevdiyim qıza heç kim gözünün ucu ilə də baxa bilməz! Eşitdin ə, düdük! - Yaxamdan tutub dəli kimi silkələdi, sonra da başladı boğmağa... Deyəsən, dava başladı...

"Ataşın gözündən iraq! Görseydi, deyərdi tində dayanırsan... amma yenə də qabağından yeyirsən?!"

...Boğulduğumdan, ya da ki xəcalətimdən qıpqırmızı qızarmışdım... nə Azadın havada yelənən yumruqlarını görür, nə də söyüşlərini eşidirdim. Beynimdə yalnız dayımgilin məhləsi, Bülbülədəki tin idi... Axi, ora məni öz sıralarına qəbul etmişdi... amma mən hələ də məhlə cayılları kimi mərd, qorxmaz ola bilmirdim...

- Əclaf, tikə-tikə eliyərəm səni... - Bir əlilə yaxamdan tutub, o biri əlilə qarnıma elə yumruq vurdu ki... ağrıdan ikiqat oldum...

"Ataşın gözündən iraq!.. "Tində dayanırsan... amma yenə də qabağından yeyirsən?!"

Bu vaxt arxadan qapının cırıltısı eşidildi... çönüb geri baxmağa heyim də qalmamışdı... Ağrıdan gözümün qabağında hər şey əriyib dumanlanırdı. Qarnımdakı sancı huşumu özü ilə harasa uzaqlara, tanış yerlərə aparırdı...

Birdən gördüm ki, Bülbülədəyəm... cayıllar tində dayanıb söhbət edirlər... dayım da onların arasında idi. Mən onu görən kimi utandığımdan qaçıb gizlənmək istədim... amma gec idi, dayım əl edib məni çağırırdı... O mənim qorxudan titrəyən, büzüşən görkəmiyi görüb məni qınamadı, ələ salmadı, danlamadı... sadəcə olaraq, gülümsündü... əlini küreyimə qoyub şəfqətlə özünə tərəf sıxdı... Bu isti ağuş canımdakı bütün qorxunu, ağrını, acını çıxartdı... küreyimə, biləklərimə, qəlbimə işıq axdı... Sonra dünyanın ən güclü adamı məni yanındakılara göstərərək fəxrə: "bacioğludu!" - dedi... Canıma, qanıma kişilik ruhu çökdü...

Yavaş-yavaş gözlərimin qabağında hər şey aydınlaşdı... İndi yenə də tamburda idim. Qabağımda da vəhşiyyə dönmüş Azad!

Bir baxışa dəyərdi dava!!!

- Nə üstümə şeşələnirsən, alə! - elə qəzəblə bağırırdım ki... elə bil, Azadın üzünə şillə vurdum... qorxudan əllərini yaxamdan çəkdi. - Heç bilirsən səni neynərəm, əclaf... boğaram!.. Tanya mənimdir! - Əllərimi qədəşlər kimi ölçərək Azadın üstünə yeridim. O, bu dəfə ya qorxdı, ya da ömründə ilk dəfəydi ki, belə yad şivədə hədə-qorxu eşidirdi... ona görə də geri çəkildi, divara qısılib yazıq görkəm aldı...

...Ataş məni görseydi tanımazdı... Heç mən də özümü tanımırdım... Bildiyim, eşitdiyim, özümdən quraşdırdığım pis sözlərin hamısını Azadın cəmdəyinə yağıdılmışdım. İndi də onu vurmaq üçün əlimi yuxarı qaldırırdım ki... bu vaxt qapı yenə də cırıltı ilə açıldı. Elə bildim oğlanlardan kimisə bizi ayırmağa gəlib... çevrilib geri baxdım. Tanya idi... məni görən kimi gözləri nazlandı:

- Poydyom ilkin, on etoqo ne stoit...

Yuxarı qaldırdığım əl oradan birbaşa bu göygöz qızın yumşaq çiynlərinə tuşlandı... əlim ilk dəfə idi qızın, özü də Tanya kimi ceyranın çiynini tumarladı. Bu cəsarətimdən qızın göy gözləri üstünə günəş şüası düşən dəniz kimi parlayıb xumarlandı. Yenə də bir-birimizə alovlu baxışlarla baxdıq (bu dəfə heç kimdən qorxmadan)...

Beləcə, baxışa-baxışa tamburun qapısını ayağımla açdım... çevrilib bir gözümmlə də arxaya baxdım. "Bülbülə məktəbi" hələ də Azadı nokaut vəziyyətində saxlamışdı. Onun yazıq görkəmindən ləzzət aldım... Bu da Bakıda danışmağa bir mövzu idi (özü də əlasından!)... Amma bildim ki, nə

qədər inandırıcı danışsam da, heç kim mənim kimi sakit bir oğlanın özündən yaşca böyük kənd balasını (amma boyda mən ondan hündür idim) bu günə saldıqına inanmaz... Bu vaxt yenə də ürəyimdən fantastik bir arzu keçdi: nə olardı, kaş, elə bir gün gələydi, hamının yanında kinokamerası olaydı... Əgər elə olsaydı, onda mən bütün bunları kameraya çəkib, sonra da uşaqlara göstərərdim... Yəqin, buna ən çox sevinən Ataş olardı, lənti o baş-bu başa fırladıb deyərdi: "malades, kişisən... yemədin o boyda cəməyin qabağından..." Mən hələ Tanyanı da ləntə alardım, özü də indiki vəziyyətdə, qol-boyun olduğumuz yerdə... Amma heyif ki, mənim bu arzum fantaziya idi... o boyda kameranı haramızda gəzdirəcəkdik ki?..

...Moskvaya çatdığımızın şəhəri gün bizi VDNX-ya (SSRİ Xalq Təsərrüfatı Nailiyyətləri Sərgisi) apardılar. VDNX qaldığımız mehmanxanaya yaxın olsa da, bizi ora avtobusla apardılar... sonra yenidən "İkarus"a mindirib şəhərin görməli yerləri ilə tanış etdilər. O birisi gün də "Vorujeyni palata"ya getdik. Ora xoşuma gəldi, rus çarlarından yadigar qalan qiymətli əşyalara içimi çəkə-çəkə baxdım. Axşam oldu... amma eksponatların hamısına baxıb qurtara bilmədik. Şəhəri gün tramplində olduq, o biri gün isə Olimpiya kəndinə gedəcəkdik. Amma sonda məyus olduq... dedilər, indi ora uşaqları aparmaq olmaz, xarici qonaqlar var, sabah gedərik. Şəhər olanda da dedilər ki, bəs bu dəfə yenə də gedirik VDNX-ya. Dedim, day nə qədər olar bu VDNX?! Tanya ilə razılaşıb kinoya getmək qərarına gəldik.

Bunu Svetaya deyəndə göyə çıxdı, dedi ki, səni heç cür buraxa bilmərəm, Tanyaya cavabdeh deyiləm, amma sən mənim qruppamdansan, anan səni mənə tapşırıb, eşidib-bilsə, saçlarımı yolar.

Mən isə ayaq geri qoymadım, Svetanın başını bişirməyə çalışdım. Şirin dilimə salıb başa saldım ki, bir həftədir Moskvada gəzirik, şəhəri yaxşı-pis tanıyıırıq... axırda da ürəklə "dobro" verməsi üçün dedim ki, biz Tanya ilə QUM-a gedəcəyik, oradan səninçün bir "Bit mojet" duxisi necədir?.. Sonuncu sözlərim yağ olub yayıldı Svetanın ağ marmər sinəsinə... (Deyəsən, Moskvaya gələni lap ağını çıxartmışdım, gör bir Svetanın harasına fikir verirdim).

Tanyaya gəldikdə isə, düşündüm ki, heç ağını-zadını çıxartmıram. Və onu Svetaya dediyim kimi, QUM-a, yəni Moskvanın ən böyük univermağına deyil, kinoya aparmaq istəyirdim... özü də indeyski kinoya. Çünki indeyski kino həmişə ikiseriyalı olur. Mənə isə Tanya ilə kinoda çox olmaq lazım idi: onu öpəcəkdim!.. Elə lap Raminin, Eminin acığına (onlar niyə yalandan mamaya deyirlər ki, ilkin qızlarla öpüşür). İndi sizin acığınıza doğrudan öpüşəcəyəm... qalın yana-yana!..

Ürəyimdə Bakıdakılara (Raminlə, Eminə) acıq versəm də, bildim ki, tək cə buna görə öpüşmək istəmirəm Tanya ilə... böyümüşdüm... özümü kişi kimi təsdiqləmək istəyirdim... Amma əsas səbəb bunların heç biri deyildi. Tanyada heç bilmirəm nə vardı... zalım balası məni dilsiz-ağızsız özünə çəkirdi. Elə bu güclü istək də məni kinoteatrın qaranlıq zalına dartırdı.

Əvvəlcə Tanya ilə qol-qola girib yaxınlıqdakı "Kosmos" kinoteatrına getdik. "Kosmos" Mir küçəsində, VDNX metro stansiyasının yaxınlığında yerləşirdi... Ora çatan kimi afişalara göz gəzdirdik... zalların heç birində indeyski kino göstərmirdilər... Sonra taksiyə minib Moskvanın ən məşhur kinoteatrı - "Oktyabr"a getdik... maşından düşmədən afişalara baxdıq ki, görək indeyski kino var, ya yox... Burada da istədiyimizi tapmadıq. Elə bu vaxt taksi sürücüsü bizim nəylə maraqlandığımızı soruşdu. Sonra da bizə başa saldı ki, ağılınız öz yerlərinizə getməsin... moskvalılar indeyski kinonu o qədər də sevmirlər, ona görə də belə filmlər burada az nümayiş olunur. Ondansa gəlin sizi "Zvezda"ya aparım. Əvvəllər orada kinoların təkrar nümayişi olurdu... indi isə "Zvezda" Moskvada yeganə kinoteatrdır ki, orada hər gün indeyski kino göstərilir.

Biz sürücü deyən kimi etdik... Maşını sürdürdük birbaşa "Zvezda" kinoteatrına... Taksidən düşüb böyük ümidlə afişalara yaxınlaşdıq. Elə həmin an da məyus olduq: burda da indeyski kino getmirdi. Afişada təqdim olunan üç filmdən ikisi Mosfilmin, biri də Lenfilmin istehsalı idi. Görünür, "Zvezda" adlı-sanlı yer olmadığı üçün burada yerli filmlər nümayiş etdirilirdi. "Kosmos"da, "Oktyabr"da isə gül kimi polski, venqerski filmlər göstərilirdi... Amma yenidən ora qayıtsaydıq, vaxtımız çox gedəcəkdi... Bəs neyləyək? Çarəsiz qalmışdıq...

Bu vaxt çənəsində kürən saqqal saxlayan bir kişi mehribancasına bizə yaxınlaşdı:

- Deyəsən, cavanlar maraqlı kinoya baxmaq istəyirlər?

- Amma neyləyək ki, burda hamısı Mosfilmdir, - Tanya qoluma girib naz-qəmzə ilə dilləndi.

- Başa düşdüm... siz istəyirsiniz əsl filmə baxasız, özü də amerikanski!

Deyəsən, Olimpiadadan sonra dəmir pərdə paytaxtda daha çox aralanmağa başlamışdı və biz burada hər addımbaşı Qərbə güclü meyil hiss edirdik... Bayaقدan neçənci dəfə idi ki, özlərini "rok-kvartirnik" adlandıran rok-qruplar gizli yolla yazdırdıqları kasetləri satmaq üçün bizə təklif etmişdilər... İndi də amerikanski kino bu yandan çıxdı... SSRİ-də yaşayan hər kəs üçün təkcə Amerika sözünün özü maraqlı idi. O ki qaldı amerikanski kino ola. Ona görə də qulaqlarımızı şəkildik.

Keçisaqqal kişi bundan məmnun görkəm alıb davam etdi:

- Bu, əsl Amerika kinosudur... amma qiyməti bir az bahadır, - ehyamla mənə göz vurdu.

Tanyanın yanında özümü sındırmadım:

- Puldan narahat olma, qoca.

- Çox yaxşı... onda gedək, seansın başlamasına cəmi iki nəfər çatışmır.

- Necə yeni iki nəfər?

- Gedək, yolda sizə hər şeyi başa salaram.

Bizimlə yanbayan addımlayanda yenidən dilləndi:

- Bu, siz gördüyünüz kinolardan deyil... belə keyfiyyətdə texnika hələ SSRİ-də yoxdur.

- O nədir ki elə?

- Adı videodur... videomaqnitofonda göstərilər bunu, - sonra fəxrlə əlavə etdi, - Dünyada ilk videomaqnitofon 1956-cı ilin martında Amerikada istehsal edilib.

- Biz heç onun adını da eşitməmişik.

- Hardan eşidəcəksiz ki... Düzdür, SSRİ-də də videomaqnitofon istehsal olunur, amma çox primitivdir... həddən artıq ağır və baha olduğu üçün də populyarlaşa bilmir. Amerika, yapon videomaqnitofonları isə dünyada liderdir.

- Bəs videomaqnitofonda bizə göstərmək istədiyiniz kinonun adı nədir?

- Əslində, bu, kino deyil... tamamilə həqiqətdir.

- Necə yeni həqiqət?

- Bu, sadəcə olaraq, gələcəkdə baş verəcək hadisələrin çəkildiyi həqiqi filmidir.

- Siz fantastik kinodan danışırırsız?

- Yox... bu nə fantastik, nə elmi, nə də təxəyyül məhsuludur. Siz gələcəkdə nə baş verəcəksə, hamısını bu filmdə öz gözlərinizlə görəcəksiz... - sonra bir az duruxub əlavə etdi. - Amma qiyməti çox bahadır. Heç bilmirəm sizin buna pulunuz çatır, ya yox.

Mən:

- Baha, yəni nə qədər? - soruşdum.

Keçisaqqal ətrafa nəzər salıb astadan pıçıldadı:

- Yüz manat.

- Nə?! - Tanya ilə mən hər ikimiz yerimizdə donub qaldıq. Yüz manat mənim atamın yarımaylıq məvacibi idi!.. Həm də hər yerdə gündüzlər kinonun bir seriyası 25 qəpik, axşam isə 50 qəpikdir... Bəs, görəsən, 100 manata neçə gün, ya da ki neçə ay dalbadal kinoya getmək olar?.. Riyaziyyatdan pis deyildim... o dəqiqə beynimdə vurub hesabladım: bir nəfər 100 manata səhər seansı 400 dəfə, axşam isə 200 dəfə kinoya baxa bilər. Uyyda-a!.. Deməli, bu həm də o demək idi ki, mən bu pulla Tanyanı səhərlər 200 dəfə, axşamlar isə 100 dəfə kinoya apara bilərdim?! Onu bu qədər kinoya aparsaydım, yəqin, öpüşməkdən də o tərəfə keçərdik... Eh, belə bahalı kino nəyimizə lazımdır!..

- Yaxşı... görürəm pulunuz azdır. Onda ikinizə 100 manat verərsiz... Mən heç vaxt qiymətdə belə aşağı düşməmişdim... amma neyləyim, bir saatdır içəri dolub adamla, cəmi ikicə nəfər çatışmır ki, videoya başlayaq.

"Bu hərif Moskvada qara millət görüb, elə bilir kalanam".

- Hə, nə deyirsiniz... belə kino üçün iki nəfərə 100 manat lap havaydır. Heç Amerikanın özündə də bu qiymətə baxmaq olmaz. - Bizim ona inanmadığımızı görüb ucundan-qulağından açıqlama verməyə məcbur oldu. - Əslində, bu filmi NASA çəkib... heç bilirsiniz nə deməkdir bu?.. NASA, yeni ABŞ-ın kosmik proqramlarını həyata keçirən Milli Aeronavtika və Kosmos İdarəsi. Orada uzun illərin gizli araşdırmalarından sonra... heç bilmirən necə başa salım... yeni sadə dillə desək zaman maşını ixtira ediblər. Bununla da gələcəyə səyahət edə biliblər. Hələlik ancaq yaxın gələcəyə gediblər və oranın görüntülərini lentə alıblar... İndi başa düşdünüz?! Mən bundan artıq sizə heç nə deyə bilmərəm.

- O filmdə neçə il qabağı göstərilir? - onun sözlərinə inanmasam da, soruşdum.

- Bu kinodakı illər, ayların sayı kimi, simvolik olaraq 12 rəqəminin üzərində qurulub. Ona görə də kinoda 12 il, 24, 36 il bundan sonra və s. göstərilir.

Fikirləşdim ki, görəsən, 24 il, 36 il sonra neçənci illərdir (nədənsə 12 il qabaq mənə maraqsız gəldi). Tez beynimdə hesabladım: 2015-ci il... 2027-ci il... Uy-da! Onda mən yekə kişi olacağam ki... Görəsən, 49 yaşlı kişi qoca sayılmır ki?.. Onda Tanyanın da olacaq... Onun qocalığını təsəvvürümdə canlandırmaq istəmədiyimə görə yenidən üzümü keçisaqqala tutdum ki, nəse bir sual verim... təki Tanyanın qocalığı gözlərimin önündən çəkilsin.

Onun mənim sualıma verdiyi cavab üzü qırıqmış ağsaçlı rus qadının simasını birdəfəlik yoxa çıxartdı:

- Siz heç bilirsiniz, bu kəşfi etmək üçün nə qədər pul xərclənib? Heç sizin ölkənizdə o qədər pul olmaz. - Bu sözdən Tanya içini çəkib təəccübləndi... mən isə özümü çoxbilmiş kimi göstərdim:

- Bizdən 100 manat toplamaqla çəkdiyiniz xərci çıxartmaq istəyirsiniz?

- Siz nə danışsınız, cavan oğlan... dedim axı, on illərlə aparılan təcrübəyə xərclənən pul heç sizin ölkənin dövlət büdcəsində də yoxdur. Bu film illərlə SSRİ-nin bütün şəhərlərində gecə-gündüz nümayiş etdirilsə və hamı onunçün 100 manat ödəsə, yenə də toplanan pul bunun yanında dilənçi payı olar.

- Bəs onda bizdən istədiyiniz dilənçi payı ilə hansı yaranız sağalır ki?

- Heç bir yara, - deyəsən, keçisaqqal kişi sirrin üstünü bir az da açmağa məcbur oldu. - Cavan oğlan, sizin qeyd etdiyiniz kimi, bununla heç bir yara sağalmır. Sizin ödəyəcəyiniz pul, əslində, simvolik məbləğdir. Bu pul burada bəzi xərclərimizi qarşılayır... yəqin, başa düşdünüz ki, film tamamilə gizli nümayiş etdirilir... Həm də bir şey bahalı olanda daha maraqlı olur... Hə, nə deyirsiniz... yolumuza davam edək?

Düşündüm ki, Amerika həmişə bizə düşmən münasibət bəsləyib... ona görə də antisovet təbliğatı aparırlar... Yayda paxıllıqlarından heç Olimpiadaya da gəlmədilər. İndi də yalandan nəse çəkiblər... yeni baxıb görün ki, ölkəniz hara gedir, SSRİ-ni nə gözləyir...

Keçisaqqal fikirlərimi o dəqiqə oxudu:

- Elə düşünməyin ki, bu antisovet filmidir... bu, sadəcə olaraq, gələcəkdə olmuş hadisələrin nümayişidir, vəssalam.

- ...

- Yaxşı... ikinizə səksən manat verərsiz... getdik.

Bura yarıqaranlıq bir kafe idi. İçəridə adamlar kinodakı kimi sıra ilə əyləşmişdilər. Qabaqdakı stolun üstündə isə televizor, yanında da ilk dəfə gördüyüm qara rəngli cihaz vardı.

Bu mənzərə nə məndə, nə də Tanyada maraq oyatdı... Adamın gərək ağı çaşaydı ki, televizorda bir dəfə kinoya baxmaq üçün 80 manat versin. 80 manatın üstünü bir az da düzəldib Bakıda qəttəzə "çornı-bely" televizor almaq olardı... Həm də içəri siqaret tüstüsü ilə dolu idi... qız-zad da gözüme dəymirdi. Bu qədər oğlanın, kişinin içində Tanyanı necə əyləşdirə bilərdim?.. Tez oradan çıxıb uzaqlaşdıq.

Taksi saxlamaq üçün yolun qırağında dayandıq. Əl elədim... sarı rəngli "Qaz 24" yanımızda dayandı... maşına minmək istəyəndə Tanya qəflətən məni saxlayıb:

- Sən minmə... mən tək gedərəm, - dedi.

- Niyə? - çaşıb qaldım.

- Mənə elə gəlir ki, bu kino sənin üçün, oğlanlar üçün çox maraqlı olar... Bilirəm, sən tarixlə, gələcəklə çox maraqlanırsan... mənim isə belə şeylərdən ürəyim sıxılır.

- Səni tək qoyub necə gedim?

- Məndən nigaran qalma, taksi ilə gedirəm də... Sən isə get kinoya bax... o təzə cihaz videodur - nədir, onun da nə olduğunu görərsən... sonra da axşam hamısını mənə danışarsan... Həm də get gör bizi nə gözləyir?

- Nə gözləyir ki... işıqlı kommunizm! - əsl komsomolçu pafosu ilə dedim. - Gözləri götürmür bizi... paxıllıqlarından yayda öz idmançılarını Moskvaya da göndərmədilər...

- Sən məni başa düşmədin... Mən ölkəmizdən yox, ikimizdən danışırım, - utandığından Tanyanın yanaqları allandı. - Bəlkə, bizi göstərdilər... get bax gör gələcəkdə bizi nə gözləyir?

- Onda gəl bir yerdə baxaq.

- Yox, mən qorxuram... qorxuram birdən özümü qoca, kifir görərəm... Sən onda da məni... - yenə də qızardı... tez sözünü dəyişdi... - Yəqin, indi seans başlayar... sən qayıt, yoxsa gecikərsən... Qorxma, pulu lap az verərsən... deyərsən, olanım budu. İçəri girəndən sonra səni qovmayacaq ki... nə versən, razılaşıacaq... Bəlkə, pulun yoxdur... mən sənə verərəm... heç qaytarmaq da lazım deyil.

- Yox... nə danışırısan, heç elə şey olar... özümdə var.

- Elə isə get, gecikərsən.

- Axı biz bu gün ikilikdə kinoya gedəcəkdik.

- Eybi yox, kinoya sabah gedərik. Hansı olsa baxarıq... elə gedərik yanımızdakı "Kosmos"a, orda əntiqə polski kino göstərirlər.

- Yəni demək istəyirsən, Svetaya iki dənə "Bit mojet" borcum olsun.

- Belə çıxır, - Tanya şıltaqcasına gülümsündü... sonra da yanağımdan öpüb tez-tələsik taksiyə əyləşdi.

Üzüm od tutub yandı... yalnız atəşim soyumağa başlayanda taksinin pulunu vermədiyim yadıma düşdü...

...İndi kafedəki tüstü dumanı stolun üstünə qoyulmuş televizorun rəngbəreng şüaları ilə yarıldı. Hamı həm siqaret tüstüsünü, həm də içini içəri çəkərək heyətlə videomaqnitofonda gedən filmə baxırdı... Təkcə keçisaqqal kişidən başqa. O, mənim içəri girdiyimi görcək ayağa qalxdı. Ovcuna bir dənə qırmızı onluq basıb zaldakı iki boş yerin birində əyləşdim... Keçisaqqal mənim verdiyim pula heç gözü'nün ucu ilə də baxmadı, xışmalayıb hirsle cibinə dürtdü... Mənim isə gözü'm televizorun rəglərində ilişib qalmışdı. Orada elə şeylər göstəridilər ki, nəinki keçisaqqalı, Moskvanı, anamı, atamı, Bülbüləni... Tanyanı... həтта özümü də unutmuşdum...

...Bu, kino deyildi... bizim çox-çox illər sonra rastlaşacağımız həqiqətlər idi!.. Və mən bu həqiqətlərdən gah heyətlənir... gah da tükklərim biz-biz olurdu...

...Kino qurtaranda mən artıq dəli olmuşdum...

...Zalın işıqları yandı... amma heç kim yerindən tərpənmədi. Bildim ki, dəli olan təkcə mən deyiləm...

Stullar yerindən tərpəşəndə qalxmaq lazım olduğunu başa düşdüm. Dikəlib ayağa qalxmaq istəyəndə sümüklərim şaqqıldadı... Qocaldığımı təkcə sümüklərimin şaqqıltısından hiss etmədim... yeriyəndə ayaqlarım da əsirdi...

Qapının ağzında keçisaqqalla rastlaşanda nədənsə titrək əllərimi əsə-əsə ona uzatdım. Bic-bic gülümsünən yaşıl gözlərdə bayaq videoda baxdığım kinonun davamını gördüm. Ətim ürpəşdi... baxışlarımı yerə dikdim. Kinonun davamı indi də onun əlindən süzülüb canıma hopurdu... Mən daha bu qorxunc, vahiməli gələcəkdə yaşaya bilmədim...

...Bayıra qaçanda yenə də 1981-ci il idi... İnsanlar təzəcə qarşıladıkları Yeni ilin sevincini bir-biri ilə bölüşür... hamı sevinir, şənlenirdi... Bu mənərə elə rəngarəng idi ki!..

Amma birdən bu gözəlliğin bir hissəsi bozarmağa başladı... Mənimlə birlikdə kafedən çıxan bir dəstə gənc idi bu əlvən rəngləri bozardan... Onlar da nə vaxtsa gənc idilər, amma indi mənim kimi qocalmışdılar...

Taksiyə nə vaxt mindiyimi xatırlamadım... Sürücü Yeni il təbrikindən sonra hara getdiyimi ikinci dəfə xəbər alanda:

- Pryamo, - deyib əlimlə qabağı işarə etdim... Lap sovet rəhbərləri kimi çıxdı.

Bura Sadovı küçəsi idi - Moskvanın 15,6 km uzunluğunda dairəvi magistralı. Bilirdim ki, nə qədər düz getsək də, yenə fırlanıb eyni yerə qayıdacağıq... Sürücü bunu məndən də yaxşı bilirdi. Ona görə də "pramo" sözünü eşidən kimi qımışdı, sonra da gülə-gülə maşını yerindən tərpətdi.

...Mən indiyə qədər heç vaxt taksiyə tək minməmişdim... Amma Moskvaya gələndən sonra günüm taksilərdə keçirdi... Bu vaxta qədər sevdiiyım qızın adını dilimə gətirməyə belə utanırdım... "mamenkin sınık" idim... İndi isə səhərdən-axşamacan Tanya ilə qol-qola şəhəri gəzirdim... Ömrümdə heç vaxt kinoya tək getməmişdim... Amma yaxşı ki, bu kinoya tək baxdım... yaxşı ki, indi Tanya yanımda deyil... və bütün bunlardan xəbərsizdir...

"...Ataş, bu sən gördüyün indeyski kinolardan deyil... orada hər şey gop olur... mənim gördüklərim isə başdan-ayağa həqiqət idi. Bizim hələ görmədiyimiz, başımıza gəlməyən həqiqətlər...

Elə istərdim ki, həyat da indeyski kino kimi gop... ancaq həmişə belə gözəl qalsın...

Əvvəlcə gördüklərim xəyal kimi gəldi mənə... indi fantastik saydığım bütün arzularım gələcəkdə gerçəkləşmişdi axı...

Yadımdadır, bir həftə əvvəl sənə dedim ki, kaş hərənin əlində bir telefon olaydı, mən də "Muxtadır"dan qarox alanda atama zəng edib pul gətirməyini xahiş edərdim... Gələcəkdə belə telefonlar var, həm də o qədər balacadır ki, adamın cibinə yerləşir...

Gələcəkdə telefon insanlar üçün hər şeydir... həm kompüterdir, həm kamerası var - şəkil çəkir, həm kino göstərir... nə bilim daha nələr, nələr... Gələcəkdə hamının, lap balaca uşağın da cibində belə telefon var. Orada hamı telefonla danışır, görüşür, bir-biri ilə dostluq edir, qızlarla sevişir... Heç bilirsən, hərənin neçə dənə sevgilisi var... Amma qibtə eləmə, onların heç biri həqiqi deyil... Gələcəkdə dostluq da yoxdur, qohum-əqrəbə mehribançılığı da. Orada insanlar daha bir-birinin evinə qonaq da getmirlər. Hamını pul maraqlandırır. Hamı yalnız özü üçün, öz ailəsi üçün yaşayır... Amma indi biz dayıoğlu, xalaoğlu, xalaqızı... bir-birimizə elə qarışmışıq ki... kim kimin qardaşı, bacısı olduğunu da bilmirik...

Hər dəfə şəhərə təzə indeyski kino gələndə biz səninlə ora güclə biletdə alırıq... Gələcəkdə isə heç kim kinoteatra getmir... adamlar istənilən kinoya evdə, işdə, avtobusda baxa bilir... Amma arzulama bunu... indiki dövr kimi maraqlı deyil...

Gələcəkdə mağazalarda bilirsən nə qədər ərzaq var... təkçə smetanın, qaroxun, kolbasanın neçə adda, neçə formada, neçə çeşiddə növü var... amma içindəkilər bilirsən nədir? Heç nə... zir-zibil... İnsanlar da işdən qayıdanda tökürlər mağazadan "produktu" setkalarına... Elə bilirlər yemək yeyirlər...

Ən pisi bilirsən nədir... Gələcəkdə nəinki Bülbülənin... o boyda Bakının birçə küçəsinin də tini olmayacaq... Ona görə də şəhər dolacaq yarıçılpaq qızlarla... hər şey adıləşəcək... Oğlanların daha qızların açıq qollarına... sinələrinə oğrun-oğrun baxmalarına da ehtiyac qalmayacaq... çünki hər şey göz qabağında olacaq...

...Səninçün maraqlı olan gülməli bir şey də deyim: Bayaq taksiyə minəndə əsl sovet rəhbərləri kimi əlimi irəli uzadıb "Pryamo!" dedim... Amma indi neçənci dəfədir eyni yerdən keçirik... Ölkəmiz də belədir... "irəli" deyib gedirik... amma, əslində, heç yerə getmirik... yerimizdə fırlanırıq... Bunu sən çox-çox sonralar biləcəksən..."

Xəyaldan ayılıanda ürəyim yenə də sıxıldı... Kaş heç gəlməyəydim Moskvaya... oturdum Bülbülədə... Heç nədən xəbərsiz böyüyərdim özümçün... Amma indi böyüyə bilmirdim. Çünki amerikanski kino mənə bir günün içində həm böyütmüşdü, həm də qocaltmışdı... Bəlkə də, bütün bu gördüklərim insanların başına yavaş-yavaş gələcəyi üçün onlar bunu həzm edə biləcəkdilər... Mən isə bunların hamısını birdən çəkmişdim... ona görə də ağırlığına dözə bilmirdim... nəfəsim daralırdı...

Bu vaxt kinonun - gələcəyin mənzərəsi yenidən gözlərim önündə canlandı... keçisaqqalın yaşıl, dairəvi gözləri bic-bic güldü... Bu yumru gözlərə baxanda nədənsə mənə elə gəldi ki, dünyada hər şey dairədən ibarətdir: ...Sadovı küçəsi dairə idi... Moskvanın hüduqları dairədə bitirdi... Yer kürəsi, Günəş sisteminin özü, qalaktikamız çevrə boyunca fırlanırdı... Bizim özümüz, taleyimiz də dairənin içində idi... Zaman keçir, elə bilirik ki, harasa gedirik... amma, əslində, heç yerə getmirik, zamanın çarxında təkrar-təkrar fırlanırıq... Beləcə, hər bir hadisə, hər şey dairənin içində təkrarlanır... bu dairədən çıxanda isə hər şey dağılır... yox olur...

...Daha nəfəs də ala bilmirdim, boğulurdum... Çıxıb getmək istəyirdim... təkçə bu taksidən, Moskvanın Sadovı dairəsindən deyil... bütün dünyanın dairəsindən çıxmaq, uzaqlaşmaq istəyirdim...

...Nəfəsim daraldıqca gözlərim yumulurdu... və mən yavaş-yavaş bu dünyadan çıxıb getdiyimi, uzaqlaşdığımı hiss edirdim...

İndi mən havaya qalxırdım. Yuxarı qalxdıqca da həyatımla bağlı bəzi şeyləri görürdüm... və bunların hamısı mənim vaxtında görə bilmədiklərim idi.

...Görürdüm ki, tamburda Azadla dalaşıram... O, mənim yaxamdan tutub dəli kimi silkələyir, sonra da boğmağa başlayır...

- Əclaf, tikə-tikə edəmə sənə... - Azad bir əlilə yaxamdan tutub, o biri əlilə qarnıma elə yumruq vurur ki... ağrıdan ikiqat oluram...

Bu vaxt arxadan cırıltı səsi gəlir... qapının arasından Svetanın sarı saçları görünür... o, yumruğu ilə Azadı hədələyir... yəni demək istəyir ki, ilkinə toxunsan, canını alaram.... Azad onun hədəsindən qorxub əllərini aşağı salır...

Mənim arxam qapıya tərəf olduğundan bütün bunları görmürəm...

Sonra Sveta tez vəqona qayıdır. Tanyanı dilə tutub mənim yanıma göndərməyə çalışır.... Tanya əvvəlcə "u menya druqoy est", - deyib tərslik edir... Sveta onu güclə yola gətirir... arxasından itələyər-itələyər zorla tambura salır.

Mən bildiyim, eşitdiyim, özümdən quraşdırdığım bütün pis sözlərin hamısını Azadın cəmdəyinə yağdırıram. Sonra onu vurmaq üçün əlimi yuxarı qaldıranda... bu vaxt qapı yenə də cırıldı. Elə bilirdim oğlanlardan kimse bizi ayırmağa gəlib... çevrilib geri baxanda Tanyanı görürəm... O məni görəndə kimi gözləri nazlanır:

- Poydyom ilkin, on etoqo ne stoit...

...Görürəm ki, mehmanxananın pilləkənlərində Sveta Tanyanı saxlayıb deyir:

- Sabah VDNX-ya gedirik.

- E-e, yenə də VDNX.

- Yox, mən yalandan sabah uşaqlara belə deyəcəyəm ki, maraqları olmasın. Sən isə çalış ilkinlə kinoya gedəsən. Başa düşdün?

- ...

- Bir də bilirsən nə var... onunla çox yaxın olarsan kinoda... başa düşdün də nə demək istəyirəm.

- Hə...

...Görürəm ki, Ataşla birlikdə nənəngilin həyətidən çıxırıq. Ataş məndən qabaq tinə gedib orada dayanan iki nəfərə deyir:

- Axşamınız xeyir... bibim oğlu xəstədir... atam onun kefini açmaq istəyir... mənə tapşırı sizə deyim ki, ona tində dayanmağa şərait yarasız.

- Hanı Böyağa, qoy gəlib özü desin bizə.

- Bax, indicə pəncərədən baxacaq.

Bu vaxt nənəngilin pəncərəsində pərdə aralanır... dayımın üzü görünür... tində dayanan iki nəfər çıxıb gedir... Sonra Ataş məni çağırır:

- Alə, nöş dayanmısan... gəl də...

...Görürəm ki, Sveta işdə gülə-gülə otağa daxil olur... anamın ağlamaqdan qızarmış gözlərini görəndə onun da əhvalı dəyişir:

- Bu nədir, yenə də ağlamısan?!

Anam bu sözlərdən daha da kövrəlir... hönkürür:

- ...dərdim böyükdür... dözə bilmirəm... mən bədbəxt başıma haranın külünü töküm...

- Ağlama, canım... - Sveta anamı qucaqlayıb sakitləşdirməyə çalışır. - Sən həkimlərin dediyinə çox da inanma. Ola bilsin ki, səhv edirlər... yaxşı... qurtar bu ağlamağı... Allah bilir, evdə də uşağın yanında belə edirsən.

- Evdə özümü vururam arsızlığa... işdə isə...

- Özünü toxta, görəndə olar... Bura bax, istəyirsən sənə putyovka verim, göndər uşağı Moskvaya. Keçən il istəmədin, dedin oğlum balacadır... Amma bu il boyda atasını da keçib... daha əlində bəhanən qalmayıb... hə, nə deyirsən?

- İstəmirəm... indi gözüme heç nə görükmür.

- E-e, bu qədər ruhdan düşmək olmaz. Sənə lazım deyilsə, uşağa lazımdır... Bilirsən necə yaxşı olacaq, hamısı öz tay-tuşları... on gün kef edəcək

Moskvada... Kanikulda sənin yanında qalıb neyləyəcək ki... Dayan, indi put-yovkanı gətirirəm... şkaftadır... Hə, tapdım... bax, bu da bizim putyovkamız... A-a, bəs bu nədir belə? Sən canın, gör bir nə tapdım... duxidir, "Bit mojet". Bunu ad günündə Jalə bağışlamışdı... mən də qəlbini qırmayıb aldım. Daha üzünə demədim ki, bu duxidən vura bilmirəm, xoşum gəlmir... O vaxt duxini necə alıb qoymuşamsa şkafa... eləcə də qalıb... Al bunu da verirəm sənə... qabaqdan "Novı qod" gəlir, qoy məndən sənə bayram podarkası olsun... Götür, utanma... onsuz da mən bunu vuran deyiləm...

...Biz Bülbüleyə getməmişdən bir həftə qabaq. Anam həyəcanla evə girir, ömründə ilk dəfə atamı qucaqlayıb hönkür-hönkür ağlayır. Bu zaman mənim tibbi müayinəmin kağızları əlindən düşüb döşəməyə səpələnir... Elə bu vaxt da atamın gözləri kədərdən donur...

...Mən yenə də elə hey gedir, gedir, yerdən uzaqlaşırıdım... Sizlər buna ölmək deyirsiniz, mən isə buna, sadəcə, getmək deyirəm... gedib öz Yaradanıma qovuşmaq... Axı, bizim hər birimiz Onun bir parçasıdır...

...İndi mən çox yuxarıda idim. Buradan aşağı, Moskvanın Sadovı dairəsində, Allah bilir, bayaqdan neçənci dəfə fırlanan taksiyə baxdım. Maşının arxa oturacağında bir cavan oğlan başını söykənəcəyə qoyub gözlərini yummuşdu... Amma o mən deyildim... o, yer üzündə mənə verilən bədən idi... indi isə sadəcə, quruca bədən...

...Bundan iki gün sonra. Anam pilləkənləri qaça-qaça qalxıb evə girir... atamı qucaqlayıb ağlayır... bir xeyli hönkürəndən sonra gözlənilmədən deyir:

- Ay kişi, sənın pasportda adın Məmməddir, yoxsa Məhəmməd?!

Atamın kədərdən donmuş gözləri təəccüb içində heyrətlənir:

- Məmməd... necə bəyəm.

- Mənim gözlərim kor olub... bəs sən oxuya bilmirdin... görmürdün ki, müayinə kağızının üstündə Ağayev İlkin Məmməd oğlu yox... Məhəmməd oğlu yazıblar...

- ...

- Ay kişi, nə key kimi gözlərivi döyürsən... yəni heç nə başa düşmədün?.. İndi səni başa salaram. Sən demə, xəstəxanada eyni gündə həm Ağayev İlkin Məmməd oğlu, həm də Ağayev İlkin Məhəmməd oğlu müayinədən keçibmiş. Hər ikisinin ad-familiyası eyni, atalarının adı isə oxşar olduğuna görə medsestra analizin cavablarını dəyişik salıb. Sonradan xəstəxanada bunu araşdırıblar... bu gün də həkim işə zəng edib dönə-dönə məndən üzr istədi...

...Bundan iki gün əvvəl... Axşam Moskvanın işıqları yananda şəhərin Sadovı küçəsində şütüyən taksi sürətini azaldıb yolun qırağında dayandı. Sürücü salondakı güzgüdən arxaya baxdı:

- Bit mojet, nam xvatit yexat pryamo. A to mı uje tretiy raz krutimsya v dol Sadovoy... Kuda dalşe?..

Bu vaxt arxadan xorultu səsini eşitcək çevrilib geri nəzər saldı. Sərnişinin yatdığını görüb gülümsədi:

- Nu i molodyoj poşla...

♦ Azərbaycan ordusu - 100

VƏLİ BƏY YADİGAROV

(1898-1971)

Olduqca zəngin hərbi bioqrafiyası olan Vəli bəy Yadiqarov az tanınmış sərkərdələrimizdəndir. I Dünya müharibəsində iştirak etmiş, Azərbaycan Milli Ordusu sıralarında Qarabağ uğrunda, eləcə də, sovetlərə qarşı üsyanlarda vuruşmuşdur. Həmin üsyanlarda fərqlənmiş Vəli bəy mühacirətə gedərək Polşa ordusu sıralarında bu ölkənin azadlığı və müstəqilliyi uğrunda döyüşmüşdür. 1920-1921-ci illərdə sovetlərə qarşı, 1941-1945-ci illərdə faşistlərə qarşı igidlilə döyüşmüş həmyerlimiz sovetlər Polşanı işğal edəndə Argentinaya mühacirətə getmiş, orada vəfat etmişdir. Polşa hökumətinin göstərişi ilə xüsusi hava reysində cənazəsi Varşavaya gətirilmiş və orada təntənəli şəkildə dəfn olunmuşdur.

Görkəmli sərkərdə, azadlıq uğrunda son nəfəsinədək mübarizə aparmış insan, Azərbaycanı Avropada tanıtmış həmyerlimiz Vəli bəy Yadiqarovun adı Azərbaycan tarixinə yazılmışdır.

Vəli bəy Sadiq bəy oğlu Yadiqarov 1898-ci ildə Borçalının Təkəli kəndində zadəgan ailəsində anadan olmuşdur. Məşhur Azərbaycan şərqşünası Mirzə Cəfər Topçubaşova qohumluğu çatan atası Sadiq bəy oğlanlarını hərbi məktəbə qoymuşdur. Vəli bəy 1909-cu ildə Tiflis hərbi gimnaziyasına qəbul edilmiş və 1916-cı ilədək burada oxumuşdur.

Vəli bəy 1916-cı ildən Rusiyanın Əlahiddə Qafqaz Korpusunun süvari hissələrində xidmət etməyə başlamışdır. I Dünya müharibəsini Qafqaz Cəbhəsində qarşılayan gənc kornet cəbhəyə göndərilmiş və məşhur Brusilov hücumunda iştirak etmişdir. Bir müddət 1-ci Dağıstan süvari alayında xidmət etdikdən sonra Vəli bəy Artilleriya Zabit Məktəbinə göndərilir. Lakin bolşeviklərin Peterburqda çevrilişi və Rusiyanın parçalanması nəticəsində onun ordusu iflic vəziyyətinə düşmüşdü. Bütün Rusiya ərazisində bolşeviklər tərəfindən qurulmuş postlarda keçmiş çar zabitlərini axtarırlar, onları qətlə yetirirdilər. Min bir əziyyətlə Vəli bəy 1918-ci ilin sentyabrında Azərbaycana gəlir.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaradılmasını sevinclə qarşılayan Yadiqarovlar nəslindən 8 nəfər zabit Milli Orduda xidmət etmişdir. Onlardan biri, Vəli bəyin böyük qardaşı Davud bəy Qarabağ və Zəngəzur döyüşlərində göstərdiyi igidliyə görə 1919-cü ildə general-mayor rütbəsinə layiq görülmüş-

dür. Azərbaycana gələn Vəli bəy dərhal Milli Ordunun sıralarında xidmət etmək arzusunu bildirmişdir. 3-cü Şəki süvari alayı təşkil ediləndə o, bu alayda eskadron komandiri vəzifəsində çalışmağa başlamışdır.

1920-ci il martın 22-də, Novruz bayramı axşamı Ermənistan silahlı qüvvələri və qiyamçı ermənilər Şuşa, Laçın, Xankəndi, Xocalı, Əsgərana hücum edirlər. Başda general-mayor H.Səlimov olmaqla Qarabağ Ərazi Qoşunları təpədən-dırnağaədək silahanmış düşmənin hücumunun qarşısını alır, müdafiə döyüşlərində ona ağır zərbələr vurur. Azərbaycan hissələri aprelın 3-də əks-hücum keçir. 12 günlük ölün-dirim döyüşlərində erməni qüvvələri darmadağın edilir. Qarabağın bütün məntəqələri üzərində yenidən ücrəngli bayrağımız dalğalanır. Bu döyüşlərdə Vəli bəy Yedigərovun eskadronu xüsusilə fərqlənir. 3-cü Şəki süvari alayının komandiri polkovnik Tonkiyev martın 26-da general-mayor Həbib bəy Səlimova göndərdiyi məktubda yazırdı: "Bu gün - martın 26-da artilleriya və tüfəng hazırlığından sonra Çaylı və Bürcü kəndləri tutulmuşdur. Ermənilər Çaylıdan qərbə -- dağların şərq ətəklərinə çəkilməşlər. Ermənilərdən bir neçə döyüşçü öldürülmüşdür. Bizim tərəfdən isə bir neçə partizan yaralanmışdır. Düşmənin çoxsaylı süvari dəstəsini başılovlu qaçmağa məcbur etmiş I-ci yüzliyin korneti Vəli bəy Yedigərovun çevik süvarilərinin hücumunu xüsusi qeyd etmək istəyirəm."

1920-ci ildə Azərbaycan Sovet Rusiyası qoşunları tərəfindən işğal edilir. Azərbaycan Milli Ordusunun zabitlərinin aqibəti müxtəlif olur. Kimisi Mehmandarov kimi, "Vətəndən ayrılmağa heç bir əsasım yoxdur" deyərək vətəndə qalmaq qərarına gəlir və repressiyaların qurbanı olur. Kimisi Türkiyə, Fransa, Almaniya və başqa ölkələrə mühacirətə gedir, müxtəlif peşə sahibləri olur. Bir qisim zabit isə onların vətənlərinə təcavüz etmiş bolşeviklərə qarşı üsyanlar vasitəsilə mübarizə aparmaq qərarına gəlir. Belələri sırasında Vəli bəy Yedigərov da var. O, 1920-ci ilin yayında 3-cü Şəki süvari alayının döyüşçüləri ilə məşhur Qarabağ üsyanında iştirak edir, düşməne ağır zərbələr vurur. Üsyan yatırıldıqdan sonra silahı yerə qoymayan Vəli bəy Gürcüstana keçir və bolşeviklərə qarşı gürcü ordusu sıralarında mübarizə aparmağa hazır olduğunu bildirir. Lakin Gürcüstanı da Azərbaycanın aqibəti gözləyirdi.

Gürcüstan işğal ediləndən sonra Vəli bəy Türkiyəyə keçir. Azərbaycanlılar burada dost və qardaş kimi qəbul edilir, onların bir çoxu Atatürkün ordusunda azadlıq yürüşündə iştirak edir. Lakin Türkiyənin Rusiya ilə normal diplomatik münasibətdə olması Vəli bəyi qane etmirdi. Bu zaman Sovet Rusiyasının qoşunları Polşaya hücum edir. "Polşa xalqlarına azadlıq" gətirəcəyini vəd edən sovetlər əslində ora ölüm və fəlakət gətirirdilər. Vətənin işğal altında olmasını, sovetlərin əlinə keçmiş qardaşlarının represiyalara məruz qalmasını bilən və qisas hissi ilə yaşayan Vəli bəy Polşaya keçmək qərarına gəlir.

Çox böyük çətinliklərlə Rumıniyaya, oradan isə Polşaya keçən Vəli bəy burada yaxşı qarşılanmışdır. Keçmiş Rusiya ordusunun zabiti Pilsudski vaxtilə azərbaycanlılarla bir hissədə xidmət etmişdi və onlara xüsusi rəğbəti vardı. Sovet - Polşa müharibəsinin ilk günlərində 20-dən artıq azərbaycanlı zabit

Polşa ordusuna qəbul edilir; Vəli bəy də o cümlədən. Özü də o, Polşa ordusunun süvari hissələrinə qəbul edilir.

Vəli bəyin Polşa ordusu sıralarında necə xidmət etməsi barədə 6 iyul 1990-cı il tarixli "Jiçe Varşavi" qəzeti yazırdı: "Ötən şənbə Varşava qəbiristanlığında Vəli bəy Yedigər müsəlman-tatar qaydası ilə dəfn olunmuşdur. Dəfn fəxri qarovulun müşayiəti ilə hərbi şöhrəti qaydaları ilə keçirilmişdir. Mərhumu son mənzilə yaxın qohumları, dostları, keçmiş alaydaşları yola salmışlar. Yaylın atəşi açılmış, orkestr Şopenin dəfn marşını çalmışdır. Cənazə üzərində müsəlman ayinini Varşava və Belostok yeparxiyasının imamı Aleksandr Əli Şalteski icra etmişdir. Bəs polkovnik Yedigər kimdir? Müsəlmandır. Azərbaycan knyazıdır...

*Azərbaycanın müdafiə naziri
Zakir Həsənov Vəli bəy Yedigərovun
Varşavada qoyulmuş abidəsinin açılışında*

Bu qərbi Polşa ordusu heyətində vuruşmuş, K.Somskovski adına 7-ci Ulan alayının zabiti olmuşdur. O, 1920-ci ildə tabeliyində olan hissə ilə birlikdə Azərbaycanı tərk etmək məcburiyyətində qalmış, 1921-ci ilin mart ayında Polşada sığınacaq tapmış, müqavilə ilə polyak ordusu sıralarına daxil olmuşdur. Qrozdəndə Süvari Məktəbini və Varşava Ali Hərbi Məktəbini bitirdikdən sonra 7-ci süvari polkunun komandir müavini təyin edilmişdir. Polyak qızıyla evlənmiş, polyak dilini öyrənmişdir. Keçmiş alaydaşları onu son dərəcə yüksək mədəniyyətə, sağlam həyat tərzinə malik insan, həm də olduqca tələbkər zabit kimi xatırlayırlar. Vəli bəy Polşaya hücm etmiş hitlerçi qəsbkarlara qarşı 1939-cu il sentyabrın 11-də təşkil olunmuş müdafiə kampaniyasında iştirak etmiş, Mazovetsk süvari briqadasının qərargah rəisi olmuşdur. Polşanın işğalından sonra Armiya Krayovanın tərkibinə daxil olan "Jelen" polkunun komandiri kimi Varşava üsyanında (1944) iştirak etmişdir. Mühəribədən sonra Vəli bəy Yedigər Argentinaya mühacirət emiş, 19 il əvvəl - 1971-ci il dekabrın 3-də Buenos-Ayresdə vəfat etmişdir.

Öz vəsiyyəti ilə Polşada təkrar dəfn edilmişdir. Dəfn mərasimində mərhumun qızı - Züleyxa xanım Yedigər - Kalinoskaya da olmuşdur. O, hal-hazırda milliyyətə polyak olan əri ilə İspaniyada yaşayır". İkinci vətəni Polşa uğrunda mərdliklə vuruşan Vəli bəy 1945-ci ildə Polşaya sovet qoşunları yeridiləndə onlara tabe olmaq istəməmiş, istefa ərizələri yazmış və 1949-cu ildə istefaya çıxaraq Argentinaya yollanmış, burada Polşa və Qafqaz mühacirləri cəmiyyətlərinin fəal üzvü olmuşdur. Vəli bəy 1933-cü ildə Varşavada "Mustafa Axmətoviç adına tatar-ulan alayının hərbi tarixi oçerki" adlı kitab yazmış və Polşa, Krım, Litva, Rusiya müsəlmanlarının Polşada xidmətini əks etdirmişdir. Kitab 1990-cı ildə Varşavada təkrarən nəşr olunmuşdur.

Zəngin döyüş bioqrafiyası illərində Vəli bəy Azərbaycanın "İgid nişanı" ordeni, Polşanın 4 ordeni ilə təltif edilmişdir.

Vəli bəy Yedigərov 1971-ci ildə Buenos-Ayresdə vəfat etmiş, 1990-cı ildə məzarı Varşava mərkəzi qəbiristanlığına köçürülmüşdür.

UZAQDAKI DOĞMA ADAM

Sizə Mehmet Ömer Kazancıdan danışmaq istəyirəm. Çox maraqlı insandır. Onunla Kastamonuda tanış oldum. IX Dünya Türklərinin Ədəbi dərgilərinin kongresi 2018-ci ilin Mədəniyyət Paytaxtı seçilmiş bu qədim şəhərdə keçirilirdi. 28 türk ölkəsində çap olunan ədəbi dərgilərin nümayəndələri sözün istisinə yığılmışdı. Kərkükdən gələn iki nəfərlə elə oteldə tanış olduq: Söhbəti, sözü düzlu, məzəli Sabah Abdullah Kərküklü və Mehmet Ömer Kazancı. Həmişə mənə elə gəlir ki, Kərkük bir ananın qərbləkdə yaşayan övlədidir. Uzaqdadır, hər vaxt əl çatmır, yanına tez-tez getmək olmur, dara düşəndə əlini tuta bilmirsən, bəzən başına nə gəlir - xəbərin olmur, amma onun yeri həmişə ürəyindədir, o ağrıda canın ağrıyır, narahat olanda yuxunu qarışdırırsan, burnunun ucu göynəyir. Anasından ayrı düşmüş bala kimidi Kərkük.

***Sen benim gözlerimde bin yıllık bir rüyasın
Gözlerimden, Kerkük'üm, seni çalan mı olur?
Adım adına bağlı, kaderim kaderine,
Uğrunda baş veririm desem, yalan mı olur?***

Mehmet Ömer Kazancı şivəsiylə, söhbətiylə, münasibətiylə doğmalığını hiss etdirirdi. Mənə elə gəlirdi ki, bu dəyərli professoru ilk dəfə deyil görürəm, uzun illər onun mühazirələrini dinləmişəm, həmişə Azərbaycandan, Kərkükdən danışmışıq və təkəcə Kastamonuda deyil, hər yerdə bir süfrəni, süfrədəki çörəyi paylaşmışıq.

Bir axşam Kastamonu küçələrini dolaşırdıq. Mehmet Ömer Kazancı bizi yaxınlıqdakı kafedə qəhvə içməyə dəvət etdi. Oturduq, hərə gah bir-biriylə, gah da ümumi söhbət edir, deyib-gülürdük. Bir-birimizi daha yaxından tanıyırdıq. Onda bildim ki, şair Mehmet Ömer Kazancı 1952-ci ildə Kərkükdə doğulub. İlk-orta və litsey təhsilini də orada alıb. Sonra gəlib çıxıb 1971-ci ilə. Bu il də Bağdad Universitetinin Ziraat fakültəsinin məzunu olub. Deyirdi ki, 1978-ci ildə bizim magistr dediyimiz Yüksək Lisansı bitirib. Yəni heç oxumaqdan əl çəkməyib. Bu yol onu aparıb çıxarıb təhsil ocaqlarına, bir müddət Süleymaniyyədə, Erbil Universitetində işləyib, sonra təyinat alıb Bağdad Universitetinə. Elə orada da doktorluq dissertasiyası müdafiə edib, elmi dərəcə alıb. Hazırda Bağdad Ziraat Fakültəsinin Biotexnoloji və Genetik Mühəndislik auditoriyasına Bağdadın ən ünlü, ən hörmətli professorlarından

biridir. İngiliscə, ərəbcə bir çox elmi məqalələrin, dərsliklərin müəllfidir, qısa, ömrünü boşuna yaşayan adam deyil.

Mehmet Ömer Kazancının oteldə mənə bağışladığı şeir kitabını açıb qarşıma çıxan ilk şeiri oxudum. Sözlər not dəftərinə yazılmış kimi idi, oxuduqca həzin, kövrək Kərkük nəğməsi beynində səslənirdi:

**Çocukluğumda annemdin,
Gençliğimde sevgilim.
Ergin oldum, eşim oldun,
Eşim, yoldaşım oldun.
Yarın ölsem - her ölüm bir kaderdir -
Kara bağlar ve ağlarsın.
Eksik olma,
Berhudar ol, berhudar ol.**

Mehmet Ömer Kazancının lirikası onun ruhunun səsidir. İlk baxışdan şair olduğu bütün üz cizgilərində görünür. Yaxşı bir sözümüz var: "Bu adam təpədən dırnağa şairdir!" Mehmet Ömer Kazancıya bu söz tam uyur. Dalğın baxışı da, üzünün qırıqları da, siqareti barmaqlarının arasında ehmal tutuşu da, təbəssümü də misrədir, şeirdir. Onu, demək olar ki, bütün türk dünyası tanıyır, şeirlərini sevir. Türkiyədə, Türkmənistanda, Kıbrısdə, Qazaxıstanda və digər ölkələrin ədəbi dərgilərində müntəzəm çap olunur. Türkiyədə Mehmet Ömer Kazancının həyat və yaradıcılığından doktorluq dissertasiyası yazılır, onun haqqında kitablar nəşr olunub.

Mehmet Ömer Kazancı məhsuldar yazıçılardandır; iyirmidən çox kitabı həm Bağdadda, həm də ölkəsinin sərhədlərindən kənarda oxuculara təqdim olunub. 1979-cu ildə Bağdadda doğulan "Sana Doğru" ilk şeirlər kitabına qədər yerli dərgilərdə, qəzetlərdə bir çox şeirləri, esseləri, hekayələri çap olunub.

İlk kitabı Mehmet Ömer Kazancının ədəbi yolunda lokomotivə çevrilib, sonralar "Şarkıca konuşmak" adlı şeirlər, "Cam ardından bir öpüş" hekayələr, "İnci üstüne inci" şeirlərin təhlil və tənqidi, "Şafak", "Türkmen öykücülüğü" adlı çıxışlar və nümunələr toplusu, "Bir ömür yetmiyor ki" şeirlər, "Ölüme, zaman erken", İsmet Özcanın həyat və yaradıcılığı haqqında bioqrafik kitabları çap olunub. Mehmet hocaların hekayələrində də bir başqa ləzzət var. "Nasrettin hoca Kerkük'te" adlı kitabında cəmlənib. Bu kitablar, heç şübhəsiz, türk ədəbiyyatının ən gözəl nümunələri sırasındadır.

Mehmet Ömer Kazancı "Türkmen Kardaşlık Ocağı" idarə heyətinin sədridir. 1961-ci ildən bəri nəşr olunan və İraq türklərinin sevimli jurnalına çevrilmiş "Kardeşlik" dərgisinin, əvvəllər nəşriyyat müdürü işləsə də, bu gün həmin dərginin fəxri sədridir. İraq Universitet Hocaları Dərnəyi İdarə Heyətinin, Türkmən Ədəbiyyatçıları, İraq Ədəbiyyatçıları və Avrasya Ədəbiyyatçıları Birliklərinin üzvüdür. Bütün bunlardan əvvəl, o, sadə, səmimi və yüksək insani keyfiyyətləri özündə cəmləşdirə bilmiş mübarək şəxsiyyətdir. Yazdığı əsərləri də özünə bənzəyir. Əvvəl Mehmet Ömer Kazancının şeirlərini azərbaycancaya uyğunlaşdırmaq istədim, sonra bu fikirdən daşındım. Bir halda ki, bir-birimizi tərcümə olmadan anlayırıq və eyni dili danışırıq, uyğunlaşdırmağa ehtiyac görmədim. İstəmədim misraların arasındakı Kərkük nəğməsi itsin. Mehmet Ömer Kazancı öz şivəsində, öz səsinə, öz nəğməsində oxumaq daha gözəldir.

Vüsal NURU

Mehmet Ömer KAZANCI**GERİYE BİR DUAN
KALİYOR TANRIM**

Acı çoğaldıkça artıyor öfke
Artıyor haddini buluyor Tanrım
Bu günleri görmez olaydım keşke
İçim isyan ile doluyor Tanrım

Kimi lanetlesem, küfretsem kime
Kim yükledi bunca kahrı terkime
Bunları da geç, o, gül Kerkük'üme
Bir soran yok neden soluyor Tanrım

Terk ettin beni ne bet bir zamana
Bulanmışım baştan aşağı kana
Bir değil zulmeden kıyan bu cana
Her gelen bir damar yoluyor Tanrım

Kopuyor sabrım en yoğun yerinden
Beklerken bir ilaç birilerinden
Bir yeni dert daha, daha derinden
Tığ gibi bağrıma dalıyor Tanrım

Kader beni kılıç hışmına tutmuş
Canıma itleri ayrık kudurtmuş
Tüm bildiğim dostlar birden unutmuş
Geriye bir duan kalıyor Tanrım

KERKÜK'E AŞKNAME

Sen benim gözlerimde bin yıllık bir rüyasın
Gözlerimden Kerkük'üm seni çalan mı olur
Adım adına bağlı kaderim kaderine
Uğrunda baş veririm desem yalan mı olur

Sen gönlümün sultanı, sen kalbimin pirisin
Sen en kutsal saydığım topraklardan birisin

Sen Tanrıdağı gibi Turan gibi dirisin
Sen olmadığın yerde, din mi, iman mı olur.

Ezelden ruhlarımız sarılmış birbirine
Olanaksız, kimseyi koymam senin yerine
Aşkın beni çekiyor, bırak çeksın derine
Seninle derinlere inen pişman mı olur.

Bu aşka karşı her kes bir dolap çeviriyor
Bu aşkın sinesine her dağı deviriyor
İmdat mı dedin, kim ki; kime kulak veriyor
Bu karmaşalıklarda bizi duyan mı olur.

Kalamam altında ben, kalamam her minnetin
Kimseye yalvaramam Kerkük'üme ki yetin
Düşman ne denli yaman olsa ne denli çetin
Benden daha mı çetin, daha yaman mı olur.

ELLERİNİ UZAT YETER

Isıtamaz demiştim sana
Beni her ateş
Söndür,
Bu kütüklerin günahına girme
Ellerini uzat yeter

Islatamaz demiştim sana
Beni her yağmur
Durdur,
Gözyaşlarına ihanet ediyorsun
Ellerini uzat yeter

Kaldıramaz demiştim sana
Beni her gemi
Yüküm ağır
Yaralarım,
İrin dolu kan dolu,
İndir bu yelkenleri
Ellerini uzat yeter

Dindiremez demiştim sana
Beni her türkü

Kes, bu gürültüler bitsin
Sıkıştırma kanıma iğne iğne
Öldürüyorsun
Ellerini uzat yeter...

Yakalamaz demiştim sana
Beni her olta
Kurtaramaz yalnızlığımdan
Çok derindeyim, çok dipte
Ellerini uzat yeter

Anlatamaz demiştim sana
Beni her kitap
Masallarımda varsan, öykülerimde varsan
Varsan eğer benimle
Ellerini uzat yeter

SENSİZ BİR İŞ OLMAZ

*Bütün kadınlar güzeldir, bütün
güzel kadınlara*

Ne cinas kaldı şiirde
Ne kinaye ne mecaz
Tek sen kaldın, kalmalısın
Çünkü sen,
Öz mayası bu işin
Sensiz bu iş olamaz

Gidiyorum desen de gidemezsin
Birileri var her zaman bir yerlerde
Seni tutan
Dertlerini anlatan
Sana muhtacım diyen...
Sen de ne kadar nazik
Sen de ne kadar narın
Sen de ne kadarki bar
Kimseyi kıramazsın
İmrenirim seni hep,
Ne güzel huyların var..

Adın n'olursa olsun
Sen de kim olursan ol,
Yeter ki; bir kadın ol
Ellerinde aynası
Tüm dünyaya bedelsin

Çocukluğumda annemdin
Gençliğimde sevgilim
Ergin oldum eşim oldun
Eşim yoldaşım oldun
Yarın ölsem - her ölüm bir kaderdir -
Kara bağlar ve ağlarsın
Eksik olma,
Berhudar ol, berhudar ol

Eksik olma
Tek sen kaldın hayatıma renk veren
Kalmalısın
Çünkü sen, öz mayası bu işin
Öz mayası her işin
Sensiz bir iş olamaz.

SİTEM

N'olur bir gün bizimle gönlünü bir az saf et
Gel otur karşımızda iki kelime laf et
Rahvan atlar gibiyiz, çok kişneye biliriz
Kişnememiz başını ağrıttı ise af et

Ne beklenir yüreği bıçaklanmış bir mestten
Bağıramaz mı bar bar daha fazla her kesten
Kırmaz mı zincirleri, kaçamaz mı kafesten
Sabrımızı tükettin, ikrar et, itiraf et

Ateş yak aydınlık et, yakma yandırsın bizi
Kül olun, duman olun, diye kandırsın bizi
Bir söz et, bizi bize, bize andırsın bizi
Ne elini sıkı tut, ne de fazla israf et

Nereye bakıyorsan dolup taşıyor için
Durmadan yazıyorsun sormadan kimin için
Yeter sızlatma bizi, sızlatma için için
Bizlere de bir dize, tek bir dize ithaf et

ÖLÜM GÜZELDİR

Ölüm güzeldir
Vaktinde gelse
Elden ayaktan düşmeden önce

Ölüm güzeldir
Ürkütmeden
Yanımıza sokulsa

Ölüm güzeldir
Kepaze bir yaşamın
Ellerinden kurtarsa

Ölüm güzeldir
Götürürken
Gözyaşları bırakmasa
Arkamızdan

Ölüm güzeldir
Umduklarımızı
Bizimle gömmese

Ölüm güzeldir
Yüz yüze
Karşımıza çıksa

Ölüm güzeldir
Götürürken,
Bayrağa sarsa

Ölüm güzeldir
Sevgili vatanın
Kucağında yatırsa
Sessiz ve dingin...

USTAD

FEYZULLA QASIMZADƏ

Ədəbi-elmi və pedaqoji ictimaiyyət arasında “Mirzə Feyzulla” ad-titulu ilə tanınan və sevilən, qohumlarının, dostlarının, yaxınlarının, həmkarlarının və tələbələrinin böyük ehtiramla sadəcə “Mirzə” deyə müraciət etdiyi akademik Feyzulla Səməd oğlu Qasımzadə Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarının Firudin bəy Köçərlidən və Salman Mümtazdan sonrakı Məmməd Arif, Həmid Araslı, Məmməd Cəfər, Əli Nazim, Hənəfi Zeynallı, Əli Sultanlı, Mikayıl Rəfilı, Mirzağa Quluzadə kimi görkəmli nümayəndələrinin yaşca ən böyüyü, adları çəkilən ədəbiyyatşünaslıq xadimlərinin müəllimi və yol göstərənı, həyatda, elmdə və müəllimlikdə fədakarlıq nümunəsidir. O, Azərbaycan ədəbi-ictimai və pedaqoji fikir tarixində görkəmli ədəbiyyatşünas alim və müəllim kimi məşhurdur; Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin, xüsusilə XIX əsrdə yaşamış klassik sənətkarların: Q.Zakir, A.Bakıxanov, İ.Qutqaşınlı, M.F.Axundzadə, S.Ə.Şirvani, N.Vəzirov kimi şair və yazıçıların ədəbi irsinin yorulmaz tədqiqatçısı olmuş və orta məktəblər üçün dərsliklər yazmış, tədris vəsaitləri hazırlamışdır. Feyzulla Qasımzadə Azərbaycan ali məktəblərinin filologiya fakültələrində tədris olunan “XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” fənninin yaradıcısı, bu fənni öyrətmək üçün xüsusi proqram və dərsliyin müəllifidir.

Mirzə Feyzulla Qasımzadə 1898-ci il noyabr ayının 19-da Bakı qəzasının Mərdəkan kəndində yoxsul bir ailədə doğulmuşdur. Atası Səməd kişi on bir nəfərdən ibarət (onun 7 oğlu, iki qızı vardı) ailəni çətinliklə dolandırsa da, övladlarına təhsil vermək istəyir, bu istəyini həyata keçirmək üçün həmişə əlindən gələni edirdi. Feyzulla 8 yaşa çatanda atası onu mollaxanaya qoyur (1906), üç il mollaxanada oxuduqdan sonra 1909-cu ilin sentyabr ayından Mərdəkan kənd ibtidai məktəbində təhsilə başlamış, 1912-ci ildə həmin məktəbi bitirib, Bakı şəhər ali-ibtidai məktəbinə daxil olmuş, 1916-cı ilin may ayında bu məktəbi bitirib, həmin ilin iyul ayında Bakıda “Kazennaya palata” adlanan dövlət müəssisəsində qulluğa girmişdir. Bu iş ailə üçün çox faydalı olsa da, gənc Feyzulla təhsilini davam etdirmək istəyirdi. Buna görə də işindən ayrılmadan 1916-cı ilin sentyabr ayında Bakıda Yemelyanovun axşam gimnaziyasına daxil olmuş, təxminən 4-5 ay burada oxuduqdan sonra, 1917-ci ilin yanvar ayında Göyçay qəzasının Qaziyan kənd məktəbinə müdir və müəllim təyin edilmiş, az müddət orada çalışmışdır. Lakin zamanə qarışıq olduğundan onu öz xahişi ilə 1917-ci ilin sentyabr ayından Mərdəkan kənd məktəbinə eyni vəzifəyə keçirmişlər. Beləliklə, F.Qasımzadə bundan sonrakı

pedaqoji fəaliyyətini Bakı mühitində davam etdirmişdir: o, Qala-Maştağa rayon Maarif idarəsində təhsil-tərbiyə şöbəsinin müdiri, ikinci dərəcəli 18-ci şəhər məktəbində Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimi vəzifələrində çalışmış, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun dil və ədəbiyyat şöbəsində (1923-25), Azərbaycan Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsində (1926-29) təhsil almış, iki ali məktəb bitirmişdir. N.Nərimanov adına texnikumda, XMK-nın Bakı Pedaqoji Texnikumunda, Bakı Məmaçılıq Texnikumunda dil və ədəbiyyat müəllimi, V.İ.Lenin adına ADPI-nin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasında asistent vəzifəsində çalışmışdır. F.Qasımzadə 1929-cu ildə ADETİ-nin aspiranturasına daxil olmuş, eyni zamanda XMK-da metodist-təlimatçı işləmişdir (1930-38). Aspiranturada təhsilini bitirəndən sonra SSRİ EA Azərbaycan filialının Dil və Ədəbiyyat İnstitutunda baş elmi işçi, Y.İ.Lenin adına ADPI-nin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasında dosent vəzifəsində də çalışmışdır.

1939-cu ildə "M.F.Axundovun həyat və yaradıcılığı" mövzusunda dissertasiya müdafiə edib, filologiya elmləri namizədi elmi dərəcəsi alan F.Qasımzadə eelə həmin il ADPI-də çalışdığı kafedranın müdiri təyin edilmiş, bir il sonra ADU-nun Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasına dosent vəzifəsinə keçmiş, 1942-ci ildə isə həmin kafedranın müdiri vəzifəsinə irəli çəkilməmişdir. Təxminən 10 il bu vəzifədə çalışan F.Qasımzadə 1951-ci ildə Azərbaycan Dövlət Qiyabi Pedaqoji İnstitutunun Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasına müdir təyin olunmuş, 1957-ci ilin mart ayında yenidən ADU-ya keçərək Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasında professor vəzifəsini tutmuşdur. Bundan iki il əvvəl isə "XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında realist-demokratik ədəbi cərəyanın inkişaf tarixi" mövzusunda dissertasiya müdafiə edərək filoloji elmlər doktoru elmi dərəcəsi almışdır (1955, dekabr). "Azərbaycan SSR-in Əməkdar müəllimi" (1943) və "Azərbaycan SSR-in Əməkdar elm xadimi" (1958) fəxri adlarına layiq görülmüş, Azərbaycan SSR EA-nın müxbir üzvü (1962) və həqiqi üzvü (1967) seçilmişdir.

1959-cu ildə V.İ.Lenin adına ADPI-nin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının müdiri təyin edilmiş və ömrünün sonlarına qədər bu vəzifədə çalışmışdır.

Akademik Feyzulla Qasımzadə 1976-cı il mart ayının 29-da Bakıda dünyasını dəyişmiş və Mərdəkan qəbiristanlığında torpağa tapşırılmışdır. Ondan doğma xalqına zəngin ədəbi-elmi və pedaqoji-metodik irs qalmışdır. Bu irs ümumi sayı 100-dən artıq kitab, monoqrafiya, ali və orta məktəblər üçün dərslik, tədris vəsaiti, proqram, məktubdan, 150-yə yaxın ədəbi-tənqidi və elmi-pedaqoji məqalədən, metodik tövsiyədən ibarətdir. Bu əsərlərin sırasına onun mətnşünaslıq işlərini tərtib etdiyi kitabları, bu kitablara yazdığı müqəddimələri, izah, şərh, lüğət və qeydləri də əlavə etsək, akademik Feyzulla Qasımzadənin elmi və pedaqoji fəaliyyətinin miqyasını, alim-müəllim ömrünün mənasını, xalq, millət qarşısında vətəndaşlıq xidmətlərini aydın görməyə imkan yaradar.

Feyzulla Qasımzadə yazı-pozu işinə gənclik illərində, təxminən 18-20 yaşlarında başlamış, ilk məqaləsi "Azərbaycan" qəzetində çıxmışdır. Gənc müəllimin elmi-pedaqoji və metodik fəaliyyətinin qızğın dövrü 1930-cu illərdən başlanır. Bu dövrdə bir-birinin ardınca onun "Ədəbiyyat və dil proqramlarına tənqid" (1931), "Ədəbiyyat proqramlarına tənqid" (1932), "Orta məktəblərdə ədəbiyyat dərsləri" (1932) və s. adlı metodik kitabçaları, ibtidai məktəbin üçüncü və dördüncü sinifləri üçün "Ədəbiyyat" (1934), pedaqoji texnikumların birinci, ikinci və üçüncü kurslarının hər biri üçün "Ədəbiyyat" (1935), orta məktəbin VIII sinfi üçün "Ədəbiyyat" (1936) və "Ədəbiyyat müntəxəbatı" dərslikləri, həmçinin "Bədii obrazların təhlili" (1936), "Orta məktəblərdə

Füzuli" (1936), Mikayıl Rəfilı və Məmməd Arıfla birlikdə orta məktəbin IX və X sinifləri üçün "Ədəbiyyat" kitabları, nəhayət, "M.F.Axundov. Həyat və yaradıcılığı" (1938), "M.F.Axundovun poeziyası" (1938), "M.F.Axundovun həyat və yaradıcılığı" (1939) monoqrafiyaları çapdan çıxır.

Adlarından göründüyü kimi, bu əsərlərin əksəriyyəti tədris-pedaqoji və metodik ədəbiyyat nümunələridir. Onların məzmununda orta məktəblərin ibtidai və yuxarı siniflərində ədəbiyyat tədrisinin məqsədi, vəzifələri, şagirdlərin estetik tərbiyəsində, onların hərtərəfli insan kimi yetişdirilməsində bədii ədəbiyyatın rolu, klassik şairlərin əsərlərini öyrətmək, mənimsətmək, sevdirmək yolları izah olunur. Gənc müəllim həmkarlarına dönə-dönə tövsiyə edir ki, ədəbiyyat proqramlarına və bu proqramlar əsasında yazılan dərsliklərə, yaxud tədris vəsaitlərinə klassik və müasir yazıçıların yüksək mədəni-əxlaqi keyfiyyətlər aşılayan əsərləri daxil edilsin, təhlil zamanı bədiiyyat məsələlərinin izahına üstünlük verilsin.

F.Qasımzadə həm şifahi xalq ədəbiyyatından, həm də yazılı ədəbiyyat nümunələrindən eyni dərəcədə istifadə etməyi məsləhət bilir, tərtib etdiyi proqramlarda və hazırladığı dərsliklərdə milli ədəbiyyatın şifahi və yazılı qollarına məxsus əsərlərin öyrədilməsinə eyni dərəcədə həssaslıqla yanaşırdı. Xronoloji ardıcılıq prinsipi də onun metodik görüşlərinin mühüm tərəfi idi. 1938-ci ildə orta məktəbin VII sinfi üçün H.Araslı və M.Rəfilı ilə birlikdə yazdığı "Ədəbiyyat" dərsliyində, eləcə də bu dərsliyə uyğun tərtib etdiyi "Ədəbiyyat müntəxəbatı" kitabında bu vacib prinsipə əməl olunmuş, əvvəlcə şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri: nağıl, bayatı, ağı, atalar sözü, "Koroğlu" və Qaçaq Nəbi" dastanlarından şeir parçaları, aşıq poeziyasından nümunələr, sonra klassik şairlərin (Nəsimi, Füzuli, Xətai, Vəqif, Vədadi, Zakir, Şakir, Bakıxanov-Qüdsi, Seyid Əzim) əsərlərindən misallar verilmişdir. Onların düzülüşü isə sadədən mürəkkəbə prinsipinə əsaslanır. Belə yanaşma bir tərəfdən proqrama, digər tərəfdən şagirdlərin bilik və anlama bacarığına, təlimdə təcridlik prinsipinə uğun gəlir.

F.Qasımzadə tərtib işində təkrardan qaçan, mətnləri sadələşdirmək və dəyişməklə yeknəsəqliyi aradan qaldırmağa, müntəxəbatın məzmununu zənginləşdirməyə, şagirdlərə yeni bilik verməyə cəhd edən və çox vaxt məqsədini həyata keçirən alim-müəllimdir.

F.Qasımzadənin metodik görüşlərində və tərtib etdiyi proqramlarda dünya ədəbiyyatının böyük xadimlərinin həyat və yaradıcılığının, onların məşhur əsərlərinin öyrədilməsinə xüsusi diqqət verilir. Onun dərsliklərində Azərbaycan klassik sənətkarları ilə yanaşı, gürcü xalqının Şota Rustaveli, Rusiyanın Puşkin, Lermontov, Qoqol, A.Ostrovski, Qərbi Avropanın Şekspir, Molyer, Şiller kimi qüdrətli yazıçılarının dövrü, tərcümeyi-halı, əsərlərinin Azərbaycan dilinə tərcüməsi, "Pələng dərisi geymiş pəhləvan", "Hamlet", "Tufan" və s. bədii şedevrlər haqqında məlumat, yığcam təhlil verilir ki, bunlar azərbaycanlı yeni-yetmələrin dünya ədəbiyyatı ilə tanışlığına, bədii ədəbiyyatın faydalı roluna dair şagird görüşlərinin formalaşmasına, nəhayət, gözəl əxlaqi sifətlərə yiyələnməsinə, onların milli köklərə bağlanmasına səmərəli təsir göstərir.

F.Qasımzadənin elmi-ədəbiyyatşünaslıq fəaliyyəti də 1930-cu illərdən başlanır. S.Qənizadənin "Utandı" novellası haqqında "Ədəbiyyat cəbhəsində" çıxan ilk resenziyasından sonra onun Azərbaycan mətbuatının tarixi, ədəbiyyatdan iş kitablarının metodoloji qüsurları, dil və ədəbiyyat fənləri tədrisinin elmi əsasları və s. belə aktual məsələlər barədə tənqidi məqalə, rəy və icmalları çap edilir. Həmin onilliyin sonlarında "M.F.Axundovun poeziyası" (1938), "M.F.Axundovun həyat və yaradıcılığı" (1939), az sonra isə "Ədəbiyyatdan terminlər lüğəti" (1940) kitabçaları işıq üzünə görünür.

1940-cı illərdə müharibənin qızğın, amansız bir dövründə F.Qasımzadə iki cildlik "Müxtəsər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin yazılmasında iştirak edərək, bu tarixin ikinci cildi üçün "XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı" bölməsini yazır. Milli ədəbiyyatın inkişaf tarixi, xüsusilə XIX əsr ədəbiyyatı F.Qasımzadəni hələ 1930-cu illərdən maraqlandırır. 1938-ci ildə onun pedaqoji institutların tələbələri üçün "XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı" və "XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı xrestomatiyası" kitabları çap olunmuşdu. Keçən 5-6 il ərzində tədqiqatçı XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatına dair araşdırmalarını xeyli genişləndirmiş və dərinləşdirmişdi. Elə buna görə "Müxtəsər Azərbaycan ədəbiyyatı" hazırlanarkən həmkarları XIX əsr bölməsinin müəllifliyini F.Qasımzadəyə etibar etmişdilər və F.Qasımzadə ona göstərilən etimadı doğruldaraq, üzərinə düşən vəzifəni yüksək elmi səviyyədə yerinə yetirmişdi.

1950-ci illər F.Qasımzadənin elmi tədqiqat obyektinin şəxələndiyi və yenidən vahid mehvərdə birləşdiyi dövrüdür. Bu illərdə onun "Ədəbiyyata aid terminoloji lüğət" (1950, A.Abdullayevlə birlikdə), "Tənqidi realizm" (1952), "M.F.Axundovun yaradıcılıq yolu" (1953), "Vaqifin ədəbi məktəbi" (1954), "N.B.Vəzirov" (1954), "XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında realistik-demokratik cərəyanlar" (1954), "Abbasqulu Ağa Bakıxanov" (1956), "XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" (1956), "Abbasqulu Ağa Bakıxanov Qüdsi. Həyat və yaradıcılığı" (1958) monoqrafiyaları, orta məktəbin IX sinfi üçün "XIX əsr ədəbiyyatı" (1950, M.Rəfili ilə birlikdə), "XIX-XX əsrlər ədəbiyyatı" (1952, 1953, 1954, 1955, 1956, 1957, 1959, M.C.Cəfərovla birlikdə) dərslikləri, habelə Q.Zakir, N.Vəzirov, Seyid Əzim, Nəbatı, Şükuhi, Sabir və b. sənətkarların həyat və yaradıcılığına dair onlarca qiymətli elmi məqaləsi dərc edilir.

Alimin Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının ən dəyərli əsərlərindən, mühüm elmi nailiyyətlərindən olan "XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" (1956) kitabı da ilk dəfə bu dövrdə nəşr edilir. 16 fəsildən ibarət bu əsərdə birinci dəfə olaraq XIX əsr - Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin "ən mütərəqqi və məhsuldar dövrü" hesab edilir; tematika genişliyi, ideya zənginliyi, məzmun dərinliyi yeni ədəbi janrların yaranması, üslub əlvanlığı, satiranın və realizmin təşəkkülü bu dövr ədəbiyyatının özünəməxsus əlamətləri kimi izah olunur. Kitabda XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatına aid ilk mənbələrin yığcam ədəbi-tarixi və tənqidi xülasəsi verilir, bu dövrün ədəbi mərhələləri müəyyənləşdirilir, hər mərhələni səciyyələndirən əlamətlər şərh edilir. Milli realizmin təşəkkülü və inkişafı, XIX əsrin aşiq poeziyası, xalq şeiri tərzində yazan şairlərin yaradıcılığı, klassik üslub, ədəbi məclislər, satiranın inkişafı, realist bədii nəsrin yaranması haqqında deyilənlər də XIX əsrin zəngin və orijinal ədəbi-tarixi dövr olduğunu təsdiq edir. A.Bakıxanov-Qüdsi, İ.Qutqaşanlı, M.Ş.Vazeh, Q.Zakir, M.F.Axundzadə, N.Vəzirov, Seyid Əzim kimi böyük sənətkarların hər birinin həyat və yaradıcılığının təhlilinə xüsusi fəsil ayrılması kitabın elmi çəkisini daha da ağırlaşdırır. "XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" kitabının ən mühüm elmi və nəzəri-metodoloji məziyyəti, müəllifin novatorluğu isə onun ədəbi hadisələri xalq həyatı ilə, xalqın azadlıq mübarizəsi ilə, ictimai və bədii tənqiddə sahəsindəki zəngin irslə əlaqədə izah etməyə çalışmasında, ədəbiyyatşünaslığın prolet-kultçuluq, vüqar sosiologizm, nihilizm kimi yanlış təmayüllərdən tamamilə xilas olmadığı bir dövrdə XIX əsr Azərbaycan bədii fikrinin düzgün, işıqlı metodoloji əsasda alıb qiymətləndirməsindədir. Məhz bu cür düzgün metodoloji yanaşma və predmetli elmi təhlil nəticəsində F.Qasımzadə belə doğru qənaətə gəlir ki, XIX əsrdə "Vaqif ədəbi məktəbi" şairlərinin simasında ilk ruşeymi yaradılan, 30-40-cı illərdə A.Bakıxanov, Mirzə Şəfi Vazeh və Zakirin yaradıcılığında inkişaf etdirilən, 50-60-cı illərdə

M.F.Axundovla möhkəmləndirilib ədəbi məktəb səviyyəsinə qaldırılan, 70-90-cı illərdə isə poeziyada, xüsusilə dramaturgiyada geniş yayılaraq, antirealist ədəbi cərəyanlarla mübarizədə qələbə və təntənə qazanan realist-demokratik ədəbiyyat keçən əsrin (XIX əsrin-Z.Ə.) ən qabaqcıl ədəbi cərəyanı kimi müəyyənləşmişdir. Xalq azadlıq hərəkatı ilə sıx bağlı olan bu ədəbi cərəyan gələcək XX əsr ədəbiyyatının inkişaf yollarını müəyyənləşdirmiş, ona istiqamət vermişdir. XX əsrin ilk onilliklərində böyük xalq satirik şairi Mirzə Ələkbər Sabirin və Mirzə Cəlil Məmmədquluzadənin simasında yaranan inqilabi-demokratik ədəbiyyat onun yeni tarixi şəraitdəki bilavasitə davamı və inkişafıdır”.

Lakin tədqiqatçının təhlillərində və mühakimələrində dövrün ideoloji basqılarından və ədəbiyyatşünaslığın ümumi səviyyəsindən qaynaqlanan mübahisəli, hətta təzadlı və ziddiyyətli fikirlər də yer alır. Hər şeydən əvvəl, müəllifin ədəbiyyatı realist və antirealist, mütərəqqi və mürəccə qollara ayırıb Yaxın Şərq bədii-estetik ənənələri əsasında yaranan dini poeziyanı, tərifi təşirini başdan-başa köhnəlik yayan, yeniliyə qarşı çıxan, “mürəccə mülkədarlığa və ruhanilərə xidmət edən” ədəbiyyat sayması əsassız idi. Müəllif bir tərəfdən qəzəl janrının klassik ədəbiyyatda geniş yayıldığını, şairləri şöhrətləndirdiyini etiraf edir, digər tərəfdən yazırdı ki, XIX əsrdə realizmin və materializmin inkişafı başladığı bir dövrdə qəzəlcilərin “vəhdəti-vücudiyyə” əqidəsini təbliğ etmələri, əlbəttə, açıq bir irtica idi”. Belə birtərəfli yanaşmaya görə ki, XIX əsrin Zeynalabdin Səğəri, İbrahim Nəcati, Mahmud Nəfə, Mirzə Nəsrullah bəy Bədə Məhəmmədəli Məxfi, Sədi Qarabaği, Mir Möhsün Nəvvab, İsmayıl bəy Nakam, Molla Ağə Bixud və b. onlarca şairi mistik şeir nümayəndəsi sayılır, nəzirə və mərsiyə ədəbiyyatı tənqid olunurdu. Tədqiqatçının XIX əsr realizmini tipoloji baxımdan tənqidi realizm adlandırması da dövrün tələblərindən və ədəbiyyatşünaslığın səviyyəsindən irəli gəlir, alimləri yenidən düşünməyə, məsələləri daha dərinədən araşdırıb öyrənməyə sövq edirdi.

“XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi” fakt, məlumat çoxluğu, mənbə zənginliyi ilə seçilən və yüksək elmi peşəkarlıqla yazılan bir kitabdır. Ali məktəb tələbələri üçün dərslik statusunda çap olunan bu əsəri təkmilləşdirmək üçün müəllif elmi fəaliyyətini sonralar da davam etdirmiş, kitab 1966-cı ildə ikinci dəfə, 1974-cü ildə üçüncü dəfə nəşr olunmuşdur. Bu nəşrlər bir-birinin təkrarı deyildir; hər nəşrdə müəllif kitabın strukturunu dəyişmək, yeni paraqraflar, oçerklər artırmaqla məzmunu yeniləşdirmişdir. İkinci və üçüncü nəşrin hər ikisində ədəbi mərhələlərin hamısının əvvəlində “Dövrün iqtisadi, mədəni və ədəbi xülasəsi” verilmiş, bu xülasələrdə hər mərhələdə ölkənin mədəni-iqtisadi dirçəlişi, bu dirçəlişin bədii fikrə təsiri izah olunmuşdur. İkinci nəşrdə “Seyid Əbülqasım Nəbati” oçerki yenidir. Üçüncü nəşrdə “Mîrzə Fətəli Axundov” oçerkinə yazıçının bədii yaradıcılıq ənənələrinin İran Azərbaycanında və İran ədəbiyyatında davamçıları bölməsi artırılmış, Mirzə Ağə Təbrizi, Zeynalabdin Marağayi, Əbdürrəhim Talıbovun həyat və yaradıcılığında bəhs edən oçerklər verilmişdir. “Heyran xanım Dünbili” oçerki də bu nəşri əvvəlkilərdən fərqləndirən səhifələrdir.

F.Qasımzadənin XIX əsrdə yaşamış Azərbaycan şair və yazıçılarının, demək olar, hamısı haqqında böyük və ya kiçik həcmli tədqiqatı vardır. Lakin o, Azərbaycanda, keçmiş SSRİ məkanında və xaricdə daha çox M.F.Axundzadə irsinin tədqiqatçısı, görkəmli axundzadəşünas alim kimi tanınır və bu da əbəs deyil. Hələ 1930-cu illərdən başlayaraq o, M.F.Axundzadənin həyat və yaradıcılığının tədqiqinə, bədii əsərlərinin elmi tərtibinə, çapa hazırlanmasına gərgin əmək sərf edərək onlarca məqalə, kitab və broşür çap etdirir, nəşr olunan kitablarına müqəddimə, izah və qeyd yazır.

Alim mütəfəkkir yazıçı haqqında tədqiqatlarının nəticələrini "M.F.Axundovun həyat və yaradıcılığı" (1962) monoqrafiyasında ümumiləşdirir.

On fəsildən ibarət olan bu sanballı kitabda yazıçının dövrü, həyatı və ədəbi mühiti, şeir yaradıcılığı, dramaturgiyası, nəsr, komediyalarının nəşri tarixi, dramaturji sənətkarlığı, ictimai görüşləri, fəlsəfi-estetik irsi, ədəbi-tənqidi fəaliyyəti, dünya mədəniyyətində mövqeyi, yaradıcılığının və ideyalarının müasirliyi barədə dərin təhlillər aparılmış, Mirzə Fətəli bütün tərəqqipərvər bəşəriyyətin hər zaman ürəkdən sevəcəyi, yüksək qiymətləndirəcəyi və yad edəcəyi ölməz sənətkar - mütəfəkkir, onun bədii və elmi-fəlsəfi əsərləri "dünya xalqlarının mədəniyyəti xəzinəsinə qiymətli incilər kimi daxil olmuş mənəvi irs kimi qiymətləndirilmişdir.

Akademik Feyzulla Qasımzadə üçcildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin hazırlanmasında yaxından iştirak etmiş, "Tarix"in ikinci cildi üçün "XIX əsrin birinci yarısında ədəbiyyat", "XIX əsrin ikinci yarısında ədəbiyyat" fəsillərini, "Abbasqulu Ağa Bakıxanov", "Mirzə Şəfi Vazeh", "Seyid Əzim Şirvani" oçerklərini, "Mirzə Fətəli Axundov" oçerkinin "Həyatı" və "Şeir yaradıcılığı" hissələrini yazmışdır.

Alimin çoxtərəfli titanik fəaliyyətinin bir mühüm hissəsi də kadr hazırlığı ilə bağlıdır. Minlərcə tələbə, onlarca elmlər namizədi və elmlər doktoru onun qayğısı, xeyir-duası ilə pərvəriş tapmış, qanadlanmışdır.

Alimlər ölmürlər, onların kitabları, onların ruhu insanları əxlaqi kamilliyə, ardıcılığını mənəvi yüksəlişə, elmin keşiyində durmağa çağırırlar. Feyzulla Qasımzadənin ruhu kimi...

Zaman ƏSGƏRLİ

♦ P o e z i y a

Cavad ZEYNAL

ÇÖLLƏRƏ SƏPMİŞƏM UŞAQLIĞIMI

Çöllərə səpmişəm uşaqlığımı,
Həyatə-bacaya sığısmamışam.
Qaynar yaşamışam qaynar çağımı,
Çöllərdən, düzlərdən yığısmamışam.

Dalımca gələnə toz uddurmuşam,
Təpələr qarşımda kiçilibdilər.
Quşlara əlimlə qoz uddurmuşam,
O biri quşlardan seçilibdilər.

Odun daşımışam, ot daşımışam,
Yanımda tay-tuşum qeyrətlənibdir.
Uşaq kipriyimdə od daşımışam,
Baxanlar, görənlər heyrlənibdir.

Çox vədə çöllərdən gəlməmişəm heç,
İtmişəm baharın gül naxışında.
Nə qorxu, nə ürkü bilməmişəm heç,
Kör-kötük yığmışam Ay işığında.

Əliboş qayıtmaq - özümə qınam,
Quzğunlar yanımda qonub qalıbdı.
Belimdə şələmdən qorxubdu anam,
Atam yerindəcə donub qalıbdı.

Dərələr dibindən baxmışam göyə,
Dərə dərinliyi məni sıxıbdı.

Elə daraşmışam böyütkənliyə,
Çörək yeməyim də yaddan çıxıbdı.

Suları axarlı, çəmənı bitən
O çöllər çöl kimi təmizdir mənə.
Mən indi bilirəm o çöllər nədən
Özümdən bu qədər əzizdir mənə.

Qaynar yaşamışam qaynar çağımı,
Haraya yüyürən, yetən olmuşam.
Çöllərə səpmişəm uşaqlığımı,
Çöllərə səpmişəm - Vətən olmuşam.

MƏN ALLAHİ GÖRÜRƏM

İstəyirsiz gülün mənə,
İstəyirsiz ələ salın;
Qovun gedim aranızdan,
Dəli edin, çölə salın,-
Mən Allahı görürəm.

O, mənimlə, mən onunla...
İmdadıma çatanımdı.
Bir damladan yaradanım,
Yer üzünə atanımdı,-
Mən Allahı görürəm.

Mərhəməti üstümdədi,
Nə səpirəm - bitirir O.
Çörəyimi uzaqda yox,
Lap qapımda yetirir O, -
Mən Allahı görürəm.

Əskilməyir qənd-kəsəyim
Qənddanımda, табаğımда.
Dünən mənə quyu qazan
Bu gün sınır qabağımда,-
Mən Allahı görürəm.

Axşamları, səhərləri,
Çadır kimi sərən odur.
Öyünməyin dağınızla,
Baxıb, otu verən odur,-
Mən Allahı görürəm.

Axar verir gölməçəyə,
Xırdası da nohur olur.
Dara düşüb çağırıram,
Allah kimi zühur olur,-
Mən Allahı görürəm.

Hər adama görünmür O,
Əbəs yerə cəhd etməyin.
Onu görmək arzunuzu
Diləməyin, əhd etməyin,-
Siz Allahı görməzsiz.

Görməzsiz siz Allahı,
Sizinki nə? - araq, çaxır.
Sizinki nə? - fitnə-fəsad,
Sizinki nə? - çamur, paxır.

İstəyirsiz Həccə gedin,
Vəsiqəli hacı olun.
El gözüne namaz qılın,
Getməyən tacı olun, -
Görməzsiz siz Allahı.

Aramızda şərtimiz yox,
Şərtimiz yox - tən olasız.
Siz Allahı görmək üçün
Gərək dönüb mən olasız.

GECƏLƏR GEDİRƏM FİZULİYƏ MƏN

Gecələr gedirəm Füzuliyə mən,
Gecəm Füzulidə gündüzə dönür.
Görürəm Yal məhlə, Çin qobu həməni,
Küçələr dolanıb hey bizə dönür.

Axır sırhaşır Məscid kəhrizi,
Çiməkgəl uşaqlar kef-damağında.
Qocalar unudub tamam pəhrizi
Süfrələr açırlar İmam bağında.

İrmaqlar yamacda hey şırım-şırım,
Nazlanan çiçəklər sırğalar taxır.
Bakıda torpağa tapşırıqlarım
Allah, Fizulidə qarşıma çıxır.

Gələn qonaqları gətirir ağ yol,
Günəş də tələsmir qüruba sarı.
Dinən Ağabala, dillənən Zabul,
Adamlar axışır kuluba sarı.

Süleyman oxuyur "Kəkliyi" pəsdən,
Həyətdən-həyəmə boylanır hamı.
Yel əsir gah Böyük, gah Bala Kirsdən,
Elə bil yaylaqda yaylanır hamı.

Çəkir xəyalımı yolların ağı,
Görürəm gələni kəm eləmir ta.
Verrəm Füzuliyə Qarabulağı,
Daha fikir çəkmir, qəm eləmir ta.

Əllərim yamyaşıl budaqlar əyir,
Halallıq naminə qoy hamı bilsin.
Kim ki, Füzuliyə getmək istəyir
Axşamlar Bakıda evimə gəlsin.

O DUMAN DAĞLARA GƏLƏCƏK YENƏ

Musa Yaquba

O duman dağlara gələcək yenə,
Gəlməyən, bilirəm, mən olacağam.
Əbləh qocalığım güləcək mənə,
Göy yalan olacaq, mən dolacağam.

Diz heydən düşəcək, ayaq tərərdən,
Gözümdən qoralar əndərəcəyəm.
Gedənin dalınca baxacağam mən,
Gələnin üzündən gül dərəcəyəm.

İnadım dünyanın kürü olacaq,
Gözümdə, könlümdə yaylaq yolları.
Arxaca yığılan sürü olacaq,
Yaylağa aparan çaylaq yolları.

Gülüş doğuracaq yıxılan, duran,
Cıgırı çəhlimdən seçən olacaq.
Mənim sağlığıma badə qaldıran,
Mənim sağlığıma içən olacaq.

Şəhərdə ilğıma aldanacağam,
Çiçəklər açacaq qar ləpasitək.
Bir yarpaq kölgəni dağ sanacağam,
Yel məni qovacaq kol topasitək.

Ötənlər, keçənlər güləcək mənə,
Göy yalan olacaq, mən dolacağam.
O duman dağlara gələcək yenə,
Gəlməyən, bilirəm, mən olacağam.

RENTGEN OTAĞI

Çağırın hamını bu kabinəyə,
Düzülsün cərgəyə qoy hamı bir-bir.
Gələnlər bilsinlər gəliblər niyə,
Gələnlər bilsinlər illəti nədir.

Görünsün kim oyaq, kim yuxuludu,
İllərlə yatanlar ayılmır niyə.
Kimlərin niyyəti öd qoxuludu,
Kimlər ki, oyaqdı - sayılmır niyə.

Açılsın, tökülsün illətlər tamam,
Gizlində qalmasın iç dünyası qoy.
Axişib gəlsinlər millətlər tamam,
Görünsün hamıya heç dünyası qoy.

Görək sümüyümüz calanıb harda,
Bilək ki, qanımız qarışıb haçan.
Görək ki, bu lətlər can alıb harda,
Sevgimiz nifrətlə barışıb haçan.

Gözləri devikən o kəslərə bax,
Kərpic qaldırıyıq daş əvəzinə.
Nəfsinə qul olan hərislərə bax,
Mədəmiz işləyir baş əvəzinə.

Nədən unuduruq səhvi dünyada,
Tabutlar başında o nə ağıdı?
İnsanın ən böyük kəşfi dünyada
Birinci özünü tanımağıdı.

O MƏN DEYİLƏM

Dostum Ramazan Əhmədova

Əlim yatmır hər işə,
Hər işin bir dəmi var.
Əl ötürür dən dişə,
Əlimin də kəmi var -
Bu mən o mən deyiləm.

Bir komamdı, bir vədə,
Bu çörəyim, bu suyum.
Gözüm yoxdu heç nədə,
Nə götürüm, nə qoyum -
Bu mən o mən deyiləm.

Şəhər bürkü, istidi,
Çağırır dağlar məni.
Başımdakı tüstüdü,
Kim belə ağlar məni -
Bu mən o mən deyiləm.

Gedirəm, e... gedirəm,
O əvvəlki sayaq yox.

Hara getsəm - bitirəm,
Ürək çəkir, ayaq yox -
Bu mən o mən deyiləm.

Bir gözəl qocalığam,
Gözüm üstə qaş kimi.
Vurun, çıxın - qalıqam,
Bitmişəm bir daş kimi -
Bu mən o mən deyiləm.

Şiş qayalar göy sağır,
Bulaq da dərədədi.
Yamaclarda çal-çağır...
Qulaq da dərədədi -
Bu mən o mən deyiləm.

Əkdiyimdə bəhər çox,
Nübarlar göndərmişəm.
Dost gələndə süfrə yox,
Göy çəmənə sərmışəm -
Bu mən o mən deyiləm.

İllər -aşırmaq deyil,
Köləsiyəm, küləsi.
Baxmaq yaşamaq deyil,
Öləsiyəm, öləsi -
Bu mən o mən deyiləm.

PAYIZ ÇİÇƏYİ

Baxanlar baxsınlar necə açmışam,
Gündüzə baxışam, gecə açmışam.
Bilirəm xəzandır, heçə açmışam,
Payız çiçəyiəm, payız çiçəyi.

Qocalar dayanıb süzürlər məni,
Cavanlar əlüstü üzürlər məni.
Gözəllər saçına düzürlər məni,
Payız çiçəyiəm, payız çiçəyi.

Qarşıdan qış gəlir, küləklər əsir,
Hamı yır - yığışda, hamı tələsir.
Şaxtalar, sazaqlar iliklər kəsir,
Payız çiçəyiəm, payız çiçəyi.

Savaya qalmışam, günahım bəlli,
Küləyə qarışan gül ahım bəlli.
Bu gündən baxanda sabahım bəlli,
Payız çiçəyiəm, payız çiçəyi.

Rahil MƏMMƏD

BU DA ALTMİŞ BEŞ...

Bu da altmış beş... heç də az deyil,
Qəmin kəm, bu qədər yaşaya bildim.
Yükləyib qəlbimə bu qədər qəmi,
Yeddinci on ilə daşıya bildim.

Deyirdim, büdrəməz ömrün köhləni,
Yaman arxayındım ahıl yaşıma.
Az gedib, üz gedib, dağ-dərə aşıb,
Gəlib yetişmişəm nağıl yaşıma.

Yoxmuş etibarı qocalığın da,
Bir yoxuş adlamaq dağdı gözümdə.
Qoymuşam yanaşı altıyla beşi,
Altı-beş vururam bəzən özüm də.

Dövlətdə dəvəni nişan verərlər,
Kim qovdu örüşdən dəvələrimi?
Dəvə ovsarını çəkən halım yox,
Yanıma səsləyin nəvələrimi.

Bir nağıl danışım gərək onlara,
Divlər əsir edib deyim kimləri.
Özüm bacarmadım, bəlkə, öyrədim,
Necə qırmaq olar bu tilsimləri.

Deyim ki, curlaşıb insanla şeytan,
İnsanlıq bir yöndə, biçimdə deyil.
Daha inanmayın, divlərin canı
Taxçada şüşənin içində deyil.

Eybi yox, güclüsən divdən min kərə,
Yetər ki, qorxudan büdrəmə, əsmə.
Qardaşa dayaq ol, haqqa arxalan,
Qardaşın quyuda ipini kəsmə.

Tək daşı sel atar, əzib mum eylər,
Əgər dayanmırsa daş daşa arxa.
Qardaş arxadırsa sənə, unutma,
Sən də olmalısən qardaşa arxa.

Gözləmə ağ atlı oğlanı daha,
Satıb ağ atını "Cip" alıb kişi.
Xalqına arxalan, bir də Allaha,
Daha simurq quşu aşırılmaz işi.

SEVGİLƏR HƏMİŞƏ ÇİN OLA BİLMİR

Bir giley görürəm baxışlarında,
Bir də peşmanlığın qarışmış ona.
Kaş sevən baxışlar toqquşan anda
Bütün ayrılıqlar çataydı sona.
Sevgilər həmişə çin ola bilmir.

Bir vaxt: "Yox" - dedilər sənin yerinə,
Susdun, o susqunluq həyattək baha.
Qəlbinə zor gəlib getmə dərinə,
O fürsət geriyyə qayıtmaz daha,
Sevgilər həmişə çin ola bilmir.

Ağlın hisslərinlə durub savaşa,
Demə, səadətmiş daşa çaldığın.
Bir zaman cüt qəlbin rübabı kimi,
Kökləyib simini qoşa çaldığın
Sevgilər həmişə çin ola bilmir.

Baxırsan ardınca o məhəbbətin,
Son qatar dalınca baxırmış kimi.
Qəlbin qan ağlayır səssiz-səmirsiz,
Payızda çiskinlər yağmış kimi,
Sevgilər həmişə çin ola bilmir.

Özün ki bilirsən, yoxdur günahım,
Günahkar saysan da nə qədər məni.
O səhv qərar üçün çəkdiyin ahın
Alovu yandırar, göynədər məni,
Sevgilər həmişə çin ola bilmir.

Bütün duyğulardan yüksəkdə qürur,
İstər bəxtəvər ol, ya bəxtikəm ol.
Özün yıxılmısan, indi özün dur,

Yaralı qəlbinə özün məlhəm ol,
Sevgilər həmişə çin ola bilmir.

Sənsizlik məni də incidir yaman,
Ayrılıq sənə də zülumdür, zülüm.
Günahkar saymıram səni heç zaman,
Neyləyək, bu da bir taledir, gülüm,
Sevgilər həmişə çin ola bilmir.

XATİRƏ ULDUZLAR

Bəlkə də ən şirin xatirələrdir,
Başımız üstündə yanan ulduzlar.
Saymaqla qurtarmaz, gör nə qədərdir,
Sayrışıb bərq vuran əlvən ulduzlar.

Qalxıb göy üzünə, dönüb keçmişə,
Gecə oyaq qalar, gündüzlər yatar.
Qoynuna səsləyər bizi həmişə,
Fəqət, nə əl çatar, nə də ün yetər.

Ulduzlar xatirə okeanında
Keçmişə dönməyə mayak olarlar.
Bəzən duyğuların burulğanında
Çətin günlərimə dayaq olarlar.

Bəzən ürəyimdə elə qövr edər,
Hicranın odunda qovurar məni.
Bəzən də çevrilib həzin nəğməyə,
Ana laylasitək ovudar məni.

Bəzən soyuq-soyuq göylərdən baxar,
Bəzən səksəkəli, bəzən mürgülü.
Göylərdə qəzəbli şimşəklər çaxar,
Ulduzlar geyinər bulud kürkünü.

Xatirə ulduzlar, əziz ulduzlar,
Göylərin üzünə dönər hər gecə.
Bir qərib şairi unutmaz onlar,
Başının üstündə yanar, beləcə.

Qovrulduq həsrət odunda,
Bu dərd etmiş naçar məni.
Ümidə bağlı qapıyam,
Tanrı əli açar məni.

Saf sevdalı bir duyğum ol,
Vüsaldan şirin yuxum ol.

Ya mənə bir içim su ol,
Ya tağımdan qopar məni.

Azmışam duman içində,
Çaşmışam güman içində.
Yerim yox yaman içində,
Tut əlimdən, apar məni.

Dərdlərimi yaz, əzbərlə,
Qoyma ölüm bu kədərlə.
Baltək şirin bir xəbərlə
Sevindirsən çapar məni.

Söylə, olduq nədən özgə?
Gəl, dolansın gəndən özgə.
Kimim var ki səndən özgə,
Kim axtarıb tapar məni?!

Küləyin işinə bax,
Əsir belədən-belə.
Martın Novruz çağında
Gəzir belədən-belə.

Axtarıb hər tərəfi
Nə isə tapan külək.
Minib köhlən atını
Harasa çapan külək.

Kövrəlir sanki bəzən,
Həzinləşib meh olur.
Bəzən kükrəyib əsən
Dəlisov, səfeh olur.

Sanki alıb qaçacaq
Donunun ətəyini.
Ya da alıb əlimdən
Qaçıracaq o səni.

Tellərini darayır,
Yanaqlarından öpür.
Gəzdiyin cığırlara
Buluddan güləb səpir.

Əzizim, qısqanıram
Yanımdan qov küləyi.
Sevgimə şərək çıxan
O dəlisov küləyi.

Sabirabad

İslam TÜRKEY

ALQIŞLAR

İstilər boğurdu dağı, aranı,
Göylər itirmişdi çəni-dumanı.
Başladı, başladı bahar leysanı -
Yarpaqlar əl çaldı...

Göylər asım-asım bulud gətirdi,
Ağaclar elə bil cırıq çətirdi.
Başladı, başladı payız leysanı, --
Son yarpaq, son bahar tir-tir əsirdi,
Budaqlar əl çaldı...

Bayırda qar idi, qarda bir qarı,
Qar qarını sevməz, qarı da qarı.
Yıxıldı... güldürdü, bax, uşaqları, --
Bu necə yığnaqdı, necə mahaldı -
Uşaqlar əl çaldı...

Bu da taledi - bəxtədi - nədisə,
O gözəl sındırdı könül tarımı...
Üzdə ağız büzüb bəyənmədisə,
Oğrun oxuduqca yazdıqlarımı
Dodaqlar əl çaldı...

Kərpic-kərpic sökdüm ömrümü elə,
Payladım könlümü hər əhli-dilə.
Ürək tonqalımda bişdi sözlərim
Alovum saçımda çevrildi külə.
Ağzına su alıb susdu yaxınlar,
Uşaqlar əl çaldı.

Sözüm sənədi, İlahi,
Bu can bu tənə sığışmır.
Mənə nələri vermisən,
Bu "Mən", bu Mənə sığışmır...

Bu tarla həminke deyil,
Bəlkə də mənimki deyil...
Bu un bu dəninki deyil
Bu un bu dənə sığışmır...

Üzülmüşəm üzüm-üzüm,
Sinəm - dağ-dağ, düzüm-düzüm...
Bu çən tənmi, süzüm-süzüm?
Bu dağ bu çənə sığışmır...

ORDA...XƏYALIMIN UZAQLIĞINDA...

Orda...xəyalımın uzaqlığında...
Bir gözəl qəlbiylə üz-üzə qalıb...
"Görən nə deyərlər..." məngənəsində,
Tənə tüstüsündə, qınaq hisində
Bu dərd kötüyündə möcüzə qalıb.

Həbs edib eşqini öz ürəyində.
Fəryadı göylərə ucalır, Allah!..
Qınaq qalasında - yalqız, çarəsiz
Yanır için-için - səssiz, naləsiz
Orda bir məhəbbət qocalır, Allah!..

Orda...xəyalımın uzaqlığında...
Bu dərd kötüyündə başı müntəzir...
torpağı müntəzir...daşı müntəzir...
Əl açıb göylərə...bir çarə gəzir...
Vurğunun yazdığı o Humay kimi,
Yerdə çiçək kimi, göydə Ay kimi...
Mavi pəncərəsi üzümə bağlı...
Mənim sinəm kimi sinəsi dağlı...

Orda...xəyalımın uzaqlığında...
Dərdiylə baş-başa bir qız ağlayır...
Atadan, anadan, qardaşdan uzaq,
Dostdan, aşınadan, sirdaşdan uzaq
Başı dərd əlində...yalqız ağlayır...

Orda...xəyalımın uzaqlığında...
Bir boş məzar baxır yollara sarı...
Bitmiş çevrəsində dərdi-qubarı...

Bir gözəl dayanıb orda Gül kimi...
Gözündən yaş deyil bənövşə yağır...
Sükut qurğuşun tək...ağırdan ağır...

Orda...xəyalımın uzaqlığında...
Bir əsmər gözəlin göz yaşlarından
Boş məzar güllənir, bənövşələnir...
Hardandı üzümü qarsan bu hənir?!.
Qəbirdən dirilib qalxıram, Allah?!.
Nə qədər yaxındı arzu-kam, Allah!..

Orda...xəyalımın uzaqlığında...
Qəfil ayılıram dəli xəyalda
Hava aydınlaşır, Gün doğur yenə...
Qopur xəyalımın əli xəyaldan,
Göydən həsrət yağır...dərd yağır yenə...

Orda...xəyalımın uzaqlığında...
Orda göy gurlayar...bir leysan başlar...
Orda Qızılgül tək boynun əyərsən...
Gözündən sellənər bənövşə yaşlar...
Orda ...xısın-xısın bir leysan başlar...

ÇOX UZAQLARDA

Sən şirin xəyalsan... xəyal da qaldın
Elə xəyal kimi çox uzaqlarda...
Neçə yol, neçə yol canımı aldın
Nağıl - vüsəl kimi çox uzaqlarda...

Nə əlim çatandı, nə ünüm yetən,
Sən qərrib lələsən, daşlarda bitən...
Xəyal dumanında gözümdən itən
Yorğun...bihal kimi...çox uzaqlarda...

Mən sənə təşnəyəm bir nəfəs kimi
Məni sevindirən nəğmə, səs kimi...
Ruhuma əbədi bir qəfəs kimi...
Sən -- bitməz yol kimi...çox uzaqlarda...

Qarqarda çimirsən, aydan baxırsan
Kamanda sızlayıb, neydən baxırsan...
Sən üstədən aşağı göydən baxırsan
Üfüqdə xal kimi...çox uzaqlarda...

◆ E s s e

Rahid ULUSEL

İslam fəlsəfəsi və onun “Günəş ləkələri”

İslam dünyaya sivilizasiyanın “gözlənilməz” nöqtəsindən - Ərəbistan cəzirəsində (“əl-cəzirə əl-ərəbiyyə”) doğuldu. O zamankı tarixin “kosmik sürəti ilə” dünya siyasəti, mədəniyyəti və fəlsəfəsinin mərkəzlərindən birinə çevrildi. Hələ hicrət (622) ərəfəsində və daha sonrakı dövrdə yunan filosoflarının əsərlərindən tərcümələrlə antik və klassik abidələrə çıxış tapan islam təşəkkülə özünəqədərki dünya dini, fəlsəfi və mədəni irsini - Babilistan, Misir, İsrail, İran, Midiya, Hindistan, Çin və Yunanıstanın mədəniyyət xəzinəsini mənimsəyərək, özünün başlıca olaraq Tövhid (Vəhdət) fəlsəfəsində cəm etdi. Tarixdə ilk dəfə olaraq islam - Şərq və Qərb genezisində malik ayrı-ayrı mədəniyyətlərin kongeniallığını yaradaraq, özünün hegemon mövqeyinə uyğun gələn şəkildə - onların həm birlikdə, həm də müstəqillikdə yaşamaq təcrübəsinə yol açdı.

İslam planetin bir nöqtəsindən dörd bir tərəfə yayıla-yayıla sövq-təbii hiss edirdi ki, bu fəthənin nüvəsi bərkiməlidir. Bu inteqral isə Ruhun İdrak dayağında - fəlsəfədə gerçəkləşir. Güclü bir hərəkətə çevrilən fəlsəfi ensiklopedizm ümumən islam mədəniyyətinin rəşadət əsaslarını yaradaraq, digər elmlərin də inkişafına təkan verir. Lakin bu mədəniyyətdə hər zaman ilahi müdriklik (hikməti ilahiyyə) fəlsəfi düşüncənin cəvherini təşkil edir. İslam fəlsəfəsi - o cəvheri küll halında əxz edən, insan-dünya münasibətlərinin böyük irfan yolunu açan sufilikdə ən yüksək səviyyəsinə çatır.

Bir-birini təsdiq və təkzib edən müxtəlif fəlsəfi məktəb və cərəyanlar, onlara mənsub filosoflar Kə'bədəki Həcər-ül-əsvədin başına dolanırmış kimi islamın “mütləq və müqəddəs” cazibəsində fırlanır da, öz həqiqətlərinin dalınca hətta öləndək gedirlər də. “Ədalət və təkallahlıq” (“əhl əl-ədl və tövhid”) inancına sadıq kəlamçıların ilk böyük məktəbi ilə - mötəziliklə polemikaya girən Əl-Əş'əri “Mənim ağıl dinin dəlillərindən yüksəkdirsə, mən necə “qeybdən” gələn vəhylərə inana bilərəm?” - deyərək sual edir və zəkani mütləq meyar kimi götürərək onun dindəki “qeyb” inam prinsipi ilə bir yerə sığmadığı qənaətinə gəlir. Böyük türk imperatoru Mahmud Qəznəlinin Hindistana hərbi yürüşünü müşayiət edən Biruni ilk dəfə bu ölkənin mədəniyyət dəyərləri ilə islam dünyasını tanış edir, Platon və Pifaqor fəlsəfəsi ilə hind müdrikliyi və sufilik arasında uzlaşım taparaq, fərqli mədəniyyət düşüncələrinin vahid kontekstinə komparativist yanaşmanı elmi təcrübəyə gətirir. İki xəlifənin - Əl-Mə'mun və Əl-Mü'təsimin sevimlisi, üçüncü

xəlifəninə (Əl-Mütəvəkkil) qovduğu, ömrünün sonunu tənhalıqda keçirən Əl-Kindinin qneseologiyası fəlsəfə və məntiq də daxil olan humanitar elmlərlə ("ilm insani") yalnız peyğəmbərə açılan ilahi elmi ("ilm ilahi") fərqləndirir. "Birinci ustad" ("Magister primus") Aristoteldən sonra "İkinci ustad" ("Magister secundus") sayılan, ensiklopedik elmi irs yaradıcısı, 117 kitab müəllifi Əl-Fərabi belə hesab edir ki, müdriklik (erkən fəlsəfə) dünyada ilk dəfə Babilistanda xaldeylər arasında meydana gəlmiş, buradan Misirə ötürülmüş, sonra Yunanıstanda yazılı mətnlər şəklində elmə çevrilmişdir. Filosof belə hesab edir ki, onun da missiyası bu bilikləri sistemləşdirərək yenidən yarandığı ölkəyə qaytarmaqdır. Əl-Fərabi "İki müdrikin - İlahi Platon və İlahi Aristotelin baxışlarının harmoniyalaşdırılması" traktatında fikir tarixində ilk dəfə olaraq həmin çağdaş antik filosofların dünyagörüşlərinin fundamental cəhətlərindəki ortaq məqamları - onların "dünya əzəlidir, yoxsa yaradılmışdır?" probleminə yanaşmalarınadək - üzə çıxarır¹. Yunan fəlsəfəsində Platon xəttini xüsusi səylə inkişaf etdirən Əl-Fərabi "Mükəmməl Şəhər" ("əl-mədinə əl-fədilə") layihəsi ilə cahil cəmiyyətə qarşı adil cəmiyyət idealını alternativ qoyur. 30-dək elm sahəsini əhatə edən 450 traktatın müəllifi İbn-Sinanın (Avisenna) tibb ensiklopediyası - "Qanun" əsəri Şərqdə və Qərbdə əsrlərin kitabı olur.

Tövhidə yalnız monoteizm çərçivəsinə sığdıran və ehkamlaşdıran islam onu böyük Vəhdət fəlsəfəsinə çevirən sufiliklə münasibətlərini heç cür yoluna qoya bilmir: bilmir ki, onu inkar etsin, yoxsa təsdiq. Sufilik - islamın canından Qorxunu, Hərfi, Ehkamı, hətta Şəriəti dartıb çıxarır, yerini onun susuzluq çəkdiyi Sevgi, Həqiqət və Vəhdətlə doldurur. Sufilik eşqin Ana Yurdundan - Qadın Qəlbindən tarixinə başlayır: Rəbiyə əl-Ədəviyyə elə islamın sübhündə "Mən öz mövcudluğumu dayandırmış, Allaha qərq olmuş, Onunla vəhdətə gəlmişəm!" - deyərək yerüzü məhəbbətinin yönünü yalnız Xəliqə tuşlayır. Zərdüştçü farsın nəvəsi Mənsur Həllac Məkkədən Hindistana, Türkünəstanə və Çin sərhədlərində islamı və islam içində sufiliyi yaya-yaya, insan mənəviyyatının ilahi başlanğıcını oyadır. 922-ci ildə edam edilən və bütün sufi nəsiləri üçün, onunla eyni taleyi yaşamış bizim böyük Nəsimi və Sührəvərdi üçün əzabkeşliyin məşəlinə çevrilən Mənsur Həllac, əslində, elə gəncliyindən şəriətin formal edam hökmünə doğru şəhid ola-ola gəlirdi!

Bistami, Cüneyd, Timrizi, Əl-Qəzali, İbn Ərəbi, Xəyyam, Kübra, Sə'di, Əttar, Rumi, Şirazi, Şəbüstəri, Lahici, Kirmani, Bektaş, Nəimi, Nəsimi, Cami, Füzuli, Kaşifi, Ənsari, Nablusi, Nur Əli Şah kimi ulu sufi mütəfəkkirləri və sufilikdən keçənlər təriqətçi özəllikləri ilə birgə sufiliyi praktikasından metafizikasına qədər dərinləşdirib zənginləşdirərək, sivilizasiyanın hərəkət trayektoriyasını onun bütün dəyərlərini yaradan məkana - insanın mənəviyyat aləminə köçürürlər. Çünki Əbədiyyətin gerçək mahiyyətində dərk olunduğu ocaq buradır! Bağdad şeyxi Əbu Bəkr əs-Şibli söyləyir: "Sufi olmaq - bu dünyada doğulanadək necə olmuşdunsa elə olmaq deməkdir!" Əl-Qəzaliyə görə, insanın yeganə sərvəti - gəmi batarkən onun itirmədikləridir. Fəlsəfənin yalnız sufilik yolunda dünyanın sakrallığı və metafizikliyi öz vəhdətini tapa bilir!

İslam dünyasının ("dar-əl-islam") Qərb sonunda - İspaniyada da ərəbdilli islam fəlsəfəsi və onun sufilik özəyi yaranır. Qərb-Şərq dialoqu - İbn-Rüşd (Averroes) - Qəzali polemikası başlayır.² "İnsan elmini" idrakın mərkəzinə çəkən İbn-Rüşdün də təsir göstərdiyi "Renessans epoxasını çiçəkləndirən

¹ - Al-Farabi. *The Political Writings. "Selected Aphorisms" and Other Texts*. Ed. and trans. by Butterworth Ch.E., Ithaca and London: Cornell University Press, 2001, pp.115-167

² - *Classical Arabic Philosophy. An Anthology of Sources*. Ed. and trans. by McGinnis J., Reisman D.C. Hackett Publishing Company, 2007, pp.295-308

yeni bəşəriyyət buradan doğulur" (Kvadri). 17 yaşında İbn-Rüşdlə qeyri-adi söhbətdə bulunmuş, illər sonra bu böyük alimin dəfnində iştirak etmiş, Cəlaləddin Rumi ilə dostluğundan bəhrələnmiş və Nəsirəddin Tusî ilə məktublaşmış İbn Ərəbi islam fəlsəfəsinin Şərq və Qərb qanadları üzrə bütün başlıca xətlərindən gələn ideyaları konsentrasiya edərək varlığın transendental vəhdətində ("vəhdət əl-vücud") qərar tutur. İslam əxlaq fəlsəfəsinin rəasional əsaslarda Nəsirəddin Tusî, mistik əsaslarda Cəlaləddin Rumi konseptual birkinliyinə çatdırır. Mövlana Cəlaləddin Rumi varlıq təkamülündə insan substansiyasının taleyinə hind sansara təlimindən daha dərin, Darvindən daha müdrik, həm də onun kosmik perspektivində yanaşır: "Sən başlanğıcında gil idin. Mineral qatından keçib bitki oldun. Bitkidən canlıya, canlıdan insana döndün. Bütün bu mərhələlərdən keçərkən hara getdiyini bilmədən uzun bir yolçuluğun cazibəsindəsən. Keçəcəyin yüzlərlə dünyalarsa hələ sənə qarşıdır".³

Nitşenin "üstinsanı" heç görünməzdir islam fəlsəfəsindəki makrokosm - İnsani Kəbir (Böyük İnsan - Homo maximus) qüdrətinə çatan və "ən-əl-həqq" deyən "İnsani-Kamil"-in yanında. "Avesta" atəşini öz fəlsəfəsinə içirən azərbaycanlı düha - "İşiq Şeyxi" (şeyx-əl-ışraq) Şihabəddin Yəhya Sührəvərdi Zəratuştraya (Zərdüştə) dünyanın mənəviyyət məbədinə tikən bir ustad tək, Nitsşe isə həmin ari peyğəmbərinə o məbədi sökən bir qiyamçı tək istinad edir. İşraq Şeyxinin "nurlar nuru" ("nur-əl-ənvar") insanı öz kamilliyinin omeqa nöqtəsinə çatdıran əbədi ilahi fəzilətdir ki, o - kənardan, hansısa dini kitablardan, didaktik qaynaqlardan gəlmir, insanın elə öz varlığından doğur! Yalnız İşraq Şeyxinin obrazlaşdırdığı "Platonlaşmış Aristotel"⁴ ona belə deyə bilər: "Özündə özünü oyandır!" Belə bir inqilabi təfəkkürlə ortodoksal islamın mütləq kanonikasına qarşı bizim işraqilik fəlsəfəsinin yaradıcısı özünün həlak edilməsinə (1191) səbəb olan tarixi mühakimələrindən birini irəli sürür: "Nübüvvəti batiniyyə" (ezoterik peyğəmbərlik) tükənməzdir, daimidir və hər zamanın öz peyğəmbəri zühur edə bilər! Allahın öz nurundan yaratdığı İnsanın Peyğəmbər olmaq qüdrətinin qarşısını kim və nə ala bilər?!

Əsasən rəsmi islama müxalifət tendensiyasında ruhun böyük təkamülünü yaşayan bir sıra müqəddir islam filosofları "Quran" təməlindən çıxış edərək dini ehkamlara zidd mövqelərini məharətlə irəli sürmüşlər. Onlar islamı təkə din kimi deyil, dünyanın dərkə vasitələrindən biri kimi qəbul edərək, intixab etdikləri unikal metodologiyalarla bir çox yarar fəlsəfi və dini sistemləri, baxışları özlərinin vəhdət fəlsəfəsinə sintez edə bilmişlər. Dövrü üçün ən geniş coğrafiya boyunca - Mərkəzi Asiya və Hindistandan İspaniyaya, Azərbaycandan Misirə qədər islam sivilizasiyasının ideya qatında yüzilliklərlə davam edən diskurs mühiti təşəkkül tapmışdır. Özü də ərəblərdən daha çox digər xalqların mənsubları (xüsusilə farslar və türklər) islam fəlsəfəsinin yaradılması prosesində iştirak etmiş, XVI əsrə qədər Avropa fəlsəfəsindən daha zəngin mənəvi-intellektual məkanə ərşəyə gətirmişlər. Bu məkanda dini-fəlsəfi məktəblərin diferensiasiyası da təkə fikir ayrılıqları səbəbindən deyil, özəlliklə güclü potensiala malik ideyaların törəyib artma, şaxələnilib çoxalma stixiyasındandır. Buna görə də İslam Şərqində həttə aralarındakı konfliktlərlə müşayiət olunsə da, çoxtəriqətlik və ya təriqətləşmə səngiməz ideya mücahidliyinə də rəvac vermişdir. Bəzən bu axın o qədər qarşısalınmaz olmuş ki, siyasi böhran və çevrilişlərə gətirib çıxarmışdır.

Ürəfa və üləmalar arasında nüfuza malik olan mütəfəkkirlərə islam dövlətlərinin saraylarında etinasız qala bilməmiş, ya ehtiramdan, ya da məcburiyyətdən onlara sayğı göstərmiş, fikir və məsləhətlərinə diqqət də

³ - Суфий. Собрание притч и афоризмов. М.: ЭКСМО-Пресс, с.191

⁴ - Корбен А. История исламской философии. М.: Прогресс-Традиция, 2010, с.206

yetirmişlər. Modern Avropa tarixşünaslığına və sosiologiyasına belə güclü təsir etmiş İbn Xaldunun Teymurilər imperiyasının yaradıcısı Əmir Teymurla 1401-ci ildə Dəməşqdəki görüşü bu mənada ibrətlidir: həmin görüşün nəticəsi olaraq, İbn Xaldun mövcud türk-islam dövlətçiliyi sisteminin sosial, siyasi və hüquqi əsaslarını işləmiş, orta əsrlər klassik idarəetmə sisteminin başlıca cəhətləri xüsusunda orijinal düşüncələrini bəyan edərək, optimal idarəçilik təsnifatını irəli sürmüşdür.⁵ III Moğol imperatoru Əkbər şah isə Hindistan və İrandan olan sufilər və digər filosoflarla dərin münasibətləri, xüsusilə işraqlilik fəlsəfəsinə rəğbəti zəminində elan etdiyi “Din-i-İlahi” (1582) doktrinası ilə ölkəsindəki müxtəlif din və məzhəblərə etiqad edən insanların - müsəlman, induist, jaynist, yəhudi, zərdüşt, yezuit və s. din daşıyıcılarının universal birliyinə siyasi, əxlaqi, teoloji və ideoloji bünövrə qoymuş, din və siyasətin əxlaq konvergensiyasına zərurət yaşadığını sübut edən islahat həyata keçirmişdir.⁶

Lakin islam sivilizasiyasının tarixi inkişafında belə mütərəqqi islahatlar, həmin tendensiyada fəlsəfə və siyasətin, cəmiyyət və dövlətin, xalq və hakimiyyətin yaxınlaşdırılmasına, uzlaşdırılmasına və bu proseslərin pragmatik müstəviyə keçirilməsinə edilən cəhdlər mütləqiyyətçilik statusunu nə dünyagörüşündə, nə də monarxik və despotik dövlətlərin praktikasında heç bir dəyişikliyə uğratmayacaq dərəcədə zəif olmuşdur. Mütləq teokratik imperiyanı - Xilafəti kim təkzib və rədd edə bilərdi?! İslamda “peyğəmbər” sayılan, hətta “Quran”da (18:83-99) özünə məqam tutmuş ekspansionist Makedoniyalı İsgəndər hansı şahı nə ilə tərbiyə edə, ona nədə nümunə ola bilərdi?! Örnəyi - İsgəndər olan bəşəriyyətin, tarixi də - belə olar: müharibələr tarixi. Nizami Gəncəvi ilə birlikdə dövrünün bir çox mütəfəkkirlərini düşündürmüş “ədalətli ideal şah” konsepti - sülalə monarxiyasına əsaslanan şahlıq səltənətini azacıq da laxlatmaq gücündə idi?! Heç buna can da atılmırdı. “Fəlakət” effektində bir inqilab - ancaq saray çevrilişi ola bilərdi: Şərq istibadlarının ayrılmaz atributu! Deməli, bu düşüncə yalnız birincini hansı formada isə devirməkdən uzağa gedə bilmir, vətəndaş iradəsi müstəvisinə qalxmırdı. Əl-Fərabinin dövrünü problematikasına görə əsrlərcə qabaqlayan “Vətəndaş siyasəti” traktatı da siyasi nəsihətçilik cızığını keçmirdi. İslamın Türk Epoxasında (XI-XVIII yüzilliklər - islam sivilizasiyası və siyasi tarixinin 14 əsrinin 8 əsri!) böyük ulusçuluq gələneynə sahib bu passionar superetnos “islamın qılıncı və qalxanı” sayılırdı. İslam siyasi fəlsəfəsi ən azı “türk parlamentarizminin” ilk rüşeymləri - qurultay və gənəşək üzərində təsisatlanmanı mümkün edən şərtlərə diqqət yetirməli, “İnkər mübarəkdir”⁷ mövqeyi inkişaf etdirilməli idi. Bir sıra Qərb ölkələrində isə ortaçağ parlamentarizm təcrübəsi artıq yeni dövrdə onların demokratik platforma üzərində siyasi inkişafına təkan verəcək bir istiqamətə çevrilmişdi.

Fəqət mütləqiyyətçi rejimlərin islam dünyasını qəfəsə saldığı gerçəyi çox gec - Qərb imperializmi Şərq dövlətlərini tapdalamağa başlayanda bütün faciəsi ilə, həm də perspektiv uğursuzluğu açıq görünən geopolitik məğlubiyyət faktı kimi üzə çıxdı. Şərq teokratik düşüncə sistemi görün nə qədər qatı idi ki, hətta islam sivilizasiyasının çöküş epoxasında (XIX əsr - XX əsrin əvvəlləri) onu dirçəltməyə çalışan mütəfəkkirlərin belə islahatçılığında islam faktoru hər şeyi üstələyərək, bütün problemlərin başında dayanırdı. Teokratiya Şərqi yedikcə, Qərb də Şərqi yeməyin əlverişli imkanlarına malik oldu. Nəticə isə göz qabağındadır: XX əsrin əvvəllərindən bu günə qədər islam dünyasının episentrində bir-birini təşviq edən üç neqativ tendensiya -

⁵ - Fischel W.J. *Ibn Khaldun and Tamerlane*. Berkeley: University of California Press, 1952, pp. 70-71

⁶ - Koller J.M. *Asian Philosophies*. New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2007, pp.182-183

⁷ - Oğuznamə. Çapa hazırlayan: Samət Əlizadə. Bakı, Yazıçı, 1987, s.43

militarlaşma, radikallaşma və ifrat təməlcilik təkamül məntiqindən uzaq olan bir yolla təmərgüzləşərək, nəinki özünü, hətta müsəlmanların yaşadığı nisbətən demokratikləşmiş "mülayim" respublikaları da burulğanına çəkmək iddiasındadır. Hətta Mehdi Sahib-əz-Zəman axtarışına çıxır, "Hezbollah"la Allahı partiyalaşdırır, "müsəlmanca" qardaşlaşmaqdan savayı bir yol tanımır, "əl-qaidə"ləşir, "işid"ləşir, bir-birinin ətini yeyə-yeyə Xilafət ideologiyasının ekspansiyasına can fəda edirlər. İslamın bu yöndə ideolojiləşməsi və siyasiləşməsi, bütün cəhdlərə baxmayaraqsa, islam cəmiyyətlərinin passivlikdən və əyintilərdən qurtulmaması onun dünyagörüşündə tarixi çatların nə qədər dərin olduğunu göstərir. Bu prosesdə həmin dünyagörüşünü bilavasitə funksionallaşdırmağa məsuliyyət daşıyan fəlsəfənin özünütənqidanalizi elə erkən təşəkkül vaxtlarından ta indiyədək hər zaman gərəksənib. Görkəmli fransız şərqşünası Anri Korben tamamilə haqlıdır: "İslam filosoflarının konseptual təməli sosial normalar haqqında etik doktrina deyil, mənəvi kamillik ideyasıdır ki, bu təməldə insan individuumu horizontal ictimai-siyasi ölçülərini deyil, onu transendental iyerarxiyaya, şəxsi taleyinin yüksək zamanətinə bağlayan vertikal ölçülər əldə etməyə qadirdir".⁸

On dörd əsrlik tarixə malik islam fəlsəfəsi insanın içində böyük qüdrətlə yaratdığı işıq səltənətini onun ətrafında da eyni səylə yarada bilməməklə, əslində, nəinki idrakın daxiləyönlü və xaricəyönlü fəaliyyətləri arasındakı balans pozub, həm də çağımıza doğru hərəkətində özünü çıxılmaz dekadansa yuvarladıb: Kamil İnsan və Piramidal Cəmiyyət. - Zahirən oxşasalar da, axı, bunlar bir-birini inkar edir! Fəlsəfənin heç bir probleminin - kəlamdan təbiətdəki - gözdən qaçırılmadığı bunca bəsirətli mədəniyyət dünyasında onun konseptuallığı məntiqi olaraq təkə insanın özünün deyil, insanlararası "kamil" münasibətlərin də rəşional ədalətlilik, bərabərlik, qanunun əliliyi modelində təsbitini imperativləşdirməli idi. İslam fəlsəfəsinin antik yunan ənənəsindən gələn və universumu əksliklərin vəhdəti dialektikasında dərk edən dünyaqavramı da buna əsas verirdi: bəqi (əbədi) və fəni (keçəri), bətin (ezoterika) və zahir (ekzoterika), zaman əfəki və zaman ənfusi, tənzil və tə'vil. Müvəfiq "Quran" əyəsində (41:53) sөykənən bu fəlsəfi yənaşmada zaman əfəki - vaxt kimi kəmiyyət ölçüsünə malik homogen, obyektiv, tarixi zaman və zaman ənfusi - insanın daxili ələminin keyfiyyət ölçüsünə malik əbədi, mənəvi zaman fərqləndirilmək həssaslığındadır. İslam fəlsəfəsi insan mənəviyyatını ən dərin irfən qatında bu intəhasız dərinliyə kökləyir: tənzil o yoldur ki - Müqəddəs Kitab səmadən ənir, tə'vil o yoldur ki - insan onu dərk edib özünküləşdirir, varlığına hopdurur, sonra yenidən əslinə, ilkinliyinə qaytarır. Bu mistik dialektikanın gizli mənası odur ki, Kəinat proqramında iləhi vəhyin insan sferasında - yerüzündə gerçəkləşdirilmək zərurəti vardır: ideal "maddiləşir" və mükəmməl antropoloji keyfiyyətində yenidən səmaya - öz başlanğıcına qaydır. Yəqin ki, məhz bu məqamda dönüşyaradıcı cəsəretli addım atılmalı idi: monarxik sistemin ideasional bazası olan və onun çox rahat yerləşdiyi "fəni dünya" modelindən əl çəkilməli, yetkin şəxsiyyətlərin yaşaya biləcəyi cəmiyyət və dövlət qurmaq məqsədləri və vəzifələri (utopiya kimi yox!) ortaya gətirilməli idi. Axı, bu fəlsəfənin bir an belə məhvərindən ayrılmadığı həqiqət və ədalət yalnız insanın içərisindədirsə və təzahür edə bilmirsə, deməli, məhbəsdədir və öləcək!

İslam fəlsəfəsi öz din qınında daralıb-sıxıldıqca, spekulyativ sillogizmlərində boğulduqca, bir dərviş sərgərdanlığı ilə axtardıqlarını tapmadıqca, prafetologiya (peyğəmbərlik elmi) və imamologiya (imamət) hüdudlarından kənara çıxma bilməmək, təriqətlərində axıb itmək, azıb itmək iradəsizliyini daha çox əyan etmiş oldu. "Quran" özü bir fəlsəfədir" hökmü -

⁸ - Корбен А. История исламской философии. М.: Прогресс-Традиция, 2010, с.246

fəlsəfəni onun mənafeələrinə rəğmən ilahiyyatlaşdırmaq, ən yaxşı halda teosofiya çərçivəsində qərarlaşdırmaq ısrarından əl çəkmədi. Min il sonra (XVI əsr) “Səfəvi Renessansı” (Anri Korben) onu silkələyib-titrətsə də, fəlsəfənin dinə “qulluq etməsinin” lap başlanğıcdan gələn məşum xətti üzrə deqradasiya qaçılmaz oldu. Əlbəttə, islam fəlsəfəsi bəşəriyyətin yalnız keçmişində qalan dəfinəsi deyil, böyük mənəviyyat potensialı ilə onun tükənməz sərvətidir. Elə yanar olduğu üçün də onun “Günəş ləkələri” zamanın teleskopunda sezilməkdədir. Hələ bu gün də yetkin və örnək bir dövlət qura bilməyən islam dünyasının çaşqın vəziyyəti bir vaxtlar insan mənəviyyatını və əxlaqını ən yüksək mərtəbəyə qaldırmış ilahi fəlsəfənin boşluqlarından çox aydın görünür. Öz çağdaşlığını yarada bilməyən İslam Şərqi “Qərb müasirliyi” cildinə girirək, olduqca köhnədəb görsənir. İnsanı bunca ucaldan fəlsəfə onun mənəvi kosmosunun ölçülərinə heç cür uyğun gəlməyən piramida-dövlətlərin - darısqal sülalə rejimlərinin haçansa uçulub üstünə töküləcəyini də fəhm etməli idi...

Qərb çoxdan tarixin postxristian mərhələsinə keçsə də, İslam Şərqi nəinki postislam mərhələsinə keçməyib, heç 800-1000 il qabaqkı yaradıcı enerjisini belə saxlaya bilməyib. Hələ də burada yeni qlobal sivilizasiyanın zahiri nailiyyətlərindən bəhrələnən ridumental cəmiyyətlər fəxrlə özlərini “islam dünyası” (hamı da onlara öz sözləri ilə belə deyir) adlandırırlar - fərqi nə varmadan ki, bu gün planetin heç bir guşəsində özlərini “xristian dünyası”, “buddist dünyası”, “induist dünyası”, “iudaist dünyası” olaraq öyğüləyən bir kimsə yox. Bu isə təəssübkeş Qərb siyasi-kulturoloji analitikasına fürsət və bəhanə verir ki, məsələn, Samyuel Hantinqton nümunəsində “islam sivilizasiyasına” yalnız dini parametrlərlə yanaşma meyarını əsas götürərək onun problemlərindən - əlbəttə, birtərəfli şəkildə - bəhs etsinlər.⁹

İslam Şərqi dindən sivilizasiyaya doğru təkamülün əzablı yollarını adlaya bilməyərək, öz ziddiyyətləri içərisində boğulub qalıb. Ümumiyyətlə, islam orta əsrlər qınından çıxıbmi?! Elə çıxa bilmədiyindən də onun “müasirləşməyi” özgələşmənin məcrasına dolub, burada özünəbənzəməz sifətlər alıb və yetərinə gülüncleşib. Günümüzün ekzotik ərəb monarxları ona görə köhnə qiyafədə züfur etmirlər ki, öz milli adət-ənənələrinə belə dərindən bağlıdırlar, əksinə, ona görə ki, onların qafası ortaçağ donundadır və cəmiyyəti də hər vaxt bu donun ölçülərində saxlamaq çabındadır. Göydələnlərlə islamla minarəli islamın ittifaqı təbii deyil, zorakı konsensusdur. O göydələnlərdən “müasir” islamın orta əsrlər ruhu, xüsusilə top-siyasi-mərtəbədə monarxik icalatı - təksoy hakimiyyətçiliyi və onların fəsadları, geriyeçəkərliyi əsl panoram görüntüsündə açılır...

Bəs bu gün islam dünyasındakı fəlsəfə, görəsən, onun harasında gizlənib?! Yadıma iştirak və çıxış etdiyim, beş ildən bir keçirilən son iki - XXII və XXIII Dünya Fəlsəfə Konqreslərini (Seul - 2008 və Afina - 2013) salıram: hətta bilavasitə islam fəlsəfəsi problemlərinin müzakirə olunduğu bölmə və diskussiyalarda özək islam ölkələrinin filosofları və fəlsəfəşünasları sanki yoxmuşlar kimi gözə dəymirdilər. Amma ləzzət və izzət süzülən bütün məkanlarda müsəlmanlar milyonlardadır. Düşünürəm: islam fəlsəfəsində o çatmır ki, məhz o - islam dünyası faciəsinin əsas determinantlarıdır.

Hələ də islam dünyasında insan işığı yansa da, dövlət işığı yandır!

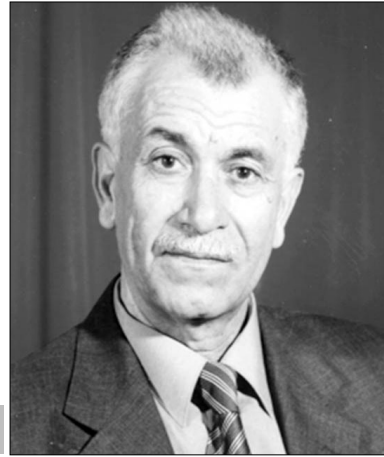
Doğrudanmı, homo-islamicus sivilizasiyanın həm dövlət, həm də düşüncə sistemində monokratiyadan əl çəkən sonuncu insanı olacaq?!

⁹ - Huntington S. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. N.Y.: A Touchstone Book, 1997

◆ Ələvsət Bəşirlinin 80 yaşı

Ələvsət BƏŞİRLİ

DÖNMƏZ

◆ Hekayə

***Fəlakətlər doğurmuşdur:
riyalar, bir də böhtanlar.
Həqiqət, incədir qəlbin,
Fəqət dönməz iradən var!***

Yuxudan hövlək oyanıb dəmir qapının gözlüyünə sarı boylandı. Nəfəsini içinə çəkib qulaq verdi. Ətrafa dərin sükut çökmüşdü, dəmir gözlük qapalı idi. Bəs bu eşitdiyi nə idi? «Yəqin qara basır məni», - deyə düşündü.

Tələbəklik çağları yuxusuna girmişdi. Ağ saçlı, üzündən nur tökülən sevimli müəllimi, zamanının məşhur alimi auditoriyada aramla gəzişə-gəzişə deyirdi: «Tariximizi mükəmməl öyrənib, mükəmməl də tədris etməlisiniz. Çalışmalısınız ki, şagirdləriniz keçmişimizdən ibrət götürüb bu günümüzün layiqli vətəndaşı olsunlar».

Universiteti bitirib müəllim kimi ilk dəfə sinfə qədəm qoyduğu gündən o, bu dəyərli məsləhətə əməl etmişdi. Həmişə çalışmışdı ki, şagirdlərinə vətənpərvərlik hissi aşılasın. Sonralar mühüm ictimai işlərində də öz əməlinə sadıq qalmış, «Vətən daşı olmayandan, olmaz ölkə vətəndaşı», - deyən şairin çağırışına doğma yurda, torpağa məhəbbətdən doğan fəaliyyəti ilə cavab vermişdi.

Vətəndaş! Bu, onun üçün adi söz deyildi, qürur mənbəyi, Vətənə sayğı, məhəbbət rəmzi idi.

Dönməz bu qənaətdə idi ki, hər kəs öz əməlinə uyğun adla çağırılmalı, cinayətkara «məhbus» deyə müraciət edilməlidir.

Bəs o özü? O ki cinayətkar deyil, şər-böhtan qurbanıdır. Əmin idi ki, bunu sübut edəcək, təmiz adını özünə qaytaracaq. Buna inanırdı və bu inam onu ruhdan düşməyə qoymur, bütün əzab-əziyyətlərə dözərək yaşayırdı! Allahına yalvarırdı ki, burdan sağ-salamat qurtulsun, namərdcəsinə xətər toxundurmasınlar ona.

Dönməz bilirdi ki, onu «aradan götürmək» üçün hər cür hiyləyə əl ata bilərlər. Və istər-istəməz Nemət kişinin aqibəti yadına düşürdü. «Süd qardaşı», anasının «köynəyindən keçirtirdi», atasının çörək verib oxutdurduğu dövlət ittihamçısı, Nemət kişiye qənim kəsilmiş, həbsxananın xəstəxanasında onun «axırına çıxmışdı».

Baş prokuror, onun ardınca yalaqları Dönməzin «yatdığı» ciddi rejimli, qapalı məhəbbətə gəlmiş, rəislə görüşmüşdülər. Sonra bir neçə dəfə təkrarlanan

bu müəmmalı görüşlər dustaqların söz-söhbətinə səbəb olmuş, Dönməzin ürəyinə şübhə toxumu səpmişdi.

Rəis öz işində nə qədər ciddi, tələbkar, qayda-qanun tərəfdarı olsa da, bir o qədər ürəyiyumşaq, həssas insan idi. Dönməz barədə yaxşı sözlər eşitmişdi, ancaq son vaxtlar onun narahatlığını duymuşdu. Onu kabinetinə çağırıb «Dönməz müəllim», - deyə müraciət edərək, hal-əhval tutmuş, sonra:

- Sağlamlığınız necədir, səhhətinizdən şikayətiniz yoxdur ki? - deyə soruşmuşdu.

- Xeyr, səhhətimdən heç bir şikayətim yoxdur.

- Mənə də belə gəlir. Demişəm ki, sizin xəstəxanada müalicəyə ehtiyacınız yoxdur.

Rəis bu barədə kimlə danışdığını demədi. Dönməz də təbii ki, soruşmadı, heç üstünü vurmadı.

Rəis ayağa durub onu hörmətlə yola salanda pıçıltıya bənzər səsle:

- Sizin təhlükəsizliyiniz təmin edilir, - dedi, - narahat olmayın.

Dönməz nəzarətçinin müşayiətilə kameraya qayıdanda özündə bir yüngüllük hiss etdi. Ona elə gəldi ki, başının üstünü alan təhlükə artıq sovuşub.

Dar, təkadamlı beton kamerada dərin düşüncələrə dalmışdı. İnanırdı ki, ona haqsızlıq eləyənlər vaxt gələcək cəzalarını alacaqlar. Kaş ömrü qalaydı, o günü görəydi.

Gecə-gündüz başı üstündə yanan lampanın altında, dörd beton divar arasında düşünüb-daşınan Dönməzin ömrü isə bu daş məhbəsdə gilə-gilə əriyirdi...

* * *

Həbsxanada böyükdən-kiciyə hamı Dönməz Ağabəyliyə hörmət edirdi. O, artıq yaxşı bilirdi ki, həbsxananın yazılmamış qanunları var. Rəis kimə hörmət edirsə, aşağı vəzifədə olanların hamısı ona sayğı göstərir. Rəisin, onun müavini Etibarın Dönməzə olan xoş münasibəti burada hamıya aydın idi. Öz aralarında «müəllim» deyə vurğuladıqları bu ləyaqətli insanın tərcümeyi-halını, çəkdiyi müsibətləri, şər-böhtana tuş olduğunu yetərinə bilirdilər. Və görürdülər ki, o, binəsiblərin düşar olduqları zülmətə işıq gətirib, ürəklərdə ümid çırağı yandırır, tikəsini bölür, imkanını əsirgəmir...

Son günlər anası tez-tez yuxusuna girirdi. «Oğul, haçandı görmürəm səni, ürəyim yanır axı». Yuxudan ayılandan sonra da anasının səsi qulağından getmirdi. Ürəyi əsir, burnunun ucu göynəyirdi anası üçün. Ancaq qıymırdı uzaq yolu gəlməyinə. Qorxurdu yorulub əldən düşər, bir də istəmirdi anası məhbus libasında görsün onu. Axır dözə bilmədi, xəbər göndərdi ki, «anamı gətirin».

* * *

... Uzaq yol yorğunu olan ana bircə addımlıqda dayanan oğlunun boynuna sarılmaq, üz-gözündən öpmək, damarları çıxmış əlləri ilə onu oxşamaq, başını sinəsinə qoyub ürəyini boşaltmaq istədi. Mümkün olmadı. Aranı qalın, hündür şüşə layı kəsmişdi. Nəmli gözləri şüşənin arxasında duran oğlunu tutqun, elə bil duman içində görürdü.

Dönməz anasını görəndə bir anlığa çaşdı. Qəddi бүкүlmüş, quru kölgəsi qalmışdı qarının boğuş səsinə güclə eşidirdi:

- Atan gələ bilmədi. Səni bu yerdə, dustaq paltarında görməyə ürəyi gəlmədi. Mən başıdaşlı, öyrəncəliyəm, bala.

Dönməzin dalağı sancdı. O, bilirdi ki, anası hələ cavanlığından çox məşəqqətlər çəkib, həbsxananın nə olduğunu görüb. Atası Fərman bəy 1937-ci ildə repressiyaya məruz qalmışdı. On səkkiz il Sibirdə əzab çəkmiş, sonra günahsız olduğunu sübut edib, bəraət almışdı. Anasını müharibənin məhrumiyyətləri də əyə bilməmişdi. Ancaq...

Dönməz şüşənin arxasında quruyub qalan, oğul dərdindən yumağa dönmüş anasına ürək ağrısıyla baxır, içində özünü danlayırdı: «Kaş xəbər göndərməyəydim».

Köks ötürüb, təsəlli verməyə söz axtaran oğluna ana razılığını bildirdi:

- Allah köməyin olsun, bala. Yaxşı ki, gəlib səni gördüm. Yoxsa, sözlüm ürəyimi dələrdi, - susub nəfəsini dərdi, sonra bacardığı qədər qayım səslə yalvardı, - Amanın günüdür, özünü qoru, sayıq ol, muğayat ol özündən. Gecə-gündüz dua eləyirəm səninçün. Allah bu zülmü götürməyəcək, rəhm eləyəcək, qurtulacaqsan burdan, rəhmətlik baban kimi. Özün yaxışı bilirsən, sənə danışmışam, amma qoy bir yadına salım. Kişi türmədən qayıdandan sonra ona şər atanların bağı çatladı. Rəhmətlik qalan ömrünü də kişi kimi yaşadı, nəvələrinin toyunu elədi, nəticələrini, kötükçələrini gördü. Torpağı sanı yaşayasan, sən də belə olacaqsan, inşallah. Bala, palıdı kökü yaşadar. Babaların, əsil-kökün necə, sən də elə. Amma bir sözlüm var: Özünü gözlə, sayıq ol. Evindən, ailəndən də arxayın ol. Halal olsun gəlinimə, nəvələrimə, övladlarıma. Bircə sən özündən muğayat ol. Eşitdin, özünü qoru.

Nəzarətçinin səsi eşidildi. Görüşün vaxtı qurtardı. Sözlünü deyib ürəyini boşaldan Ana ağlayıb-sıtqamadı. Ahıl çağına, arıq, zəif görkəminə rəğmən, cəld tərpendi yerindən. Tünd rəngli, az qala yerə dəyən uzun donunun altından ayaqları görünmədiyindən elə bil kölgə kimi səssiz çəkilib getdi. Dünyaya gətirib boya-başa çatdırdığı, kişilər cərgəsinə çıxartdığı oğlu isə bir anlığa durduğu yerdən tərpenmədi. Ona elə gəldi ki, gözünü açandan zabitəli, fədakar, dəyanətli gördüyü anasını hələ yaxşı tanımır. Onun ürəyinə ümid, inam toxumu səpən doğmaca anasının sarsılmaz iradəsini yenidən «kəşf» etdi elə bil.

O, xoş ovqatla kameraya qayıtdı.

* * *

Dəmir gözlükdən baxan nəzarətçinin qalın səsi onu yuxudan ayıltı:

-Vətəndaş Ağabəyli, hazırlaş, rəis çağırır.

O, cəld yerindən qalxdı. Bir azdan adəti üzrə səliqəli, təmiz geyimdə nəzarətçinin müşayiətilə kameradan çıxdı.

Rəis onu səmimi qarşıladı, hal-əhval tutandan sonra dedi:

- Bir nəfər neçə gündür ki əl çəkmir, gecələr qapının ağzında yatır. Nəzarətçilər əsəbiləşib onu uzaqlaşdırmaq istəyəndə deyib: «Dönməz müəllim məni elə belədən qurtarıb, elə yaxşılıq eləyib ki, onu heç vaxt yadımdan çıxarmaram. Evdə, kənddə söz vermişəm ki, gerek o kişini görə».

Rəis sözlünə ara verib köksünü ötürdü:

- Onun and-aman eləməyi ürəyimi yumşaltdı. Tapşırıbmışam, indi gətirəcəklər.

Elə bu anda nəzarətçinin yanında orta yaşlı, arıq, qarayanız bir kişi qapının kandarında göründü. Kabinetin gur işığında gözləri qamaşdı, bir anlığa duruxdu və rəislə üzbəüz oturan Dönməzi görən kimi sövq-təbii, qeyri-adi qıvrıqlıqla ona tərəf atıldı. Dönməz dərhal ayağa qalxıb qollarını yana açdı. Qucaqlaşib görüşəndə elə bil kişinin dizləri taqətdən düşdü, çöküb hönküdü.

Dönməz dərhal onu qaldırıb yanında oturtdu:

- Bayram kişi, özünə gəl, nə olub axı?

- Daha nə olacaq, belə də insafsızlıq olar?

O, başını qaldırıb rəisə baxdı:

- Allah sizdən razı olsun. Yaxşı ki, görüşə bildim. Yoxsa özümü bağışlamazdım. Camaat da məni gözləyir. - O, bu sözləri deyib üzünü Dönməzə tutdu:

- İmkan olsa bütün kənd gələr. Rayondan da gəlmək istəyən çoxdur. Ancaq bilirlər ki, görüşmək müşkül məsələdir.

Bayram kişi rəisin ona zillənən sual dolu baxışlarının mənasını özlüyündə başa düşüb izah elədi:

- Dönməz müəllim tək mənə yox, bütün elata dayaq olub. Rayonu qaldırıb, camaatı dolandırıb. Ayağı çörəklidi kişinin. Özü də insafı, haqq adamıdır. Məni prokurorun, milis rəisinin caynağından qurtarıb. Fermada yanğın olmuşdu. Özü kəndə gəldi, ağsaqqalları, camaatı yığıb tədbir gördü, tövləni düzəltdirdi, bir məni yox, çoxlarını qəzanın beləsindən qurtardı. Biz də həvəslənib elə işlədik ki, rayonda birinci olduq. - O, nəfəsini dərib köksünü ötürdü, rəisə zənnlə baxıb sözünü tamamladı, - elin gözü tərəzidir. Xüsusən bizim camaat tükü tükəndən seçir. Mən gələndə ağsaqqallar xeyir-dua verib dedilər ki, inşallah, qurbanları qəbul olunacaq, haqq-ədalət öz yerini tapacaq.

Dönməzin xahişilə rəis, köməkçisinə tapşırırdı ki, Bayram kişini yola salsın, onun gətirdiyi pay-püşü nəzarətçilər məhbuslara versinlər.

Bayram kişi gedəndən sonra Dönməz rəisə razılığını bildirdi. Bu zaman telefon zəng çaldı. Rəis dəstəyi götürüb xeyli dinləyəndən sonra dedi:

- Deyin gəlsin, görüşə icazə verirəm.

O, dəstəyi yerinə qoyub Dönməzə baxdı:

- Deyirlər, sizin dostunuz Hüseyn müəllim qonşu rayona gəlib, icrakomdan xahiş edib ki, görüşə icazə alsın. Mən də razılıq verdim.

- Çox sağ olun. Hüseyn müəllimlə tələbəlik illərindən dostuq. Çox etibarlı, sədaqətli insandır.

Rəis onun gözlərinə diqqətlə baxdı:

- Bu, sizin həyatınızda sınaq dövrüdür. Ailənin sınağı, qohum-əqrəbanın sınağı, dostun sınağı. Maşallah, eşitdiyimə görə hər şey yaxşıdır.

Dönməz başını tərpətdi:

- Düz eşitmisiniz, - dedi. Sonra köksünü ötürüb əlavə etdi: - Dostum çox idi, hayıf ki, etibarlısı az oldu. Amma az da olsa, yaxşı ki, var. Elə sədaqətli var ki, vəzifəsinə görə buraya gəlməyini özüm məsləhət görmürəm.

Dönməz ən yaxın, məsul vəzifəli dostunun adını rəisin yanında bilərəkdən çəkmədi. Ədalət inandığı adamlar vasitəsilə onunla əlaqə saxlayır, ailəsinə köməyini əsirgəməirdi.

* * *

Axır ki, o gün gəlib çatdı. İndi xüsusi ciddi rejimli qapalı məhbəslə vidalaşib cəzasının qalan hissəsini islah-əmək düşərgəsində çəkəcəkdi.

...Örtülü dustaq vaqonunda bütün gecəni gözlərini yummadı.

Nəhayət, ertəsi gün səhər islah-əmək koloniyasına gəlib çatdı.

Rəislə ilk görüşü xoş təəssürat oyatdı. «Dünya xali deyil, hər yerdə yaxşı adamlar var», - düşündü.

Dönməzi ədəb-ərkanla qarşılayan rəis çay təklif etdi. O, içmək istəmədiyini bildirəndə rəis gülümsünərək:

- Bildiyimə görə siz çox qonaqpərvər adamsınız, - dedi.

- Elədir, - deyə o, cavab verdi, - ancaq indiki vəziyyətim başqadır. Azadlıqda olsaydım, sizin çayınızı içərdim.

Rəis ona təsəlli verdi:

- Əsas cansağlığıdır. Qalan hər şey düzələr.

Sonra o, stolun siyirməsini çəkib, oradan xeyli dərman çıxartdı:

- Görürsünüz, mən dərmanla yaşayıram.

Rəis çox zəif, yorğun görünürdü. Amma buna baxmayaraq, Dönməz hiss edirdi ki, çox nikbin adamdır.

Siz heç narahat olmayın, - deyirdi, - bura qapalı həbsxanalardan çox fərqlidir. Tezliklə özünüz görəcəksiniz. Bir də əmin ola bilərsiniz, mən nə qədər burdayam, sizin başınızdan bir tük də əskik olmayacaq. Heç kim sizə güldən ağır söz deyə bilməz.

O, daxili telefonla məsul növbətçiyə «baş nəzarətçini mənim yanıma göndərin», - dedi. Baş nəzarətçi gələn kimi ona göstəriş verdi:

- Ağabəyli razvoda gəlməyəcək. Onun qeydiyyat vərəqini qoyun kənara.

Sonra üzünü Dönməzə tutdu:

- Sizi şəraiti nisbətən yaxşı olan bir briqadaya məsləhət görmüşəm. Əlbəttə, vəzifəyə yaraşan deyil. Ancaq neyləmək olar, bu şəraitə də öyrəşmək gərəkdir.

* * *

Bir gün rəis Dönməzi yanına çağırtdırıb ərlə:

- Dönməz müəllim, sizdən bir xahişim var, - dedi.

O, heyrət dolu nəzərlərini rəisə dikdi:

- Necə, rəis məbusdan xahiş edir?

Rəisin üzü təbəssümlə işıqlandı:

- Siz adi məbus deyilsiniz. Vəzifələrdə olmusunuz, eşitmişəm ki, gözəl təşkilatçısınız. Mənə də sizin kimi təcrübəli təşkilatçı gərəkdir ki, uyğun vəzifə verim işləsin.

O, təəccüblə çiyinlərini çəkdi:

- Həbsxanada vəzifə?

Rəis bir qədər fikirləşib qayğılı halda:

- Siz ağıllı, savadlı insansınız, - dedi, - yaxşı bilirsiniz ki, bura qapalı türmə deyil, islah-əmək düşərgəsidir. Deməli, biz məbusları işlətməklə kifayətlənməməli, həm də onları tərbiyələndirməyə, islah etməyə çalışmalıyıq. Bu işdə siz bizə kömək edə bilərsiniz.

Dönməzin suallarını gözlərindən oxuyan rəis izah etdi:

- Məbusların islah, tərbiyə olunması üçün kolonda «kollektiv Şura» var. Mən belə fikirdəyəm ki, sizin kimi təcrübəli təşkilatçı, həm də ixtisasca müəllim Şura sədri olsa, kolonda islah-tərbiyə işləri qaydasına düşər.

Ertəsi gün kolonun inzibati işçilərinin və məbusların iştirakı ilə keçirilən ümumi iclasda rəisin məsləhətilə Dönməz Şuranın sədri seçildi. Beləliklə, o, yenidən siyasi, ictimai, tərbiyəvi işlə məşğul olmağa başladı. Az müddətdə xeyli kütləvi tədbirlər keçirdi: mühazirələr, məsləhət gecələri, konsertlər, əmək veteranları, sənət adamları ilə görüşlər...

Həftədə bir dəfə məbusları qəbul edirdi. Hər gün Şura üzvlərindən biri növbətçi olurdu. «Açıq qapı» keçirilir, məbusların müxtəlif problemləri həll edilirdi.

O, səylə işləyirdi. Fikirləşirdi ki, məhbəsdə də ehtiyacı olan insanlar üçün faydalı iş görür.

Günlərin birində Moskvadan kolona yoxlama gəldi. Şuranın fəaliyyəti də diqqətlə yoxlanıldı. Polkovnik rütbəsində olan komissiya sədri səliqə-sahmanla tərtib edilmiş qovluqlara baxdıqdan sonra təəccüblə soruşdu:

- Siz əvvəllər hansı işdə çalışmısınız?

Dönməz ona ətraflı məlumat verdi.

Polkovnik dedi:

- İyirmi ildən çoxdur ki, yoxlama aparıram. Ölkənin hər yerində olmuşam. Amma heç yerdə belə səliqə-sahman görməmişəm. Siz çox mühüm işlər görürsünüz. Bunların məbuslar üçün çox böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti var.

Həftə sonu rəis Dönməzi yanına çağırıdırib birbaşa mətləbə keçdi:

- Moskvalı polkovnik Şuranın işindən çox razı qalıb. Ancaq yuxarıya rəsmi arayışında sizin sədr vəzifəsindən çıxarılmağınızı təklif edib.

Dönməzin ona təəccüblə baxdığını görüb sözünə davam etdi:

- O, yazıb ki, sizin məbuslar arasında hörmətiniz çoxdur. Bundan istifadə edib onlara başqa cür təsir göstərə, kolonun rəhbərliyini çıxılmaz vəziyyətdə qoya bilərsiniz. Əlbəttə, mən bu fikirlə razı deyiləm. Sizi yaxşı tanıyıram, çox inanıram. Ancaq nə etmək olar? Ağa deyir sür dərəyə, gərək sürək.

Dönməz xətrini çox istədiyi rəisə ərk elədi:

- Bizim tərəflərdə deyirlər: Allah böyüklərin xasiyyətini kəssin, «dovşana qaç, taziya tut», - deyirlər.

Rəis onun sözünə ürəkdən güldü:

- Bizlərdə də deyirlər ki, atam kündəni sayır, anam kündədən kəsir. Odur ki, bir xahişim var: sədr vəzifəsindən getsez də, köməyinizi əsirgəməyin, məbusların islahı, tərbiyəsi işində bizə əvvəlki kimi yardımçı olun. Onsuz da, vaxtınıza az qalıb, azad edilərsiniz, inşallah!

Rəisin sözü düşərli oldu. Dönməz səbirsizliklə gözlədiyi, bütün varlığı ilə can atdığı azadlığına qovuşdu.

* * *

Üfüqdən boylan gənəş Kürün boz-bulanıq sularını öz nuruna boyamışdı. Çay salxım söyüdlərin kölgə saldığı sahilləri yuyaraq səssiz-səmirsiz axırdı.

Dönməz bu əsrarəngiz mənzərəyə baxdıqca rahatlanır, tamaşasından doymurdu. O, dünyaya Kürün qırağında, ulu baba yurdu qədim Muğan kəndində göz açmışdı. Kürün suyu, balığı, çörəyi, mərmeyvəsi ilə boy atıb sapsağlam böyümüşdü. Bütün həyatı boyu Kür ona ana kimi sayğı göstərmiş, məsul işlərdə çalışdığı bölgələrin zəmilərinə, tarlalarına, bağlarına bulanıq suyu ilə bol məhsul, bar-bərəkət gətirmişdi. Şər-böhtana düşüb məhbəsdə yatanda da Ana Kür ayrılmamışdı ondan, yuxularına girmişdi. O, «su aydınlıqdır», - müdrik kəlamının haqq olduğuna tapınmış, yuxusunun yozumu xoş xəbərlər gətirmiş və nəhayət, aydınlığa, azadlığa qovuşdurmuşdu.

Bəs ona şər-böhtan yaxan bədxahların axırı, aqibəti necə oldu?

Dönməzə ölüm hökmü israr edən, «türmədən sağ çıxmamalıdır» əmrini verənin, özünü «qanun keşikçisi» sayanın meyitini neçə gün axtarandan sonra cah-calallı bağında, rəngi göz qamaşdıran maşınada tapdılar. Məlum oldu ki, cibində saxladığı dərmanına son nəfəsində əli çatmayıb...

«Ən ədalətli hakim haqq sahibidir, zamandır», - deyər düşünən Dönməzin birdən qulağına səs gəldi. Qanrılıb arxaya baxanda Ədaləti gördü.

Onlar səmimi görüşüb hal-əhval tutan kimi Ədalət dərhal mətləbə keçdi:

- Nəşriyyata getmişdim, gördüm kitabın çapdadır. Dedilər kənddəsən, bir-iki nüsxə götürüb gətirdim ki, səni təbrik edim.

- Çox sağ ol. Zəhmət çəkib uzun yol gəlmisən.

- Eh, bu nə yoldu ki. Doğrusu kitabın tutdu məni, birnəfəsə oxudum. Heç bilirsən nələr yadıma düşdü? - anı olaraq fikrə gedib sözünü tamamladı, - Xülasə, gəldim ki, həm səni görüm, Kür qırağının seyrəngahına tamaşa edək, həm də söhbətləşək, ötənləri xatırlayaq.

- Lap yaxşı eləmişən!

- Yaxşısını sən eləmişən: ortaya belə bir kitab qoymusan. Hər şeyi yerli-yerində, düzgün qələmə almısan. Özü də çox ibrətamizdir, xüsusən övladlarımız, cavanlar, yeni nəsil üçün.

Dönməz fikirli halda:

- Olub keçənləri özün yaxşı bilirsən, - dedi, - mən də çalışmışam ki, hər şeyi necə olub elə də yazım, söz-söhbətlərdən, qeybətlərdən, şayiələrdən doğan suallara aydınlıq gətirim. Oxusunlar, bilsinlər, ağı qaradan seçsinlər, nəticə çıxarıb ibrət götürsünlər. Ancaq...

O, sağ əlini sinəsinə sıxıb ürəyinin üstündə gəzdirdi:

- Ancaq çox şeylər qalıb burda, boşalda bilməmişəm ürəyimi, cavab tapa bilmədiyim suallar rahat buraxmır məni, içimi yandırır-yaxır.

- Nə suallardı o elə?

- Ən yaxın, etibarlı dostum kimi soruşuram səndən: nəyə görə şər-böhtan tələsinə salırlar insanları? Bu amansız tələdən salamat çıxanlar az olur mənim kimi. «Gözüylə görə Allahından çox bilir», - deyiblər. Mən də görmüşəm, şahid olmuşam, bilirəm.

Dönməz Ədalətin düz gözlərinə baxdı:

- Məni qınama, sənə açıb boşaldıram ürəyimi. Özün yaxşı bilirsən, belə şeyləri açıb-ağartmış, yazmaq nə deməkdir.

Ədalət ona təsəlli verdi:

- Başa düşürəm səni, özünü ələ al, qoru əsəblərini.

- Əsəb dözmür axı. Doğrudur, axır ki, bəraət aldım, şər-ləyənlər cəzalarına çatdılar. Bəs indi «cild»lərini dəyişib yaramaz əməllərini davam etdirənlər? Yənə rüşvət, yənə korrupsiya. Deyəndə də inciyirlər, narazı qalırlar.

- Məndən də incik düşənlər, narazı olanlar az deyil. Xəbərin varmı ki, istefaya çıxandan sonra nə qədər arxivlərdə işləmişəm? Çox sənədləri ələk-vələk eləyib elə faktlar üzə çıxarmışam ki, heç inanılası deyil. İndi bunları qələmə alıb şərh eləyirəm ki, unutqan olmayaq, başımıza gələnlərdən düzgün nəticə çıxarıb ibrət götürək...

Onlar sahil boyu sıralanıb baş-başa verən salxım söyüdlərin kölgəsində gəzə-gəzə ürək söhbəti edirdilər.

Zirvələri buludlara dəyən dağlardan baş alıb dərin dərələrdən, sıldırımlardan, yarğanlardan keçərək kükrəyib coşan Kür də bu yerdə sanki özünü cilovlayıb sakitcə axır, uzun ayrılıqdan sonra görüşüb dərdləşən dostların söhbətinə mane olmaq istəmirdi...

REDAKSİYADAN!

Hörmətli Əlövsət müəllim!

Siz 10 ildən artıqdır ki, bir müəllif kimi "Azərbaycan" jurnalı ilə sıx əlaqə saxlayırsınız. Lakin redaksiya əməkdaşları ilə, xüsusən jurnalın baş redaktoru İntiqam Qasımla və münasibətlərinizin tarixi daha qədimdir. Biz Sizi respublikamızın ən fəal, gözəl qələmi olan jurnalistlərindən biri kimi hələ 70-ci illərdən tanıyırdıq. Sizin özünüzdə də, qələminizdə də böyük hörmətimiz var.

80 yaşınız mübarək olsun, Əlövsət müəllim. Sizə bundan belə uzun ömür, cansağlığı və yaradıcılıq sevincləri arzulayırıq.

♦ P o e z i y a

Rizvan NƏSİBOĞLU

BİR DƏFƏ GƏLDİN

Gözümdə həsrətin şaxtası yatır,
Qəlbin arzusuna bir dəfə gəldin.
Ömrümün yarısını yollar apardı,
Qalan yarısına bir dəfə gəldin.

Bir sısqı cığır var hər kolun altda,
Səsli xatirə var hər yolun altda,
Ömrün bu çağında, boğulan vaxtda
Gözün oğrusuna bir dəfə gəldin.

Üstünə qayıdar kor kimi gedən,
Özünə düşməndi özünü didən.
Yolların tozuna qarışıb gedən
Eşqin bəlasına bir dəfə gəldin.

Canlar gizlənmirmiş mələk içində,
Bir dilsiz xəbər var külək içində.
Ürək də itərmiş ürək içində,
Ömrün sonrasına bir dəfə gəldin.

Səhər günəşindi, axşam ulduzun,
Xəyallar qurmuşuq yollardan uzun,
Ömrümün oxşarı bir uğursuzun
Sevgi yuxusuna bir dəfə gəldin.

MÜQƏVVƏ

*Bağçada bir müqəvvə (oyuğ) düzəltmişəm.
Müəllif*

Qol açıb durmusan rəqqasə kimi,
Başında papaq var, əynində pencək.
Körpəcə ağaclar vərəsə kimi
Qəlbini oxuyub rəqs eləyəcək.

Səni adam bilir quşlar hələ də,
Hamısı bir cürə kələyə düşür.
Arxası doqqaza elə durmusan,
Qapını döyənlər tələyə düşür.

Səsini alıblar, susub durmusan,
Yağış da tərپətmir, dolu da səni.
Bağçada elə bir dövlət qurmusan,
Çətin ki, bu quşlar qorxuda səni.

Nə maaş alırsan, nə yarıyorsan,
Eləcə atıblar araya səni.
Gecələr bostanı sən qoruyarsan,
Gündüzlər duruşun qoruyar səni.

Nə qədər durarsan beləcə susqun,
Gündüz yox kimisən, gecə hədəsən.
Sən bağın dərindən saralan dostum,
Bəlkə bu işindən çıxıb gedəsən?!

MƏN MƏNİ GÖZLƏYİRƏM

Səsimin kölgəsindən
ruhum xəbərsiz keçir.
İçimdən milyon fikir
adsız, növbəsiz keçir.

Ürəyim, canım mənsiz
bir gülün yanında.
Məni yandıran duyğu
Atəş qucağındadı.

Mən məni gözləyirəm
bir bulağın başında.
Özümü ağlayıram
bir qızın göz yaşında.

Səhər bir qurd uladı,
bir durna teli düşdü.

Bəxti dönük çıxanın
özgəyə əli düşdü.

Dağın dərə cibindən
yüz duyğu səsləyirəm.
Məzara həsrət qalan
Müşfiqi gözləyirəm.

Bu yolun sağ yanında
bir pəlid dayəsi var.
Könül dalğalarında
hər səsin yiyəsi var.

Mən məni gözləyirəm,
bir səfilin yanında.
Dərdimi gizləyirəm
"nisyələr" dükanında.

Bu qranit heykəlin
qəmini üzləyirəm.
Tanrım, heykəl olası
şeirimi gözləyirəm,
Mən məni gözləyirəm.

NİYƏ...

Niyə məni anmırsan,
niyə səs eləmirsən.
Sonsuz əzablarımı
niyə təzələmirsən?

Elə billəm dəryada
Su tapmayan biriyəm.
Sən demə, son baxışın
Sağalmayan yeriyəm.

Niyə məni anmırsan,
niyə üz göstərmirsən.
Üzümü güldürməyə
bir xoş söz göndərmirsən?

Gecənin lal şəkili,
gündüzün daş diliyəm.
Ötür dayanacaqlar,
hansında düşməliyəm?

Ömür də bir şəhərdi,
Duyğum şəhərarası,
Günlərimiz əriyir
Axşam, səhər arası.

Niyə məni anmırsan,
niyə məni gəzmirsən?
Məni yaşatmaq üçün
deyəsen tələsmirsən!

QAR KÜLƏYİ

Soyuq külək əsir, sazağı kəsir,
Buludlar göylərin tül ətəyidi.
Dükanda, bazarda pıçıltı gəzir:
"İliyə işləyən qar küləyidi!"

Boran uğuldayır, dəli qurd kimi,
Narazı-narazı ağaclar əsir.
Külək göz yaşardan dərdli ud kimi,
Torpağı isidən dümağ qar gəzir.

Köhnə doqqazların cırıltısı var,
İtlər yuvasında mürgüdə qalıb.
Kövrək qanadların parıltısı var,
Sərçələr naqildə sərgidə qalıb.

Tənbəl sobaların tüstüsü kövrək,
Gah sola burulur, gah sağa gedir.
Bir ətək qar üçün bu dəli külək,
Başını götürüb uzağa gedir.

Daha axşamlayıb yağacaq bu qar,
Dünyanın üzünü ağ eləyəcək.
Xəlvət dərələri tez hamarlayıb,
Alçaq təpələri dağ eləyəcək.

YOXLUQ

Qəfil uçuruma dirənən yoldu,
Düzəlmə ayaqdı, qondarma qoldu.
Xoş günün vüsali sabaha qaldı,
yoxluq.

Payızdan keçirik, qışdan keçirik,
Dərədən dikəlib, daşdan keçirik,
Hər bahar bir illik yaşdan keçirik,
yoxluq.

Adamı aldadan şəkildə axşam,
Sübhəcən qaldırıb, göyə tutmuşam.
Bir şeirə on gecə oğurlatmışam,
yoxluq.

Gözümdə yağış var, içimdə tufan,
Sevgi qəlpəsiyəm dərdindən qopan.
Bir ölü sükutdu yaxamdan tutan,
yoxluq.

Küləyin əlində göy şar kimidi,
Qurd düşən arzular bir tar kimidi.
Kötüyü can verən siqar kimidi,
yoxluq.

Tək durna kimiyəm, yolum haçalı,
Dağların dumanı qalxır, alçalır,
Son görüş, son vida iki hecalı,-
yoxluq.

ÜZÜMƏ GÜLƏNLƏR ALDADIR MƏNİ

Bilmirəm, uşağam, yoxsa ki, böyük,
Yolların tozudu saçımın dəni.
Haqqı şəkil kimi böyütdürmüşük,
Üzümə gülənlər aldadır məni.

Bir şirin söz atar araya bəzən
Dünyanın mənasız can gəzdirəni.
Üzündə qurama təbəssüm gəzən,
Üzümə gülənlər aldadır məni.

Başımı havayı günə vermişəm,
Öz canım bilmişəm bir "can" deyəni.
Sözün kefsizini götürməmişəm,
Üzümə gülənlər aldadır məni.

Üzündə nur olan işıq mələyi,
Bomboz bozaranlar paya kimidi,
Günəşdən öyrəndim adam sevməyi,
Mənim məhəbbətim aya kimidi.

Əllərim istidi ürəyim kimi,
Bir kövrək uşaqdı gözümün çəni.
Qoruya bilmədim gülən sevgimi,
Üzümə gülənlər aldadır məni.

Mehdi CALAL

QAYIDIR

İnsan yalanlarla gəlir dünyaya,
Sonra həqiqəti bilir, qayıdır.
Ağlaya-ağlaya gülür dünyaya,
Özü göz yaşını silir, qayıdır.

Dünya başdan-başa sevgi "dağı"dı,
Torpaq ruhu uçmuş can yatağıdı.
Hamı bir-birinin qəm ortağıdı,
Qəm "necə çəkilir", - gülür, qayıdır.

Əməllər şeytanın diqtəsindədi,
Can ruhun, ruh canın qəfəsindədi.
Bəndə Yaradanın səcdəsindədi,
Hər gün yeddi dəfə gəlir, qayıdır.

Nuhun insanı - dərd, dərdləri - insan,
Dünyaya dərd əkir, dərd dərir insan.
Zamanın sükanın döndərir insan,
Bölünməz dərdləri bölür, qayıdır.

Bir sirri-xudadı, - Kim vaqif deyil?
Mehdi Calal kimi, nə ağla, nə gül!
Alın yazısından xəbərsiz qafil,
Doğulur - yaşayır, ölür - qayıdır...

DOLANIR

(Mikayıl Müşfiqin əziz xatirəsinə)

Aman yolçu, ayaq saxla bu yerdə!
Burda şeirin min bir ahı dolanır.

Uçan quşlar qanad çalmaz deyirlər;
Yer mülkünün min günahı dolandır.

Arzuları selə dönən, çaylanan,
Cavan canı dalğalara quylanan.
Sərt daşlardan Günəş deyib-boylanan
Gül sevdalı Müşfiq ruhu dolandır.

Qəbri yoxdu! Qəlbi hanı? - ürəklər!
Aram bilməz o sərsəri küləklər...
Dostlar gəlib bir cərgəyə, nə bəklər?
Hər gənc ömrün bir sabahı dolandır...

Qaçan da, qovan da Səni çağırır,
Dünyada hamının əli göydədi;
Qaçanın halını bilənlər bilir,
Mənim qovana da qəlbim göynədi.

Yoxdan yaratdığın bu dünya ki var
Hər gün şirin-şirin aldadar bizi.
Çətin, göz doymayan bu sərvət, bu var
Sirat körpüsündən adladar bizi.

Əta eylədiyin sınaqdı ömür,
Ruhu da, canı da özün vermisən.
Qəlbimiz deyənə nəfsimiz demir,
Dözənə dağ boyda dözümlə vermisən.

Qovur; qovan yazıq, qovulan yazıq,
Qaçır ixtiyarsız dünyada insan.
Bir ayaq saxlayıb barı azacıq
Düşünür son nədi? - son qəbiristan!

Allah, özün qoru bəd əməllərdən
Bizi Yolçu eylə, bizi Yol eylə!
Könlümüz istəyən, əlimiz yetən
Əbədi Sevginlə əhli - hal eylə!

GƏLDİK

*Xalq yazıçısı Anarın "Əlaqə"
povestini oxuyarkən...*

Yollara bir səs düşdü,
Durub o səsə gəldik.
Yaxın, ya uzaq oldu
Biz birnəfəsə gəldik.

Göylərə şölə saldı,
Ruhu bədəndən aldı.

Arxada nələr qaldı?
Gör nə həvəsə gəldik.

Yarışdaydı adamlar,
Qopdu tufan, yağdı qar.
Hər yolun bir rəngi var;
Bilmədik, kəsə gəldik.

Onu Allah göndərdi,
Ömrün üstün əsərdi.
Bizə də könül verdi,
Nəfəs-nəfəsə gəldik.

Bu ömür-gün səs oldu,
Bu eşq, bu din səs oldu.
Bu altı yön səs oldu,
Səsdən qəfəsə gəldik.

OLDU

Sevimli şairimiz Məmməd İsmayıl

Qardaş, mən bu eşqin ucalığından,
Duydum;

-Yaraların çox dərin oldu.

Şeirinə, ruhuna bağlandı könlüm,
"Müqəddəs kədər"in kədərim oldu.

Sinəmiz od aldı "Ağacdələn"dən,
Dən tapmayıb oldu, - Ağacdələn, - dən.
SÖZ aldın bir dilsiz ağac dələndən,
O SÖZ ki - sevdalı dillərin oldu.

Yatdı Savalana çatan oğullar,
Vətən babalına batın oğullar.
Kimdi Yurdu ucuz tutan oğullar?!
Söylə; qeyrətin də - qədərin oldu...

Alarmı dərdimi desəm küləklər,
Səbri-qərarımı kəsən küləklər.
Arazın boyunca əsən küləklər
Günəşli yurdunda nə sərin oldu?

Bir ac yalquzağa döndü tamahlar,
Kim bilir nə verər bizə SABAHLAR?
Dağlı sinəmizdən qopan bu ahlər
Göylərə çatmadı,
Yerlərin oldu...

Güloğlan DÜNYA

QALACAQ

Övc etmişəm bu dağların qoynunda,
Mən köçsəm də, uca dağlar qalacaq.
Məni qəlbən sevənlərin qəlbində
Xatirələr, ülvə bağlar qalacaq.

Gün görməyib sovulacaq yamaclar,
Tərk edəcək yuvasını turaclar.
Təravətin itirsə də ağaclar,
Naz-nemətli bağça-bağlar qalacaq.

Çapmayacaq bir də ömür atım da,
Üzüləcək məni sevən qadın da.
Mənə baba deyənlərin yadında
O xoş günlər, o xoş çağlar qalacaq.

Gül açacaq el-obanın əkdii,
Silinəcək haqqın qələm çəkdiyi.
Ayrılığın qızmar şışlə çəkdiyi
Sinəmdəki çarpaz dağlar qalacaq.

Ay Güloğlan, ömür köçəridi bil,
Can üzülür, əldən düşür ilbəil.
Yazıb-yarat, şair kimi sən sevil,
Qalsa, sənə yazdıqların qalacaq.

BAHARLI

Nə olar, səninlə bir də görüşək,
Əllərimə xına çəkim, Baharlı.
Boynuna sarılıım, daşını öpüm,
Sevincdən göz yaşı töküm, Baharlı.

Qoyaq bir tərəfə giley-güzarı,
Sən mənə sarı gəl, mən sənə sarı.
Sinəmi göynədən bu intizarı
Kökündən qoparım, söküm, Baharlı.

Sənsən ata yurdum, ana vətənim,
Səndədir torpağım, soy köküm, genim.
Hayqır, yaz gələndə qoynuna dönüm,
Cadar torpağını əkim, Baharlı.

Tapmışam həsrətlə dostluğun çəmin,
Sakini etmişəm səni qəlbimin.
Zaman ver, köksümü üzən dərd-qəmin.
Üstündən bir qələm çəkim, Baharlı.

Anamək qucaqla, öz bağrına bas,
Öləndə qəbrimi torpağımda qaz.
Başdaşım üstündə soy adımı yaz,
Özüm keşiyini çəkim, Baharlı.

TƏLƏSMƏ

Düz hər şeydən üstün tutar düz yolu,
Əl bir olsa qatlanmaz qoşa qolu.
Bar verməyən bir ağacı, bir kolu,
Dur, ey könül, bitirməyə tələsmə.

Ləyaqətli yarla keçir hər anı,
Nura bələ sis-dumanlı sübh-danı.
Çətin gündə sınanmış hər insanı,
Dostu - yarı itirməyə tələsmə.

Qoyma söne ürəyinin qorunu,
Sən üzərsən öz vəfalı qarını.
Tale yüklü məsələni, sorunu,
Yeni nəslə ötürməyə tələsmə.

Ay Güloğlan, iş ağ edər hər üzü,
Hədiyyə ver, sevindir hər öksüzü.
Dərd gətirən hər xəbəri, hər sözü
Heç bir kəsə yetirməyə tələsmə.

Gülnarə İSRAFİL

YOL

Bu yol xarabalıq, bu yol abadlıq,
Yolun ortasında ölüm oyanıb.
Kim deyir başlanğıc doğum ilidi?
Yolun lap sonunda ilim dayanıb.

Bu yol məhəbbətədi, bu yol məşəqqət,
Ayağım torpaqda sırsıralanıb.
Yolun üzündəki mənim göz yaşım,
Yolun ürəyində sirr sıralanıb.

Bu yol qara geyib, bu yol ağ geyib,
Əvvəli, ortası, sonu ağappaq.
Yolun kirpikləri, yolun saçları,
Yolun sinəsidi qapqara bir dağ.

Bu yol arzuların budağı kimi,
Bu yol günahların otağı kimi,
Bu yol dirilərin ölüm ayağı,
Bu yol ölümlərin torpağı kimi.

Yolun gözləri də qarmaqarışq,
Yol yaman sarılıb kirpiklərimə.
Yol mənim saçımda xınalanıbdı,
Gedirəm bu yolu geyib əynimə.

◆ Tənqid və ədəbiyyatşünaslıq

Nərgiz CABBARLI

Müasir roman: həqiqətdən simvolikaya

*və ya mistik roman
simvollarla danışır...*

Müasir roman öz sərhədlərini dağıtmaqla (daha çox da daraltmaqla), janr xüsusiyyətlərini dekonstruksiya etməklə çox fərqli xüsusiyyətlər əldə etməkdədir. Bəlkə də, fərqiində deyilik, amma müasir dövrdə roman (artıq bu, iyirmi ilə yaxındır gedən bir prosesdir) bir çox eksperimentlərə üz tutub: uğurlu, uğursuz - bu, başqa məsələdir. Əsas olan isə budur ki, müasir roman ənənəvi roman texnologiyasından, poetikasından, düşüncəsindən (təbii ki, məzmunundan) uzaqlaşmaq üçün “dalğalanma” prosesi yaşayır.

Ən üzde olan xüsusiyyətlərdən biri isə simvolik mənalandırmaya meyillə bağlıdır. Müasir romanda arzu, ideya, məqsəd, problem birbaşa deyil, əsasən, simvollar, xüsusilə də simvolik obrazlar vasitəsilə mətnə gətirilir. Əlbəttə, hər sahədə olduğu kimi, ədəbiyyatda da prosesi və nəticəni meydana çıxaran, ilk növbədə, Sözə (ədəbiyyata) öz tələblərini dikte edən ictimai mühit, şəraitdir. Mühit tələb etdikdə və imkan verdikdə (bir də müəllif cəsarəti olduqda!) həqiqətlər birbaşa (realist ədəbiyyat nümunələrində olduğu kimi) deyilir, imkan vermədikdə isə simvollar, mənalandırmalar, sətiraltı və mətnaltı ifadələndirmələr meydana girir. Bu, zamanın tələbi və şərtidir.

Söz və fikir azadlığının mövcud olduğu bir cəmiyyətin ədəbiyyatında, xüsusilə romanında simvolik mənalandırmaya meyilin artmasının səbəblərini aydınlaşdırmaq özü başqa bir problem-yazının mövzudur. Biz, sadəcə, müşahidə etdiyimiz bu xüsusiyyətin bədii mətndə reallaşdırılması haqqında söhbət açacağıq. Və bunu üç roman - Şərif Ağayarı “Arzulardan sonrakı şəhər”, Zəhid Sarıtorpağın “Dərdin sarı çəpkəni” və “Qarğa marşrutu” romanları əsasında təhlil etməyə çalışacağıq.

“Arzulardan sonrakı şəhər” romanı son illərin aktual olan modelində - strukturunda (təmas xətti olmayan, yalnız simvolik obrazlar vasitəsilə xəyali birləşimin baş verdiyi modeldə) yazılıb. İki süjet xətti iki bir-birindən fərqli (oxşar xüsusiyyətləri olsa da) zaman və məkanı, hadisə və prosesləri paralel dünyalar kimi təqdim edir. Sanki bir-biri ilə paralel məkanlarda mövcud olan iki dünyaya keçid imkanı təqdim olunur oxucuya (Eyni modeldə yaradılmış Qan Turalının “Fələk qırmancı”, Aydın Talıbzadənin “Əbuhübb” romanı, daha əvvəlki dövrlərdə Anarın “Ağ qoç, qara qoç”, Kamal Abdullanın “Yarımçıq əlyazma”, İlqar Fəhminin “Qarğa yuvası” və s. əsərləri xatırlada bilərik).

Romanda iki süjet xətti var. Hər ikisinin qəhrəmanı torpağından - Vətəndən qoparılmış İnsanlardır. Biri firon dövrünün qəhrəmanıdır - əsir götürülüb və bu

məqamdan sonrakı bütün yaşamı öz azadlığına qovuşmaq, Vətənə qayıtmaq üçün çırpınmalardan ibarətdir. Bu çırpının şahidi də, hərəkətverici gücü də İterü çaydır (Vətənin bir parçası - simvolu!). Paralel dünyada da oxşar proses (süjetlər arasında əlaqələndirici məqam da elə bundan ibarətdir) - qəhrəmanın Vətəndən uzaq salınması (bunun özü də bir başqa cür əsirlikdir), o həsrətlə çırpınması təsvir edilir. Bu günün - müasir dünyanın torpağından qaçqın düşmüş həmin müharibə qəhrəmanı da (nənəsi ilə birlikdə) mücadilə içəri-sindədir. Torpağını arzulayır.

Birincinin Vətənə - "Yaşıl vadi"yə qayıdışı ölümü bahasına olsa belə, mümkünləşir. Çünki onu İterü çayına olan inamı qoruyur, sağ qalmasına yardım edir. Çünki onu xatirələr yaşadır (digər süjetin qəhrəmanında da bu paralellik var). Bir də arzusunun, azadlığının simvolu olan atlar, quşlar, kədr çiçəyi: *"Ömründə ağılma gəlməzdi ki, bir kölə ən çox at çapmağı arzulaya bilər. Bir də quş olub uçmaq keçir ürəyimdən. Cəmi bir dəfə Yaşıl vadinin üstündə dolanmaq üçün, bəlkə, həyatımı verərdim. Cələyə saldığım quşlar gəlir ağılma. Ovladığım haçabuynuz maralların incə böyütdüsünü eşidirəm. Hərdən burnumu İterüdən əsən həzin mehin dərinliklərinə soxub kədr çiçəyinin ətirini axtarıram. Yəqin düşündünüz; belə azad və xoşbəxt insan ikən necə oldu köləyə çevrildim? Bu, uzun əhvalatdır və bu uzun əhvalat mənim ilk dəfə kölə görməyimdən başlayır".*

Burada ülviləşdirmə, müqəddəsləşdirmə, əsasən, ana hesab edilən İterüyə yüklənir. Bu qəhrəmanın yaşantıları, düşüncələri, başına gələn hadisələr köləlik faktını, azadlıq ideyasını aktuallaşdırır. Başlıca arzuya, başlıca qayəyə çevirir. Həyatın mənası sadəcə, bundan ibarət olur: GERİ - VƏTƏNƏ DÖNÜŞ! Əslində, həm birinci, həm də ikinci süjetdə müəllifin birbaşa deyil, simvolik obrazlar, hadisələr, qəhrəmanların duyğuları və xəyallarında yaşatdıqları ilə demək istədiyi əsas həqiqət budur.

Müəllif birinci süjetdə təsvir etdiyi hadisələrlə təkcə köləliyi və azadlıq istəyini deyil, uşaq ölümünü, müharibə fəlakətini də əsərin qaldırdığı problemlər cərgəsinə qoşur. Məsələn, kölənin də insan olduğu düşüncəsi kimi: *"Öküz burnu kimi İterünün üstünə uzanan Xaxas xəndəyinə çatanda atlı əsgər bayaq yaxınlaşmaq istədiyim balaca uşağı mizrağın ucu ilə itələyib tikanlı mirra kollarının arasına saldı. Müqəddəs kollar, tikanlar onu saxlaya bilmədi, uşağın qaraltısı ov üçün şığıyan ley kimi yarpağın qorxunc dərinliklərinə uçdu. Əli payaya bağlı qadınlardan biri haray çəkib qışqırdı, anam da inildədi və cəld gözlerimi qapadı. Lakin gec idi, mən gördüyümü görmüşdüm. O qışqırtıdan sonra kölələrin bizim kimi insan olduğuna zərəcə şübhəm qalmadı.O uşaq ordan bir dəfə yıxılmışdısa, mən min dəfə yıxılmışdım. Yıxıla-yıxıla, anamı qışqırda-qışqırda böyümüşdüm. Böyüyə-böyüyə o uşağı da içimdə böyütmüş, ölməyə qoymamışdım. Ona xəyali ad da tapmışdım: Amanda. Niyə Amanda? Yəqin öz adıma oxşatmışdım".*

Amma ölüm faktının təsviri (müharibə səhnələrinin təsviri kimi) fraqmentar xarakter daşıyır. Birinci süjetlə bağlı gətirdiyim bu sitat qəhrəmanın içində "böyütdüyü" o uşağın, əslində, ruhunda böyütdüyü və varlığını əvvəlcədən intuitiv olaraq hiss etdiyi "qorxu"sudur. O, köləlikdən qorxur. O, azadlığını itirməkdən qorxur. Bu qorxu ilə yaşayır. Onun bütün mücadiləsi azadlıq mücadiləsidir. O yalnız bu haqda düşünür: *"Sizcə, ağalarımız bizim azad olmaq istədiyimizi düşünürlər? Əsla! Kölə azadlıq xülyasına düşə bilməz. O, yalnız qaça bilər. Burdan-ora, ordan-bura. Qaçanda da gec-tez tutub gətirir, ağır cəza verirlər. Ona görə, azadlıq eşqimiz getdikcə təsirini itirir, içimizdəki o işıq son işartısınacan sönüb gedir".*

Bu fikirlər müəllifin azadlığa verdiyi tərifdir. "Kölə yalnız burdan-ora qaça bilər, azad insan isə yox!" Bu səbəbdən də roman haradasa, həm də "azadlıq ro-

manı"dır. Və birinci süjetdə də, ikinci süjetdə də bu azadlığın köləliyi qabardılır, həm də birbaşa deyil, simvolik mənalandırma ilə: ağzı bağlı çəhrayı atla...

Digər qəhrəman da kölədir. O da ağlına gəlməyən bir hadisənin - müharibənin, torpaq itkisinin köləsinə çevrilib. O da geri qayıtmaq istəyir. Amma bu qayıdış reallıqda deyil, "arzularından sonrakı şəhər"lər şəklində yaşanır. İtirdiklərinin adını alır həmin şəhər... O, bu şəhərin arzusu ilə çırpınır. Onun uşaqları qoyub gəlmək məcburiyyətində qaldığı, amma xəyallarında, arzularında yaşatdığı şəhər müxtəlif çarlar, mənalandırmalar qazanır. Ümumiyyətlə, Şərifin digər romanlarında da "itmiş şəhərin", "itmiş uşaqlığın", "itmiş doğmalığın", "itirilmiş torpaqların" arayışı var və hər birində də müəllif görünür, tanınır, öz axtarışı, arayışı, yanğısı, ümidi və ümitsizliyi ilə, öz gücsüzlüyünə etdiyi ironiyası ilə yadda qalır.

Çox maraqlıdır ki, müəllif müharibənin, döyüş səhnələrinin əyani təsviri ilə məşğul olmur. Halbuki ikinci süjetdə oxucu bunu haradasa gözləyir. Amma o, burada da simvolik mənalandırmaya üz tutur: məsələn, Səsə. (Eyni səs birinci süjetdə Çayın - Vətənin səsidir). Burada isə müharibənin (deməli, yenə də Vətənin!) səsi kimi eşidilir. O səs hər yerdə duyulur. Qəhrəmanın müharibə təəssüratı (elə oxucunun da) səsle yaradılır. Əslində, bu, tək o qəhrəmanın deyil, müharibə aparan ölkənin əksər vətəndaşlarının müharibə təəssüratının və yaşantılarının səsle simvolizə edilməsidir. Həm də çox dəqiq bir müşahidədir: *"Bəzən məhəllə uşaqları ilə qaldığımız binanın çardağına çıxıb müharibə gedən tərəflərə baxırdıq. Gecə noxud boyda səslər fındıq boyda, fındıq boyda səslər qoz boyda eşidilirdi. Gecənin sakitliyi uzaqdan gələn səslərin üstündəki uğultu tozunağını silib təmizləyirdi. Səslər bəzən ildırım gurultusunu xatırladırdı. Elə bil, göyün bağıracağı quruldayırdı. Güllələr də ildırım kimi çaxırdı. Bəzən qarışdırırdı; bu səs ildırım səsidirmi, bu işıq müharibənin işığıdirmi?"*

Amma maraqlıdır ki (romanın əsas xüsusiyyətlərindən biri də elə budur) bütün simvolik mənalandırmalar içərisində dövrün dəqiq, real və xarakterik cizgilərini məhz cizgi, hətta ötəri cizgi şəklində müşahidə edirik. Amma o qədər dəqiq cizgilərdir ki, təsiri də dərin olur: *"Müharibənin içindən gələn səslər böyüdükcə, ölənlərin sayı artır, şəhərdəki adamların sayı azalırdı. Ölənlər gəlsə hərbi paltar geyinmiş saqqallı əfqan əsgərlərinin cildində təzədən peyda olurdular. Silahlı əfqanlar səngərə gedib döyüşmür, bütün günü şəhərin küçələrində veyillənirdilər".*

Romanın əsas ideyası olan azadlığın simvolu haqda ayrıca danışmaq lazımdır. Çünki bu simvol-obraz həm hər iki süjet arasında əlaqələndirməni yaradan ana açıqdır, həm də yazıçı qayəsinin ana xəttini təşkil edir.

Həsənin müasir dünyası ilə Misirdəki Amanis adlı kölənin eramızdan beş min il əvvəl azadlıq arzusunu (paralelliyə gətirilən arzunu) ağzı məftillə bağlanmış çəhrayı rəngli atlar simvolizə edir. Misirdə yaşayan üçün bu atlar həm də realdır, əsir düşdükdən sonra çəhrayı rəng alıbdır. Müasir dövrün qəhrəmanı üçünə yuxuda görülən bir arzudur, istəkdir. At arzulanan azadlığın atributudur - hər iki qəhrəman üçün. Ana-azadlıq arzusu-itirilmiş torpağın xilasını paralelliyi var bu arzulara: *"Anam müharibə başlamazdan bir az əvvəl öldü. Çəhrayı atlar o öləndən sonra yuxuma gəlməyə başladı. Mən yuxuda çəhrayı atların qoxusunu da hiss edirdim. Məncə, bu, anamın yaddaşımın hansısa küncündə ilişib qalan qoxusuydu".*

Bu atributun, atın - deməli, azadlığın ağzı bağlıdır. Onu susdurublar!

Bu arzu o qədər güclüdür ki, Həsənə yaşamağa imkan vermir. Nənəsi yuxuda tez-tez çəhrayı atlar gördüyü üçün, son zamanlar hətta ayıqlıqda belə gözüne o atlar göründüyü üçün onu həkimə belə aparır. Lakin bu anlaşılmaz xəstəlik qəhrəmana rahatlıq vermir. Beləcə, öz arayışı, axtarışı ilə qəhrəman

mətn içində mətnə keçid məqamına - digər qəhrəmanın dünyasına xəyalən adlama anına gəlir. Həsənin çəhrayı atları yaşadan tapdığı dəftəri son anda tərk etdiyi evdə qoymaması, onu da özü ilə aparması təsadüfi deyil: arzular vazkeçilməzdir. Azadlıq vazkeçilməzdir!

Nə üçün atlar çəhrayı rəngdədirlər? (Rəng məsələsinə sonrakı romanın təhlilində də toxunacağıq. Əslində, müəllifin qaldırdığı problemə münasibəti - optimizmi və ya pessimizmi elə bu rənglərdə gizlətib). Çünki çəhrayı xoşbəxtliyi, əlçətmazlığı və arzulananı ifadə edir. Gözəlliyi simvolizə edir. Çəhrayı rəngin bütün əsər boyu hökmranlığı isə arzunun rəngi anlamında özünü göstərir. Bu arzu - bu azadlıq arzulanan, istənen, xoşbəxtlik gətirə biləcək olduğundan, mənəvi rahatlıq vəd edən olduğundan çəhrayı rəngdədir... Onunla bağlı ümidin rəngidir çəhrayı.

Arzulardan sonrakı şəhərə müxtəlif adlar verilir... Məsələn, "Arzulardan sonrakı şəhərin adı Gülsüm idi"... Və bu adların hər biri Həsənin itirdiklərinin, onun üçün dəyərli olanların adlarıdır... Bu isə şəhərini itirmiş birinin onu geri qazanarkən o şəhərdə görmək istedikləri ilə bağlı xəyallarıdır...

Əsərdə müəllifin üslubundan gələn ironik bir yanaşma var ki (eyni xüsusiyyət, bir qədər zəif də olsa, Zahid Santorpağın da romanında var), bu özünü ilk növbədə, yaradılan obrazlarda göstərir. Məsələn, nənə obrazında. Zahirə daxilin bir-birinə uyuşmadığı, amma düzünü desək, çox realist bir obrazda: *"Nənəmdir, vəssalam. Əyri dişli, donqar belli, çör-çöp saçlı, cır səslili, zəhlətökən nənəm. Mənim sevimli ifritəm! Miss 154-üm!"*

Bu da bir cür simvol-obrazdır. Küpəgirən qarını xatırladan nənə daxili ilə zahiri bir-birinə zidd olan doğmalıqdır. Nə qədər zahirdə "itələyici" olsa da, doğmalığı və əvəzedilməzdir.

Bir sözlə, Şərif Ağayın romanları simvolik obrazlarla ötürmək istədiyi həqiqətlərlə, işarələrlə, mənalandırmalarla zəngindir. O, digər romanlarında olduğu kimi (məsələn, "Gülüstan"da), real dünyanın realist təsviri ilə yazmaq və demək istediklərinin simvolik mənalandırmasını bu əsərində də bir arada verib. Sadəcə, bu dəfə simvolik mənalandırma daha da gücləndirilib.

Oxşar simvolikaya müraciət edilmiş romanlardan digəri isə Zahid Santorpağın "Dərdin sarı çəpkəni"dir.

Birinci romanda çəhrayı rəngdə olan, arzulanan, gələcəkdə olacağı gözlənilən azadlıq çəhrayı rəngdədirsə, bu romanda cəmiyyətin, həyatın, problemlərin, rəngsizliyin rəngi sarıdır. Və o da maraqlıdır ki, hər iki romanda birbaşa deyilməklə yanaşı, simvolik mənalandırma vasitəsilə bir çox ictimai, sosial problemlər qaldırılır, əhəmiyyətli sosial mesajlar ötürülür.

Zahid Santorpağın romanlarının fərqi onların mistik roman olması ilə bağlıdır. Bir yazıçının dediyi kimi: *«Mistika özünü anlayışlar deyil, simvollar dili ilə ifadə edir. (Rimma Ulçina. "Mistik roman", 2017)*

Əsərdə mistik dünya, mistik qəhrəmanlar arasında əlaqə, keçid, keçə bilməmə, amma arayışda olma, o dünyanın aparıcı bir şəxsinin ardınca düşərək keçidə doğru irəliləmə və o dünyaya adlama... xarakterikdir. Mistik romanlar üçün xarakterik olan xüsusiyyətlər - ideya və süjetdə ölümün (başqa bir dünyanın) mövcudluğu, qəhrəman və personajların ya qeyri-adi qüvvələrə malik insanlar olmaları, ya da başqa bir dünyanın insanı kimi görünmələri (xəyalat, kabus), ikidünyalılıq - real və irreal dünyaların bir arada və keçidlərlə təqdimi, adətən bu təbiilikdən uzaq hadisələrin izahının verilməməsi, oxucuların inamına buraxılması, müəyyən detalların başqa dünyalarla əlaqələndirici rolunu oynaması və s. haqqında danışacağımız hər iki roman üçün əsas xüsusiyyətlərdir. Qəhrəmanların qurtuluşu məhz bu xətt üzrə reallaşır. Əlbəttə, hər iki romanda keçid anı, keçmə məqamı nə qədər həyəcanverici və

qorxuducu olsa da, həm bir-birini təkrarlamadan fərqli situasiyalar fonunda baş verir, həm də hüsur və rahatlıq məhz Orada imiş kimi göstərilir.

Romanda bir gün ayıaraq dünyanı sarı rəngdə görməyə başlayan bir institut müəlliminin - artıq təqaüddə olan Bulud müəllimin başına gələnlərdən bəhs edilir. O, həkimə getdiyi zaman bu nadir xəstəliyin dünyada özü daxil olmaqla cəmi yeddi adamda olduğunu - yeddi rəng məsələsi! - və onların da hərəsinin dünyanı bir rəngdə gördüyünü, ən əsası isə azarının sağalmaz olduğunu öyrənir.

"Qaranlığı artıq ruhumla deyil, canımla da həzm edə bilmirdim. Çünki qaranlığı ağlasığmaz çalarlarda görürdüm. Təbiətlə aramda ağlasığmaz bir uyğunsuzluq yarandığına inanmaq istəmirdim", - düşünən Bulud müəllim öz dərdini deməyə də bir kimsə tapa bilmir. Əvvəla, tutulduğu xəstəlik qeyri-adidir. Digər tərəfdən isə getdiyi həkim "bunu gizli saxlayın" xəbərdarlığı edib. Hətta baş götürüb yanına getdiyi böyük qardaşı - həyatda demək olar ki, yeganə doğması olan Umuda belə açmır sirrini. Təkcə verdiyi sözü tutmaq üçün deyil. Eyni zamanda da ona görə ki, qorxur: "o da arvadına deyər, bundan sonra xəbər elə yayılar və adına "Sarıgöz Bulud"dan-zaddan qoşarlar"...

Roman yazıçının rəngə rəssam hissiyyəti ilə yanaşmaq bacarığını çıxarır ortaya. Dünyanı sarı rəngdə görməsi bu rəngin imkanlarının, çalarlarının müəllifə - eyni zamanda da qəhrəmana yeni təəssüratlar, yeni duyumlar kəşf etməyə, bir rəngə daha yaradıcı yanaşmağa şərait yaradır. Bir yandan sarının fərqli çalarları təsvir edilirsə, digər yandan da seçilən hər obyektə roman müəllifinin təsvir və ifadə orijinallığı özünü göstərir: *"Həyətdə, qocaman tut ağacının altında oturmuşduq. On dörd günlük ay elə bil Nikolayın qızıl onluğuydu - asılmışdı gecənin boynundan, bərq vururdu. Gecənin rəngi də, nəfəsi də şamama qoxuyurdu".* Və maraqlı cəhətlərdən biri də budur ki, hər dəfəsində rəng yalnız rəng - görüntü olaraq deyil, öz qoxusu ilə də mətnə gətirilir. Hissiyatımızın başqa bir yönünü də oyadır.

Orijinallıq sarının çalarlarının təsvirində daha dəqiq görünür. Məsələn, *"İçəri keçəndə başımın içində elə bil bir qəza baş verdi, beynimdə mısırınıqını sallamış hansısa qatların qəfil qırışıqı açıldı və sirr boxçasının düyünü çözülmə şüurumdan bir-biriylə heç bir bağlantısı olmayan ərik, banan, Qubanın ağ alması, kərə yağı, yəddə çiçəyi, nərgiz gülü, şamama, Kürdəmir yemişinin qabığı, Cərcə yemişinin içi.... və sair və ilaxır bu kimi nəsnelərin, şair demişkən, obrazları ötdü bir anda".*

Kiçik bir parçada rəngin nə qədər çox predmetlə (həm də qoxu da prosese qoşulmaqla) aid edildiyi müəllifin müşahidə bacarığı ilə yanaşı, rəng duyumunu və dəyərləndirməsini də meydana çıxarmış olur. Yaxud dəniz kənarında olarkən, dənizə tamaşa edərkən qəhrəmanın fikrini ifadə şəklinə diqqət edək: *"Xəzər bu dəfə nəhəng məcrasında mərci şorbasına deyil, açıq sarımtıl köpükləri sahili öpən pivə dənizinə oxşayırdı. Amma bu dəfə yaxınlığındaydım və bunun belə olmadığını yaxşı bilirdim, əslində, məni pivə qoxusu deyil, dərd-ələm qoxusu vururdu bu sahilə".* Yenə də rənglə bərabər, qoxunun iştirakı mütləqləşir...

Yuxarıda - digər roman haqqında danışdığımız zaman olduğu kimi, bu əsərlə tanış olduqda bir sual meydana çıxır: Nə üçün sarı? Qırmızı, yaşıl, qara və s. yox, məhz sarı? Belə düşünürük ki, burada həyat yoldaşı dünyasını dəyişmiş, övladları özündən çox uzaqda yaşayan təqaüdcü bir müəllimin maraqsız - sarı rəngli həyatından söhbət getdiyi üçün belə bir rəng seçilmişdi. Sarı həm də xəstəliyin (saralıb-solma), dərdin (yenə də saralıb-solma) ifadəçisi kimi rəng-duyum yaddaşımızda iz salmış bir çalardır. Amma dünyanı sarı görə qəhrəmanın bir təsəllisi də vardı ki: *"Cəhənnəmə, hər şeyi bir rəngdə görsəm*

də, gördüklerimi beynimin içində öz doğma rənglərində canlandıra bilərəm, bununla da tarazlığımı ruhən qoruyuram”.

Əsərdə ruhun qurtuluşu üçün məkan aranır. Və bu dəfə azadlığı - qurtuluşu simvolizə edən bir çox obrazlar çıxır ortaya: sarı çəpkən kimi, göyərçin kimi... İkincisi bir qədər ənənəvi olsa da, birinci yenidir, fərqlidir, maraqlıdır, cəlbedicidir.

İkinci dünya - ruhun qurtulacağı, xilas olacağı məkan kimi əvvəlcə yuxu təklif edilir. Elə həkim də ondan böyük maraqla yuxusunun rəngli olub-olmadığını soruşur. Əgər heç olmasa yuxuda rəng varsa, bu, müvəqqəti də olsa, qurtulma deməkdir. Bulud müəllim uzun zaman bu sualın cavabını düşünüb tapa bilmir. Ona elə gəlir ki, yuxuda da hər şeyi rəngsiz görür. Lakin həmin ərəfələrdə gördüyü bir yuxudan sonra ironik bir tərzdə öz-özünə: *“Muştuluğumu ver, professor Bühran Nəcəfov müəllim! Mənim yuxularım rəngliymiş! Belinə çöpdən dirək!”*

Yeri gəlmişkən deyim ki, bu romanda da ironiya mövcuddur, həm də təkcə əsərin qəhrəmanının özünün-özünə münasibətində deyil. Halbuki eyni cizgi Zahid Santorpağın digər romanlarının qəhrəmanları üçün də xarakterikdir. Bu ironiya hadisələrin gedişatında və əvəzlənməsində də var. Məsələn, həkimin xəstəliyi haqqında eşidən kimi onu təbrik etməsək...

Amma bu ironiya kəskin bir münasibət deyil, zəif, çox dərindən, hiss ediləcək şəkildə verilməmiş ştrixdir. Bununla belə, əhəmiyyətli ştrixdir. Çünki özünə ironiya qəhrəmanı ən çətin vəziyyətlərdən belə qurtarmağa yardımçı olur. Onu həyata münasibətdə də eyni şəkildə optimist lada kökləyir. Ironiya təkcə qəhrəmanın özünə münasibətində deyil, hadisələrin təqdimində də duyulur. Məsələn, bir müəllimin kolxoz sədrinin itmiş inəyini axtaran camaatı görərək: *“Ay Allah, sənə yalvarıram, məni Baləminin inəyinə döndər! Müəllim olmaqdan kolxoz sədrinin inəyi olmaq yaxşıdır”,* - deməsi kimi. Bu cür incə ştrixlər altında müəllif çox mətləblərə öz müdaxiləsi olmadan, özü hadisələrə qarışmadan böyük mətləblər verə bilir.

O ki qaldı sağalmaz xəstəliyi haqqında ona məlumat verən həkimin Bulud müəllimi təbrik etməsinə, bunun səbəbinin açılması üçün isə müəllif tələsmir. Mistik romanlar üçün xarakterik olan bir soyuqqanlıqla məsələni uzadaraq oxucunu intizarda saxlamağı bacarır. Həm də yaxşı bacarır. Nəhayət, məsələ aydınlaşdıqda isə məlum olur ki, eyni xəstəliyə tutulan Tokomota Uateanabe adlı yapon milyoneri öz varidatını bu cür sağalmaz xəstəliyə mübtəla olanlara vəsiyyət edib. Amma... romanın əsas ideyalarından biri də qazanılmayan varidatın insana xeyir gətirməməsi düşüncəsidir. Necə ki bu romanda gətirmir. Nə qəhrəmana, nə də o zamana kimi ağıllı, fərasətli, sözəbaxan övladlar kimi haqlarında böyük qürurla danışdığı oğullarına. Onlardan biri qumarda uduzur, digəri isə pulun bir qismini dindarlara sərf edərək özü də Suriyaya vuruşmağa gedir.

Əslində, nəql edilənlər, bəlkə, bir qədər bəsit bir əhvalat təsiri bağışlaya bilər, lakin Zahid Santorpağın digər romanlarında olan, burada davam etdirilən, bir-birinə ötürülən mistik elementlər, müəyyən məna daşıyan və qəhrəmanı izləyən detallar, mistik obrazlar, simvolik mənalandırmalar haqqında bəhs edilən hadisələrə tam fərqli bir rəng qatır.

Bu romanda atların yerində göyərçinlərdir... Bir zamanlar Bulud müəllimin özünün də sevə-sevə saxladığı göyərçinlər... Həyatının ən gözəl dönəminin ən dəyərli xatirəsi olan göyərçinlərlə o, əvvəlcə Moskvada xəstəxananın qarşısında qarşılaşır. Onlardan biri - axsağı onun gözüne çırpılaraq bir anlıq görmə qabiliyyətini geri qaytarır. Və burada mənalandırma - mistik çalar bəxş etmə mexanizmi ilk dəfə işə düşmüş olur. Daha sonra eyni “mistik obraz” - xilaskar onu sağlamaq üçün üz tutduğu başqa bir məkanda - kənddə qarşılayır.

Getdiyi nohurda gözüne görünür - realmış kimi... Hətta axsaq göyərçin də... Göyərçin mistik obrazı bir də ona görə qurtuluş olacaq mistik dünya ilə bağlantının simvoludur ki, sonda qəhrəman onun kimi qanadlanır. Qanadlanır - xəyalında və qurtuluşu olan dünyaya - o dünyaya uçar. İki qoşa qanadlarını yana açaraq suyun içərisindən qalxan qəhrəmanın təsvir edilən obrazı, həqiqətən də, çox təsirli idi. Elə əsərin əvvəlində "Mən heç vaxt göy üzünün quşlarına həsəd aparmadım, düşündüm: gec-tez ruhum onlardan ucalarda uçacaq, sözsüz..." epigrafi da bu uçuşu şərtləndirən düşüncələrdən biri kimi mənalandırıla bilər. Yaxud başqa bir məqamda qəhrəmanın dilə - düşüncəyə gətirdiyi sözlər bu mənalandırmanın ilk kodunu və ilk açarını təqdim edirdi: "Lap göyərçin yüngüllüyündə idim, hər qanadımdan bir oğlum tutmuşdu..."

Eyni funksiyanı qarı mistik obrazı da oynayır. Oğlanlarının sevinə-sevinə Moskvaya yoxlanış üçün apardıqları zaman qarşı dayanacaqda göyərçin yedirdən qoca qarı ilə müalicə üçün kəndlərində üz tutduğu qarının eyni simada olması təsadüfi seçilmiş mənalandırma deyil: *"Hara qaçırsan, qaç, hara gedirsən, get - tale (eyni simada) səni istənilən məkanda haqlayacaqdır"*. Və ən əsası, bu əsərdə qarı, digər romanda qoca kişi başqa dünyaların elçiləri, nümayəndələri kimi, başqa həqiqətlərin daşıyıcıları kimi təqdim edilir.

Yaxud başqa bir obraz - Keçiqıranda qaynayan bulaq yaxınlığında açmalı olan sarı çəpkən çiçəyidir. Xilasının onda olacağını duyan qəhrəman böyük ümidlə hər gün, dan zamanı onun açılmasını gözləyir.

Sergey Bulqakov yazırdı ki, "Mistika - daxili (mistik) təcrübədir, hansı ki, bizə ruhi, mənəvi, ilahi bir dünya ilə təmas imkanı, eyni zamanda da daxilən (yalnız zahirdə deyil) təbii dünyamızın dərk edilməsi imkanı verir". Bulud müəllim üçün də bu dərk mistik obrazlar vasitəsilə, onlardan keçərək reallaşır. O da *"Yanğın düşmüş meşədə son anda sağ qalmaq üçün qaçaraq eyni mağaraya, eyni kahaya, eyni yuvaya, koğuşa, yarığa, kalafaya, dəlməyə təpilən qurdla dovşan"* kimi: *"Dar macalda deyəsən, insan da Dərdinə eləcə sığınır" qənaətinə gələrək öz dərdinə sığınır..*

Bu qəhrəman da, onun həyatında baş verənlər də cəmiyyətdə gedən proseslərin təzahürü, nəticəsi idi. Ümumiyyətlə, Zahid Sarıtorpağın digər əsərləri üçün də xarakterik bir xüsusiyyət budur: hadisələri şərh etmək, izah etmək yox, onun qurbanı, taleyi ilə hadisələr içərisində bişmiş insanları nəticə olaraq ortaya çıxarmaq... (eyni xüsusiyyət Şərifin də romanında mövcuddur). Tənqidçi Məti Osmanoglu'nun düşüncəsinə görə: *"Buludun Moskvadan kəndə qayıdışı, gözlərinə əlac etdirmək üçün yaşlı bir qadından türkçərə qəbul etməsi, onun məsləhəti ilə qüsl olunmaq, təmizlənmək üçün Qaynayan nohurun üstündə qurulmuş çiməçəyə getməsi, suyun kənarında gözlərinə şəfa olacaq sarı çəpkən çiçəyinin açılmasını gözləməsi və əsər boyu gördüyü yuxular onun daxilindəki təbəddülatları, fiziki ölüm və mənəvi dirilmə prosesini oxucunun gözləri qarşısında əyaniləşdirir"*. Və bu, həqiqətən də, belədir.

Bulud müəllimin ruhunun qaçış istəyi yalnız gözünün dünyanı sarı rəngdə görməsi ilə bağlı deyil. Əsərdə fiziki bir xəstəlik kimi görünən bir hadisənin mahiyyətində mənəvi qaçış durur. Və bu da əsərdə ştrixlərlə, zəif çalarlarla vurulmuş bir neçə cümlədə gizlədilibdir: *"Mən həmişə Bakıda özümü qonaq kimi hiss etmişəm, elə bil beynimin içinə həkk olmuş bir qəriblik kodu var canımda və bu şəhərdə bu kod həmişə aktivdi. Bu üzdən də Bakını həmişə özümün, ruhumun doğma deyil, qondarma ocağı hesab eləmişəm, həmişə elə bilmişəm ki, gəlib-gedəriyəm, bunları gözəl günlərin birində atıb gedəcəm doğulub-böyüdüyüm yerlərə və hər şey də bununla sona çatacaq"*.

Bu faktın özü də sarı rəngin təsdiqinə, əsaslandırılmasına xidmət edir. Şəhərin bozluğundan, sarılığından kəndin doğmalığına - yaşıllığına qaçış... Əslində, dünyanı sarı rəngdə görmənin mənəvi səbəbi də elə budur. Əlacın -

sarı çəpkən gülünün Moskvada deyil, pulun olduğu yerdə deyil, məhz Keçiqıranda bitməsi qəhrəmanın getdiyi yolun və xilasının trayektoriyasını beləcə cızır.

Müəllifin maraqlı texnikası var. Məsələn, keçidin olmaması. O öz əsərlərində yuxu ilə reallıq arasında keçidlər vermir. Hadisələrin nəqlinin içərisindən birdən-birə yuxuya adlayır. Birdən-birə oxucu özünü yuxunun içərisində tapır. Halbuki, adətən, keçid üçün müəllif müdaxiləsindən istifadə edilir. Bu mətndə isə bəzən bir çaşqınlıq içərisinə düşsən də, qəhrəmanla birlikdə artıq yuxuya adlandığını çox tez bir zamanda dərk edə bilirsən. Bu texnika oxucu ilə qəhrəman və onun yuxusu - dünyası arasında birbaşa kontaktın yaradılmasına yardımçı olur. Eyni zamanda da, romanlarda aktual olan mətn içində mətn texnikasını reallaşdırır.

Zahid Sarıtorpağın dili çox maraqlıdır. Xüsusilə ifadə və təsvir texnikası... *“Başım ağrıyırdı, amma heç nə düşünə bilmirdim, elə bil beynim yağmalanmış, talan edilib viran qoyulmuş boş bir karvansaraydı və bu karvansarada böyük darvazalar vardı, taybatay açıq qalmışdı bu darvazalar, canımdacan adda heç nə yoxuydu, hər şey sovrulub getmişdi, əvəzində sarı bir meh əsirdi, sanki göy üzündən içimə mübhəm bir nəfəslik açılmışdı, o sarı meh içimə də dolurdu, içimi quru buxar kimi yandıran o qəribə istiliyi həmin nəfəslikdən qovub aparırdı və yavaş-yavaş üşüdüdü məni... Eləcə heç nəyin dərininə vara bilmirdim, su üzündə quş lələyi kimi bir ovqat içindəydim”*... “Su üzündə quş lələyi” ovqatı, “Bir fikir məni içimdən buynuzlamağa başladı” ifadəsi, “Ay bürünc tabaq kimiydi, asılmışdı ucu-bucağı görünməyən Keçiqırın dərəsinin üstündən, sanırdım ki, külək ona çırpılsa danqıldadacaq” bənzətməsi və s. müəllifin çox uğurlu təsvir-ifadə texnologiyasına malik olduğunun təsdiqidir.

O da maraqlıdır ki, Zahid Sarıtorpağın romanlarının dilində bir çox dialektlərdən istifadə edilir. Bunu əsər üçün nöqsan tutanlar tapılsa da (məsələn, Məti Osmanoğlu), fikrimizcə bu sözlər artıq, yad, yamaq kimi görünmürdü. Əksinə, mətnə maraqlı bir çalar qatırdı. Məsələn, “Marketə konfet-şokolat dalınca dabırdım”, “Tərs balası tərsdi, nüzuldu”, “Bir fikir canımı mürgünə kimi yeyir”, “Moskvanı çalpaşılıqlı bir payız bürümüşdü” və s...

Bundan başqa, müəllif tərəfindən həyat hadisələrinin bəzən o dərəcədə qəribə, şapalaq effektiv müşahidələri və təsvirləri verilir ki, bu, bütün əsəri də, qəhrəmanı da yadda qalan bir macrəyə itələyir. Eyni zamanda da simvolik mənə yükləyir kəşf edilən xüsusiyyətə. Məsələn, mərhəm qoxuya: *“Heç kimə deyib başa sala bilməyəcəyim bir xatirəm var Şəfiqəylə bağlı: onu qəbrə qoyanda kəfəndən qalxan məhrəm bir qoxunu içimə necə çəkmişəmsə, həmin qoxu gəlir burnumun ucuna və o an elə bil yetimliymi, yalqızlığımı, kimsəsizliyimi duyuram, indi də, elə bil, o qoxu burnumun ucunda puçurlayırdı...”*

Bu qoxu qəhrəmanı hər zaman izlədiyi, kövrəlttdiyi kimi oxucunun da yaddaşına öz təəssürat ağırlığı ilə dərinlən iz salır. Hətta əsərin adı çəkiləndə ilk yada düşən səhnələrdən biri kimi hafizələrə köçür... O qoxu həm də bu dünyada o dünyaya ünvanlanmış istəyin, arzusun simvoluna çevrilir.

Zahid Sarıtorpağın romanı məhz bununla da fərqlənir: arzusun, ünvanın o dünya ilə bağlılığı ilə. Əslində, seçilmiş rəng də, simvolik obrazlar da bu istəyi tam mənası ilə simvolizə edə bilir.

* * *

“Qarğa marşrutu” Zahid Sarıtorpağın haqqında söz açmaq istədiyimiz ikinci romanıdır. Əsərdə cəmiyyətdən, həyatdan, gördüyü haqsızlıqlardan təsirlənərək öz ağrısını, qisas hissini, yanğını dişləri vasitəsilə - qəzəb duyduğu adamı dişləyib qanını sormaqla ifadə edən bir vampirdən söhbət gedir.

Beləliklə, biz ədəbiyyatımız üçün o qədər də xarakterik olmayan bir obrazla qarşı-qarşıyıq. Amma istər ədəbiyyat, istərsə də bu yazıçının yaradıcılığı üçün xarakterik olan cəhət cəmiyyətdən, ağrıdan, haqsızlıqdan qaçışın yollarının aranmasıdır. Özündə gedən bu prosesin fərqi varan qəhrəmanın nicatı isə yenə də hansısa mistik bir obraz - bu dəfə qoca kişi vasitəsilə başqa bir dünyaya adlamadır. Elə bir adlama ki, qocanın ardınca dəfələrlə düşüb getsə də, buna nail ola bilmir, qorxur.

Nihat hər dəfə haqsızlıqla qarşılaşanda onun dişlərinin dibi gizildəyir.

Əslində, Nihatın qana olan meylinin səbəbinin gördüyü haqsızlıqlar və onları qəbullana bilməməsi olduğunu göstərməklə müəllif cəmiyyətin insanı hansı hallara sala bildiyini göstərməyə çalışır. Xatırlayaq: ilk dəfə bu hiss - qan istəyi Nihatda nə zaman meydana gəlir? Atalığının haqsızlığını gördüyü zaman və buna qarşı çıxan birinə öz cavabını vermək istədiyində.

Atadan yetim qalan, anası tez bir zamanda başqa birinə ərə gedən, atalığından pis münasibət, anasından isə soyuqluq görən biridir Nihat. Qurtulmaq üçün bibisinin evini özünə son çıxış yolu hesab edən, sonra isə onun oğlu ilə birlikdə Bakıya gələrək burada xaçapuri satmaqla özünü dolandırmağa çalışan bu yeniyetmə özündə gedən dəyişikliklərdən, iki dişinin uzanmasından qorxur. Səbəbi bilməsə də, prosesi dəqiq hiss edir və ehtiyatlanır. Digər romanda xilaskar qismində çıxış edən qoca qarı bu dəfə qoca kişi kimi onun gözüne görünür. Həyatının müxtəlif məqamlarında gah: "Denən dişini həkimə göstərsinlər", - deyərək məsləhətlə qarşısına çıxır, gah da ardınca salıb gölün üstü ilə harasa aparmağa çalışaraq xilas etmək istəyir. Romanda "suyun xilas olma, arındırma" arxetipi növbəti dəfə yaddaşda oyadılır. Bu dəfə də müəllifin digər əsərlərində olan mistik elementlər - qəhrəmanlar, obrazlar bu əsərə də ötürülür. Müəllif öz üslubuna sadıq qalaraq eyni yolu davam etdirir. Ətrafındakı adamlar, münasibət qurduğu qadın, özünü intihar edən deputat, eyni zamanda da onların qana olan tələbatı... - bunlar hamısı mistik bir şəkildə oğlanın həyatı ilə əlaqələndirilir. Hər dəfə daxili sarsıntı keçirəndə "Almurad kişinin qanının dadını təzədən ağzımda hiss edirdim" - deyən Nihat belə zamanlarda bəzən özünü saxlasa da, ordunu dişləyərək qanadandan, qanın dadını hiss edəndən sonra sakitləşə bilir.

Müəllif qəhrəmanını təkcə gördüyü haqsızlıq qarşısında qanıçənə çevirmir, eyni zamanda da həm daxilən, həm də zahirən qocaldır: "Anam haqqında belə danışılarda elə bilirdim ki içimi qırış basır", - deyən Nihat, əslində, zahirən də sürətlə yaşlanırdı: "Əslində, məni təkcə içdən qırış basmırdı, elə bil, üzəndən də qocalırdım, yaşlı görünürdüm. Bunu atam öləndən, anam tez-tələsik Şükürə ərə gedəndən sonra başa düşmüşdüm. Güzgüyə baxanda özümdən qorxurdum".

Əslində, qəhrəmanını qanıçənə çevirməklə müəllif mənəvi sıxıntılardan, cəmiyyət tərəfindən həyatın dibinə itələnən birinin daxili sarsıntılardan qurtuluş yolunu təqdim edir və bununla çox böyük sosial, mənəvi problemlərin qaldırılmasına nail olur. Çünki qəhrəman qaçış yolu arayır (eynilə Zahid Sarıtorpağın digər qəhrəmanları kimi). Bu qaçış ya özünü unutmaqda, ya da başqalarına zülm etməkdə mümkün ola bilər. Əsərin qəhrəmanı hər iki yolu da sınaqdan çıxarır: "Nə yaxşı ki bazar varmış... Onun tünlüyündə hər şeyi unudurdum, Şümürün də, anamın da üzü yadımdan çıxırdı. Əvvəllər onları elə bil bir boxçaya düynləyib daş kimi ürəyimdən asmışdım. İçimdə eləcə də gəzdirdirdim, sonra elə bil bu boxça yırtıldı, onları salıb itirdim"... Və bu ağrı içərisində onu daha çox incidən doğma anasının laqeydliyi, soyuqluğu idi... Lakin soyuq ananın yerini (həm də sevgili olaraq!) onun xala adlandırdığı Sima tutur. İlk andanca içindəkiləri görərək onun ən böyük təskinlik verəsinə çevrilir: "Yox, Nihat, qorxma, heç nədən qorxma. Unutma ki, ovçunun tulası varsa, dovşanın da Allahı var. O qoca səndən ötrü göndərilib, başa düşürsən? Onu

səndən başqa heç kim görə bilməz. Sən o qədər safsan ki, gözlərinə gündüzün günorta çağı pak varlıqla görünür həmişə... çünki sən həyatın dibindəsən. Həyatın dibi isə hər adama qismət olmur, hər adam enə bilmir ora”.

Hər dəfə Nihat çətinliyə düşəndə, kimlərləsə qəzəbinə yenik düşərək dalaşanda və qanını dadanda - dişləyəndə onun xilasına məhz Simanın yetişməsi, Nihatın isə Simanın özünü belə incitməsinin səbəbi sonda açılır - sən demə, Sima da gözə görünməməli olan, qan dadan varlıqlardan imiş...

Əsərin qayəsini açan bir çox maraqlı ştrixlərdən biri Siyavuşun - Nihatın bibisi oğlunun dilindən yazılan “Mən kiməm?” başlığı altında olan ön sözdür: “Mən bir tənək ömrü yaşayıram, əyilə-əyilə, burula-burula, yad gövdələrə sarmaşa-sarmaşa... Hara yönəltmələr ora dırmaşır, özgə budaqlardan sallaşa-sallaşa günümü-güzəranımı keçirirəm, amma içimin şəhdi-şəkərini insanlara salxım-salxım, ruhumun dumanlı sehrini isə qədəh-qədəh daddıra bilirəm. Ona görə də deyirlər: Sən tənək ömrü yox, yetənək ömrü yaşayırsan”. Düşünüb, düşünüb, razılaşıram”.

Əslində, bu fikir Siyavuşa aid edilsə də, Nihatın həyatını xarakterizə edən əsas fikir kimi çıxış edir. Halbuki ilk baxışdan göydəndüşmə, əsərə sonradan vurulmuş əlavə təsiri bağışlayır. “Mənim həyatım, bəlkə də, həyat deyildi, qabaqcadan yazılmış bir film ssenarisiydi, ondan qırağa çıxan kimi başıma nəse gəlirdi, bu vaxt elə bil ekrandan yıxılırdım çölə, amma heç kim məni görmürdü”.

Romanda bir çox sosial problemlər qaldırılır, sosial mesajlar verilir. Məsələn, Əzizağanın başına gələnlər, onun fəhləlik, hamballıq edərək çörəkpulu qazanmaq istədiyi zaman cəmiyyətin “yuxarı” təbəqələri tərəfindən təhqir edilməsi, alçaldılması kimi... Çıxılmazlığın ən böyüyü görülən haqsızlığın qarşısında haqqın aranması yox, gücsüzlüyün böyüklüyünü dərk edərək ümidin arzuya bağlanması, ilahi ədalətin istənməsidir: “Əhd elədim ki, yəqin, bir gün gələr, başıma oyun açan o cür danaların Allahın qəzəbinə gələn gününü, villalarının od-alova bürünən gününü görərəm, onda bu pulları yetim-yesirə nəzir-niyaz kimi paylayaram, ürəyimdən tikan çıxar” sözlərindən sonra Nihat “Arxayın ol”, desə də, 200 dolları götürsə də, bu fikirləri içərisində çabalayır: “Ancaq onu bilirdim ki, bu iki yüz dollar mənimlə ölənədək qalacaq, çünki Əzizağanın arzusu, əhdi ağlabatan deyildi, onun ümid bağladığı bir şalbanın, bir tirin üstünə minib Sakit okeanı eninə üzmək xülyası kimi bir şey idi. Bunu sonralar daha dərinədən dərk etdim”.

Bəli, oxucuya bir çox sosial mesajlar ötürən bu romanda qəhrəman ölümə və qanıçənlikdən qurtulsa da, bunun haqsızlığın tüğyan etdiyi bir cəmiyyət üçün aktual problem olaraq qaldığı oxu prosesindən sonra da oxucunun təəssüratında uzun zaman yaşayan əsas fikir olaraq görünməkdədir.

Qəhrəmanın hər haqsızlıq qarşısında gizildəyən dişi, tökmək və görmək istədiyi qan - ədalətsizliyin, haqsızlığın cəzalandırılmalı olduğunu ifadə etmək, qoca kişi və Sima isə bu dünya ilə o dünya arasındakı əlaqənin varlığını simvolizə edir. Hər dəfə özünü pis hiss etdiyi anlarda qəhrəmanın üz tutduğu o lal göl isə haradasa belə bir keçid körpüsünün - keçid suyunun olduğunu (həm də durulma!, arınma!) simvolizə edərək xatırladır.

Sonda bir daha vurğulamaq istəyirəm ki, hər üç roman müasir həyatla, müasir cəmiyyətimizin nümayəndələri, yaşanı, problemləri ilə sıx bağlıdır. Lakin çox maraqlıdır ki, müəlliflər demək istədikləri, ifadə etmək istədikləri həqiqətlərin çatdırılması üçün birbaşa ifadəyə deyil, simvolik mənalandırmaya üstünlük veriblər. Və bu, müasir romançılığımız üçün aparıcı istiqamətlərdən, əsas xarakterik xüsusiyyətlərdən biridir.

Başqalaşan dünyanın dəyişdirdiyi bədii mətn

*Kazio İşıqurunun “Dəfn olunmuş nəhəng” əsəri
postmodernist roman poetikası müstəvisində*

XX əsr boyu baş vermiş ruhi böhran və kataklizmlər bədii mətnlərin yazılması təcrübəsinə təsir edərək, nəticədə bədii mətnlə bağlı anlayışları da köklü şəkildə dəyişdirdi. Filoloji, habelə fəlsəfi təcrübələrdə bədii mətndə mənanın rolu və meydana gəlməsi ideyası ilə bağlı mübahisələr yarandı. Bəzi sənət adamlarının fikrincə, söz əşyanı yox, əşya haqqında anlayışı bildirir. Bədii mətnin işarələr səltənətində məna tamlığına münasibət radikal şəkildə çək-çevir edilməyə başladı. Yəni, bildirənin nisbi azadlığı əşyanın empirik reallığından çıxış edərək, sözün içində yuvalanan «fantaziyanın» bayıra çıxmasına şərait yaradır, məhz bunun sayəsində əslində gerçəklikdə mövcud olmayan söz-anlayışlar yaranır. Təbii dillə bədii mətndə “danışan və susan dil” arasında çəkilən mərz dərinləşdi. Yekun qənaət bu oldu ki, bütün söz-anlayışlar bir yerdə, cəm formasında əsərin mənasını yaradır. Ancaq J.Derrida bunun tam əksi olan ideyanı ortaya atdı, onun fikrincə, əsərdə məna bütövlüyü adlanan məfhum fiksiyadır. Həmin dövrün bədii mətnlərində, ümumilikdə postmodernist nəsrə təhkiyə strukturu da başqalaşdı. Təhkiyə strukturunun hansı yöndə və hansı dərəcədə dəyişdiyini göstərmək üçün belə bir tezisə müraciət edək: postmodernist romanlarda dünya bir qayda olaraq xaos şəklində təsvir olunur. Bunun səbəbi yəqin ki, elə postmodernizmin özünün estetik təbiəti ilə bağlıdır. Nəzəri fikirdə postmodernizmlə əlaqəli “heterogen sistem” anlayışı var, yəni yekcins elementlərdən təşkil olunan bir bütövün özünün qeyri-yekcins olması. Bunun təsiri ilə, deyək ki, realist estetikada artefakt sərhədi “görünür”, həmişə sabit mövqedən müşahidə oluna bilir, ancaq postmodernist bədii mətnlərdə artefakt sərhədi məhz dağıdılır, oxucu bir sərhəd aşıldıqca üfqü görmək perspektivindən azad edilir, ona dünya və gerçəkliyi bu dağıdılmış artefakt “xarabalığından” seyr etmək şansı aşılır. Postmodernizmin dünyaya bu fraqmentar baxışı müəyyən mülahizələrlə bağlıdır. Bu fraqmentar baxışı şərh edəndə, adətən deyilir ki, postmodernist epoxada tarixi prosesə yeni baxış formalaşdı. Tarixi proses bədii mətnlərdə qeyri-xətti və fraqmentar şəkildə araşdırıldı. Keçmiş sadəcə hadisələrin ardıcılığı deyil, keçmiş ixtiyari qaydada səpələnmiş, hətta çarpaz düşmüş elementlərdən təşkil edilir. Demək, prinsip (məhz o-!) imkan verir ki deyək ki, hansısa ingilisin araşdırmalarını Floberin yaradıcılığı ilə əlaqələndirə biləsən. Aydın olan budur ki, tarixi prosesə, ümumən gerçəkliyə fraqmentar baxış (keçmişin ardıcılıq buxovundan xilas edilib sərbəstləşməsi) intertekstuallığı - mətnlərarası əlaqəni gücləndirir.

Odur ki, postmodernist yazıçılar fraqment səciyyə daşıyan dünyanı təcəsüm edirlər. Elə buna görə də postmodernizmə xas özəlliklərdən biri yazıçının

xaosa bənzər dünyanı təhkiyədə fraqmentlərlə göstərə bilməsidir. Postmodernist romanlarda tarix istehzaya məruz qalır. Bu istehza total ələsalınma ilə əvəz olunur. Səbəb isə xotik dünyanın dərk edilməsinin mümkünsüzlüyüdür. Xaos dərk olunmur. Gerçəklik daima hərəkətdədir. Hərəkət varsa, heç nə dayanmırsa, demək, ona nüfuz etmək olar prinsipi də postmodernizmin estetikasında buna əsaslanır.

"J.Derridaya görə mənə həmişə özünü "pərdələyir", qəsdən gecikir, yəni mənə davamlı deyil, o hər oxucuda ayrı cür təzahür edir. Deməli "gerçək, doğru, "konkret", mütləq mənə" kimi şeylər ola bilməz".¹

İ.Hassan isə bu məsələyə fərqli yanaşır və qeyd edir ki, tarix yox olandır, yoxdur. Yaşadığımız hər bir an, anlar, günlər... sürətlə keçmişə tökülür, keçmiş saxlanc yeri, arxiv deyil, bizdən axıb gedən, ayrılan, parçalanan və daim yox olan bir nəsnədir. Onun var olmasını təsdiqləmək və xəyal etmək məqsədi ilə biz imitasiya edirik. Heç nə yoxdur, hər şey imitasiyadır. İyerarxiya sistemi yoxdur və hər bir şeyin imitasiyası var. İyerarxiya yoxdursa, bu zaman entropiya qanunları üzə çıxır. Postmodernist estetika da entropiya prinsipindən çıxış edir. Postmodernistlərə görə cəmiyyətdə hər şey hərəkətdədir. Deyərlər də hərəkətdədir, daima dəyişir, deməli, onlar da entropiyaya məruz qalır. Və bu fonda insan taleyini, onun təlaş, ümid və faciələrini göstərmək tam fərqli baxış, tam fərqli estetikanın olmasını tələb edir.

U.Eko isə "keçmiş inkar etmək mümkün deyil, lakin onu başa düşmək də mümkün deyil. Amma keçmiş var, onda onu tanımaq lazımdır" - deyir.² Bizim subyekt olaraq dünyaya, tarixə, cəmiyyətdə baş verən proseslərə və ümumiyyətlə, məsələlərə münasibətdə görmə bucağımız fərqlidir. Və bu problem postmodernist estetikasında çoxmərkəzliliyin qüvvədə olması, iyerarxiyanın yox olması prinsipinə gətirib çıxarır.

Postmodernizmdə mərkəzin bir deyil, çox olması fikri tarixi adıləşdirir, tarixi qəhrəman adi insana çevrilir və postmodernizmin oyun prinsipi ilə total istehzaya məruz qalır. Əgər mütləq həqiqət yoxdursa, həqiqət çoxtərəflidirsə, demək, tarix ibrət alınması anlayış deyil ideyası buradan irəli gəlir. İbrət alınmadan, ciddilikdən "çıxarılan" tarix uydurmaya çevrilir. Uydurma isə oyun materialı ola bilər. İnsanların uzun müddət ərzində az qala sitayiş etdikləri ciddi həqiqətlərin sərhədi onların ruhundan və intellektindən keçir, sərhədin götürülməsi, şübhəsiz ki, ciddiliyin uydurma reyestrinə adlanması anlamına gəlir, ancaq bu heç də həqiqətin aradan qaldırılması demək deyildir; bir nəsnəni "yalan" elan etməkdən məqsəd onun dərinliklərini səthdə görünən məqama gətirməkdir. Həqiqətin ən "alçaldıcı" üsullarla sınaqdan keçirilməsi həmin dərinliklərdə indiyə qədər güman edilən elementləri fəş edir, məlum olur ki, bizim dünyaya baxışımızdakı ixtiyarilik və yayınmalar nəticədə "həqiqətin ölümünə" səbəb olub. Demək, əlac dünyanı konkret duyan insanın yaşantısına, onun subyektiv aləminə qayıtmaqdadır. İnsan fikirlərinin obyektiv deyil, subyektiv olmasıyla bağlı dəlilləri əsas gətirən postmodernist yazıçılar obyektivliyə güclür, onun ciddiliyini ələ salır. Tarixi istehzaya məruz qoyan mətnlərdə postmodernist yazıçı onun subyektivlikdən "yoğrulduğunu" iddia edir. R.Bart "utopiyanın yazıçıya daha yaxın olması fikrini irəli sürür. Çünki yazıçının işi mənə bəxş etməkdir. Dünya yazıçıya görə ikitərəfli medala və ya qəpiyə bənzəyir. Əks tərəfdə yazıçının reallığı, üz hissədə isə utopiyadır. Utopiya fərqliliklərin dünyasıdır".³

¹ - Qismət Rüstəmov. *Çağdaş dünya ədəbiyyatı. Elmi-kulturoloji publisistika*. <http://elibrary.bsu.az/yeni/kitabxana/1385540941.pdf>

² - Новейший философский словарь. Сост. и гл. н. ред. Грицанов А.А. 3-е изд., Санкт-Петербург. Книжный Дом, 2003. 158 с.

³ - Günel İmran. *Rolan Bart - Müəllifi öldürən adam // Ədəbiyyat qəzeti*. 20 dekabr, 2017.

Əgər tarix ciddiliyini itirirsə, demək o gerçəkliklə əlaqəsini itirir və oyunun obyektinə çevrilə bilər. L.Haçenin belə romanlarda "real hadisələr, fiqurlar dəyişdirilir, yenidən yazılır" fikri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Həqiqətən postmodernist romanlarda istehzaya məruz qalan tarix, ciddi mövzular "qara yumor"la karnaval (Baxtin) effekti alır. Tarixi romanla uydurulmuş tarixi birləşdirmək, tarixi personajlarla uydurulmuş, real olmayan personajların yerdəyişməsi pastiş elementini yaradır. Yaddaşda olan realılıqla uydurmanın, təxəyyülün vəhdəti realist təhkiyəyə fantastik, sehirli, nağılvari elementlər qatır ki, bu da fabulyasiya yaradır.

J.Bodriyarın fikrincə, "tarix nəhəng (qüdrətli) mif olub... o, səbəb və hadisələrin "obyektiv" əlaqəsini, diskursun narrativ əlaqəsini eyniliklə qoruyub saxlama imkanına malik idi". Təsadüfi deyil ki, "tarix əsri - bu eyni zamanda da roman əsridir". Bundan çıxış edən J.Bodriyar "tarix bizim itirdiyimiz referentdir, yeni bizim mifdir" - deyir.⁴

H.Arendtin də yanaşması maraqlıdır: "Ənənənin bağları kəsilmişdir, biz onu bərpa etmək iqtidarında deyilik. İtirilən isə keçmişin aramsızlığıdır. Bizə qalan yalnız keçmişdir, lakin bu keçmiş fraqmentlərə bölünüb".⁵ Fraqmentlərə bölünən keçmiş postmodernist təhkiyədə istehzaya rəng qatmaq, onu qabarıq şəkildə vermək üçün istifadə olunur. Eyni zamanda da hadisələrin bir neçə variantı verilir, təsvir edilən hadisələrin hansının həqiqət olması bilinmir. Əsərin istehzası, postmodernist oyunda məhz bu fraqmentarlıq prinsipi üzərində qurulur.

Postmodernist estetika indiki zamanın özü ilə yenilik gətirməsi ideyasını təkzib edir və bunun xülya olduğunu vurğulayaraq artıq "hər bir şey olmuşdur" ideyasına üstünlük verir. Bu prinsip postmodernistlərin F.Fukuyamanın «Tarixin sonu və sonuncu insan», C.Vattimonun "Müasirliyin sonu" əsərlərindən qaynaqlanır. C.Vattimoya görə tarixin yox olunması tarixiliyin yox olması kimi başa düşülür. Bu da postmodernist düşüncədə zamanın xətti konsepsiyasından köklü imtinası kimi başa düşülməlidir.

İngilis romanının inkişaf dinamikasını izlədikcə məlum olur ki, son dövrlərdə meydana gələn əsərlər postmodernizmin estetik prinsiplərinə necə dəyərli yeni şərhlər vermək mənasında maraqlıdır. Postmodernizmin tarix konsepsiyası ingilis romanında tarixi metanəsr şəklini alır. Postmodernist romana münasibət bildiren L.Haçenin təbiri ilə desək "tarixi metanəsr ya parodiya, ya da ironiya xarakteri daşıyır. İntertekstuallıq isə tarixi biliklərə güvən hissini dəf edir və eyni zamanda da keçmiş ilə indi arasında əlaqə yaradır".⁶ Bu tipli mətnlərdə məna klassik çərçivədə təqdim edilmir, sadəcə "cəmlənir", boy göstərir və yoxa çıxır, ancaq bu şəkildə yoxa çıxma məqsədli olduğundan gerçəkliyə yeni ölçülərlə yanaşmaq zərurətini ısrarla ortaya qoyur. İnsan daim, istədi-istəmədi keçmişlə əlləşir, itirilmiş, qeyb olmuş vətən kimi ora qayıtmağa can atır, bunun heç zaman gerçəkləşməyəcəyini bilsə də. Daxili intuisiya (yəni, mümkünsüzlüyün bilinməsi), xiffət duyğusunun artması onun ruhunda, başqa bir yöndə bütün varlığıyla bildiyi, anladığı, hiss etdiyi dünyanın şəklini dəyişdirmək cəhdləridə yaradır. Bəlkə məhz bu amilə görə tədqiqatçı L.Haçen bu kimi mətnlərdən bəhs edərkən əsas parametr kimi ironiya və nostalgiyanı fərqləndirir.

⁴ - Новейший философский словарь. Сост. и гл. н. ред. Грицанов А.А. 3-е изд., Санкт-Петербург. Книжный Дом, 2003. 139 с.

⁵ - Новейший философский словарь. Сост. и гл. н. ред. Грицанов А.А. 3-е изд., Санкт-Петербург. Книжный дом. 2003, 280с.

⁶ - Linda Hutcheon . *Historiographic Metafiction: Parody and the Intertextuality of History // Intertextuality and Contemporary American Fiction* / Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1989. 3-32p.

Nostalgiya keçmişə qayıtmaq, keçmişlə əlaqə yaratmaq istəyi, ironiya isə onun parodiya ilə yenidən dərkidir.⁷

Tarixi metanəsr özündə sənədli tarixi həqiqətləri və parodiyanı birləşdirən yeni tip postmodernist romanı yaradır. O təkcə konkret tarixi hadisələrlə, faktlarla və ya şəxsiyyətlərlə bağlı olmayıb, eyni zamanda bu günün görmə bucağından keçmişin yenidən "bərpası" ilə şərtlənir. Tarix və ədəbiyyat arasında sərhədləri "silən" müəlliflər tarixi yenidən "canlandırmağa" deyil, yenidən tarix "yaratmağa" cəhd edirlər. Demək, adi bir "məmulat" kimi tarix daim yazılır və pozulur, bu da o anlama gəlir ki, postmodernist nəsrin tarixə münasibətində təkcə xaosdan deyil, daha çox "xaosmos"dan da bəhs etmək lazımdır. Vahid bir sənəmə, hərfləri, cümlələri, sözləri, mətndəki söz sırası dəyişməyən tarix sonsuz sayda versiyalara və variantlara parçalanır, məsələ təkcə tarixlə bağlı bizə verilən, aşılana mənəni təkzib etmək deyil, həm də və daha çox tarixi çoxmənalılığa yetişməkdir. Bu mənada L.Haçenin fikirləri heç də təsadüfi səslənməməlidir: "Tarixi metanəsr postmodern dövrün tarixi nəsr, "tarixi romanın yeni versiyası" kimi meydana gəlir".⁸ Belə romanlar bir qayda olaraq məlum süjet və mövzulardan yararlanır və yenidən "işlənir".

Çoxsaylı allüziya və iqtibaslar bəşəriyyətin elə bir dövrü, elə bir məlum tarixi hadisələriylə təmas qurur ki, müəllif bunlara əsaslanıb təhkiyəni qura bilsin. Təhkiyənin fraqmentarlığı həyatın təcrid edilmiş tərəflərinə diqqət yönəldir, yaddan çıxmış, nəzərdən kənarda qalmış mövzular yenidən "canlanmağa" başlayır.

Tarixi və şəxsi təcrübəni birləşdirmək cəhdi XX əsr Böyük Britaniya yazıçılarının yaradıcılığında xarakterik xüsusiyyətlərdən idi və postmodernist düşüncə tarixlə sıx əlaqədə yeni roman janrını yaratdı. İnsanın şəxsi təcrübəsindən çıxış edərək tarixi varlığa baxışı, insan ruhunun dəyişikənliyi A.Toynbinin tarixin "şəxsləndirilməsi" konsepsiyası ilə bağlı idi. Postmodernist romanda tarixi interpretasiya çox vaxt yoxa çıxan reallıqlar deyil, onların izlərinin indiki zamanda var olmasıdır. İndiki zamana müncər olan keçmiş kəsik fraqmentlər, mozaika prinsipi ilə düzülən məlumatlar şəklində başqa zaman kontekstində araşdırılıb yeni təsvirdə ortaya çıxır.

Yeni yaranan postmodernist roman fakt və təxəyyülün qarşılıqlı əlaqəsini özündə birləşdirir, bu zaman reallıqla müəllif fantaziyası arasındakı sərhədlər itir. Tarixi keçidlər, tarixi interpretasiyalar üzərində qurulan romanları müasir Britaniya yazıçısı Piter Akroydun "Böyük London yanğını", Qrem Sviftin "Sutorpaq", Martin Emisin "London sahələri" romanında izləyə bilərik.

Britaniya romanının ünlü yazıçılarından biri, ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatı (2017) almış Kazio İşıqurunun "Dəfn olunmuş nəhəng" (2015) romanında mifologemlər və müasirlik tarixi zaman kəsiyində qarşılaşıb birləşir. Müxtəlif janr-mövzu elementlərinin vəhdəti əsasında qurulan roman cəngavər romanlarının motivlərini, kurtuaz ədəbiyyatı elementlərini, tarixi roman elementlərinin fantastik romanla sintezini, pritça janrını, psixoloji roman və ən nəhayət ingilis-sakson eposu olan "Beovulf"la intertekstual əlaqəni özündə ehtiva edir.

Əsərdə magik realizmin janr xüsusiyyətini də izləmək olar. Bir qayda olaraq, magik realizmin bədii prinsipləri gerçəkliklə əfsanənin çulğashması üzərində qurulur. "Dəfn olunmuş nəhəng" romanında real dünya eyni zamanda həm də əfsanəvidir və Britaniya folklorundan gələn cin və oqlar (adam yeyənlər), əjdaha və nəhənglər fantastik elementlər kimi əsərin

⁷ - Linda Hutcheon . *Irony, Nostalgia, and the Postmodern: A Dialogue* / L. Hutcheon, M.J. Valdis // *Poligrafias. Revista de teoria literaria y Literatura Comparada. Mexico*.1998, №3. 18-41p.

⁸ - Linda Hutcheon. *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction* / London: Routledge, 1988. 274p.

korpusuna daxil olur və onun əsasını təşkil edir. Magik realizmin bədii prinsipləri olan gerçəklik və əfsanənin birliyi konkret insan taleyi problemi kontekstində həllini tapmağa çalışır, xalqın taleyi bəşəriyyətin taleyi ilə birləşir, xalq və tarix məsələləri romanın arxitektonikasını müəyyən edir. Tarixi zaman kəsiyi romalıların bu torpaqlardan birdəfəlik getməsindən, kral Artur obrazının xatırlanması isə, britlərin sakslar üzərində qələbəsiindən xəbər verir.

Romanın əsas tematik problemlərindən biri də yaddaş - keçmişlə əlaqədir. İki ahıl insanın yaddaşlarını bərpa etmək, kimliklərini "qaytarmaq" və "var olmaq" kimi əzəli-əbədi məsələlər ekzistensial problemlərlə uzlaşsa, da eyni zamanda yeni problemlərə yol açır.

"Beovulf" eposunu, cəngavər romanlarını parodiya edən "Dəfn olunmuş nəhəng" əsəri erkən orta əsrlərdə yaşamış brit icmasının iki yaşlı üzvünün - Aksel və Beatrisin oğullarının axtarışına çıxması ilə başlayır. Sonrakı hadisələr bu iki şəxsin ətrafında cərəyan edərək əsərin problematikasını müəyyənləşdirir. Kurtuaz ədəbiyyatı elementləri bu iki yaşlı insanın bir-birlərinə münasibətində özünü göstərir. Lakin Aksel və Beatris yaddaşsızdılar. Yaddaşsızlıq nəinki onları, bütün icmanı "bürüyüb": insanlar heç nəyi yada sala bilmirlər, keçmiş sanki yoxdur. Saksların yaşadığı qonşu kənddə də durum eynidir. Britlər və sakslar sanki amneziyaya düşər olub. Tarixə ekskurs "qara yumor"un istehzasında ironik ton alır. Qəhrəmanlar oyaq ikən sanki yuxudadırlar. Onlar oyanıb cavabdehlik hissini qəbul etmək, yoxsa əbədi "yuxulamaq" kimi dilemma qarşısındadırlar. Yuxudan oyanıb həqiqətlə qarşılaşmaq isə daha böyük faciələrə yol açacaq.

Tarixi yaddaş bərpa olsa, britlər və sakslar arasında bağlanmış sülh müqaviləsi dağılacaq, keçmişdə baş verən müharibə yenidən alovlanacaq. Keçmiş "oyatmaq", xatırlamaq isə, brit və sakslar arasında bağlanan atəşkəsi pozacaq. Müəllifin "qara yumor"u ekzistensial suallar qaldırır, insanın qarşısında duran seçim və seçimsizlik dilemmalarını dilə gətirir. Problemin həlli yolları əjdaha Kveriqin obrazında parodiyaya çevrilir. Kveriqin mövcudluğu - əjdahanın varlığı onun ambivalentliyi deyil. "Beovulf" eposunun nəhəng Qrendelinin parodiyası olan əjdaha Kveriq hər gün saksların və britlərin yaşadığı əraziyə sehrli od-hava püskürür və bu ərazilərdə yaşayan insanları yaddaşsızlığa məruz qoyur. "Qoruyucu" əjdahanın "yaxşılığı" insanları yuxuya vermək, onları "kütləvi amneziya"da saxlamaq, "ayımaq" qorxusunun qarşısını almaqdan ibarətdir. Brit və saksların "oyanması" yeni qırğınların başlanmasına rəvac verəcək. Əjdaha Kveriqin "qoruyucu"luğu yaddaşsızlıqla nəticələnsə də, insanlar arasında köhnə ədavətin unudulmasına gətirib çıxarır. Təhkiyənin istehzası olan "qara yumor"un - yaddaş kimi ciddi hadisənin yaddaşsızlığa, eyni zamanda da humanizmin daşıyıcısına çevrilməsindədir. Romanın birinci qatı əjdahanı öldürüb yaddaş bərpa etməkdirsə, ikinci qat isə yaddaşın bərpası ilə yeni faciələrə yol açılmasıdır. Müəllifin "qara yumor"u bütün əsərin ideyasına sirayət edir. Bir tərəfdən, yaddaş kimlik, milli oyanışdırsa, digər tərəfdən, daha böyük faciələrin səbəbkarı - "dəfn olunmuş nəhəng"dir. Onu oyatmaq, yoxsa əbədi "uyumasını" qoruyan əjdaha Kveriqə yardımçı olmaq, bununla sülhü, barışığı saxlamaq kimi suallar əsərin əsas məna yükünü təşkil edir.

Müəllifin istifadə etdiyi "qara yumor", bir qayda olaraq, ciddi mövzuları ironik, əyləncəli əsasda vermək, onun ciddiliyini istehzaya məruz qoymaqdır. Əjdaha Kveriqi öldürmək, ya da sağ saxlamaq əsərin digər personajları olan iki cəngavər Qaveyn və Vistan arasında ölüm-dirim mübarizəsinə çevrilir. Britlərin himayədarı cəngavər -- Qaveynlə saks cəngavəri Vistan arasında mübahisə tarixi personaj kral Arturun bağladığı sülh müqaviləsini pozaraq kütləvi saks qırğınlarına rəvac verən hadisəyə müxtəlif yanaşmalardan doğur. Cəngavər Vistanın saks uşağına verdiyi tövsiyə bunun əyani sübutudur: "Britaniyalılar Arturun rəhbərliyi ilə nəslimizi qırdılar. Anamızı əlimizdən alan

britaniyalılar idi. Onların qanından olan hər bir kişiye, qadına və uşağa nifrət etmək borcumuzdur. İllərin vurduğu ağırlardan və yaralardan qurtulana kimi britaniyalılara nifrət bəsləyəcəyinə söz ver".⁹

Britaniya tarixində cəsur və mərhəmətli kral Artur obrazı, postmodernist nəsrin prinsiplərinə uyğun, yenidən "yazılır", onun ədalətli kimliyi ətrafında yaranan mifik təsəvvür istehzaya məruz qalır. Romanda tarixi həqiqətlərə yenidən "baxılır", dolayısı ilə onun subyektiv olması ideyası irəli sürülür, konkret hadisələrin təsvirində tarix, yaddaş anlayışlarının yeni interpretasiyası verilir. Tədqiqatçı Y.Perfilyeva doğru qeyd edir ki, "qara yumor" folklor-karnaval, absurd-parodoks və istehza-parodiya əlamətləri ilə mədəni modellərin formalaşmasına yardımçı olur, insanın dünya ilə çoxsaylı əlaqəsini qurur, müasir dünyanın müxtəlif fəlakətlərinə qarşı insanın total çarəsizliyi və müdafiəsizliyinin immunitetini yaradır. "Qara yumor" insanın gerçəkliyi anlamaq və görmək bacarıqlarının inkişaf vasitəsi kimi meydana gəlir və xarici aləmlə subyektiv təcrübə arasında dərin əlaqə yaradır".¹⁰

"Qara yumor" cəngavər Qaveyn obrazının təsvirində, onun keçmiş hadisələrə münasibətində, realığa baxışında özünü göstərir: "Onu qorumaq üçün əlindən gələni etməsinə baxmayaraq, zirehi köhnəlmiş və paslanmışdı".¹¹

Cəngavər Qaveyn obrazı müəllif təhkiyəsinə qocalıb əldən düşmüş, döyüş meydanında vuruşa bilməyən, keçmişin xatirələrində yaşayan yaşlı insan kimi təsvir olunur. O, sanki orta əsrlər personajı Don Kixotu xatırladır: "Bizi heyrləndirdiniz, cənab Qaveyn", - dedi Aksel. Burada gizlənməklə nə demək istəyirsiniz?"

-Dostlar, mən burada idim, sizdən öncə gəlmişdim. Bu qılınc və zirehlə, məni bədrəməyə və başı aşağı getməyə məcbur edən boyumla səssizcə gedə bilmirəm. Ona görə də siz indi mənim fərqiyyə varırsınız".¹²

Əgər əvvəllər ser Qaveynin həyatı cəngavər axtarışları ilə bağlı idisə, indi onun bir məqsədi - əjdahanı qorumaq, önün ölməməsini təmin etmək idi. Müəllifin "qara yumor"u cəngavərlik anlayışına da toxunur, onun ciddiliyi ələ salınır. Cəngavər rəşadəti insanlıq, bəşəriyyət üçün lazım olduğu halda o, əjdahanı qorumağa məhkumdur. Cəngavərlik statusu istehzaya məruz qalır: əjdahanın yoxluğu - ölümü yaddaşın bərpasına, unutqanlıqın yoxluğuna yol açacaqdır.

Ser Qaveynin arzuları romanın istehzası - "qara yumor", təhkiyənin teatral tonudur: "Horasi yaxşı bilir ki, artıq əvvəlki kimi dözümlü deyil, belə bir gecədən sonra yola düşməzdən qabaq yatmaq asan deyil. Hətta o günəşi meşənin kölgəli təpəsi üzərində yüksəklikdə görəndə belə yatmağıma icazə verməzdi. Yüyənindən şikayətlənərək mən oyanana qədər ayaqlarını döyəcəyəydin. Bu zirehi daha çox lənətləyirəm. Doğurdanmı məni daha çox o xilas etmişdi? Bir, yaxud iki kiçik yara. Bu zireh deyil, qılıncdır, əbədi sağlamlıq üçün ona təşəkkür etməliyəm".¹³

Əldən düşmüş qoca insanın vəfalı atı Horasi ilə söhbətləri "qara yumor"un istehzasında əsərin sarkazmını daha da kəskinləşdirir. Arzuları ilə imkanlarının tərs mütənasibliyi ser Qaveyni gülünc vəziyyətə salır, onun simasında cəngavərlik anlayışı istehzanın obyektinə çevrilir. Əsərin digər yerində Horasi ilə təxəyyülündə baş verən dialoqu acı gülüşə səbəb olur, yaşlı insanın çarəsizliyindən, artıq hadisələrə müdaxilə edə bilməməsindən xəbər verir: "Ona

⁹ - Kazuo Ishiguro. *The Buried Giant*. Vintage International. 2015, 148p.

¹⁰ - Елена Федоровна Перфильева. Культурная сущность "черного" юмора и формы его проявления в западном киноискусстве. Автореферат диссерт. канд. культ. Барнаул. 2006, 5с.

¹¹ - Kazuo Ishiguro. *The Buried Giant*. Vintage International. 2015, 336p.

¹² - Kazuo Ishiguro. *The Buried Giant*. Vintage International. 2015, 96p.

¹³ - Kazuo Ishiguro. *The Buried Giant*. Vintage International. 2015, 99p.

yaxınlaşanda məni belə tez oyandırdığından narazı halda qollarımla yavaşca onun boynundan tutdum və qısa müddət başımı onun yalına qoydum. Sərt bir sahibi var, bunu bilirəm. Onun yorğun olduğunu biləndə daha irəli getməyə vadar edirəm, heç bir səhvi olmayanda onu lənətləyirəm. Və bütün bunlar mənim qədər onun üçün də artıq yüküdür. Birlikdə daha nə qədər irəliləyəcəyik? Onu yüngülcə sığalladım. “Yaxında qonaqpərvər bir kənd tapacağıq və sahib olduğumuzdan daha yaxşı səhər yeməyi yeyəcəyik”.¹⁴

Bu obraz bütünlükdə cəngavər romanlarına parodiyadır, kral Artur və onun idarəetməsi haqqında tarixi bilgiləri “qara yumor”un köməyi ilə ələ salma, istehza ilə təsvirdir: “Torpağını qaz, ölümlər çobanyastığı və qaymaqçıçəklərindən çox da aşağıda deyil. Və mən yalnız xristian dəfnlərindən danışmıram. Torpağımızın altında keçmiş qətləmin qalıqları yatır. Horasi və mən bundan çox yorulmuşuq. Yorğunluq və artıq cavan deyilik”.¹⁵

Qaveyn və Vistan - iki müxtəlif ideyanın daşıyıcısı arasında baş verən dialoq əsərin istehzasını, “qara yumor”unu daha da dərinləşdirir. Onlar söhbətləşir, fikirlərini bölüşür, biri-birləriylə dərdləşirlər, amma eyni zamanda müxtəlif düşürgələrdə olduqları üçün döyüşürlər. Onlar əsərin yeganə personajlarıdır ki, yaddaşsızlıqdan əziyyət çəkmirlər və ciddi-cəhdlə mövqelərini qorumağa çalışırlar. Bu adamlar arasında mübarizə son həddə - döyüş meydanında birinin digərini öldürməsi ilə nəticələnir. Müəllifin “qara yumor”u iki cəngavərin onsuz da illərlə kövrək sülhü qoruyub saxlayan, lakin artıq qocalıb əldən düşmüş əjdaha Kveriqin təsvirində özünü büruzə verir: “Onun bu cür duruşu - üzəşığı, başı bir tərəfə bükülmüş, qol və ayaqları çölə doğru açılmış - asanlıqla cəsədinin yüksəklikdən çuxura atılmasının nəticəsində ola bilərdi. Əslində, onun əjdaha olduğunu anlamaq zaman aldı: o qədər cılızlaşmışdı ki, səhvən quruya çıxan və degradasiya dönməndə olan suya alışıq soxulcana bənzər sürünənə oxşayırdı. Parıltılı bürünc rəngində olmasına rəğmən onun dərisi balıqların alt qismini xatırladan saralmış ağ rəngdə idi. Qanadlarının qalıqları hər iki tərəfinə toplaşan ölü yarpaqlar üçün sallanmış dəri qatları idi”.¹⁶ Bu gün-sabah ölümə məhkum olan, öz əcəli ilə ölümünü gözləyən əjdahanı öldürməyə sövq edilən, qısa hissi ilə yaşayan cavan, cəngavər Vistan obrazı da igidliyin “simvolu” kimi istehzaya məruz qalır. Onun yaddaşı “yaddaşsızlığı” məhv etməyə yönəlsə də, gələcək yaddaşlarda yeni müharibələrə yol açır. Müəllif istehzası ekzistensial absurda söykənir və həqiqətin mütləq mövcudluğu ideyasını sual altına qoyur.

Əsərin əsas personajları olan Aksel və Beatris münasibətləri də yaddaş və yaddaşsızlığın gətirdiyi “əmin-amanlıq”, “rahatlıq” hissələri ilə bağlıdır. İlk baxışdan gözlə görünən mehriban ailə görüntüsü yaddaşın bərpasıyla “dağılır” və keçmişdə baş verən hadisələr bu günün “məhkəməliyini” şübhə altına alır. Cəngavər sədaqəti ilə xanımını qoruyan, onun qayğısına qalan və bütün həyatı boyu onu qoruyacağına söz verən Akseli keçmişin, yaddaşın bərpası qorxudur: “Səni məyus etdiyim zamanlar da daxil olmaqla xatirələr geri dönməlidir. Ya da vaxtilə qaranlıq işlərlə məşğul olarkən mənə baxıb yaratdığınız insanı görməməlisiniz. Mənə heç olmasa söz verin. Söz verin ki, mənim şahzadəm, mənim üçün bu an qəlbinizdə hiss etdiyinizi unutmayacaqsınız. Dumandan geri dönen xatirələrdən nə fayda, əgər o başqa bir şeyi məhv edirsə?”¹⁷

Əsərin istehzası bu iki personajdan da yan keçmir. Müəllifin “qara yumor”u insanlar arasındakı münasibətlərdə ciddi hisslərin kövrək olması fikrinə toxunur, sədaqət anlayışına yenidən “baxılır”. “Qarşılaşdıqları bir keşişin kitabındakı əsas

¹⁴ - Kazuo Ishiguro. *The Buried Giant*. Vintage International. 2015, 99p.

¹⁵ - *Yenə orada*, 110p.

¹⁶ - *Yenə orada*, 1186p.

¹⁷ - *Yenə orada*, 216p.

məsələlərindən birini gündəmə gətirir. "Bəzi şeylərin şüurumuzdan gizli qalması yaxşı deyilmi?" yazan ingilis tədqiqatçısı M.Apçörç¹⁸da romandan gətirdiyi iqtibası əsaslandıraraq həqiqətin çox vaxt unudulmasını, "dəfn olunmasını" düzgün sayır.

J.Derridanın "yazının atəşi bilgi sferasına nüfuz edən kimi, bilgilər külə dönür" fikrini əsas gətirən tədqiqatçı A.Bartov yazır: "Hər hansı bir mətn obyektiv realılıqla deyil, yalnız onun dili və işarələri ilə bağlıdır; bu səbəbdən insanın ondan asılı olmayan, müstəqil şəkildə mövcud olan dünya ilə əlaqəsi itir. İstəyindən asılı olmayaraq dekonstruksionist belə bir nəticəyə gəlir ki, etibarlı biliklər mövcud deyil. Elə bununla bağlı "həqiqət - illüziya olduğunu yaddan çıxaran illüziyadır" fikrini irəli sürən Derrida da bütün deyilənlərin anlamını şübhə altına alır".¹⁹

Bu baxımdan "qara humor" J.Derridanın oyun konsepti kimi başa düşülməlidir. K.İşiquro da müsahibələrinin birində əsərin "qara humor"unu vurğulayaraq deyir: "İnsanların məni dəqiqliklə qəbul etdikləri məsələdən o qədər əmin idim ki, romanlarımın nə cür oxunması istəyimi bildirmək üçün qərribə bir dünyaya, açıq-aydın uydurma bir dünyaya çəkildim: tarixi gerçəkliyi çox da ciddiylə almayın. Başqa bir şey axtarmağa cəhd edin".²⁰

Tarixi həqiqətlərə çox da ciddi yanaşmayın deyən K.İşiquro tarixin içindən daha nələrisə tapın və bu həqiqət sizin olacaq fikrinə inanır. Tarixin yenidən "yazılmasına" şərait yaradan K.İşiquro bütün əsər boyu istehzanın köməyi ilə onun "reallığını" təsvir edir, tarix və yaddaş anlayışlarına yenidən "baxır", onu qara humorun hədəfinə çevirir: "O günlərin Britaniyaya aid olduğu təəssüratını yaratmaq istəmirəm; dünyanın başqa yerlərində möhtəşəm sivilizasiyaların çiçəkləndiyi dövrdə biz dəmir dövründən çox da uzaq deyildik.... ölkəmizin o zamankı mənzərəsini bu cür təsvir etdiyimə görə üzülürəm, amma siz oradasınız".²¹

Postmodernist estetikaya görə bütün dərk edilib qəbul olanlar insanın şüurunda bədii uydurma, təhkiyə uydurması kimi anlaşılır və başqa sözlə, dünyanın mövcudluğu insana tarix şəklində, onun haqqında danışılardan çatır. İngilis tədqiqatçısı F.Ceymsona görə "tarix bizə mətn formasından başqa əlçatmazdır və bizim ona yanaşmamız və həqiqətin özünə gedən yol müvəqqəti mətinləşmədən, onun narrativləşməsindən keçir".²²

"Dəfn olunmuş nəhəng" romanını təhlil edən digər tədqiqatçı J.Vud yazıçını tarixi amneziyanın alleqoriyasını canlandıran sənətkar kimi dəyərləndirir və nəhəngin çox da dərin dəfn olunmamasını dilə gətirir. Onun hər vaxt oyana biləcəyi fikrini vurğulayaraq yazır ki, "o, tarixi yaddaşsızlıqla bağlı roman yazmamışdı, VI-VII əsrlərdə İngiltərədə əjdahalar, nəhənglər və Arturun cəngavərləri ilə ortaya çıxan tarixi yaddaşsızlığın alleqoriyasını yaratmışdı. Məsələ fantaziya deyil, sadələşdirməyi təmin edən alleqoriyadır. Nəhəng kifayət qədər dərinə basdırılmamışdır".²³

Bu pəncərədən çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatına nəzər salarkən həm yeni mənzərələr görürük, həm də indiyəcən ayrı cür gördüklərimizi bu görünüşünə budağından büsbütün fərqli çalarlarda qavramağa başlayırıq.

Yeganə ABDULLAYEVA

¹⁸ - Michael Upchurch. Kazuo Ishiguro's 'The Buried Giant': in the land of forgetting // "The Seattle Times". 29 March, 2015

¹⁹ - Arkadiy Bartov. Plamə pişğa // Noviy Bereq. 2006, № 14

²⁰ - Gaby Wood. Kazuo Ishiguro: 'There is a slightly chilly aspect to writing fiction' // "The Telegraph". Books. 5 October, 2017.

²¹ - Kazuo Ishiguro. The Buried Giant. Vintage International. 2015, 3p.

²² - Fredric Jameson. Imaginary and Symbolic in Lacan: Marxism, Psychoanalytic Criticism, and the Problem of Subject/ Yale French Studies. New Haven, 1977. №55/56. 395p.

²³ - James Wood. The Uses of Oblivion Kazuo Ishiguro's "The Buried Giant" // The New Yorker. Books. 23 March, 2015.

Aytən RÜSTƏMZADƏ

MÜŞFIQIN TƏRCÜMƏ SƏNƏTKARLIĞI

*Mikayıl Müşfiq bir günəşdir,
yandıqca yandıracaq.*

H. Cavid

*Yaxşı tərcüməçi peşəkar deyil,
sənətkardır.*

K. Çukovski

*Bədii tərcümənin mükəmməlliyi yalnız
orijinalın dilini bilməklə şərtlənir,
tərcüməçi ilk növbədə öz ana dilini də-
rindən bilməli və duymalıdır.*

S. Marşak

XX əsr Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndələrindən biri, "gənclik və gözəllik şairi" adlandırılan, ədəbiyyatımıza bir çox gözəl lirik və epik əsərlər bəxş etmiş Mikayıl Müşfiqin bədii tərcümə sahəsində də xidmətləri böyükdür.

Təcrübələr göstərir ki, yaxşı şairlər yaxşı da tərcüməçi ola bilirlər. Məlumdur ki, S. Vurğun, B. Pasternak, S. Marşak, A. Axmatova, K. Çukovski kimi böyük poeziya ustaları həm də mahir tərcüməçi olmuşlar. Elə şair-tərcüməçilərdən biri də Mikayıl Müşfiqdır.

Müasirlərinin dediyinə görə, M. Müşfiq klassik Azərbaycan poeziyasına, aşiq yaradıcılığına, eləcə də Şərq ədəbiyyatına dərinləndən bələd idi. Rus dilini də mükəmməl bilirdi, klassik rus poeziyasını da. A. S. Puşkin və M. Y. Lermontov M. Müşfiqin ən çox sevdiyi şairlər idi.

Fars dilini mükəmməl bilən şairin tərcüməsində Ömər Xəyyamın dünya şöhrətli rübailəri gözəl səslənir:

**Əcəl ox atdımı, qalxanlar heçdir,
Gümüşlər, altınlar, sultanlar heçdir!
Nə qədər aləmi gözdən keçirdim:
Yaxşılıq yaxşıdır, qalanlar heçdir.**

Oxucu bu rübailəri orijinalda yox, tərcümədə oxuduğunu unudur, sanki bu rübailər məhz Azərbaycan dilində yazılıb.

M.Müşfiqin tərcümə yaradıcılığında həm klassik, həm də sovet dövrü rus poeziyası böyük yer tutur. A.S.Puşkinin "Qaraçılar" poemasının, "Poltava" poemasından bir parçanın, M.Y.Lermontovun "Şairin ölümü", "Yelkən" şeirlərinin, "Demon" poemasının (R.Rza ilə birlikdə) dilimizə tərcüməsi M.Müşfiqin qələminə məxsusdur. O, həm də müasirləri olan S.Marşakdan və İ.Utkindən də bir sıra tərcümələr etmişdir.

Ə.Firdovsinin "Şahnamə"sindən "Rüstəm və İsfəndiyar dastanı", "Sultan Mahmud haqqında həcv", T.Şevçenkonun "Kobzar"ından "İşçi qadın", "Qafqaz", "Vəsiyyət" və s. də Azərbaycan dilinə şair tərcümə etmişdir.

Artıq qeyd etdiyimiz kimi, M.Müşfiqin çox sevdiyi şairlərdən biri A.S.Puşkin olmuşdur. Puşkinin əsərlərinin tərcüməsinə M.Müşfiq çox ciddi, xüsusi bir incəliklə yanaşmışdır. Ümumiyyətlə, hər bir poeziya nümunəsi üzərində işləyərkən əsərin ruhunu duymaq, oxucuya dəqiq çatdırmaq üçün şair qəlbi lazımdır.

A.S.Puşkinin əsərlərinin dilimizə tərcüməsindən danışarkən, ilk növbədə "Qaraçılar" poemasının üzərində dayanmaq lazımdır. Bütün tərcümələrində olduğu kimi, A.S.Puşkinin "Qaraçılar" poemasının tərcüməsində də M.Müşfiq yüksək sənətkarlıq nümayiş etdirmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, "Qaraçılar" poemasının üzərində M.Müşfiq uzun müddət və böyük bir səbrlə işləmişdir. Tərcümənin ilk variantı 1928-ci ildə hazır olsa da, M.Müşfiq öz işindən razı qalmamış və bu əsərə yenidən qayıtmışdır. Poemanın yalnız zəngin və mürəkkəb məzmununu, oradakı əhval-ruhiyyə və hissləri deyil, həm də konstruksiyanı çatdırmağa çalışan Müşfiq əsərin hər bir sətirinə həssas yanaşmış və Azərbaycan dilində adekvat variant axtarıb tapa bilmişdir. Poemanın əvvəlindən sonuna qədər Puşkin şeirinin forma və məzmunu qorunub saxlanmışdır.

İlk sətirlərə nəzər salaq:

***Цыганы шумною толпой
По Бессарабии кочуют,
Они сегодня над рекой
В шатрах изодранных ночуют.***

M.Müşfiqin tərcüməsində bu sətirlər belə səslənir:

***Qaraçılar küylü bir izdihamla,
Bessarabiyada çıxmışlar yola.
Bu gün çay üstüdür düşükləri yer,
Yırtıq çadırlarda gecələyirlər.***

Orijinalın tərcümə ilə müqayisəsi həm məzmunun, həm də formanın uyğunluğunu göstərir.

Sətiri tərcümə isə M.Müşfiqin, orijinalın ideyasını oxucuya çatdırmağa tam nail olduğunu söyləməyə imkan verir:

***Цыганы шумною толпой
Вышли на дороги Бессарабии.
Сегодня они остановились над рекой
В изодранных шатрах ночуют.***

Bu tərcümə tarixində olan nadir misallardan biridir. Burada bədii tərcümə nəzəriyyəsinin həm "lingvistik", həm də "yaradıcı" tələblərinə cavab verən eyniyyət vardır.

Bəzən mətnin tam çatdırılması çətinləşəndə, M.Müşfiq bilərəkdən sətirlərin sayının orijinaldakı sətirlərin sayı ilə uyğun gəlməməsinə yol vermişdir. Tərcümə nəzəriyyəsinin linqvistik nöqteyi-nəzərindən buna yol vermək olmaz. Ancaq təcrübədə bu yol özünü doğruldur.

Qocanın monoloqunun tərcüməsində M.Müşfiq məhz bu yolu seçmişdir.

***Я рад, останься до утра
Под сенью нашего шатра.
Или пробудь у нас и доле,
Как ты захочешь. Я готов
С тобой делить и хлеб и кров.***

M.Müşfiqin tərcüməsində bu sətirlər belə verilmişdir:

***Çox şadam, bizimlə səhərdək qal,
Gəcəni yatıb da, yornuğunu al.
Yaxud istər isən, qal həmişəlik,
Bu yurda bizimlə olarsan şərik.
Yurd et çadırımı, sayəbanımı;
Mən də çörəyimi, güzəranımı
Hazıram sənənlə təqsim etməyə.***

Puşkinin beş sətirdə ifadə etdiyi fikiri M.Müşfiq yeddi sətirdə vermişdir. Bunu uyğunsuzluq kimi qiymətləndirmək olmaz, çünki tərcümə səlis, orijinala uyğun olaraq, ahəngdar səslənir. Qocanın sözləri bütövlükdə tərcümə edilmişdir, məzmun və mənanın tam çatdırılması üçün iki artıq sətirə ehtiyac olmuşdur, onların ixtisar edilməsi məna və məzmuna xələl gətirə bilərdi.

M.Müşfiq, bir qayda olaraq, tərcümələrində həm də formanı saxlamağa çalışır. "Qaraçılar" poemasının tərcüməsində də o, bu qaydaya sadıq qalmışdır. Zemfiranın məşhur nəğməsinin onun ustalıqına gözəl nümunədir.

***Старик на вешнем солнце греет
Уж остывающую кровь;
У люльки дочь поет любовь.
Алеко внемлет и бледнеет.***

Земфира

***Старый муж, грозный муж,
Режь меня, жги меня;
Я тверда, не боюсь
Ни ножа, ни огня
Ненавижу тебя,
Презираю тебя;
Я другого люблю
Умираю, любя.***

Tərcümədə:

***Qoca bədənində donan qanını
Günəşə verərək bir ləzzət alır.
Qızı oxur beşik yanında mahnı,
Aleko dinləyib, rəngi saralır.***

Zemfira

***Köhnə ər, dəhşətli ər,
Doğra məni, kəs məni,
Bıçaq olsun, od olsun,
Qorxutmaz heç kəs məni.
Səni görmək istəməm,
Sənə çox nifrətim var.
Dərdindən öldüyüm bir
Gəncə məhəbbətim var.***

“Старый муж, грозный муж” ifadəsinin “qoca ər, dəhşətli ər” kimi deyil, məhz “köhnə ər, dəhşətli ər” kimi tərcümə edilməsi təsadüfi deyil. Bildiyimiz kimi, rus dilində “старый” sözü iki mənə (həm “qoca”, həm də “köhnə”) verir. Tərcüməçi bilərəkdən “köhnə” sözünü işlətməklə, Zemfiranın ərinə qeyri-insani münasibətini ifadə edir.

Poetik əsərin forma zənginliyini, məzmun dərinliyini yalnız şeir texnikasına M.Müşfiq kimi malik olan şair bu çür gözəl ifadə edə bilərdi. M.Müşfiq orijinala ciddi yanaşır, ondan kənara çıxmır. Bu da Müşfiqin bütün tərcümələrində özünü göstərən cəhətdir.

Bildiyimiz kimi, M.Müşfiq Azərbaycan dilinin təmizliyi, saflığı uğrunda fəal mübarizə apararlardan biri olmuşdur. O, tərcümələrinin poetik dilinə də xüsusi diqqət yetirmişdir. Orijinalın dili və üslubu nə qədər gözəldirsə, M.Müşfiqin dili və üslubu da bir o qədər gözəldir. A.S.Puşkinin əsərləri rus dilində necə gözəl səslənsə, M.Müşfiqin tərcüməsində Azərbaycan dilində də eləcə gözəl səslənir.

M.Müşfiq çox sevdiyi şairlərdən birinin - M.Y.Lermontovun əsərlərinin dilimizə tərcüməsinə olduqca böyük bir məsuliyyətlə yanaşmışdır. Lermontov poeziyasında M.Müşfiq öz yaradıcılığına çox yaxın olan xarakterik cəhətlər görürdü; gənclik ehtirası, emosionallıq, coşqunluq hər iki şairin poeziyasına xas olan cəhətlərdir.

Müşfiqin Lermontovdan tərcümə etdiyi ilk əsər “Şairin ölümü” şeiridir. Bu əsər ilk dəfə Abbas Səhhət tərcümə etmişdi. Ancaq Müşfiqin tərcüməsi daha sadə, oxucuya anlaşıqlı dildə səslənir, məhz buna görə də M.Müşfiqin tərcüməsinə üstünlük veririk.

Müşfiq romantik, humanist, azadlıqsevər bir insan olduğu üçün bu əsər ruhən ona çox yaxın idi. Lermontov üslubu, onun ideya-bədii pafosu, satira ilə lirik bir kədərin yanaşı olması da M.Müşfiqdə rəğbət hissi oyadırdı. “Şairin ölümü” şeirində M.Müşfiqin sanki öz hissləri əks olunurdu.

Diqqəti şeirin ideya və mənasına yönəltdiyindəndir ki, onun tərcüməsi həm təbii, həm də incədir.

O, tərcümədə Lermontov ruhunu, orijinalın ritmik sxemini qoruyub saxlamış, Azərbaycan oxucusuna əsərdəki hissləri, həyəcanı olduğu kimi çatdırmağa çalışmışdır:

***Погиб поэт! - невольник чести-
Пал, оклеветанный молвой,
С свинцом в груди и жаждой мести,
Поникнув гордой головой!***

M.Müşfiqin tərcüməsində:

***Şair öldürüldü, şair vuruldu,
O namus aşiqi düşərək şərə,***

***Sinəsində qurşun, intiqam odu
Qürurlu başını endirdi yerə.***

Qeyd etmək lazımdır ki, Lermontov poeziyasının ruhunun tamamilə qorunub saxlanması M.Müşfiq bir tərcüməçi kimi yüksək professionalıq nümayiş etdirmişdir. Məsələn, “Убит! К чему теперь рыдания, пустых похвал ненужный хор” sətirini M.Müşfiq belə tərcümə etmişdir: “Öldürüldü, artıq hədəv əməkdir Bu təriflər xoru, bu hönkürtülər”. “Судьбы свершился приговор” - “Artıq öz hökmünü vermişdir qədər” kimi tərcümə edilmişdir. “Увял торжественный веноч” ifadəsi Azərbaycan dilində bu cür səslənmişdir: “Ehtişam çələngi soldu, saraldı”. “Отравлены его последние мгновенья” - “Zəhərləndi onun axır anları” kimi dəqiq və təbii, sadə bir dillə ifadə edilmişdir.

Daha bir misala diqqət yetirək:

***И умер он - с напрасной жаждой мщенья,
С досадой тайною обманутых надежд.
Замолкли звуки чудных песен,
Не раздаваться им опять...***

M.Müşfiqin tərcüməsində:

***Hədəv ümidlərin gizli dağları,
Çəkilməz arları ucundan o da
İntiqam deyərək atıldı oda.
Füsunkar nəğmələr kəsildi gerçək,
Bir də o nəğmələr səslənməyəcək.***

Məlumdur ki, “Şairin ölümü” şeirini M.Müşfiqdən sonra M.Rahim və M.Rzaquluzadə də tərcümə ediblər. Ancaq ədəbiyyatşünas alimlər M.Müşfiqin tərcüməsinə üstünlük verirlər. Ş.Qurbanov haqlı olaraq qeyd etmişdir ki, M.Müşfiqin tərcüməsi Lermontov yaradıcılığına, orijinalın ruhuna daha yaxındır. M.Müşfiqin tərcüməsi əvvəldən axıra qədər poeziyadır.

“Yelkən” şeirini də xüsusi qeyd etmək lazımdır. M.Y.Lermontovun bu şeirini Azərbaycan dilində ilk dəfə M.Müşfiq səsləndirmişdir. Uzun illər boyu dillər əzbəri olmuş bu sətirlər orijinalda belə səslənir:

***Белеет парус одинокий
В тумане моря голубом.
Что ищет он в стране далекой?
Что кинул он в краю родном?***

M.Müşfiqin tərcüməsində isə sözügedən sətirlər bu cür ifadə edilir:

***Ağarır mavi dumanlıqda qərib bir yelkən,
Bu qərib yelkən uzaqlarda bilinməz nə arar.
Doğma yurdunda onun itkisi vardır mı nədən,
Arayır ruhuna bir başqa səma, başqa diyar.***

Gördüyümüz kimi, tərcüməçi, müəllifin hisslərini, duyğularını, ümumilikdə əsərin ideya və mənasını oxuculara çatdırmağa nail olmuşdur. “Одинокий” sözü dilimizdə “tənha” mənasını versə də, tərcüməçinin “tənha” yerinə “qərib”

sözünü işlətməsi təsadüfi deyildir. Bu şeirin Azərbaycan dilinə tərcüməsində məhz “qərib yelkən” ifadəsinin işlənməsi daha məqsədəuyğundur.

Tərcümə əruz vəznində edilsə də, oxuculara o qədər də aydın olmayan ərəb və fars mənşəli sözlərdən istifadə edilməmişdir. Sadə və anlaşıqlı canlı xalq dili Müşfiqin yaradıcılığına, o cümlədən onun tərcümələrinə də xas olan cəhətdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, M.Y.Lermontovun “Şairin ölümü” və “Yelkən” şeirləri Azərbaycan tərcümə tarixində mühüm yer tutur.

Beləliklə, Azərbaycan poeziyasının ən parlaq nümayəndələrindən biri olmaqla yanaşı, Mikayıl Müşfiq tərcümə tariximizdə də layiqli yer tutur.

OXUCULARIN NƏZƏRİNƏ!

2018-ci İL ÜÇÜN

“AZƏRBAYCAN”

jurnalına abunə yazılışı davam edir.

“AZƏRBAYCAN”

jurnalının bir nüsxəsinin qiyməti 1 manat 50 qəpik,

illik abunə qiyməti 18 manatdır.

İNDEKS: 76300

◆ Ədəbi kaleydoskop

Nikolay Qoqol “Müfəttiş” pyesini Ustyujna qəsəbəsində olmuş hadisələr əsasında qələmə almışdır. Pyesdə baş verən hadisələri ona Aleksandr Sergeyeviç Puşkin nəql edib. Son anda Qoqol pyesi yazmaqdan imtina etsə də, Puşkin onu çətinliklə də olsa, razı sala bilib. Məlumdur ki, zamanında “Müfəttiş” komediyası kifayət qədər səs-küyə səbəb olub. Çoxları əsərə heyranlığını ifadə etməyə bilmirdi, çünki Qoqol dövrünün problemlərini ustalıqla və dəqiq ifadə etməyi bacarmışdı. “Müfəttiş”in baxışına imperator I Nikolay da gəlmişdi və tamaşadan sonra fikrini belə ifadə etmişdi: “Hamı öz payını götürdü, ən çox da mən.”

Tamaşanın premyerası Peterburqda da, Moskvada da baş tutmuşdu, lakin yazıçı hələ bir neçə il də bu əsər üzərində işləməkdən usanmamışdı.

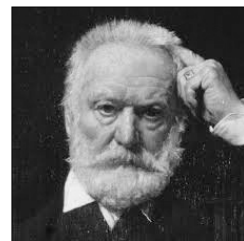
Qoqol çörəkdən diyircəklər düzəltməyi çox sevirmiş. Yazıçı onu rahatladan bu vərdişindən, demək olar, bütün ömrü boyu xilas ola bilməyib. Yazıçının müasiri olmuş Nikolay Berq onun haqda deyir: Nikolay Vasilyeviç Qoqol düşünəndə nəinki var-gəl edir, həm də çörəkdən diyircəklər düzəldirdi.

Yazıçının başqa bir qəribəliyi də vardı: düzəltdiyi diyircəkləri dost-tanışının fincanına, xüsusilə kvas dolu parçına atardı.

* * *

1862-ci ildə Viktor Hüqo “Səfillər” romanına oxucuların reaksiyasını öyrənmək üçün əsərin nəşirinə “?” işarəsindən ibarət teleqram göndərir. Cavabında isə nəşirdən “!” - nida işarəsindən ibarət bir cavab alır.

Bu qəribə yazışma tarixdə ən qısa məktub hesab olunur.

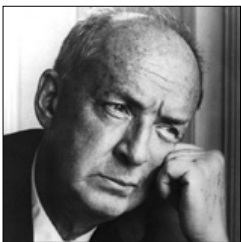

* * *

Puşkinin ən çox sevdiyi içki limonad olub. O, hətta yazı yazanda və xüsusən də gecələr limonad içməyi sevirmiş. Maraqlısı budur ki, Danteslə dueldən qabaq bir şirniyyat dükanında bir stəkan limonad sifariş veribmiş.

* * *

Nabokov yazıçı olmaqla yanaşı, entomologiya ilə də maraqlanırdı. O, xüsusilə qeyri-adi kəpənəkləri çox sevirdi. Saatlarla çəmənləri, kolluqları gəzir, qeyri-adi, ya da çox qəşəng kəpənək axtarırdı. Onun əlində tor olan şəkli bu deyilənləri təsdiqləyir.

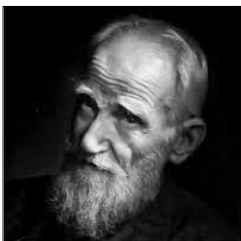
Nabokovun qəribə yazı vərdisi də varmış. Belə ki, yazıçı mətnləri 3x5 dyümlük düzxətli kartlara yazır, bundan sonra isə həmin kartlardan kitab tərtib edirdi.

* * *

Dostoyevski kifayət qədər maraqlı yazıçıdır, belə ki, o, real obrazları olduqları kimi əsərlərində yaratmağı bacarıb. Yazıçı həmişə yeni insanlarla tanışlığa can atır, onların rəftarını, hərəkətlərini analiz etməyi sevirdi. Onu hətta yoldan ötən təsadüfi biri ilə söhbət edərkən görmək mümkün idi. Deyilənlərə görə, F.Dostoyevski yeni əsər yazmağa başlayanda özünə o qədər qapanarmış ki, yemək haqda düşünməyi belə unudarmış. Yazıçı iş otağında var-gəl edir, yazacağı cümlələri ucadan təkrarlayırmış.

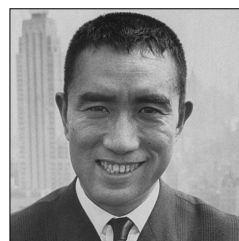
* * *

1925-ci ildə Nobel mükafatını yazıçı Bernard Şouya verirlər. O, isə buna yumorla yanaşır. Mükafatın təqdimatındakı çıxışında deyir: “Bu mükafat bu il heç bir əsər çap etdirmədiyimə görə dünyanın mənə minnətdarlığıdır yəqin.”

* * *

Yapon yazıçısı Yukio Misimanın adı 3 dəfə Nobel mükafatına namizədlər sırasında olmuşdur. Onun “Qızıl məbəd” əsəri yapon ədəbiyyatında ən çox oxunulan əsərlərdəndir. Əsərin süjeti real hadisələr əsasında yazılıb. Budda monaxı Kinkaku-dzi məbədinə yandırır. Misima bu hadisədən çox təsirlənir və baş vermiş faciəni qələmə alır.

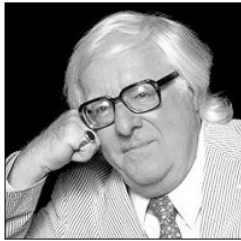

* * *

Kobe Abeni həmişə “insanın həyatda öz yerini axtarması” sualı maraqlandırır. Onun “Qumsalda qadın” əsəri məhz bu haqdadır. Əsərin qəhrəmanı - həşəratlarla maraqlanır. O, nadir bir həşərat növünün axtarışına çıxır və yaşayış yerindən çox uzaq yerdə gecələməli olur. Həmin ərazidə isə hamının yaşayış yeri qumun altındadır. Belə bir yerdə gecələməli olan müəllim səhəri günü başa düşür ki, burdan çıxmaq mümkün deyil. Və beləliklə, o, illərlə qumsallıqdakı quyuda tənha bir qadınla qalmalı olur.

* * *

1953-cü ildə Rey Bredberi sonralar məşhurlaşmış əsəri “Farenheytlə 451”i yazmaq üçün kitabxanadan çap makinası kirayələyir. Maraqlıdır ki, əsərin adında yanlış var! Rey əsərə başlamazdan əvvəl, bir yanğınsöndürəndən xeyli məsləhət alıb. Və həmin yanlışlıq da onun verdiyi informasiya nəticəsində baş verib; Yanğınsöndürən ona kağızın 451 dərəcədə alışdığını deyibmiş. Əslində isə, kağızın yanma dərəcəsi 451 yox, 450-dir.

* * *

Corc Oruell BBC radiosunda diktör işləyərkən, 110-cu otaqda keçirilən uzun-uzadı darıxdırıcı icaslarda vaxt keçirmək məcburiyyətində qalırdı.

Sonralar o, “1984” romanında işgəncələr otağını da məhz belə adlandırır.

* * *

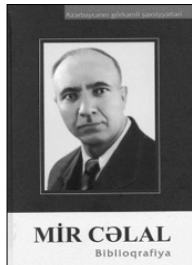

Bulqakov “Master və Marqarita” əsərini 1929-cu ildə yazmağa başlayır. Yazıçıya 7 il sonra Çayanovun “Venediklər və ya həyatımdan yaddaqalan hadisələr” əsərini oxumağı məsləhət bilirlər. Həmin əsərin əsas qəhrəmanları şeytan və sevgilisi uğrunda onunla mübarizə aparan tələbə obrazlarıdır. Bulqakovun xanımının sözlərinə görə, o, “Master və Marqarita” əsərini yazarkən məhz bu əsərdən ilhamlanıb.

Hazırladı:
ZÜMRÜD

♦ K i t a b r ə f i

MİR CƏLAL BIBLIOQRAFIYA

Bakı, M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, 2018

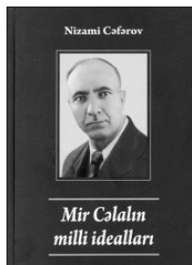
Azərbaycan Milli Kitabxanasının "Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri" seriyasından tərtib etdiyi "Mir Cəlal" biblioqrafiyası Azərbaycan nəsrinin görkəmli nümayəndəsi, Azərbaycanın Əməkdar elm xadimi, yazıçı-alim, ədəbiyyatşünas professor Mir Cəlal Paşayevin anadan olmasının 110 illiyinə həsr olunub. Biblioqrafiyada görkəmli yazıçının həyat və yaradıcılığına aid zəngin material, habelə onun dünyanın ən tanınan kitabxanalarında əksini tapmışdır. Biblioqrafiyanın layihə rəhbəri mədəniyyət naziri Əbülfəs Qarayev, elmi redaktoru professor Kərim Tahirovdur.

ANAR ÇAĞDAŞLARIM

Türksöy, 2018

Xalq yazıçısı Anarın "Çağdaşlarım" kitabında onun müxtəlif illərdə yazdığı siyasi və ədəbi portretləri daxil edilmişdir. Burada Türkiyənin ən tanınmış siyasi xadimləri və söz adamları haqqında portretlər təqdim edilir. Yazıları Türkiyə türkcəsinə İmdad Avşar çevirmişdir, yayını hazırlayan Elçin Cəfərlidir.

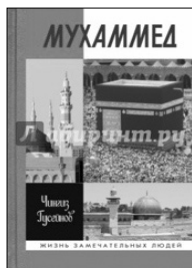

NİZAMİ CƏFƏROV MİR CƏLALIN MİLLİ İDEALLARI

Bakı, Azərbaycan Milli Kitabxanası, 2018

Akademik Nizami Cəfərovun bu kitabı görkəmli yazıçı, professor Mir Cəlalın ədəbi və elmi fəaliyyətində milli idealların təcəssümünə həsr olunub. Müəllif "Milli tərəqqidən milli müstəqilliyə", "Milli ədəbi irs...və milli ideallar", "Ədibin ailə metafizikası" fəsillərində M.Cəlal yaradıcılığının milli köklərinə, milli-mənəvi həqiqətlərə toxunur.

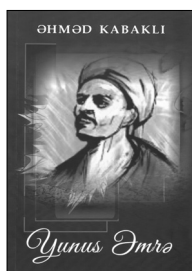
Kitabın elmi məsləhətçisi Xalq şairi N.Həsənzadə, elmi redaktoru professor Kərim Tahirovdur.

ÇİNGİZ HÜSEYNOV MƏHƏMMƏD (rus dilində)

Moskva, "Molodaya qvardiya", 2017

Görkəmli yazıçı, tanınmış ədəbiyyatşünas Çingiz Hüseynovun bu romanı İslam dinimizin rəhbəri Məhəmməd peyğəmbərin həyatına, onun dini və fəlsəfə görüşlərinə həsr edilmişdir. "Görkəmli adamların həyatı" seriyasından nəşr olunan bu kitabda janr müxtəlifliyi nəzərə çarpır - bədii, publisistik, elmi, fəlsəfi üslub bir-birini əvəz edir. Lakin əsas məqsəd Məhəmməd peyğəmbərin obrazını yaratmaqdır.

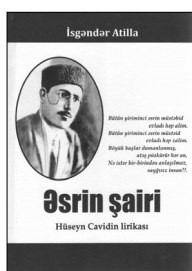

ƏHMƏD KABAKLI YUNUS ƏMRƏ

Bakı, "Mütərcim", 2018

Görkəmli Türkiyə alimi və ədibi Əhməd Kabaklının bu kitabı böyük türk şairi Yunus Əmrənin həyat və yaradıcılığından bəhs edir. Kitab üç bölümdən və Yunus Əmrəyə həsr edilən şeirlərdən ibarətdir. Bu bölmələrdə Y.Əmrənin həyatı, xarakteri, uşaqlığı, gəncliyi, təriqəti, düşüncə aləmi təsvir olunub.

Kitabın elmi redaktoru professor Asif Rüstəmlidir.

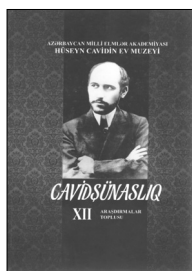

İSGƏNDƏR ATILLA

ƏSRİN ŞAİRİ (Hüseyn Cavidin lirikası)

Bakı, "Müəllim nəşriyyatı", 2018

Kitab müasir Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında nisbətən az araşdırılan bir mövzuya həsr edilib. Müəllif böyük şair-dramaturq H.Cavidin lirikasına müraciət edir - bu lirikanın mövzu və ideya istiqamətini, əsas problematikasının müəyyənləşdirir. Müəllif Cavidin lirikasının fəlsəfi mahiyyətinə daha çox istinad edir.

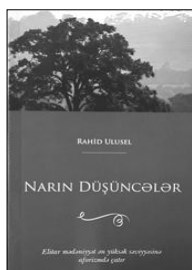

CAVİDŞÜNASLIQ XII CİLD.

Bakı, Hüseyn Cavidin Ev muzeyi, 2017

Hüseyn Cavidin Ev muzeyi əməkdaşları tərəfindən (tərtibçi Gülbəniz Babaxanlıdır) hazırlanan bu araşdırmalar toplusunda 1980-ci illərdə H.Cavid yaradıcılığı, o cümlədən ədibin tamaşaya qoyulmuş əsərləri haqqında rəylər daxil edilib. Kitabda Y.Qarayevin, C.Abdullayevin, B.Vahabzadənin, Mehdi Məmmədovun, R.Z.Xəndanın və başqalarının

məqalələri ilə tanış ola bilərsiniz.

RAHİD ULUSEL NARIN DÜŞÜNCƏLƏR

Bakı, "Şərq-Qərb" nəşriyyatı, 2018

Fəlsəfə üzrə elmlər doktoru, tənqidçi - ədəbiyyatşünas Rahid Uluselin bu kitabında müəllifin qısa, yığcam fikirləri öz əksini tapmışdır. Müəllif həyatın, ədəbiyyatın, mədəniyyətin müxtəlif sahələri ilə bağlı düşüncələrini dilə gətirir. Kitabın redaktorları Azər Turan və Nərgiz Cəbbarlıdır.

